

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет

А. Д. Войцешук

МИТНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ: ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА РИЗИКИ

Монографія

Тернопіль
ТНЕУ
2018

УДК 339.543:336.24(477)

В 65

Рецензенти:

Хаджинов І. В., докт. екон. наук, професор, проректор з наукової роботи, професор кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса

Левківський В. М., докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки і менеджменту Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка

Борщевський В. В., докт. екон. наук, доцент, професор кафедри державного управління Українського Католицького Університету

Рекомендовано до друку

*вченою радою Тернопільського
національного економічного університету
(протокол № 6 від 13 квітня 2018 р.).*

Войцещук А. Д.

В 65 **Митний простір України: глобальні виклики та ризики** : моногр. / Андрій Дмитрович Войцещук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2018. – 438 с.

ISBN 978-966-654-455-4

У монографії комплексно розкрито теоретико-методологічні засади і прикладні аспекти формування митного простору України в умовах глобальних викликів та ризиків. Розглянуто основні детермінанти формування митного простору та аргументовано потенціал інтеграційних процесів у вирішенні проблем функціонування митного простору. Значна увага приділена розкриттю передумов виникнення системних ризиків і глобальних викликів для митного простору України. Здійснено ідентифікацію та оцінювання його ризиків. Особлива увага приділена інституційним основам функціонування митного простору України, його логістичному та інформаційному забезпеченню. Встановлено взаємовплив глобального розвитку та функціонування митного простору країн. Запропоновано стратегічні вектори розвитку митного простору України в умовах глобальних викликів.

Монографія для науковців, які досліджують проблеми глобальної економіки, лібералізації міжнародної торгівлі, митної політики, функціонування митного простору, викладачів, аспірантів, студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти, органів державного управління, представників бізнесу, які цікавляться окресленими питаннями.

УДК 339.543:336.24(477)

ISBN 978-966-654-455-4

© Войцещук А. Д., 2018

© ТНЕУ, 2018

ЗМІСТ

Передмова.....	5
-----------------------	----------

Розділ 1

Теоретичні засади функціонування митного простору в умовах глобальних трансформацій.....	9
1.1. Глобальні детермінанти формування митного простору.....	9
1.2. Концептуалізація, генезис та архітектоніка митного простору.....	41
1.3. Фрагментація глобального митного простору через процеси регіональної економічної інтеграції.....	71

Розділ 2

Ризикоорієнтовані підходи до функціонування митного простору України під впливом глобалізації.....	92
2.1. Передумови та чинники інтеграції України в глобальне економічне середовище: митний аспект.....	92
2.2. Технології діагностики ризиковості митного простору України.....	119
2.3. Інституційний базис забезпечення функціонування митного простору України з урахуванням ризиків.....	133
2.4. Кінологічне забезпечення зменшення ризиковості митного простору України.....	159

Розділ 3**Оцінювання ризиків митного простору України**

в глобальному просторі.....	175
3.1. Ризики лібералізації митно-тарифного та нетарифного регулювання для митного простору України.....	175
3.2. Порушення митних правил і контрабанда як деструктивні чинники функціонування митного простору України.....	198
3.3. Екологічні виклики для митного простору: національний і глобальний виміри.....	226
3.4. Світовий досвід і вітчизняна практика захисту об'єктів права інтелектуальної власності: митний аспект.....	255

Розділ 4**Логістично-сервісна підтримка функціонування митного простору України**

та модель стратегічного розвитку.....	268
4.1. Логістично-сервісна концепція координації митного простору в умовах глобальної взаємодії.....	268
4.2. Інформаційні технології у зменшенні ризиковості митного простору України.....	290
4.3. Оцінювання асиметрій митного простору України.....	314
4.4. Стратегічні вектори трансформації митного простору України під впливом глобальних викликів.....	322

Розділ 5**Пріоритетні напрями збалансування митного простору**

країн та інтеграція в глобальну модель сталого розвитку.....	337
---	------------

Післямова.....	362
-----------------------	------------

Література.....	367
------------------------	------------

Додатки.....	403
---------------------	------------

ПЕРЕДМОВА

Нові умови розвитку світового господарства на початку XXI ст., задекларовані міжнародними організаціями та підтримані більшістю країн світу, відобразилися на процесах інтеграції країн у глобальний простір, активізації всіх форм міжнародних економічних відносин, зокрема розширенні обсягів міжнародної торгівлі та інвестиційної активності країн, поглибленні міжкраїнного співробітництва. Водночас глобальне середовище стало каталізатором деструктивних процесів у національних економіках, особливо після останньої світової економічної кризи. Нестабільність глобального економічного середовища є детермінантою посилення протекціоністських настроїв країн та прийняття ними обмежуючих заходів у міжнародній торгівлі, інвестуванні, міграційній сфері. Крім того, членство у міжнародних організаціях позбавило країни права на застосування рішучих заходів захисту національних економічних інтересів. З огляду на це в умовах сьогодення спостерігається втрата країнами виняткового права у вирішенні питань міжнародної торгівлі, правил її ведення, інституційного регулювання, тарифного захисту та застосування нетарифних обмежень, інфраструктурного забезпечення і логістичного сервісу. Означене актуалізує роль національної компоненти в інституційній архітектурі глобальної економіки.

Світова практика засвідчує, що глобальна нестабільність стала поштовхом до вироблення країнами концепції сталого (збалансова-

ного) розвитку, яка зазнає трансформацій відповідно до сучасних трендів глобального розвитку. Об'єктивно глобальна нестабільність впливає на ступінь інтегрованості країн, а отже, підвищує роль митного регулювання та митної політики у захисті національного економічного простору і національних інтересів, складовою якого є митний простір.

Україна не залишилася осторонь процесів глобальної інтеграції, позицінуючи себе як країна з орієнтацією на європейські стандарти розвитку, з активною позицією щодо підтримки лібералізації міжнародної торгівлі, набувши членства у провідних міжнародних організаціях. Разом з тим, модернізація митної системи України, реформування її інституційного базису, уніфікація митних процедур неспроможні вирішити питання ефективної інтеграції країни у глобальний митний простір без ідентифікації викликів та ризиків глобального середовища. Враховуючи нагальні проблеми забезпечення інтегрованості митного простору країн у світову економіку і водночас необхідність його збалансування, певну автономність, ефективність, важливим є системний підхід до формування нової парадигми функціонування митного простору, яка б охопила всі його сторони та забезпечила нове змістовне наповнення.

У сучасних вітчизняних реаліях потребують подальшого дослідження теоретичні та практичні засади функціонування митного простору України в глобальному середовищі, врахування основних зовнішніх викликів і ризиків для формування стратегічних орієнтирів розвитку. Саме тому метою пропонованої монографії є дослідження теоретико-методологічних основ формування митного простору України з врахуванням основних ризиків, що виникають під впливом викликів глобального середовища, та розробка прикладних рекомендацій щодо стратегічних пріоритетів його функціонування.

У першому розділі монографії «Теоретичні засади функціонування митного простору в умовах глобальних трансформацій» висвітлено проблеми, які пов'язані з ідентифікацією митного простору в глобальному, визначені основні детермінанти. Розглянуто фу-

ндаментальні питання, пов'язані із концептуалізацією та архітектонікою митного простору. Особливу увагу приділено архітектоніці митного простору. Представлено авторський підхід до розуміння митного простору та розкрито теоретико-методологічні основи його формування. На цій основі розкрито особливості фрагментації глобального митного простору через процеси регіональної економічної інтеграції.

Другий розділ монографії «Ризикоорієнтовані підходи до функціонування митного простору України під впливом глобалізації» присвячений особливостям інтеграції митного простору України у глобальне середовище та існуючим ризикам і загрозам. Зважаючи на змінність глобального середовища, проаналізовано технології діагностики ризиковості митного простору України. У монографії розглянуто інституційний базис забезпечення функціонування митного простору України з урахуванням ризиків. Значну увагу приділено питанням кінологічного забезпечення зменшення ризиковості митного простору України, яке отримало широке впровадження у світовій практиці.

Значне місце у монографії відведено питанням оцінювання фіскальних і нефіскальних ризиків митного простору України, які розкриті у третьому розділі «Оцінювання ризиків митного простору України в глобальному просторі». Визначено ризики, які виникають для митного простору України за лібералізації заходів митно-тарифного та нетарифного регулювання, проведено оцінювання фіскальних ризиків. Аргументовано негативні наслідки порушення митних правил і контрабанди для функціонування митного простору України. Актуалізовано проблему захисту об'єктів права інтелектуальної власності та запропоновані заходи для вирішення проблемних питань при їхньому переміщенні через митний кордон України. З'ясовано важливість екологічних викликів для митного простору та аргументовано необхідність їхнього врахування для зменшення ризиковості митного простору України.

Четвертий розділ монографії «Логістично-сервісна підтримка функціонування митного простору України та модель стратегічно-

го розвитку» містить характеристику логістично-сервісної концепції координації митного простору, яка формується під впливом глобальних викликів і глобальної взаємодії. Проаналізовано роль інноваційно-інформаційних технологій у забезпеченні збалансування митного простору України. Проведено оцінювання асиметрій митного простору України, що сформувалися під впливом глобалізаційних процесів, і на цій основі визначено стратегічні вектори його трансформації.

У п'ятому розділі монографії «Пріоритетні напрями збалансування митного простору країн та інтеграція в глобальну доктрину сталого розвитку» представлена авторська аргументація асиметричності митного простору, визначено його характеристики на всіх рівнях функціонування як детермінанти збалансованого та сталого розвитку. Сформульовано гіпотезу про існування впливу основних характеристик митного простору на показники сталого розвитку та виявлено структуру зв'язків і залежності.

Автор висловлює щирі вдячність рецензентам монографії, науковцям Тернопільського національного економічного університету, колегам-практикам за слухні поради, зауваження та рекомендації у підготовці монографії.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНОГО ПРОСТОРУ

В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

1.1. Глобальні детермінанти формування митного простору

Формування глобальної системи економічних координат на початку ХХІ ст. відбувається під впливом різновекторних тенденцій і суперечностей, глобальних викликів та деструктивних внутрішніх трансформацій національних економік. З розвитком міжнародних економічних відносин країни припинили функціонування в режимі відносно закритої економічної системи та змушені налагоджувати взаємовідносини з іншими суб'єктами світової економіки. Таке поглиблення міжнародного співробітництва об'єктивно зумовлене розширенням участі країн у міжнародному поділі праці, а також вичерпністю природних ресурсів і демографічними тенденціями, зростанням мобільності фінансового капіталу та розширенням обсягів міжнародної торгівлі. Як зазначають дослідники, ХХ ст. було періодом безпрецедентного зростання усіх форм міжнародних еко-

номічних відносин¹. Темпи економічного зростання країн за останнє століття, за даними «Maddison Project»², підтверджують ці процеси. Водночас країнами, що змогли за останнє століття суттєво збільшити обсяги ВВП на особу поряд з розвиненими країнами, є країни Азії та Латинської Америки. Серед основних тенденцій цього періоду виокремлюють такі: зростання обробної промисловості, покращення міжнародної транспортної інфраструктури, інформаційна революція, розвиток процесів транснаціоналізації, розповсюдження нових виробничих та управлінських технологій, якісні зрушення у розвитку міжнародного ринку позикового капіталу. Названі процеси загалом сприяють фінансовій і зовнішньоторговельній відкритості країн, підвищенню залучення їх у систему міжнародних відносин, а «...світовий економічний простір стає єдиним полем для ділових ігор»³.

Зовнішньоекономічна складова стратегічних орієнтирів розвитку країн залишається однією із найбільш значимих для них за поглибленої інтеграції в глобальний простір. Практика засвідчує, що в глобалізованому суспільстві пошук нових сценаріїв розвитку людства неможливий без розробки кожною країною ефективної зовнішньоекономічної політики на умовах максимально можливої синергії національних інтересів. Водночас зрозуміло, що країна прагне захистити свій національний економічний простір від експансії інших. Країни–економічні лідери змогли трансформувати національні інтереси у глобальні, нав'язавши власне бачення розвитку міжкраїнного співробітництва та узгодження національних інтересів. Так, глобальні інтереси на сучасному етапі розвитку світової економіки є проекцією переваг і можливостей певної групи

¹ Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / под ред. И. С. Королева. – М.: Экономистъ, 2003. – 604 с.

² New Maddison Project Database [Ер]. Рд : <http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/data.htm>.

³ Стадницький Ю. І. Просторологія: наука про просторові аспекти ефективності [Електронний ресурс] / Ю. І. Стадницький // Науковий вісник Ужгородського університету. 2016. – Вип. 1(2). – С. 18–22. – (Серія : Економіка) – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2016_1\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2016_1(2)_4).

країн, але не сумою інтересів країн та індивідуальних інтересів¹. Зовнішньоекономічна політика при цьому залишає країнам механізми захисту національних інтересів. Проте і вони не завжди забезпечують однаковий ефект при застосуванні країнами із різним рівнем економічного розвитку.

Відповідно національні економіки, будучи певною мірою відкритими економічними системами через різні рівні економічної інтеграції, достатньо взаємопов'язані між собою зв'язками виробничого, інвестиційного, торговельного, соціо-культурного характеру, що актуалізує питання досягнення власних інтересів при реалізації зовнішньої політики за умови збереження необхідного рівня національної безпеки та одночасної активності у глобальному просторі.

Під впливом глобальних трансформацій у світі, поглиблення інтеграційної активності країн та формування складних економічних систем, за зміни ролі людини у парадигмі глобального розвитку зароджується новий науковий напрям – просторологія, яку вчені трактують «...як науку про просторові аспекти ефективності систем»², причому система як об'єкт дослідження розглядається як «...множина взаємопов'язаних елементів, які становлять одне ціле», а її організація у просторі є предметом.

Відповідно до філософського підходу простір, як і час, є об'єктивними та суб'єктивними характеристиками буття. У першій парадигмі визначають субстанційну та реляційну концепції. З позиції субстанційної концепції простору і часу (окремі аспекти сформульовані Демокритом, а згодом І. Ньютоном)³ простір є пустою, де розміщується матерія, тому він розглядався як нерухомий

---

¹ Yang Y. The Global Interests in the Process of Globalization / Yue Yang // Journal of Politics and Law. – 2010. – Vol. 3, – № 1. – P. 121–124.

² Стадницький Ю. І. Просторологія: наука про просторові аспекти ефективності [Електронний ресурс] / Ю. І. Стадницький // Науковий вісник Ужгородського університету. 2016. – Вип. 1(2). – С. 18–22. – (Серія : Економіка) Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuес_2016_1\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuес_2016_1(2)_4).

³ Хапачев Ю. П. Современная естественнонаучная картина мира [Текст] : курс лекций / Ю. П. Хапачев, А. А. Дышеков, Т. И. Оранова. – Нальчик : Каб.-Балк. ун-т, 2013. – 101 с.

та однорідний, незалежний від часу. Відповідно всі процеси, що в ньому відбуваються, не впливають ні на нього самого, ні на час. Ця концепція досягла піку визнання у XVII–XVIII ст. Ідеї реляційної концепції отримали поширення наприкінці XIX ст., хоча окремі з них були закладені Арістотелем. Наукові дослідження в галузі математики та фізики, зокрема основи евклідової геометрії (геометрія М. Лобачевського¹, геометрія Рімана (німецький математик Б. Ріман підтвердив кривизну простору, але яку можна виміряти числом через точки простору, і площа може мати як негативну (як у М. Лобачевського), так і позитивну кривизну², про що зазначав К. Ф. Гаусс – викривлення відбувається не лише з об'єктами, а й з простором, в якому вони знаходяться)), теорія відносності А. Ейнштейна, наріжним каменем якої є концепція просторово-часового континууму³ (простір-час слід розглядати через їхні характеристики і характер взаємодії між матеріями, а сам простір Землі є гіперболічною сферою), підтвердили зв'язок між простором і часом, а простір виступає як відносини між його об'єктами та процесами. З огляду на це дослідники пропонують розглядати простір як «...загальну об'єктивну форму існування матерії, яка відображає структурність, протяжність і розташування матеріальних об'єктів та систем відносно один одного⁴, а основними властивостями простору є протяжність, трьохвимірність, однорідність, ізотропність⁵.

¹ Сосов Е. Н. Геометрия Лобачевского и её применение в специальной теории относительности. Ч. 1 : Геометрия Лобачевского / Е. Н. Сосов. – Казань : КФУ, 2012. – 38 с. – Рд : <http://kpfu.ru/docs/F442175786/SosovGeomLob1.pdf>.

² Яу Шинтан. Теория струн и скрытые измерения Вселенной / Шинтан Яу, Стив Надис ; Пер. с англ. А. Мороз, И. Рузмайкина, В. Семинько. – СПб. : Изд. дом «Питер», 2016. – 400 с.

³ Яу Шинтан. Теория струн и скрытые измерения Вселенной / Шинтан Яу, Стив Надис ; Пер. с англ. А. Мороз, И. Рузмайкина, В. Семинько. – СПб. : Изд. дом «Питер», 2016. – 400 с.

⁴ Гончар Л. Ф. Философия : Уч. пособ. Ч. 2 / Л. Ф. Гончар. – [2-е узд.]. – М. : МГИУ, 2005. – 352 с.

⁵ Силич Т. А. Пространство и время как атрибуты и всеобщие формы существования материи [Электронный ресурс] / Т. А. Силич. – Режим доступа : http://www.sde.ru/files/t/silich/Book/Subject_3.3.pdf.

На сьогодні питання сутності економічного простору, його структури не мають єдиного тлумачення, незалежно від рівнів функціонування. Так, наприклад, глобальний простір трактується науковцями як середовище, де країни реалізують власний потенціал розвитку¹, тому він й охоплює всі країни, однак їхня роль у просторі та активність залежать від геостратегічних цілей.

На думку Т. Кальченка, глобальний простір можна інтерпретувати через геоекономічний атлас світу, де відбувається поділ простору на сегменти, а поняття «простір» є тотожним до «поле»². Як основні зрізи глобального простору науковець виокремлює такі: геополітичний, геокультурний, етноекономічний, геофінансовий, митний, військово-стратегічний, товарно-вартісний, договірний, ресурсний (сировинний), екологічний, які можна представити у вигляді карт геоекономічного атласу.

На сьогодні формуються сегменти глобального простору, які необмежені видимими координатами, а відображають сукупність відносин і взаємозв'язків між його учасниками. Прикладом такого просторового співробітництва вважаємо БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка). Основним мотивом для об'єднання країн є не територіальний чинник, а ресурсний. Як зазначають вчені, об'єднання БРІКС формують представники п'яти цивілізацій, країни із різним природно-ресурсним й економічним потенціалом³, проте основним у їхньому зближенні та формуванні так званої просторової організації взаємовідносин є консолідація зусиль для вирішення проблем соціально-економічного характеру і протидія новим глобальним викликам. Очевидно, що в останні де-

---

¹ Івашук І. О. Актуальні тенденції ідентифікації країн у глобальному просторі [Електронний ресурс] / І. О. Івашук // Ефективна економіка. – 2013. – № 1. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>.

² Кальченко Т. В. Глобальний економічний простір і новітня картографія світу / Т. В. Кальченко // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – № 86. – С. 23–27.

³ Івашук І. Філософія економічного розвитку Китаю як члена БРІКС в умовах зміни світового економічного порядку [Ер] / І. Івашук, О. Івашук, В. Захарчук // Схід. – 2014. – № 4. – С. 12–19. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2014_4_3.

сятиліття простір є ширшим, ніж поняття території, обмеженої кордонами.

Узагальнюючи, існуючі теоретичні підходи до розуміння глобального простору можна поділити на такі: прихильники єдності та цілісності простору як середовища, сприятливого для розвитку, та прихильники мультиструктурності простору, що через свою складність і суперечливість поглиблює асиметрії розвитку й спричинює дисбаланси у ньому.

Іспанський соціолог М. Кастельс пропонує дві форми простору: «простір місця» і «простір потоків», акцентуючи на останньому, адже інформаційні потоки відіграють дедалі більшу роль в організації життєспроможності суспільств. Учений трактує простір як матеріальну основу практик розподілу часу (time sharing), тобто зводить водночас ті практики, які існують в часі¹. Така позиція має право на існування, оскільки інформатизація суспільства стала магістральним напрямом і каталізатором, завдяки якому простір розширюється, а час стискається, адже підвищився доступ до можливостей розвитку та завдяки просторовій взаємодії та комунікації створюються умови для економічного зростання, розширюється доступ до торговельних і фінансових потоків, зростає відкритість національних економік. Так, ті країн, які змогли зорієнтувати національні економіки на впровадження інновацій і технологій, через інтеграцію в інформаційний простір використали позитивні результати глобалізації. Разом з тим, спостерігається розрив як між країнами за рівнем інформатизації, так і між регіонами всередині країни, відмінності у гендерному доступі до інформаційно-комунікаційних технологій. За індексом розвитку ІКТ, у світі в 2015 р. (розраховується Міжнародним союзом електрозв'язку, ІТУ) серед 167 країн лідирують ті, які мають значні конкурентні позиції на ринках і високий рівень доходу, зокрема: Південна Корея (значення індексу становить 8,93), Данія (8,88), Ісландія (8,86), Вели-

---

¹ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. ГУ-ВШЭ, 2000. – 606 с.

кобританія, Швеція, Люксембург, Швейцарія, Нідерланди, Гонконг, Норвегія¹. Останню позицію у рейтингу має Чад (1,17), а Україна посідає 79 місце.

Дослідження науковців структури глобального простору підтвердили відсутність чітких критеріїв класифікації, адже культурний простір взаємопов'язаний з економічним і політичним підпросторами, а інформаційний є базисом для розвитку та синергії всіх підпросторів. Разом з тим, глобальний простір формується національними просторами, для яких характерна дифузія при виникненні спільних інтересів у сфері зовнішньої політики (наприклад, при переміщенні товарів та осіб через митні кордони країн), і наднаціональними (спільний простір виникає при утворенні однієї з форм регіональної інтеграції, яким є єдиний простір Європейського Союзу, при об'єднанні країн для вироблення спільної зовнішньої політики в окремих секторах, наприклад, БРІКС). Науковці пропонують виокремити часткові простори, «...пов'язані із поведінкою та діями людини»: географічний, соціальний, економічний, інформаційний, політичний тощо².

Вважаючи простір фундаментальним поняттям природничих наук, В. Чекмарев обґрунтовує, що із появою нових економічних тенденцій актуалізується проблема просторової економіки та виокремлення економічного простору як об'єкта та предмета нової економічної теорії³. Такий підхід дає змогу розглядати економічний простір як «...загальну комунітарну економічну модель»⁴.

---

¹ Measuring the Information Society Report 2015 [Ер]. – Рд : www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/.../publications/misr2015/MISR2015-w5.pdf.

² Рудницька У. І. Геополітична структура світу в контексті трансформації глобального простору [Електронний ресурс] / У. І. Рудницька // ScienceRise. – 2015. – № 10(1). – С. 29–33. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_10\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_10(1)_7).

³ Чекмарев В. В. В поєднанні нової теорії для змінюючогося мира / В. В. Чекмарев // Вестник КГУ ім. Н. А. Некрасова. – 2013. – № 5. – С. 96–107.

⁴ Беляева Ю. В. Экономическое пространство как предмет экономического анализа [Електронний ресурс] / Ю. В. Беляева, В. В. Чекмарев. // – Режим доступу : <http://www.econorus.org/consp/files/adls.doc>.

Узагальнюючи етимологію поняття «економічний простір» у науковій літературі, зазначимо, що переважають такі підходи до його тлумачення, як «...територіальний, інформаційний, ресурсний, процесний, системний», що підтверджує міждисциплінарний характер цього терміна¹. З позицій транскордонного співробітництва соціально-економічний простір розглядається як «...сукупність розміщених у межах суміжних прикордонних територій сусідніх держав економічних суб'єктів та об'єктів, які вступають між собою в певні економічні взаємовідносини з метою досягнення своїх цілей і виконання покладених на них завдань, а також відповідні економічні процеси та явища, які зумовлюються цими взаємовідносинами та визначають характер їхнього подальшого розвитку»².

Зважаючи на значну нерівність в економічному розвитку країн, Ф. Перроукс вказує на існування гострої асиметрії у розподілі економічних ресурсів між країнами, тому розглядає економічний простір з позиції економічних взаємозв'язків між великою та малою країнами³. Таким чином, мала країна перебуває у суб'єктивно-об'єктивних відносинах відносно великої, тобто такі економічні відносини характеризуються залежністю та експлуатацією. Досліджуючи економічні простори, вчений стверджував, що вони визначаються економічними відносинами, які існують між економічними елементами. Ці економічні простори умовно поділяються на три види: економічний простір, визначений планом, економічний простір як силове поле й економічний простір як гомогенна структура (складова, агрегат). Такий підхід пояснює існуючі асиметрії країн у глобальному просторі, оскільки поява сильних країн базується на

---

¹ Горіна Г. О. Дослідження етимології поняття «економічний простір» як базису категоріального апарату феномена просторової поляризації / Г. О. Горіна // Агросвіт. – 2016. – № 17. – С. 60–65.

² Куцаб-Бонк К. Соціально-економічний простір транскордонного регіону: механізми формування та чинники / Катажина Куцаб-Бонк // Вісник Львівського університету. – 2016. – Вип. 38. – С. 326–332 – (Серія : Міжнародні відносини).

³ Perroux F. Economic Space: Theory and Applications / F. Perroux // Journal of Economics. – 1950. – № 64. – С. 84.

асиметричності розподілу ресурсів, перерозподіл яких має геополітичні наслідки.

Розглядати економічний простір з географічно-просторової точки зору пропонує М. Слейд, акцентуючи увагу на ролі економічного простору у процесах прийняття рішень на макrorівні та стверджуючи, що просторова локація, в тому числі і фізична локація капіталу, і позиціонування готової продукції, має значний вплив на економічні рішення та кінцевий результат¹.

З позицій психологічного підходу визначає економічний простір Дж. Мурфі², тобто звертає увагу на необхідність будування взаємної довіри між економічними одиницями, елементами економічного простору, з метою посилення регіонального розвитку, трансферу технологій та агломерації економік. Учений робить акцент на контекстуалізації мікро-соціальних процесів, які можуть посилити економічні взаємозв'язки та сформувані передумови для розвитку кластерів, виробничих мереж і глобальних ланцюгів створення доданої вартості.

Таким чином, економічний простір є системою, в якій налагоджені зв'язки між її суб'єктами та основними ланками. Близьким до поняття «економічний простір» є «просторова (територіальна) структура економіки» і «просторова (територіальна) організація господарства». Доволі часто термін «економічний простір» визначає територію, де функціонує певна економічна система чи формуються спільні економічні відносини (наприклад, уніфіковані нормативно-правова база, система оподаткування, умови зовнішньої торгівлі, єдина валюта).

В широкому розумінні суть поняття «економічний простір» розкривається через діяльність, спрямовану на задоволення життєвих

---

¹ Slade M. The Role of Economic Space in Decision Making [Ep] / M. Slade // University of Warwick, Department of Economics. – 2004. – С. 1–26. – Рд : http://econ.sites.olt.ubc.ca/files/2013/05/pdf_paper_margaret-slade-role-economicspace.pdf.

² Murphy J. Building Trust in Economic Space / J. Murphy // Graduate School of Geography. – 2006. – № 4. – С. 427–450.

потреб людини, незалежно від рівня розвитку суспільства, тобто він виступає як форма вияву суспільного відтворювального процесу. У вузькому розумінні термін «економічний простір» відображає унікальне поєднання набору продуктивних сил та/або системи економічних відносин, що характерні для певної території, та відрізняється від інших територій цього ієрархічного рівня. Наприклад, для позначення економічного простору національної економіки чи економічного союзу (сукупності національних економік) спільною ознакою є економічні відносини (політико-правове середовище). Для виокремлення регіонального економічного простору основною ознакою унікальності є організаційно-управлінська система, яка не завжди збігається з ареалом поширення природних ресурсів, господарським комплексом чи розселенням етнокультурної спільності, а для територіальних господарських систем різного ієрархічного рівня – завершеність виробничого циклу чи циклу суспільного відтворення.

Найбільш поширеним у наукових дослідженнях є виокремлення галузевої (галузі економіки, види економічної діяльності) та функціональної структур господарства. Територіальна та організаційно-управлінська структури економічного простору розкривають його просторову організацію та систему управління. Факторно-компонентна структура економічного простору розкривається через синтез продуктивних сил із системою економічних відносин, локалізованих на певній території, що має статус політично-адміністративної чи економічно-правової суверенності: інститути суспільства та політично-правове середовище, що визначає систему економічних відносин, а також забезпечує законність, безпеку та свободу суб'єктів господарювання; людські ресурси (статеві-вікова структура населення, його освітньо-кваліфікаційний рівень); економічні умови навколишнього середовища та природні ресурси; капітал (фізичний – будівлі, обладнання, машини; неречовий – знання, технології та розробки; фінансовий).

Сукупність економік країн утворюють глобальний економічний простір. Економічний простір є неоднорідним і може розпадатися

на окремі менші інтегральні утворення, які зберігають його властивості, в результаті чого формується його ієрархічна структура: глобальний економічний простір; простір наддержавних інтеграційних економічних об'єднань; економічний простір держави; регіональний економічний простір; економічний простір транскордонних утворень; окрема група економічних територіальних систем, які характеризуються підвищеною концентрацією продуктивних сил та економічних процесів (територіально-виробничі комплекси, кластери, «полюси зростання»), або точково-мережевою організацією (ТНК).

Питання структурування економічного простору в нових гео-економічних і геополітичних умовах є особливо актуальними для таких країн, як Україна¹, що прагне інтегруватися у глобальне середовище. Як зазначав М. Кастельс у концепції мережевого суспільства, на сьогодні існують два конкуруючі між собою простори: один із них – це світ мережевих зв'язків, вільного руху й потоку інформації та людей, інший – територіально визначена просторова організація, інакше кажучи – національна держава².

Поряд із позитивними тенденціями розширення простору під впливом процесів глобалізації посилюються також загрози для національних економік і світу. Глобальний простір є полем діяльності різних за цілями та інтересами учасників МЄВ, зокрема держав, регіональних об'єднань, транснаціональних компаній, які ведуть боротьбу за досягнення своїх завдань, збалансувати які поки у глобальному вимірі не вдається. Через суперництво між країнами формуються полюси розвитку, а світ природно стає багатополюсним, формується ядро, центр, периферія за світ-системним підходом

---

¹ Шульц С. Л. Економічний простір України: регіоналізація та інтеграція в умовах суспільних трансформацій [Електронний ресурс] / С. Л. Шульц, М. В. Максимчук // Регіональна економіка. – 2010. – № 4. – С. 191–196. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2010_4_28.

² Казарян В. П. Философские проблемы пространства и времени в естествознании [Електронний ресурс] / В. П. Казарян. – Режим доступу : http://www.chronos.msu.ru/old/RREPORTS/kazaryan_filosofskie.pdf.

І. Валлерстайна¹. Окрім того, розвиненість одних країн відбувається за нерозвиненості інших. І така експлуатація потенціалу країн характерна для всієї світової історії, про що свідчать дослідження німецького економіста, одного із фундаторів теорії залежного розвитку А. Г. Франка². Так, у ХХ ст. виявилися нові особливості функціонування глобального економічного простору, зокрема зросла залежність країн «першого світу» від природних і людських ресурсів країн «третього світу», посилилася роль ТНК як глобального посередника³, що підтверджує те, що кожна історична система переживає своє життя, а простір не є незмінним у часі⁴. Відповідно глобальна нерівність економічного розвитку та нерівномірність володіння стратегічними ресурсами набувають характеру не тенденції, а закономірності, причому подолання цих проблем є неможливим з огляду на перманентний конфлікт інтересів між суб'єктами міжнародних економічних відносин, до яких, крім країн, належать і транснаціональні корпорації, регіональні інтеграційні об'єднання, міжнародні організації. Особливо глобальний простір деформується через володіння транснаціональними компаніями великим капіталом, що дає їм змогу проводити глобальну експансію, вводити інноваційні технології, але зменшуючи роль держави у захисті національних інтересів^{5, 1, 2}.

¹ Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн ; пер. с англ. П. М. Кудюкина ; под общ. ред. канд. полит. наук Б. Ю. Кагарлицкий. – СПб. : Унив. кн., 2001. – 416 с.

² Frank A. G. The Development of Underdevelopment / A. G. Frank // Monthly Review. – 1966. – Vol. 18, no. 4. – P. 17–31. Рд : <https://archive.monthlyreview.org/index.php/mr/issue/view/MR-018-04-1966-08/showToc>.

³ Арриги Дж. Долгий двадцатый век: Деньги, власть – истоки нашего времени / Дж. Арриги ; Пер. с англ. А. Смирнова и Н. Эдельмана. – М. : Изд. дом «Территория будущего», 2006. – 472 с. – (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»).

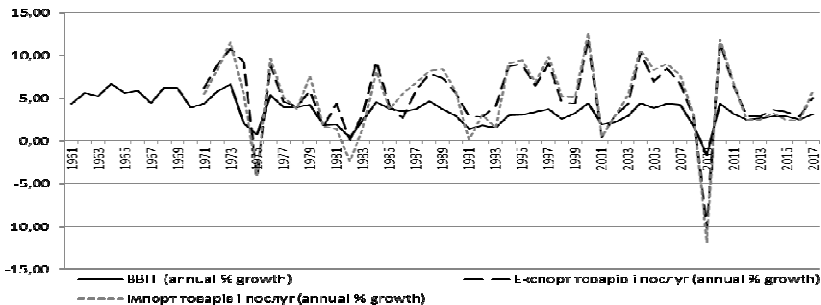
⁴ Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн ; пер. с англ. П. М. Кудюкина ; под общ. ред. канд. полит. наук Б. Ю. Кагарлицкий. – СПб. : Унив. кн., 2001. – 416 с.

⁵ Jaworek M. Transnational Corporations in the World Economy: Formation, Development and Present Position [Ep] / M. Jaworek, M. Kuzel // Copernican Journal of Finance & Accounting. – 2015. – № 4(1). – P. 55–70. – Рд : <http://dx.doi.org/10.12775/CJFA.2015.004>.

Разом з тим, глобальна система економічних координат характеризується нестійкими зв'язками між країнами та іншими суб'єктами міжнародних економічних відносин, які позиціонуються у глобальному економічному просторі. За таких умов вплив глобалізації неоднозначно сприйняли країни із різним рівнем економічного розвитку, адже не всі сфери міжнародних економічних відносин розвиваються із однаковою швидкістю.

Міжнародна торгівля – це важлива сфера міжнародних економічних відносин, розвиток якої є підґрунтям економічного зростання. Так, упродовж останнього десятиліття міжнародна торгівля розвивалася набагато швидшими темпами, ніж відбувалося зростання ВВП (рис. 1.1). А 2016 р. став періодом, коли таке співвідношення становило менш як одиниця³, що у майбутньому може бути поштовхом до повернення країн до протекціоністської політики.

Рис. 1.1. Динаміка темпів зростання світового ВВП, експорту та імпорту товарів і послуг

Примітка: складено за даними World Bank ([Ep]. – Рд : <https://data.worldbank.org/indicator>).

¹ M. Rosińska Transnational Corporations Strategies of Expansion / M. Rosińska; E. Klima; Żołądkiewicz K. Meeting Global Challenges / K. Żołądkiewicz, T. Michałowski // Working Papers Institute of International Business University of Gdańsk 2008. – № 25. – S. 299–308.

² Безрукова Н. В. Діяльність транснаціональних корпорацій в контексті національної економічної безпеки [Ep] / Н. В. Безрукова, В. А. Свічкарь // Вісник Одеського національного університету. – 2013. – Т. 18, Вип. 1(1). – С. 27–30. (Серія : Економіка) – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1(1)_7).

³ Trade recovery expected in 2017 and 2018, amid policy uncertainty [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/news_e/pres17_e/pr791_e.htm.

За даними Світового банку США генерують четверту частину світового ВВП (24,32%), далі за рейтингом, перебуває Китай (14,8%). Ці країни залишаються лідерами у глобальному економічному просторі, що підтверджує неоднорідність простору за рівнем участі країн у формуванні світового ВВП (рис. 1.2). Щодо регіонального розподілу у структурі домінують три блоки (83,16%): перше місце посідають країни Азії, друге місце – країни Північної Америки, третє – країни Європи.

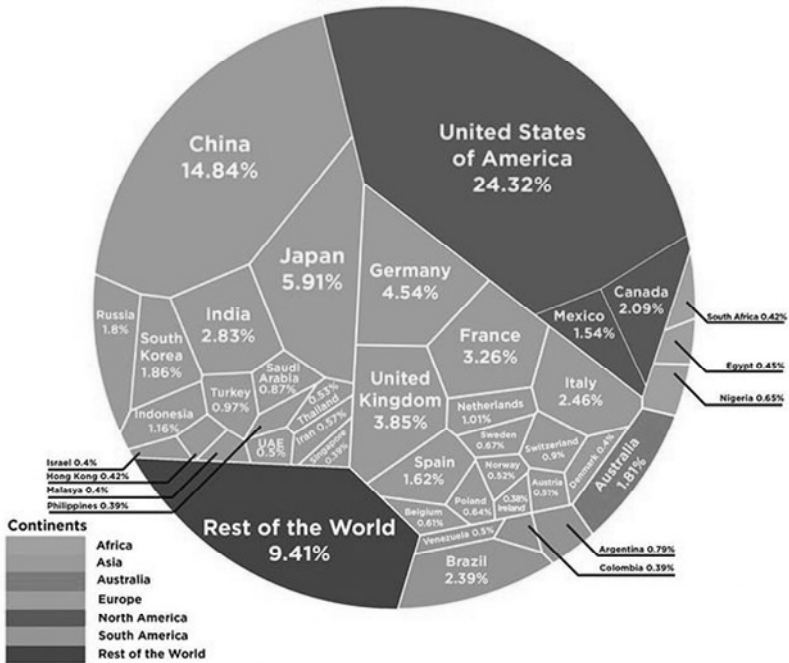
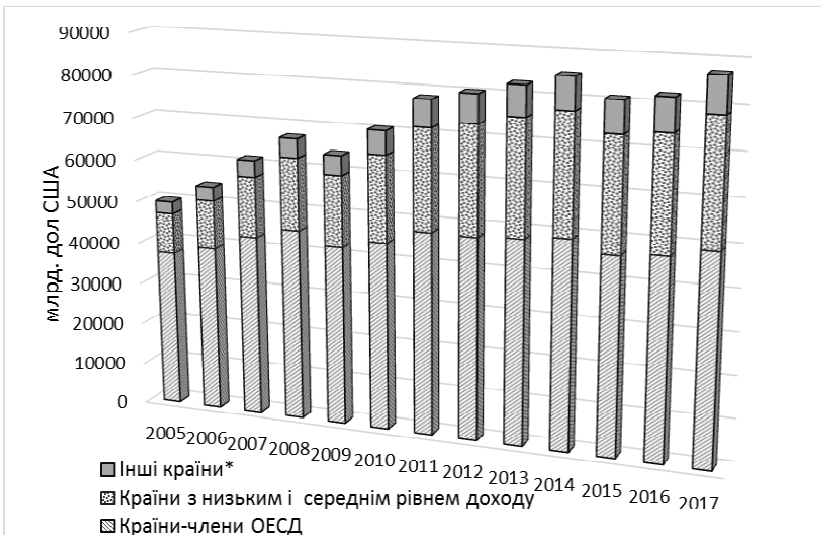

Рис. 1.2. Просторова структура світового ВВП¹

¹ This Chart Contains a Few Hidden Surprises About the World Economy [Ер]. – Рд : <https://howmuch.net/articles/the-global-economy-by-gdp>.

Останнє століття характеризується не лише змінами у позиціонуванні країн із різним рівнем економічного розвитку та їхньою спроможністю забезпечувати економічне зростання (рис. 1.3), широкомасштабними соціально-економічними реформами, імplementованими більшістю країн світу, спільними напрацьованими орієнтирами і стандартами розвитку країн, й побудовою архітектури глобального економічного простору, де основне місце відведене інституційному підґрунтя: створенню дієвих інститутів та розробці уніфікованого законодавчого базису розвитку. Проте реалії розвитку світової економіки, зокрема остання світова економічна криза, масштабна та тривала за своїми наслідками, поставили під сумнів спроможність країн за уніфікації та гармонізації підходів до проведення зовнішньої політики, в тому числі зовнішньоекономічної, подолати існуючі дисбаланси розвитку національних економік і пом'якшити деструктивну дію зовнішніх чинників.

Рис. 1.3. Динаміка обсягу ВВП за вибраними групами країн

* Інші країни – країни з рівнем доходу, нижчим за середній, найменш розвинені країни, бідні країни з високим рівнем заборгованості.

За останній період активізувалися рух товарів і капіталу й переміщення осіб між країнами, відбувається гармонізація та уніфікація умов міжнародного співробітництва, які пришвидшують інтеграцію національних економік, досягнуті домовленості між країнами про спрощення умов торгівлі та інвестування, розширюється культурний обмін тощо. Водночас поширюються нові виклики для розвитку всіх складових економічного простору.

В умовах глобальної інтеграції в глобальному просторі сформувався митний підпростір, історично який має одну із найдавніших передумов, оскільки історія торгівлі започаткована у III ст. до н. е. Лише коли торгівля почала виходити за межі певної території, було введено заходи регулювання на переміщення товарів іншою територією. І як засвідчила столітня практика, «...стабільні держави – держави, які торгують»¹, тому митний простір став однією з основоположних ланок глобального простору.

Митна політика є ефективним інструментом забезпечення пердусім економічних інтересів держави. Її завдання, характер, механізми й особливості провадження значною мірою визначаються стратегічними цілями країни для побудови конкурентної національної економіки. Глобалізаційні й інтеграційні тенденції світової економіки вимагають відповідних змін векторів митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема зовнішньої торгівлі. Ефективною може вважатися така митна політика держави, орієнтирами якої є, з одного боку, захист національного товаровиробника, а з іншого – забезпечення конкурентних позицій вітчизняної економіки на світовому ринку та динамічного розвитку зовнішньої торгівлі. Водночас зміна парадигми глобального розвитку супроводжується зміною інтеграційних механізмів для національних економік. Саме тому впродовж століття залишаються актуальними дихотомії «національний економічний (в т. ч. митний) простір – глобальний економічний простір», «протекціонізм – вільна торгівля» як складові зовнішньоекономічної (митної) політики.

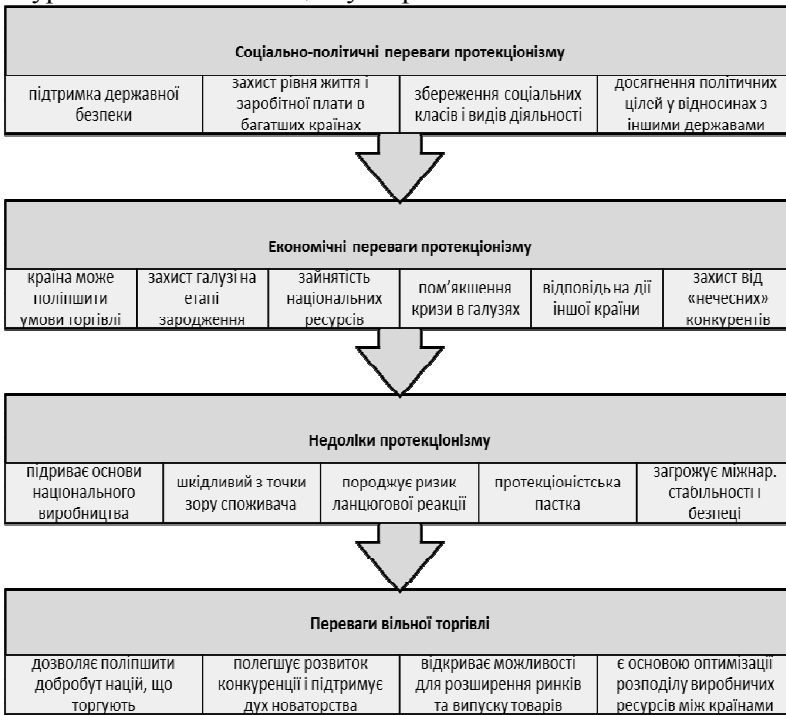
¹ William J. Bernstein A Splendid Exchange: How Trade Shaped the World / J. William // Atlantic Monthly Press. – 2008. – № 1. – 467 p.

Інтеграція країн у глобальний простір незалежно від ступеня розвитку глобалізації та її етапності визначає дилему вибору країною форми зовнішньоекономічної, в тому числі й митної, політики – протекціонізм або вільна торгівля. На цю тематику опубліковано чимало наукових досліджень, проте це не вирішує концептуально проблему оптимального співвідношення у світовій практиці протекціоністських заходів поряд із спрощенням умов торгівлі, інвестування, переміщення через митний кордон товарів, предметів, людей, не знайдено точки перетину тієї межі, за якою починається деструктивний вплив тих чи інших заходів. У сфері міжнародної торгівлі інструменти політики протекціонізму та вільної торгівлі стосуються безпосередньо інструментів митної політики.

Меркантилісти, що вперше проаналізували зовнішню торгівлю і простежили в ній джерело збагачення держави, були прихильниками протекціонізму – системи заходів, спрямованих на стимулювання національної економіки та її захист від іноземної конкуренції. Першими економістами, які підтримали вільну торгівлю, були французькі фізіократи, що заперечували продуктивну роль торгівлі в збільшенні багатства нації. Найбільш послідовними захисниками економічного лібералізму загалом і міжнародної торгівлі зокрема були англійські класики, що не лише розробили чітко окреслену теорію зовнішньої торгівлі, а й запропонували конкретну політику її реалізації. У ХХ ст. унаслідок воєн та економічних криз відбувалося посилення ідеології та практики протекціонізму, і сьогодні вона є одним із важливих елементів міжнародних економічних відносин.

Принцип вільної торгівлі з'явився й удосконалювався як реакція на протекціоністські заходи держави в різні періоди розвитку національної економіки, починаючи від епохи первісного нагромадження капіталу і завершуючи створенням національної промисловості у відсталих країнах. Критика протекціонізму велася здебільшого для встановлення негативних наслідків політики захисту національної економіки від іноземної конкуренції. Наслідки такої політики очевидні, і вони свідчать про недоліки протекціонізму.

Протекціонізм у довготерміновому періоді підриває основи національного виробництва, оскільки послаблює тиск з боку світового ринку, що необхідний для розвитку підприємницької ініціативи. Над прагненням до прогресу, інновацій верх беруть рутини, небажання позбутися набутих привілеїв та отриманих доходів за певного становища. Рішучість оточити себе протекціоністськими бар'єрами часто визначається не загальнонаціональними економічними інтересами, а є підсумком тиску потужних приватних інтересів, що мають лобістську підтримку політичних і парламентських сил. Протекціонізм шкідливий з точки зору споживача, якого він змушує переплачувати за необхідні йому товари та послуги, причому не тільки за імпортовані, оподатковані митом, а й за вироби національного виробництва, випуск і продаж яких пов'язаний із неконкурентною системою ціноутворення.

Рис. 1.4. Дихотомія протекціонізму та вільної торгівлі

Протекціонізм створює ризик ланцюгової реакції, оскільки після захисту одних галузей рано чи пізно виникне потреба в захисті інших. Захист національних виробництв від іноземної конкуренції в підсумку формує для них протекціоністську пастку, оскільки запроваджений протекціонізм як тимчасовий захід може бути невід'ємним атрибутом довготермінової національної економічної політики. Політика протекціонізму підсилює міждержавне суперництво і несе потенційну загрозу міжнародній стабільності та безпеці. Вона послаблює взаємозалежність між країнами, стримує розвиток і поглиблення міжнародного поділу праці, спеціалізації та кооперації виробництва, спричиняючи одночасно ворожнечу і недовіру один до одного.

Переваги вільної торгівлі доволі багатогранні та доводяться як теоретично, так і практично. Вільна торгівля дає змогу поліпшити добробут націй, що торгують, оскільки відкриває можливості для міжнародної спеціалізації виробництва і обміну на основі принципу порівняльних переваг. Зростання добробуту відбувається на основі виграшу, одержаного від міжнародної торгівлі. Класики пропонували вимірювати цей виграш різницею між нормою прибутку в умовах міжнародного обміну товарами і нормою прибутку за його відсутності. А. Маршалл використовував інший метод – визначення величини надлишків (прибутків) виробників і споживачів продукції.

Вільна торгівля полегшує розвиток конкуренції та підтримує дух новаторства не тільки серед національних виробників, а й у відносинах з іншими країнами. Це в підсумку сприяє підвищенню якості продукції, що випускається. Вільна торгівля відкриває можливості для розширення ринків і, отже, для міжнародної концентрації виробництва та масового випуску товарів, що вигідно споживачам. Вільна торгівля є основою оптимізації розподілу виробничих ресурсів між країнами і такою їхньою міжнародною комбінацією, яка значно підвищує ефективність їхнього використання.

Рекомендації прихильників вільної торгівлі (фритредерства – «free trade») сприяли економічному зростанню і процвітанню бага-

тьох країн, що обрали шлях відкритої економіки. Рух фритредерів зародився в Англії в останній третині XVIII ст. і був пов'язаний із промисловим переворотом. Боротьба англійських фритредерів була спрямована проти аграрних мит, які підтримували високі ціни на сільськогосподарську продукцію, що стримували розвиток фабричного виробництва, а також на зниження митних зборів у взаємній торгівлі з іншими країнами, яке сприяло б збільшенню вивозу англійських товарів за кордон. Під тиском фритредерів у 20-ті рр. XIX ст. в Англії проведена реформа митної системи, в ході якої були скасовані або значно знижені мита на багато товарів. У середині XIX ст. фритредерство здобуло повну перемогу в Англії, що значною мірою сприяло перетворенню її дотепер у одну із найбільш розвинених країн світу. У другій половині XIX ст. тенденції фритредерства почали виявлятися і в торговельній політиці Франції (1852–1870 рр.) та інших країн.

Яскравим прикладом реалізації політики протекціонізму була економічна стратегія розвинутих країн, скоригована після виникнення Великої депресії 1930-х рр. Ті розвинуті країни, частка яких була серед найвищих у світовому торговельному обороті, почали застосовувати жорсткі протекціоністські заходи з метою подолання наслідків кризи із найменшими втратами. Такі заходи прийнято називати «гра з нульовою ставкою», бо найбезпечніший «вихід» зі світової кризи здійснювався країнами за рахунок своїх торговельних партнерів¹.

Не залишилися осторонь протекціоністської політики і США, яка мала тривалу практику застосування захисних заходів. Варто згадати підвищення рівня тарифного захисту відповідно до Закону Смута–Хоулі (1930 р.), метою якою був захист сільськогосподарського сектору економіки, але згодом цей процес охопив інші галузі. Митний Закон Хоулі–Смута, ініційований США у 1930 р., вважається еталоном жорсткості політики протекціонізму. Він полягав у

---

¹ Jeffrey E. Garten. Is Protectionism Unavoidable? / Jeffrey E. Garten // YaleGlobal. – 2009. – 6 February.

запровадженні 50% мита на імпорتنі товари¹. У цей період відбулося підвищення ставок імпортного мита більш ніж на 20 тис. товарів, проте така політика не виправдала себе на практиці та не унеможливила уникнення кризи. І хоча це був не найбільший розмір тарифу щодо імпорту в США, але він був останнім у зовнішньоторговельній практиці у таких розмірах (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Динаміка оподаткування імпорту товарів у США (% від загальної вартості імпорту)

У ХХ ст. після Другої світової війни усунення багатьох перешкод на шляху вільного обміну сприяло безпрецедентному економічному і соціальному розвитку більшості країн світу, і передусім тих, які далі за інших пішли шляхом лібералізації зовнішньої торгівлі (створення зон вільної торгівлі, митних союзів, регіональних ринків). Навпаки, країни, що стали на шлях автаркії, захисту своєї економіки від впливу іноземної конкуренції, змушені були згодом змінити курс і провести більш-менш глибокі реформи зовнішньоекономічних зв'язків, спрямовані на звільнення зовнішньої торгівлі від надмірного державного втручання.

Політика протекціонізму з високою ймовірністю призводить до торговельних воєн. Разом з тим, такі суперечки та війни виникають

¹ Davos 2009. The Risk of a New Protectionism // International Herald Tribune. – 2009. – 29 January.

і мають зтяжний характер у разі асиметричності обсягів економік країн, які в них беруть участь. Розмір економіки або ринку має суттєве значення при цьому, оскільки результативність ініціювання, наприклад, антидемпінгових заходів проти економічно слабшої країни, має більшу ймовірність, ніж у разі з рівнозначною країною¹.

Принцип протекціонізму поряд із зазначеними вище недоліками має і певні переваги, які сприяють привабливості політики урядового контролю за зовнішньою торгівлею для багатьох країн. Найбільш загальною причиною обмеження зовнішньої торгівлі є те, що уряди окремих країн мислять категоріями національних інтересів, а не інтересів людства загалом. На захист протекціонізму висуваються як соціально-політичні, так і економічні аргументи.

Соціально-політичні переваги протекціонізму полягають у такому:

– в підтримці державної безпеки країни, яка у разі відмови від протекціоністських заходів буде поставлена під загрозу вузької спеціалізації економіки. Остання загрожує країнам не тільки у разі війни, а й у періоди загострення міжнародних відносин. З огляду на це країна має розвивати у себе стратегічні види виробництва, передусім сільське господарство і харчову промисловість, а також галузі, необхідні для національної оборони (металургія, деякі види хімічної промисловості і т. ін.). Це вагомий аргумент, особливо для сільського господарства. Щодо сільського господарства зауважимо, що застосування протекціоністських заходів у цій сфері мало за мету забезпечення продовольчої безпеки, і саме на вирішення проблеми нерівномірного розподілу доступу до продуктів харчування були спрямовані захисні заходи у політиці європейських країн у XVII–XIX ст.²;

¹ Miyagiwa K. Size matters! Who is bashing whom in trade war? / K. Miyagiwa, H. Vandenbussche, S. Huasheng // *International Review of Economics & Finance*. – 2016. – № 45. – С. 33–45.

² Pawlak K. The evolution of the agricultural protectionism and its measures [Ep] / K. Pawlak. – Рд : http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/SJ_POWA_2011_t_11_XXVI_z3_s78.pdf.

– у захисті більш високого рівня життя і високої заробітної плати в багатших країнах у їхній конкурентній боротьбі з країнами, де рівень життя значно нижчий;

– у можливості зберегти з його допомогою деякі соціальні класи і види діяльності (наприклад, селянство, традиційні національні промисли), запобігти депресії та спаду (наприклад, у вугільній промисловості і т. ін.).

– у можливості досягнення певних політичних цілей у відносинах з іншими державами.

Економічні аргументи щодо захисту протекціоністських заходів зводяться переважно до міркувань щодо максимізації реального доходу, що досягається за їхнього застосування. Перший аргумент – за допомогою імпортних мит країна може поліпшити умови торгівлі та в результаті збільшити економічний вигравш. Однак це можливо лише в ситуації, коли попит на товар більш еластичний, ніж його пропозиція, і тоді зростання ціни припаде здебільшого на виробника, а дохід від мита поповнить державний бюджет. Крім того, для ефективності цього заходу необхідно, щоб: а) країна-експортер не мала можливості виходу на інші ринки збуту свого товару; б) її чинники виробництва не могли бути використані для випуску альтернативних товарів; в) зниження надходжень від експорту в країнах-експортерах не впливало на попит на ці товари в країні-імпортері, що вводить новий тариф.

Другий аргумент – протекціоністські заходи захищають промисловість на етапі її зародження і зростання. Вперше цей аргумент висунув А. Гамільтон наприкінці XVIII ст. і розвинув Ф. Ліст у XIX ст. Протекціонізм є інструментом досягнення цього етапу розвитку, захищаючи галузі національної економіки, що перебувають на етапі зародження. Однак, на думку Ф. Ліста, цей протекціонізм має поширюватися тільки на промисловість, бути тимчасовим (доки зростаючі підприємства зможуть ефективно конкурувати з іноземними виробниками) і помірним (компенсаційні мита).

Однак досвід засвідчує, що здійснювати захист таких виробництв на практиці доволі складно. По-перше, не завжди зрозуміло,

які галузі промисловості та чому потрібно захищати, оскільки дуже важко відрізнити насправді економічні аргументи від політичних мотивів, які найчастіше представляють потужні приватні інтереси. По-друге, ніхто не знає, коли має припинитися протекціонізм, а це означає, що є ризик збереження протекціоністських заходів на десятиліття і навіть століття. Відомо, наприклад, що американці у XVIII ст. ввели на імпорт промислових товарів мита, які збереглися до сьогодні. Крім цього, захист національного ринку інколи дає можливість вижити тим підприємствам, які за його відсутності не мали б жодних шансів зберегтися, а це означає, що в країні збереглася б неефективна система розміщення ресурсів.

Третім економічним аргументом на захист протекціонізму є його роль у підвищенні рівня зайнятості національних ресурсів. Цю ідею вперше сформулював Дж. Кейнс у «Трактаті про гроші» (1930 р.), а пізніше розвинув у «Загальній теорії зайнятості, відсотка і грошей» (1936 р.). Дж. Кейнс вважав, що економічна система не в змозі автоматично досягти повної зайнятості. У зв'язку з цим він запропонував зважати на те, що заохочення експорту й обмеження імпорту протекціоністськими заходами сприятливо впливатимуть на зайнятість, оскільки збільшать сукупний попит на продукцію національних виробників.

Однак успіх такої політики малоімовірний, якщо її використовуватиме не одна країна, а кілька. Стимулювання власного експорту за зменшення імпорту з інших країн рано чи пізно створить безвихідну ситуацію, оскільки це означає припинення будь-якої торгівлі. Отже, запропонована схема можлива лише в одному разі – коли експорт країни, яка проводить таку політику, користується підвищеним попитом з боку інших країн. Однак у довготерміновому періоді подібна політика забезпечувала б вигоди одній країні за рахунок інших і в підсумку призвела б до їхнього економічного ослаблення, а отже, і до зменшення їхніх імпортних можливостей.

Четвертий аргумент на захист протекціонізму пов'язаний зі спробою пом'якшити кризу в галузях, що зазнають економічних труднощів. Істотні зміни попиту і пропозиції як на внутрішньому,

так і на зовнішньому ринках, можуть завдати відчутного удару певним галузям. Подібний удар відчувала, наприклад, бавовняна промисловість Англії в 1970-ті рр. Обмеження імпорту в цей період дало змогу пом'якшити кризу, надавши галузі більше часу для перебудови і безболісного зменшення виробництва. П'ятий аргумент стосується використання протекціонізму у виняткових випадках: криза платіжного балансу, введення тарифів «у відповідь» за обмежувальні дії іншої країни, захист вітчизняних виробників від «нечесних» іноземних конкурентів, захист національної економіки від кризових явищ в інших країнах і т. ін. За всієї вагомості деякі з цих аргументів навряд чи виправдані з економічної точки зору. Так, введення відповідних тарифів здатне посилити напруженість в економічних відносинах між країнами і призвести до торговельних воєн, в яких переможців не буває.

Отже, дихотомія протекціонізму та вільної торгівлі полягає в тому, що: фритредерство базується на довготермінових інтересах держави і обґрунтовує глобальні вигоди від вільної торгівлі, тоді як протекціонізм діє під тиском обставин і керується лише короткотерміновими національними інтересами. Відповідно не можна стверджувати, що для тієї чи іншої країни протекціонізм завжди шкідливий, а вільна торгівлі завжди вигідна, або навпаки. В. Парето пропонує проблему формулювати інакше: «Знаючи всі економічні та соціальні умови даної країни в даний момент, слід з'ясувати, що для цієї країни і в цей момент більше підходить – вільна торгівлі чи протекціонізм».

Саме під впливом глобальних трансформацій глобальний економічний простір і його складові, в тому числі й митний, зазнають постійних змін у концептуальних підходах до розвитку. Так, після останньої світової економічної кризи, незважаючи на важливі здобутки у лібералізації торгівлі, країни знову повернулися до активного застосування захисних заходів, намагаючись забезпечити реалізацію власних інтересів. Наприклад, щодо політики протекціонізму у відносинах між країнами лібералізація, яка була прийнятною до світової економічної кризи 2007–2008 рр., актуалізувала питання

захисту національних ринків та інтересів, проте з 2011 р. обмежувачі заходи мали спадну тенденцію. Наприклад, в інвестиційній сфері за дослідженнями ЮНКТАД, у 2015 р. 46 країн та економік прийняли 96 заходів щодо регулювання інвестицій, причому 71 із них був спрямований на лібералізацію, 13 мали обмежувачий характер (2 заходи у 2001 р.), 12 були нейтральними¹. У 2016 р. 58 країн запровадили 124 зміни до національної інвестиційної політики, що вплинуло на пряме іноземне інвестування та відповідно на умови торгівлі. З усіх запроваджених змін 84 стосувалися лібералізації, сприяння та спрощення процедур, пов'язаних з інвестуванням, тоді як 22 мали рестрикційний характер (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

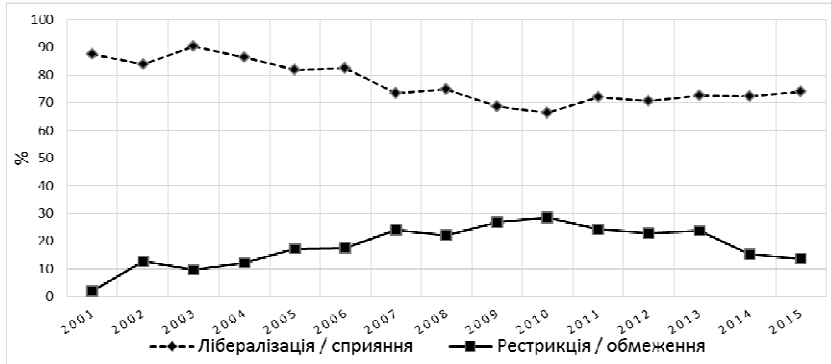
**Зміни у національних інвестиційній політиках у 2001–2016 рр.
(кількість запроваджених заходів)²**

	2001	2002	2003	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2014	2015	2016
Кількість країн, які впровадили зміни	51	43	59	79	70	49	40	46	54	51	60	41	49	58
Кількість регуляторних змін	97	94	125	164	126	79	68	89	116	86	88	74	99	124
Лібералізація//сприяння	85	79	113	142	104	58	51	61	77	62	64	52	74	84
Рестрикція / обмеження	2	12	12	20	22	19	15	24	33	21	21	12	14	22
Нейтральні / невизначені	10	3	0	2	0	2	2	4	6	3	3	10	11	18

¹ World Investment Report 2016 – Investor Nationality: Policy Challenges [Ep]. – Рд : https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_en.pdf.

² World Investment Report 2017 / Chapter 3 – Investment Policy Trends [Ep]. – Рд : https://unctad.org/en/PublicationChapters/wir2017ch3_en.pdf#page=2.

Частка змін щодо лібералізації та сприяння становила 79%, що є вищим від середнього значення показника (76%) за період 2010–2014 рр.(рис. 1.6).

Рис. 1.6. Зміни у національній інвестиційній політиці за період 2001–2015 рр. у % до загальної кількості змін¹

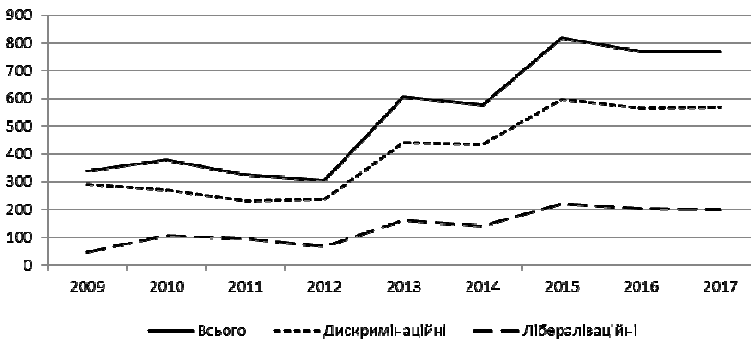
Приблизно половина (48%) з усіх змін у національній інвестиційній політиці припадала на країни Азії, що розвиваються. Країни Європи, Африки і транзитивні економіки також запровадили велику кількість відповідних змін. Країни Африки, Азії та Північної Америки продемонстрували пролібералізаційний вектор розвитку національної інвестиційної політики. Інвестиційна політика деяких країн Океанії, Латинської Америки та Карибських островів мала рестрикційний характер здебільшого через ризики щодо іноземної власності на землю та природні ресурси.

У 2015 р. найбільшу активність у розширенні доступу для іноземних інвесторів до різних галузей економіки виявили Китай та Індія. Наприклад, Китай послабив обмеження на іноземні інвестиції у ринок нерухомості, надав право на набуття повної власності на електронний бізнес. Індія запровадила різноманітні лібералізаційні заходи, зокрема збільшення максимального обсягу залучених прямих іноземних інвестицій з 26% до 49% у ринок страхування і

¹ World Investment Report 2016 / Chapter 3 – Investment Policy Trends [Ep]. – Рд : https://unctad.org/en/PublicationChapters/wir2016ch3_en.pdf#page=2.

пенсійні фонди; надання дозволу на фінансування виробництва медичного обладнання за рахунок ПІІ до 100% від загальної вартості необхідної капітальної інвестиції; підвищення мінімального порогу для проектів із залученням ПІІ; спрощення норми прямого іноземного інвестування у 15 пріоритетних галузях економіки (у т. ч. у сільському господарстві, цивільній авіації, будівництві, обороні, видобувній промисловості та ін.).

Група експертів Global Trade Alert здійснює постійний моніторинг застосування протекціоністських заходів у світі, які приймають країни і які впливають на зовнішньоекономічну сферу, причому аналізуються заходи і щодо торгівлі товарами, послугами, в інвестиційній та міграційній сферах. За останній період суттєво змінилося застосування заходів протекціонізму, що підтверджено динамікою втручання держави, проте заходи обмеження та лібералізації мають схожі тренди (рис. 1.7). В перші роки після кризи країни відгукнулися на заклики міжнародних організацій і послабили обмеження в торгівлі. Проте з 2012 р. цей процес отримав зворотну тенденцію і така політика порушує інтереси інших країн, яких було досягнуто у багатосторонньому форматі, зумовлюючи їхню взаємозависливість.

Рис. 1.7. Динаміка заходів, що застосовуються в міжнародній торгівлі товарами (2009–2017 рр.)

Примітка: складено за даними Global Trade Alert ([Ep]. – Рд : https://www.globaltradealert.org/global_dynamics).

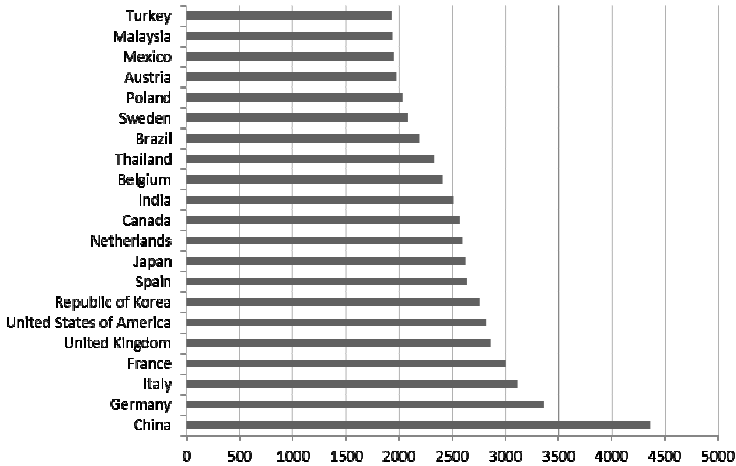

Такий моніторинг є черговим підтвердженням відходу країн від політики лібералізації, намаганням навіть у межах Світової організації торгівлі маніпулювати правилами торгівлі у власних інтересах. Про це свідчить і структура заходів обмежуючого та стимулюючого характеру. Так, у торгівлі товарами серед протекціоністських заходів в останній період першість належить субсидіям (без експортних субсидій), які, наприклад, у 2016 р. становили 27,3% від всіх обмежуючих заходів, у 2017 р. – 29,2% (рис. 1.8а). Серед заходів ліберального характеру найбільш частими є зменшення тарифів (рис. 1.8б).

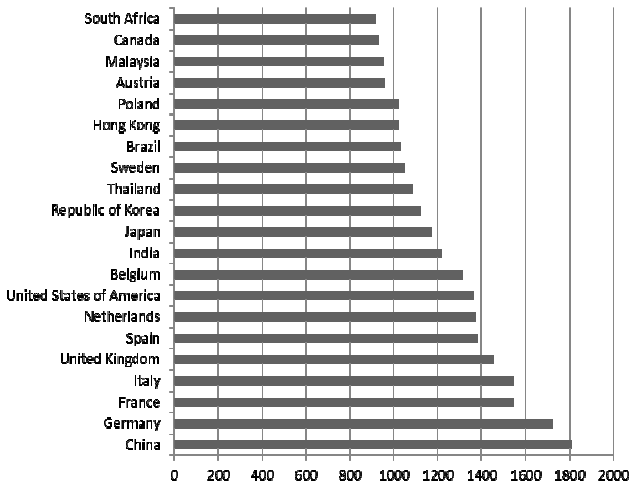

Рис. 1.8. Структура заходів, що застосовувалися в міжнародній торгівлі товарами (2017 рр.)

Примітка: складено за даними Global Trade Alert ([Ep]. – Рд : https://www.global-tradealert.org/global_dynamics).

а) обмежуючі заходи

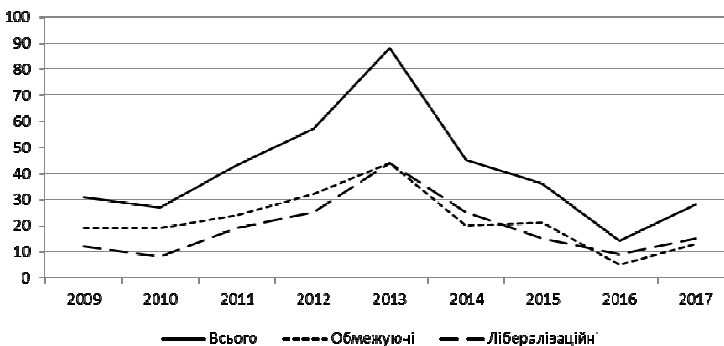
б) лібералізаційні заходи

Рис. 1.9. Позичування країн за показниками застосування заходів обмеження та лібералізації міжнародної торгівлі товарами (2009–2017 рр.)

Примітка: складено за даними Global Trade Alert ([Ep]. – Рд : https://www.globaltradealert.org/global_dynamics).

Особливістю застосування протекціоністських заходів у просторовому вимірі є використання їх розвиненими країнами – членами G20. Так, країнам-лідерам за кількістю вжитих обмежуючих заходів щодо торгівлі товарами є Китай, Німеччина, Італія, Франція, Великобританія, США, Республіка Корея, Іспанія, Японія. За кількістю застосованих заходів, спрямованих на лібералізацію торгівлі товарами, лідерами є Китай, Німеччина, Франція, Італія (рис. 1.9).

Враховуючи те, що основою глобального економічного розвитку є міжнародна торгівля, в умовах глобалізації спрощення умов торгівлі визначено важливим чинником активізації міжнародної торговельної активності та зростання взаємної вигоди країн від здійснення зовнішньоторговельних операцій. В останнє десятиліття країни почали обережно використовувати інструменти захисту національних економік, оскільки політика лібералізації міжнародної торгівлі створила для багатьох з них загрозливі наслідки зменшення тарифного захисту. Разом з цим, ефективність спрощення умов торгівлі залежить і від внутрішнього середовища країни, адже неоднаковими будуть результати для митного простору у країнах із різним рівнем тінізації економіки, корупції, умов ведення бізнесу, ухилення від сплати податків. В останній період набуває популярності такий захід, як обмеження міграції (рис. 1.10), який має, як правило, прихований характер.

Рис. 1.10. Динаміка заходів, що застосовуються країнами в регулюванні міграції (2009–2017 рр.)

Примітка: складено за даними Global Trade Alert ([Ep]. – Рд : https://www.global-tradealert.org/global_dynamics/area_migration/year-to_2017).

У 2017 р. після ратифікації більшістю членів СОТ набула чинності Угода про спрощення процедур міжнародної торгівлі (TFA – Trade Facilitation Agreement)¹, на реалізацію положень якої країни покладають значні сподівання. Ця угода потребує колективних зусиль для реалізації та ефективного співробітництва між членами СОТ із питань спрощення торгівлі й дотримання митних правил. Це не перший випадок у світовій практиці декларування принципів лібералізації торгівлі при одночасному використанні протекціоністських заходів, особливо в періоди економічних криз. Починаючи з 1947 р. – з часу утворення ГАТТ, країнам вдалося лібералізувати умови торгівлі, проте питання застосування протекціоністських заходів залишається актуальним і періодично у світі виникають торговельні конфлікти між країнами. Як засвідчує практика, доволі часто застосування протекціоністських заходів спрямоване на посилення завойованих позицій на світових ринках, обмеження доступу іноземних товарів на внутрішній ринок. Активне застосування засобів політики протекціонізму відбувається за умов посилення нестабільності економічного розвитку на міжнародному та національному рівнях^{2, 3}.

За умов глобальних викликів і деструктивних внутрішніх трансформацій для країн важлива роль відводиться виробленню теоретико-концептуальних підходів до розробки національної моделі торговельної активності та одночасного формування дієздатного митного простору, що поєднуюватимуть заходи протекціонізму, проте сприятимуть відкритості національних економік.

---

¹ Угода про спрощення процедур торгівлі (Trade Facilitation Agreement – TFA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=ad955439-d36b-4cc8-8594-7f18bbb19b3e&title=UgodaProSproschenniaProtsedurTorgivli-trade>.

² Угода про спрощення процедур торгівлі (Trade Facilitation Agreement – TFA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=ad955439-d36b-4cc8-8594-7f18bbb19b3e&title=UgodaProSproschenniaProtsedurTorgivli-trade>.

³ Facilitation Agreement Tfa-Jeffrey E. Garten. Is Protectionism Unavoidable? – Yale Global, – 2009. – 6 February.

1.2. Концептуалізація, генезис та архітектоніка митного простору

Поглиблення та розширення взаємозв'язків у сучасному світовому просторі, пришвидшення інтеграційних процесів формують єдиний глобальний простір. Глобалізація спонукає країни до єдиного спільного розвитку, охоплюючи всі напрямки діяльності людини – від фінансових операцій до культурного обміну. У динаміці глобалізаційних процесів відбувається міграція товарів і послуг, пришвидшення обміну інформацією, перетин через національні кордони грошей і капіталу, формується система глобальних поставок, постійно розвиваються інновації та впроваджуються нові технології. Таким чином, глобалізацію можна розглядати у трьох вимірах: політичному, що відображає політичну вагу країни на світовій арені та її вплив на глобальні процеси світового розвитку; соціальному, який вказує на рівень інтегрованості людини у міжнародну спільноту через її діяльність, родинні та професійні зв'язки, належність до світових інституцій; економічному, який характеризується можливостями розвитку виробництва, залученням іноземних інвестицій, поглибленням процесів транснаціоналізації. Однак глобалізація зумовлює виникнення багатьох суперечностей. На думку Д. Лук'яненка та А. Поручника, найбільш гострими є суперечності між глобальною експансією монополій і національним економічним суверенітетом країн світу, тобто між глобальними та національними економічними інтересами; між глобальними і локальними економічними інтересами¹.

Митна складова економічного простору за різних історичних епох та суспільних устроїв посідала важливе місце у розвитку держави, адже інтеграція країн неможлива без розвитку зовнішньоеко-

---

¹ Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : моногр. / Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот [и др.] ; под науч. ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова ; Киев. нац. экон. ун-т им. Вадима Гетьмана, Москов. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – К. : КНЭУ, 2013. – 466 с.

номічної політики. Витоки організації митної справи та відповідно формування митного простору і врегулювання відносин між його суб'єктами знаходимо в ранні періоди виникнення торгівлі. Проте митний простір країни під впливом процесів глобалізації функціонує як відкрита система, що об'єктивно потребує розробки та реалізації такої прозорої митної політики держави, яка б відповідала світовим стандартам гармонізації та спрощення митних процедур і водночас забезпечувала якісний митний контроль та огляд, забезпечувала його безпеку та інтеграцію у простори вищого ієрархічного порядку.

Митний простір безпосередньо стосується таких питань, як забезпечення безпеки митної території та кордону, суверенітет, захист національних інтересів, адже інтеграція в регіональний або глобальний простір однозначно потребує від країн поступитися частиною національних інтересів. Історично базис державного суверенітету закладений Вестфальським договором у 1648 р. Як зазначають дослідники, «...головний зміст суверенітету (бути єдиною політико-територіальною організацією владарювання, що встановлює правопорядок, якому підкоряються всі фізичні особи і організації всередині країни (внутрішній аспект), і незалежною на міжнародній арені (зовнішній аспект)) залишається незмінним з моменту запровадження даної категорії»¹.

У практичній площині питання суверенітету періодично загострюються через зміну системи міжнародних економічних відносин та перерозподіл країнами позицій у глобальному просторі, тому поняття «державний суверенітет», незважаючи на задекларовані принципи та тлумачення відповідно до Хартії ООН, змінює своє змістовне наповнення. Наприклад, щодо Європейського Союзу дедалі частіше йдеться не про суверенність кожної держави, а про ЄС як об'єднання суверенітетів, що передбачає «...спільні дії країн-членів з метою більш ефективної реалізації власних національних

---

¹ Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : моногр. / Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, С. Г. Серьогіна [та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. – К. : Ред. ж-лу. «Право України», 2012. – 336 с.

інтересів»¹. Отже, митний простір може об'єднувати кілька суверенних держав, які інтегровані в спільний простір.

Враховуючи те, що митний простір є поняттям, що взаємопов'язане з такою політико-правовою категорією, як суверенітет, він може розглядатися як сфера, що пов'язана або з державною, або з так званою міжнародною територією, або до частини території однієї держави, яка використовується для здійснення митної юрисдикції іншою державою – за угодою між ними і в межах, що допускаються міжнародним правом. Захист національних інтересів у межах митного простору реалізується в процесі забезпечення балансу між захистом національної безпеки, національної економіки як інструменту створення добробуту нації, з одного боку, і правами споживачів щодо доступу до якісних імпортованих товарів за розумними цінами – з іншого. Безпосередньо поняття «митні інтереси» з'явилося одночасно із поняттям «митна безпека». Це привертає увагу науковців і дослідників до вивчення та надання авторського трактування цих дефініцій з точки зору їхньої етимології, змістовного наповнення відносно сучасних реалій. І якщо тема митної безпеки досліджувалася доволі часто, то митні інтереси як окрема категорія митного законодавства поки не є об'єктом поглибленого вивчення.

Трактування поняття «митні інтереси» законодавчо закріплене в Митному кодексі України, зокрема відповідно до ст. 6 це «...національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення державної митної справи», а митна безпека відповідно визначена як «...стан захищеності митних інтересів України»². Складовими державної митної справи є встановлений порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, митний контроль та митне їхнє оформлення, застосування

---

¹ Яворська Г. Проблема обмеження державного суверенітету в умовах інтеграції України до ЄС : Аналіт. зап. [Електронний ресурс] / Г. Яворська. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/376>.

² Митний кодекс України від № 4495-VI 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, здійснення митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності митних органів та ін.

Митні інтереси слід розглядати у кількох аспектах, наприклад, з економічної точки зору вони передбачають реалізацію фіскальної функції митної політики, а відповідно – забезпечення надходження митних платежів до бюджету (оподаткування експортно-імпортних операцій), через застосування інструментів митного регулювання забезпечення конкурентоспроможності національних виробників; з позицій правоохоронної діяльності – захист національної безпеки та державного кордону при переміщенні товарів, предметів, осіб через митний кордон країни; з позицій забезпечення безпеки та здоров'я людей і навколишнього середовища – недопущення походу на митну територію тих предметів, які становлять загрози, що частково перегукується з екологізацією митного простору (серед напрямів державної політики з питань національної безпеки України зазначено недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин, організмів)¹ та ін. На пріоритетності митної політики у діяльності держави, спрямованої на збереження національних інтересів, наголошує у своїх дослідженнях І. Івашук².

Законодавче визначення поняття «національні інтереси» закріплено в Законі України «Про основи національної безпеки України»³, де зазначається, що національні інтереси – це «...життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності українського

¹ Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-15 від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

² Івашук І. Напрями та перспективи конвергенції митних відносин у глобальному просторі / І. Івашук // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 4(29). – С. 24–30 – (Серія : Світова економіка й міжнародні економічні відносини).

³ Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-15 від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток». У лютому 2018 р. у Верховній Раді України було зареєстровано Проект Закону про національну безпеку України¹.

На думку К. Новікової, діяльність держави у сфері митної безпеки має гарантувати певне коло митних інтересів, серед яких науковець виокремлює такі: «...створення умов лібералізації зовнішньої торгівлі; недопущення контрабанди та порушення митних правил; удосконалення митного законодавства України відповідно до світових та європейських стандартів; пришвидшення товаро- та пасажиропотоку через митний кордон; забезпечення споживчого ринку якісними іноземними продуктами та недопущення ввезення небезпечних для здоров'я людей товарів»².

Н. Осадча розглядає забезпечення митних інтересів з точки зору євроінтеграційних процесів. Забезпечення митних інтересів, на думку дослідниці, спрямоване на збалансування інтересів держави та бізнесу на основі концепції задоволеного інтересу (містить «...цілі митної політики, стратегії розвитку митної справи, алгоритми митних процедур, стимули та обмеження суб'єктів митних інтересів»)³.

Дослідники трактують митні інтереси відповідно до суб'єктів митних відносин. Поняття «митні інтереси» не обмежується лише реалізацією державної митної справи, оскільки, проводячи митну політику, держава певною мірою або захищає, або порушує інтереси інших суб'єктів, наприклад, тих, які здійснюють ЗЕД, споживачів. Д. В. Приймаченко зазначає, що «задоволення інтересів держави прямо чи опосередковано задовольняє також інтереси окремих його громадян, а отже, захищаючи національні інтереси держави,

¹ Проект Закону про національну безпеку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2>.

² Новікова К. І. Глобалізаційні виклики митній безпеці держави / К. І. Новікова // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 4(16). – С. 174–180.

³ Осадча Н. В. Процес адаптування національного митного законодавства до вимог ЄС [Ер] / Н. В. Осадча // Економіка промисловості. – 2013. – № 1-2. – С. 288–296. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2013_1-2_35.

митні органи захищають інтереси окремо взятих громадян; всі ланки системи митних органів при врахуванні пріоритету прав та свобод людини і громадянина повинні враховувати інтереси держави загалом»¹.

О. Комаров використовує у своїх працях поняття «національні митні інтереси» та розмежує інтереси держави, тобто національні митні інтереси, й інтереси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, оскільки основою митної складової зовнішньоекономічної безпеки є зовнішньоекономічна діяльність². Погоджуючись із таким розмежуванням національних митних інтересів та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, поділяємо також позицію О. Недобега щодо цього питання: дослідник позиціонує національні митні інтереси як забезпечення митної безпеки держави; пришвидшення інтеграції національної економіки у світовий економічний простір; реалізацію фіскальної функції митної політики; захист національного ринку та вітчизняного виробника; інвестиційну привабливість країни. Разом з тим, учений відстоює думку, що митні інтереси зумовлюють конфлікт інтересів, оскільки суб'єкти цих відносин мають різну місію³.

Відомий фахівець митної справи в Україні П. Пашко розглядає митні інтереси як «...певний спектр національних інтересів держави, що пов'язані їх забезпеченням і реалізацією митної справи та задоволення яких сприяє забезпеченню ефективного функціонування, стійкого розвитку економічної системи, зменшенню загроз національній безпеці України, стабільності в суспільстві у сферах,

¹ Приймаченко Д. В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: моногр. / Д. В. Приймаченко – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2006. – 332 с.

² Комаров О. В. Механізми адміністрування митних ризиків в системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності : дис. ... канд. наук з держ. управл. : 25.00.02 [Ер] / О. В. Комаров. – Дніпро, 2017. – 198 с. – Режим доступу : http://nuczu.edu.ua/img/articles/1599/dis_Komarov.pdf.

³ Недобег О. О. Митна політика України в умовах інтеграції: сутність і функції [Електронний ресурс] / О. О. Недобег. – Режим доступу : [http:// aspirantura.at.ua/blog/nedobega_o_o_mitna_politika_ukrajini_v_umovakh_integraciji_sutnist_i_funkciji/2014-03-29-18](http://aspirantura.at.ua/blog/nedobega_o_o_mitna_politika_ukrajini_v_umovakh_integraciji_sutnist_i_funkciji/2014-03-29-18).

що пов'язані з митною сферою, та визначається поточним станом зовнішньоекономічних відносин, повнотою задоволення матеріальних потреб громадян, ступенями реалізації визначених стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку й захисту культурного та інформаційного середовища держави, станом зовнішньоекономічної та митної безпеки»¹.

«Митна енциклопедія» подає трактування поняття «митні інтереси», яке, на нашу думку, є одним із найбільш системних: «Митні інтереси – певний спектр (сукупність) національних інтересів держави, пов'язаних із забезпеченням і реалізацією виконання митної справи, задоволення яких сприяє забезпеченню ефективного функціонування, стійкого розвитку економічної системи, зменшенню загроз національній безпеці України, стабільності в суспільстві у сферах, пов'язаних із митною сферою, та які визначаються поточним станом зовнішньоекономічних відносин, повнотою задоволення матеріальних потреб громадян, ступенями реалізації визначених стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку й захисту культурного та інформаційного середовища держави, станом зовнішньоекономічної та митної безпеки»². Разом з тим, таке визначення митних інтересів обмежується лише реалізацією митної справи, тоді як, окрім держави, у захисті митних інтересів беруть участь й інші суб'єкти ЗЕД та міжнародних відносин (слід вказати на впливову роль на розвиток міжнародної торгівлі міжнародних організацій, таких як Світова організація торгівлі, Світовий банк, Всесвітня митна організація, Міжнародна торгова палата та ін.).

Складниками державної митної справи є встановлені порядок й умови переміщення товарів через митний кордон країни, їхній митний контроль і митне оформлення, застосування механізмів тарифного й нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін

---

¹ Пашко П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) : моногр. / П. В. Пашко. – Одеса : ПЛАСКЕ, 2009. – 628 с.

² Митна енциклопедія : у 2 т. Т. 2 / редкол. : І. Г. Бережнюк [та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. – 536 с.

митною інформацією, ведення національної класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію країни, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності органів доходів і зборів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної політики у сфері державної митної справи.

Митна політика країни є частиною державної економічної політики. Головним функціональним завданням митної політики є забезпечення захисту національних інтересів і національної безпеки країни в політичній, економічній, соціальній, екологічній та інших сферах. Митна політика здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм у різних сферах державної діяльності (як внутрішніх, так і зовнішніх), відповідно до чинного законодавства та міжнародно-правових актів і стандартів. Діалектична природа митної політики передбачає наявність, окрім національних інтересів і національної безпеки, певних динамічних принципів, які розкривають зміст національних інтересів держави на кожному етапі та якими керуються компетентні органи державної влади під час розробки митної політики і запровадження її в життя.

В економічній сфері митна політика спрямована на забезпечення продовольчої безпеки; захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту, що може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей і навколишньому природному середовищу; посилення участі країни в міжнародному поділі праці, розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у світову економічну систему та активізацію участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях; контроль за експортно-імпортною діяльністю, спрямований на підтримку важливих для країни пріоритетів і захист національного виробника, боротьбу з протиправною економічною діяльністю, протидію неконтрольованому впливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів.

Інтереси в економічній сфері можна поділити на такі категорії: національні митні інтереси у сфері економічної безпеки (наприклад, захист від контрабанди або демпінгу), національні митні інтереси у сфері економічного розвитку (підтримка національного товаровиробника засобами тарифного й нетарифного регулювання), національні митні інтереси у сфері безпеки людини або гуманітарної безпеки (забезпечення дотримання медико-санітарних умов перетинання кордону), національні митні інтереси у сфері боротьби зі злочинністю та корупцією (запобігання незаконним операціям з ПДВ), національні митні інтереси у сфері політичної безпеки (запобігання тероризму), національні митні інтереси у сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики (створення сприятливих умов для розвитку відносин між державами через зменшення чи зняття митних обмежень для громадян).

Формування та розвиток митного простору із відповідним інституційним забезпеченням для більшості країн світу мали еволюційний характер і відбувалися поступово з огляду на різну готовність інтегруватися у світове господарство та міжнародну торгівлю зокрема. Слід виокремити такі рівні митного простору: глобальний, наднаціональний (регіональний, транс-регіональний), національний, локальний. Проте зауважимо, що кожен з цих рівнів не відмежований від інших. З позицій національних інтересів митний простір на національному рівні є стратегічно важливим для держави з метою забезпечення безпекових пріоритетів розвитку, оскільки він не обмежується лише митною інфраструктурою чи митним контролем.

Аналіз сучасних наукових і правових підходів до трактування митного простору підтверджує існування національних нормативно-правових актів (здебільшого Митного кодексу) на рівні країн, на рівні інтеграційних об'єднань (наприклад, Митний кодекс Європейського Союзу), в межах укладених глобальних угод і виконання зобов'язань за міжнародними конвенціями й угодами (у межах СОТ, Всесвітньої митної організації), в рамках виконання дво-

багатосторонніх угод між країнами (угод про вільну торгівлю, митний союз тощо).

Проаналізуємо трактування митного простору на національному рівні на прикладі України, чиє митне законодавство максимально наближене до вимог Європейського Союзу. Так, розуміння митного простору через його ототожнення із митною територією не розкриває структурності та функціонального призначення простору, адже відповідно до законодавства України митна територія охоплює сушу, море, водний і повітряний простір, території вільних економічних зон, штучні острови, установки і споруди, створені в економічній зоні України і на які поширюється юрисдикція країни (ст. 9 Митного кодексу України), тобто обмежена митним кордоном (ст. 10 Митного кодексу України)¹. Аналогічно розглядається й митна територія Європейського Союзу², і відповідно встановлено перелік країн, які належать до території митного союзу³. Разом з тим, згідно з положеннями Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур⁴, митна територія трактується з позицій законодавчого регулювання, зокрема як територія, на якій використовується законодавство держави (договірної сторони, яка підписала цей документ).

Після здобуття незалежності у Законі України «Про митну справу в Україні» від № 1262-ХІІ 25.06.1991 р. на законодавчому рівні у ст. 2 визначено, що «...територія України становить єдину митну

---

¹ Митний кодекс України від № 4495-VI 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

² The Union Customs Code (UCC) (9 October 2013 as Regulation (EU) № 952/2013 of the European Parliament and of the Council) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/union-customs-code/ucc-legislation_en.

³ Territorial status of EU countries and certain territories [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/vat/eu-vat-rules-topic/territorial-status-eu-countries-certain-territories_en.

⁴ Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643?nreg=995_643&find=1&text=%F2%E5%F0%E8%F2%EE%F0%B3%FF&x=0&y=0.

територію, в межах якої Україна має виключну юрисдикцію щодо митної справи»¹.

Відповідно до Науково-практичного коментарю до Митного кодексу України, її митна територія охоплює:

а) суходіл, у т. ч. острови у відкритому морі, що належать Україні (при цьому острів – це природно утворений простір суходолу, оточений водою, який знаходиться вище від рівня води під час припливу). Як частина берега розглядаються постійні портові споруди, що виступають у море і є складовою цього порту (крім прибережних установок і штучних островів);

б) внутрішні води, що історично належать Україні, морські води, води портів, бухт, заток, губ і лиманів, гаваней і рейдів та інші водойми, частини вод річок, озер та інших водойм;

в) надра в межах кордонів України, у т. ч. надра під територіальним морем (на глибину, доступну для їхнього геологічного освоєння);

г) повітряний простір над суходолом і водним простором, у т. ч. над територіальним морем (на висоту до 100–110 км над рівнем моря);

д) територіальне море (прилеглий морський пояс) – смуга прибережних морських вод завширшки до 12 морських миль (майже 19 км), відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки;

е) континентальний шельф (дно і надра під територіальним морем), у т. ч. континентальний шельф островів, що належать Україні (однак скелі, не придатні для підтримання життя людини або для самостійної господарської діяльності, вважаються такими, що не мають континентального шельфу»².

---

¹ Про митну справу в Україні : Закон України від № 1262-ХІІ 25.06.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1262-12>.

² Науково-практичний коментарі. Митний кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/komentar/muto.html>.

Особливості формування митної території можна проілюструвати на прикладі Європейського Союзу. У ст. 4 Митного кодексу ЄС визначено митну територію ЄС. Так, в ЄС існують поняття «митна територія» та «фіскальна територія», які охоплюють усі країни-члени ЄС, є також окремі країни, які введено у митну територію (зокрема, Нормандські острови, Острів Мен, Монако) (табл. 1.2)¹. Наприклад, Андорра не є членом Європейського Союзу, але у 1990 р. уклала з Європейською комісією Угоду про утворення митного союзу щодо торгівлі певними товарами (розділи 25-97 Гармонізованої системи опису та кодування товарів²), на які у 1996 р. поширилася транзитна процедура, тоді як на інші товари (розділ 1-24) поширюються правила експорту та імпорту, які застосовуються в торгівлі країнами, які не є членами ЄС. У 1992 р. було підписано Тимчасову угоду про митний союз із Сан-Марино, проте її правила не поширилися на товари, перелічені в розділах 72 і 73 Гармонізованої системи. Важливим етапом у розвитку євроінтеграційного вектора Туреччини став 1995 р., коли було прийнято рішення про утворення митного союзу (вперше заявка на членство в ЄС подана у 1959 р., у 1987 р. Туреччина подала заявку про повне членство). До країн і територій, на які розповсюджується законодавство ЄС щодо митної політики, ПДВ та акцизу, належать Монако (вважається територією Франції за веденням митної політики, ПДВ і акцизу), Сан-Марино (вважається територією Італії у контексті митної політики і акцизом), Острів Мен (вважається територією Великобританії за веденням митної політики, ПДВ і акцизом), Акротирі і Декелія (вважається територією Кіпру за веденням митної політики, ПДВ і акцизом).

¹ Customs territories. EU customs and fiscal territory [Ep]. – Рд : <https://tulli.fi/en/about-us/our-activities/customs-territories>.

² Harmonized Commodity Description and Coding Systems (HS) [Ep]. – Рд : <https://unstats.un.org/unsd/tradekb/Knowledgebase/50018/Harmonized-Commodity-Description-and-Coding-Systems-HS>.

Таблиця 1.2

Країни, які належать до митної території Європейського Союзу

Митна та фіскальна територія ЄС		
<i>Країни ЄС та їхні території</i>	<i>належать до митної території ЄС</i>	<i>належать до фіскальної території ЄС</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Австрія	так	так
Бельгія	так	так
Болгарія	так	так
Хорватія	так	так
Кіпр	так	так
Північний Кіпр	ні	ні
Чехія	так	так
Данія	так	так
Естонія	так	так
Фінляндія	так	так
Аландські острови	так	ні
Франція	так	так
Департаменти: Гваделупа, Майотта, Мартиніка, Французька Гвіана, Реюньон, Сен-Мартен	так	ні
Інші департаменти та території: Сен-П'єр і Мікелон, Нова Каледонія, Волліс і Футуна, Французька Полінезія, території Франції в Австрії та Антарктиці	ні	ні
Німеччина	так	так
Гельголанд	ні	ні
Греція	так	так
Афон	так	ні
Угорщина	так	так
Ірландія	так	так
Італія	так	так
Лівіньо і Кампоне-д'Італія	ні	ні
Води озера Лугано	ні	ні
Латвія	так	так
Литва	так	так
Мальта	так	так

Продовження табл. 1.2

1	2	3
Нідерланди (території в Європі)	так	так
Португалія	так	так
Польща	так	так
Ромунія	так	так
Словаччина	так	так
Словенія	так	так
Іспанія	так	так
Канарські острови	так	ні
Сеута та Мелілья	ні	ні
Швеція	так	так
Великобританія	так	так
Гібралтар	ні	ні
<i>Штати і території за межами ЄС</i>	<i>належать до митної території ЄС</i>	<i>належать до фіскальної території ЄС</i>
Нормандські острови	так	ні
Фарерські острови	ні	ні
Гренландія	ні	ні
Острів Мен	так	-
Монако	так	-
Ватикан	ні	ні
<i>Штати і території за межами ЄС</i>	<i>формують митний союз з ЄС</i>	<i>належать до фіскальної території ЄС</i>
Андорра	так (стосується розділів 25-97)	ні
Сан-Марино	так (за винятком розділів 72 і 73)	належать до території, де сплачують акцизи; не належать до території, де сплачують ПДВ
Туреччина	так	ні

З огляду на вищезазначене вважаємо, що митний простір виходить за межі митної території країни, якщо розглядати його не з географічно-територіальної точки зору, а з економічної, обмежується

економічними кордонами, які науковці пропонують розуміти як «...умовні економіко-функціональні межі впливу країн, транснаціональних структур»¹, тобто «...економічна межа простору віртуальна і має тимчасовий характер»².

Таким чином, помилково розглядати митний простір як митну територію, оскільки простір у дослідженні визначено як місце, де відбуваються процеси розвитку митної справи, формуються та реалізуються зв'язки між суб'єктами. З огляду на це сама собою територія країни без відповідного інституційного підґрунтя не має змістового навантаження для реалізації митної політики країни. В процесі формування митного простору відносини між його елементами зазнають змін, саме тому пропонуємо акцентувати не на його стабільності, а на збалансованості як фундаментальній характеристиці розвитку.

К. Сандровський трактує митний простір як сферу, яка «...пов'язана або з державною, або з так званою міжнародною територією, або до частини території однієї держави, яка використовується для здійснення митної юрисдикції іншою державою»³.

Підсумовуючи наведені підходи щодо розуміння сутності поняття «простір», вважаємо за необхідне застосувати комплексний підхід до розгляду митного простору. Ґрунтуючись на філософському підході щодо тлумачення сутності митного простору, визначимо його характерні ознаки:

– відкритість до взаємодії та взаємопроникнення з іншими підпросторами гео економічного простору;

---

¹ Сапир Е. В. Геоэкономическое измерение локальных систем (теория и методология глобально-локального анализа) / Е. В. Сапир. – Ярославль : ЯрГУ, 2004 . – 575 с.

² Шульц С. Л. Концепція управління розвитком економічного простору регіонів України [Електронний ресурс] / С. Л. Шульц // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – 2012. – Вип. 9(35), – Ч. 2. – С. 326–334. – (Серія «Регіональна економіка»). – Режим доступу : ird.gov.ua/vid_1/vid1_2012_s01_Shults.pdf.

³ Сандровський К. К. Митне право України : підруч. [Ер] / К. К. Сандровський. – Режим доступу : <http://readbookz.com/pbooks/book-17/ua/chapter-922/>.

- анізотропність, яка виявляється у різній реакції структурних елементів простору на дію зовнішніх щодо них чинників;
- неоднорідність простору як у часовому, так і територіальному та функціональному вимірах;
- зональна та секторальна відмінності;
- динамічність (митний простір можна розглядати як простір Мінковського¹, який фактично тривимірний, але доповнений змінною, яка не є просторовою, – часом).

Структуризація митного простору є дискусійним питанням, оскільки саме поняття «митний простір» не має чіткого тлумачення. Разом з тим, у науковій літературі є дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам побудови глобального та регіонального просторів, секторальних просторів, зокрема економічного. Відповідно це стало основою розробки авторського підходу до виокремлення критеріальних ознак структурування митного простору. Як основні ознаки пропонуємо виокремити такі:

1) рівні формування. Залежно від рівнів формування митний простір може бути: глобальний, наднаціональний, національний, регіональний і локальний. Глобальний рівень охоплює всі країни світу, а отже, є інтегральним виразником національних митних просторів. Наднаціональний митний простір формується за межами національних кордонів, охоплюючи кілька національних просторів. У його межах діють спеціально встановлені правові норми та інституції. Прикладом є митний простір Європейського Союзу, в який інтегровані національні простори 28 країн. Національний митний простір охоплює митну територію окремої країни. Регіональний митний простір формується у межах національного митного простору або відповідно до адміністративно-територіального устрою, або зон локалізації митних інституцій (наприклад, в Україні певний період діяли регіональні митниці, які охоплювали кілька

---

¹ Никонов О. А. Философские вопросы геометрии Минковского [Електронний ресурс] / О. А. Никонов // Вестник МГТУ. – 2010. – Т. 13. – С. 291–294. – Режим доступу : vestnik.mstu.edu.ru/v13_2_n39/articles/08_nikon.pdf.

областей, і відповідно кілька митниць). Локальний митний простір – це територія діяльності окремого структурного підрозділу митної інституції, наприклад, митниці, митного посту;

2) ступінь регулювання:

– автономний (самостійний). На практиці у чистому вигляді такий митний простір в умовах поглибленої глобалізації та взаємоінтеграції країн не існує, бо зобов'язання країн визначені міжнародними нормативно-правовими актами й угодами;

– регульований, функціонування якого регламентується такими інструментами регулювання: нормативно-правовими, макроекономічними тощо. Інструменти регулювання можуть мати як глобальний, так і локальний характер;

3) ступінь легалізації:

– легальний митний простір, що контролюється державою;

– нелегальний простір, що формується із нелегальних каналів і коридорів в митному просторі;

– фіктивний (корупційний) митний простір, що є легальним, але у ньому присутня корупційна складова або нелегальні канали, які видаються за легальні;

4) за суб'єктами простору:

– державний простір, що розглядається з позицій держави;

– корпоративний (транснаціональний) простір, що розглядається з позицій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

5) за функціями:

– фіскальний – спрямований на використання тарифних інструментів як бюджетоутворюючих для держави;

– регулюючий – спрямований на використання інструментів регулювання з метою вирівнювання диспропорцій зовнішньої торгівлі, інтеграції у глобальний економічний простір, захисту національних інтересів та ринку;

– контролюючий – має за мету посилений контроль за переміщенням товарів, предметів, осіб через митний кордон;

– сервісний;

6) за ступенем інклюзії:

– закритий (автаркічний) простір. Таким прикладом може бути Північна Корея, яка бере активну участь у зовнішньоекономічних відносинах і світовій торгівлі, проте певні її регіони закриті для відвідування, існують жорсткі правила ввезення товарів у країну (наприклад, у 2013 р. було дозволено ввезення власних мобільних телефонів, існують жорсткі умови ввезення друкованої продукції);

– відкритий простір, який може бути помірно відкритим, як Білорусь, та достатньо відкритим;

7) за формою участі у регіональних інтеграційних процесах:

- угода про вільну торгівлю;
- міждержавні угоди;
- національні;

8) за цифровою ознакою:

– реальний (територіальний);
– віртуальний; його формування пов'язане із зростанням мобільності капіталу та віртуалізацією економіки, розвитком ІТ-технологій;

9) за ступенем демократії в організації:

- сформований за пріоритетом інтересів (національний);
- вимушений (консенсусний) – за геополітичними інтересам.

Цей вид простору охоплює і гуманітарний, пов'язаний із необхідністю постачання гуманітарних вантажів, у тому числі під егідою Червоного Хреста.

Становлення митного простору країни відбувалося паралельно із розвитком митної справи, тому його основні характеристики залежать від інтеграційного курсу держави та внутрішньої економічної політики. Митний простір характеризується циклічністю розвитку та має такі стадії, як і економічний простір загалом: формування (синхронізація процесів), розвиток (пришвидшення), рецесія (сповільнення, стабілізація), депресія (дезінтеграція і десинхронізація). Відповідно простір також є фрактальний, неоднорідний і синхронний¹.

---

¹ Бияков О. А. Экономическое пространство: сущность, функции, свойства [Электронный ресурс] / О. А. Бияков // Вестник Кузбасского государственного технического университета. – 2004. – № 2. – С. 101–108. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskoe-prostranstvo-suschnost-funksii-svoystva>.

Ефективність і дієвість митного простору визначається:

- економічними і соціокультурними просторовими відмінностями;
- територіальною мобільністю;
- просторовою близькістю інститутів;
- концентрацією фінансових ресурсів;
- територіальною активністю суб'єктів ЗЕД;
- інформаційно-просторовим ресурсом;
- дисбалансом у кадровому складі в просторі, ротацією;
- транспортною логістикою.

Характерними ознаками митного простору країни є такі:

- гіпертрофована інституційна структура;
- низький рівень взаємодії та координації дій між державними органами;
- існування потенційних джерел конфліктів і злочинності;
- незбігання національних інтересів з інтересами глобального митного простору;
- відсутність інноваційних стратегій розвитку митного простору;
- формування локальних полюсів у глобальному та національному митних просторах.

Основними принципами формування митного простору є такі:

- прозорість;
- уніфікованість;
- стабільність;
- раціональність;
- системність;
- ефективність.

Функціями митного простору визначено такі:

- регулююча: стимулююча, дестимулююча;
- контролююча;
- фіскальна;
- соціальна;
- економічна;
- інтеграційна.

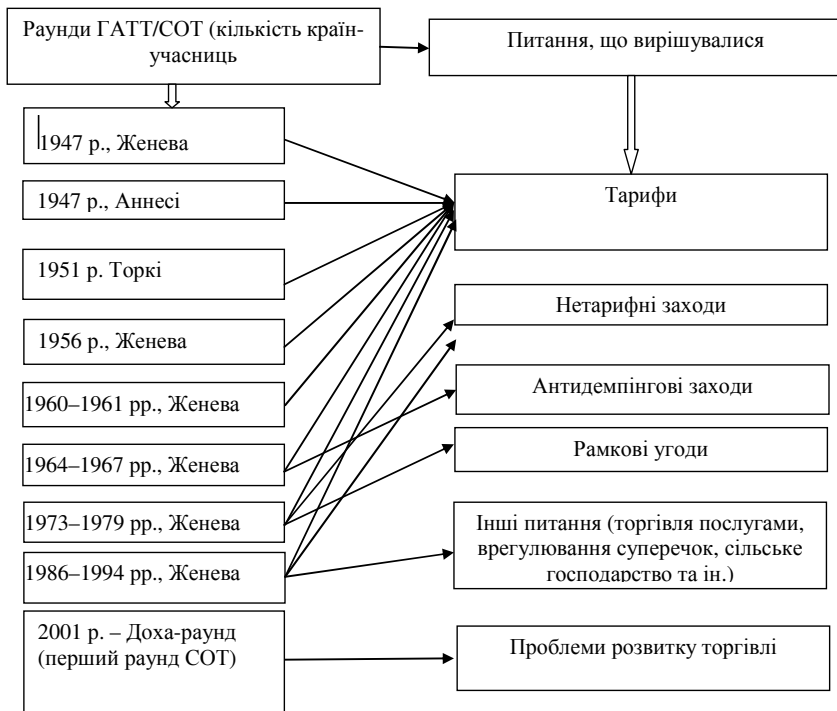
Інституційним базисом глобального митного простору, до вимог якого уніфікуються правила функціонування національних митних просторів, є Світова організація торгівлі. Міжнародна торгівля дає змогу економічним лідерам за відміни тарифного захисту більшості економік країн світу отримувати найбільші вигоди, утримуючи високий рівень нетарифного захисту власних ринків, викривляючи розуміння партнерства. Так, дослідники визначають такі моделі стратегічного партнерства: представницьке стратегічне партнерство, стратегічне партнерство проти спільної загрози, тактичне партнерство заради стратегічних результатів і асиметричне стратегічне партнерство. При цьому наголошується, що партнери можуть мати зовсім різний економічний потенціал¹, а отже, хтось із них має перевагу у реалізації інтересів. Відповідно країни змушені, не порушуючи прийняті зобов'язання в межах багатостороннього співробітництва у СОТ, знаходити альтернативні варіанти побудови зовнішньоторговельної стратегії, використовуючи також механізми регіональної економічної інтеграції, що загалом не суперечить участі в СОТ. Поглиблення процесів економічної інтеграції зумовлене такими причинами: зростання взаємозалежності національних економік і спільності інтересів, загострення глобальних проблем, вирішення яких не під силу окремій країні, поглиблення конкурентної боротьби на світових ринках, виникнення суперечностей між країнам при обранні векторів зовнішньоторговельної політики та ін. Процеси глобалізації вказали на складність налагодження взаємовідносин між країнами із різним рівнем економічного розвитку, підтвердженням чого є неможливість досягнення консенсусу між країнами-членами СОТ при вирішенні окремих проблем торгівлі, наприклад, сільськогосподарськими товарами. Правила СОТ встановлюють обмеження на використання країнами тарифних інструментів, у тому числі й дотримання зобов'язань, взятих при набутті

---

¹ Щербина Т. В. Теорії регіональної економічної інтеграції в контексті розвитку міжнародних відносин [Електронний ресурс] / Т. В. Щербина // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Вип. 38. – С. 306–314. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2014_38_32.

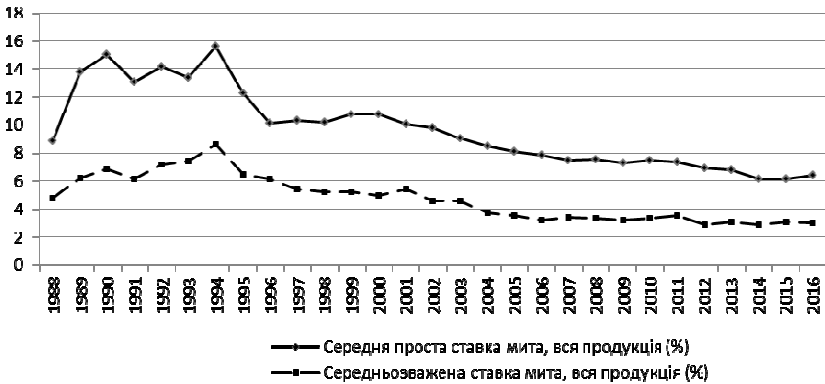
членства. Така глобальна політика не залишає країнам варіантів розвитку зовнішньоторговельних стратегій, окрім набуття членства у СОТ. Членами цієї організації є 164 країни (за станом на липень 2016 р.). Водночас, діяльність СОТ також має певні негативні моменти. Якщо на перших етапах створення СОТ між країнами з незначними перешкодами узгоджувалися питання застосування тарифних і нетарифних заходів (рис. 1.11), то створення відкритого митного простору та ліберальних умов торгівлі спровокувало реалізацію країнами інструментів прихованого протекціонізму.

Рис. 1.11. Раунди ГАТТ/СОТ та проблемні питання, що вирішувалися

В межах СОТ лібералізація торгівлі та збалансування митного простору відбуваються за: узгодження тарифів при вступі; реалізації принципу недискримінації (режим найбільшого сприяння); забезпечення прозорості та передбачуваності системи; достовірності інформації про тарифні позиції країн-партнерів; підтримки інтеграції країн у глобальну торговельну систему; сформованого механізму врегулювання суперечок¹.

Підтвердженням ролі СОТ у зниженні тарифів є динаміка ставок мита (рис. 1.12), яка вказує на помітне їхнє зниження після 1994 р. Завдяки такій політиці в застосуванні митних тарифів світ став більш ліберальним і відкритим для торгівлі.

Рис. 1.12. Динаміка середньої простої та середньозваженої ставки митного тарифу, світ (%)

Примітка: складено за даними Світового банку ([Ер]. – Рд : <https://data.worldbank.org/indicator>).

Світова практика та наукові дослідження засвідчують, що міжнародна торгівля при зниженні тарифних ставок і лібералізації ми-

¹ Dadush U. Governing Global Trade [Електронний ресурс] / Uri Dadush, Julia Nielson // Finance & Development. – 2007. – Vol. 44, № 4. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2007/12/dadush.htm>.

тного простору може створювати позитивні ефекти для країни, наприклад, забезпечуючи зростання, але не завжди вирішує проблему нерівності економічного розвитку всередині країни¹, прикладом чого можуть бути Індія², Китай^{3,4,5,6} (за прогнозами на 2050 р., вони збережуть рейтингове місце серед десятки країн світу за обсягами ВВП) та інші, розширення присутності яких на світових ринках потребує додаткового реформування національних економік, вирівнювання просторового розвитку.

Приклад Китаю є одним із найбільших парадоксів залучення країн до міжнародної торгівлі, про який зазначають науковці⁷, за утримання помірною рівня глобалізації та низького рівня економічної свободи, але і одночасного збереження регіональних диспропорцій у розвитку. Китай став членом Світової організації торгівлі та зумів зайняти лідируючі позиції у світовій торгівлі, взявши зобов'язання виконувати правила ведення торгівлі, проте обрав жорстку експансійну експортну політику і неодноразово порушував ці правила.

---

¹ Pavcnik N. For Richer, for Poorer [Електронний ресурс] / N. Pavcnik // Finance & Development. – 2016. – Vol. 53. №4. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2016/12/pavcnik.htm>.

² Topalova P. Factor Immobility and Regional Impacts of Trade Liberalization: Evidence on Poverty from India [Електронний ресурс] / Petia Topalova. – 2010. – September. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/.../wp10218.pdf>.

³ Chengy W. Regional Variation in Trade Liberalization Outcomes: Evidence from Chinese Manufacturing Industry [Електронний ресурс] / Wenya Chengy. – 2015. – August. – Режим доступу : <https://www.unige.ch/degit/files/9614/3956/.../Cheng.pdf>.

⁴ Xiong Y. Trade, Factor Endowments and Income Inequality: Evidence from China [Електронний ресурс] / Yanyan Xiong, Shengdan Zhang. – Режим доступу : <https://www.aeaweb.org/conference/2016/retrieve.php?>

⁵ Yue L. Globalization and Inequality in China [Електронний ресурс] / LI Yue. – Режим доступу : hamada.u-shimane.ac.jp/research/.../near/.../18-19_01_li.pdf.

⁶ Yinglan J. International Trade and Income Distribution in China [Електронний ресурс] / Jin Yinglan, Zhao Xin. – Режим доступу : www.cscanada.net/index.php/ibm/article/viewFile/.../pdf_74.

⁷ Івашук І. О. Позиціонування Китаю в умовах глобалізації та досвід економічних реформ для України / І. О. Івашук, М. Р. Орнат // Інноваційна економіка. – 2017. – № 1-2. – С. 5–12.

Глобальний митний простір охоплює країни, які мають різні рівні захисту національних ринків та узгодження тарифів, що підтверджує аналіз митних профілів окремих країн (табл. 1.3)¹. Становлення глобальної системи управління тарифними ставками країн у межах СОТ мало за мету забезпечити світову торгівлю та її учасників від непрогнозованих стратегій країн щодо підвищення тарифів у разі виникнення загрозливих ситуацій для внутрішнього ринку та зміни економічної ситуації, хоча волатильність цін та фінансова нестабільність після кризи 2007–2008 рр. стала постійною рисою світової економіки. Варто зазначити, що для багатьох країн існують відмінності в рівнях узгоджених тарифів і тих, які фактично використовуються цими країнами². У практиці СОТ є також випадки порушення узгоджених тарифів або ж надсилання запиту для перегляду тарифів. Ст. XXVIII ГАТТ-1994 дає право країнам змінювати ставки мита для тимчасового захисту окремих галузей³. Зазначимо, що таким правом також скористалася Україна у 2012 р. щодо перегляду тарифів більш ніж за 350 товарними позиціями, проте країни-члени СОТ прийняли колективне рішення про відкликання заявки. Зараз Україна очікує можливості подання чергової заявки на перегляд у зв'язку із правом, отриманим під час вступу до СОТ. Проте такий процес є малорезультативним, оскільки передбачає узгодження зміни тарифів з усіма країнами-членами, і практика перегляду тарифів є незначною (близько 30 випадків), тим більше за великою кількістю товарних позицій. Одним із чинників ризику є також те, що спрощення умов торгівлі між країнами іноді має односторонній характер, тобто неспівмірними є вигоди для країн.

¹ World Tariff Profiles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles16_e.pdf.

² Trade policy questions and guidelines [Електронний ресурс] / Binding Tariffs: Why Do It. – P. 540–547. – Режим доступу : siteresources.worldbank.org/INTTRADERESEARCH/.../Part.

³ General Agreement on Tariffs and Trade 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/analytic_index_e/gatt1994_e.htm.

Таблиця 1.3

**Відмінності між країнами-членами СОТ у рівнях
тарифного захисту**

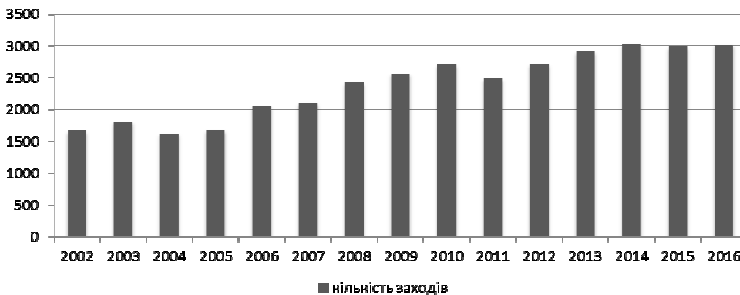
	Узгодження тарифів (%)	Середньоарифметична зв'язана кінцева став- ка мита	Середньо- арифметична ста- вка мита за РНС
Бангладеш	15,5	169,3	13,9
Бразилія	100	31,4	13,5
Буркіна- Фасо	39,1	42,1	12,2
Зімбабве	22,2	88,0	18,8
Ізраїль	74,6	22,7	4,5
Індія	74,4	48,5	13,4
Індонезія	96,3	37,1	6,9
ЄС	100	4,8	5,1
Канада	99,7	6,8	4,2
Конго	16,2	27,2	11,9
Китай	100	10,0	9,9
Мексика	100	36,2	7,1
Молдова	100	6,9	5,4
ОАЕ	100	14,4	4,7
Пакистан	98,7	60,0	12,3
США	100	3,5	3,5
Сінгапур	69,6	9,6	0,2
Україна	100	5,8	4,5
Туреччина	50,3	28,6	10,8
Японія	99,7	4,4	4,0

Примітка: складено за даними Світової організації торгівлі (Get tariff data [Ep]. – Рд : https://www.wto.org/english/tratop_e/tariffs_e/tariff_data_e.htm).

На сьогодні у СОТ формуються певні коаліційні об'єднання країн, які висувують свої вимоги при розгляді окремих питань, зокрема в узгодженні умов торгівлі сільськогосподарською продукцією, порушують правила торгівлі через застосування бар'єрів на експорт певних видів сировинних товарів, за використання яких ведеться боротьба між країнами (наприклад, Китай встановив 95% експортне мито на жовтий фосфор, обмежив вивіз певних сировин-

них товарів, натомість зростає його інтерес до країн Африки, звідки експортується мідь, олово, інші мінеральні ресурси).

Здебільшого питання тарифів найчастіше озвучуються країнами як такі, що перешкоджають лібералізації торгівлі. Разом з тим, регулювання митного простору (відповідно і регулювання переміщення товарних потоків, митно-логістичної інфраструктури, забезпечення безпеки простору тощо) не обмежується лише тарифними інструментами. Серед інструментів, які дозволені національним законодавством країн і міжнародними правилами торгівлі, визначимо нетарифні, які дедалі частіше мають яскраво виражений протекціоністський характер: це санітарно і фітосанітарні заходи, технічні бар'єри, антидемпінгові заходи, захисні заходи, тарифні квоти, експортні субсидії, кількісні обмеження та ін. Їхнє застосування може мати або постійний, або тимчасовий характер, вони суттєво можуть відрізнитися за періодами ініціювання та країнами^{1,2}, причому за останній період їхнє використання не зменшилося (рис. 1.13).

Рис. 1.13. Динаміка ініційованих країнами нетарифних заходів (2002–2016 рр.)

Примітка: складено за даними Світової організації торгівлі ([Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://i-tip.wto.org/goods/Default.aspx>).

¹ Compilation of a Database for Non-Tariff Measures from the WTO Integrated Trade Intelligence Portal (WTO I-TIP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://prontonetwork.org/resources/p3.1_Ghods-Reiter-Stehrer_i-tip%20database%20compilation_v.1.1.pdf.

² Global context for achieving the 2030 Agenda for Sustainable Development: International trade Development. – 2017. Is. 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/dsp_policy_07.pdf.

Класифікація нетарифних заходів по-різному формується дослідниками. Відповідно ЮНКТАД разом з іншими організаціями (ФАО, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, СОТ, Міжнародний торговельний центр, Конференція ООН з торгівлі і розвитку та ін.) запропонували класифікацію як таксономію тих заходів, які використовуються у сучасних умовах для регулювання міжнародної торгівлі (табл. 1.4)¹.

Таблиця 1.4

Класифікація нетарифних заходів

		Розділ	Назва заходу
Імпорт	Технічні заходи	A	Санітарні та фітосанітарні заходи
		B	Технічні бар'єри в торгівлі
		C	Передвідвантажувальна інспекція та інші формальності
	Нетехнічні заходи	D	Умовні заходи захисту торгівлі
		E	Неавтоматичне ліцензування, квоти, заборони і заходи кількісного контролю, за винятком тих, які застосовуються відповідно до санітарних і фітосанітарних заходів за технічних торгових бар'єрів
		F	Заходи цінового контролю, в тому числі додаткові податки і збори
		G	Фінансові заходи
		H	Заходи, що впливають на конкуренцію
		I	Інвестиційні заходи щодо торгівлі
		J	Обмеження на розповсюдження
		K	Обмеження на обслуговування після продажу
		L	Субсидії (за винятком експортних)
		M	Обмеження державних закупівель
		N	Норми законодавства щодо інтелектуальної власності
		O	Правила визначення країни походження товарів
		Експорт	P

¹ Classification of Non-Tariff Measures – February 2012 Version. UNCTAD/DITC/TAB/2012/2 http://wits.worldbank.org/WITS/docs/Multi-Agency_Classification_of_NTMs.pdf.

Будучи прозорими, на перший погляд, ці заходи суттєво стримують процеси лібералізації торгівлі. Експерти СОТ вважають¹, що нетарифні заходи є найкращими інструментами для досягнення державою визначених цілей, оскільки дають змогу вирішувати проблеми у функціонуванні ринків, які виникають через інформаційну асиметрію або недосконалу конкуренцію, досягати неекономічних цілей, наприклад, захищати здоров'я і безпеку громадян, забезпечувати захист національним виробникам. Разом з тим СОТ не забороняє використання нетарифних інструментів (хоча в практиці СОТ вони спричиняють виникнення певних проблем²), якщо тільки вони не мають дискримінаційний характер, хоча визначити межу переходу нетарифних інструментів від непротекціоністських до протекціоністських неможливо, а для країн, що розвиваються, вони є особливим проблемним питанням (водночас як і можливість розширення присутності на ринках інших країн)³.

Детермінантами митного простору є чинники, які впливають на його формування, характеризують його середовище та визначають ефективність функціонування, яка виявляється у:

- розширенні економічної інтеграції країни у глобальний простір;
- активізації зовнішньоекономічної, тобто збільшення товаро- і пасажиропотоків, що переміщуються через митний кордон, та інвестиційної діяльності;
- зростанні фінансових надходжень від оподаткування операцій з переміщення товарів і предметів через митний кордон країни;
- підвищенні соціально-економічних умов проживання населення (йдеться про прозорість кордонів та умов переміщення, підвищення контролю за якістю товарів, що надходять у країну, забез-

¹ Bacchetta M. Non-tariff measures and the WTO / Marc Bacchetta, Cosimo Beverelli. – [Ep]. – Рд : <https://voxeu.org/article/trade-barriers-beyond-tariffs-facts-and-challenges>.

² Staiger Robert W. Non-Tariff Measures and the WTO [Ep] / Robert W. Staiger // Stanford, Wisconsin and NBER. – 2012. – January Рд : https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd201201_e.pdf.

³ Non-Tariff Measures to Trade: Economic and Policy Issues for Developing Countries. Developing Countries in International Trade Studies. UNCTAD/DITC/TAB/2012/1 [Ep]. – Рд : https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctab20121_en.pdf.

печення якісної митної логістики, що збільшує привабливість цієї країни для ділової активності);

- зменшенні випадків порушення митних правил і контрабанди.

Пропонуємо основні детермінанти формування та розвитку митного простору поділити на:

- аксіологічні та соціокультурні, які охоплюють ціннісні установки, соціальні умови, демографічні та гендерні процеси, психологічні особливості суб'єктів митного простору;

- економічні;

- політичні;

- ідеологічні (залежно від економічної, передусім зовнішньо-економічної, та політичної доктрин розвитку країни);

- інституційні, які поєднують два блоки: управлінські (інституції, які беруть участь у регулюванні митного простору) та законодавчі.

Разом з тим, детермінанти формування й розвитку митного простору поєднують:

- базові ціннісні установки, практики, норми, які відповідають певним взірцям суспільства або які склалися у ньому за певний період і перетворилися на елемент традиційної поведінки (наприклад, перетин кордону у прикордонних територіях України особами, що там проживають, коли вони переміщують допустимі законодавством обсяги товарів з метою подальшої їхньої реалізації. Це не є порушенням митного законодавства чи нормою в інших країнах, але стало традицією у цих областях в Україні);

- набуті детермінанти, які виникли за трансляції цінностей суспільного способу життя та зовнішніх чинників впливу на практику поведінки суб'єктів митного простору. Ці детермінанти є результатом організованої діяльності держави щодо формування не лише митного, а й економічного загалом, політичного, соціального та інших підпросторів, і синергійного впливу вищеперелічених детермінант, окрім аксіологічних.

Систематизовані детермінанти митного простору країни підтверджують значення всіх суб'єктів простору в його ефективному функціонуванні та важливість урахування їхніх інтересів.

Збалансованість митного простору може бути: інституційною, функціональною і параметричною. Інституційна збалансованість передбачає узгодження дій усіх суб'єктів простору на різних рівнях. Параметрична збалансованість простору – це узгодження показників, що відображають стан митного простору. Параметрична збалансованість відображає динамічну збалансованість показників (планових та фактичних).

Як зазначав М. Алле, наука тому і розвивається, що з'являються нові факти і «...деякі думки, які сьогодні в світі вважаються беззаперечними, завтра будуть вважатися необґрунтованими»¹. Трансформація національного митного простору визначається ступенем залучення країни у глобальні економічні процеси. Актуальність просторових аспектів у митній справі характеризується як глобальними трансформаціями, так і специфікою формування внутрішнього митного середовища кожної країни. Митна сфера не є відокремленою від інших ланок суспільного життя. Вона, навпаки, є дотичною до соціально-економічного, політичного, ідеологічного, екологічного життя країни, оскільки митна політика здійснює безпосередній вплив на збалансування національних інтересів та інших суб'єктів міжнародних економічних відносин, визначає зовнішньо-економічний вектор розвитку.

Для митного простору характерними є два одночасних процеси: поряд із його індивідуалізацією в національному вимірі відбувається уніфікація та гармонізація у наднаціональному і глобальному. Разом з тим, базуючись на концептуальних підходах діалектичного матеріалізму, можемо стверджувати, що висхідний розвиток митного простору по спіралі супроводжується зворотними процесами, зважаючи на різну циклічність просторів національного та локального рівнів. На практиці висхідний розвиток стримується внутрі-

---

¹ Allais M. La science économique d'aujourd'hui et les faits / Maurice Allais // THESIS. – 1994. – № 4. – С. 11–19.

шніми чинниками в межах кожного з просторів, що спричинює дисбаланс простору загалом. Однак інтеграція національного митного простору у глобальний залежить передусім від: рівня інтеграції країни у світове господарство, ступеня глобалізації (ступінь глобалізації країни визначається за індексом глобалізації за методикою КОФ), інтенсивності митних ініціатив країни та точки рівноваги інтересів національного і глобального рівнів. Аналогічно відбувається взаємодія національного та локального просторів. Мультиплікаційний ефект від функціонування митного простору залежить від активності суб'єктів ЗЕД у ньому та їхньої просторової концентрації.

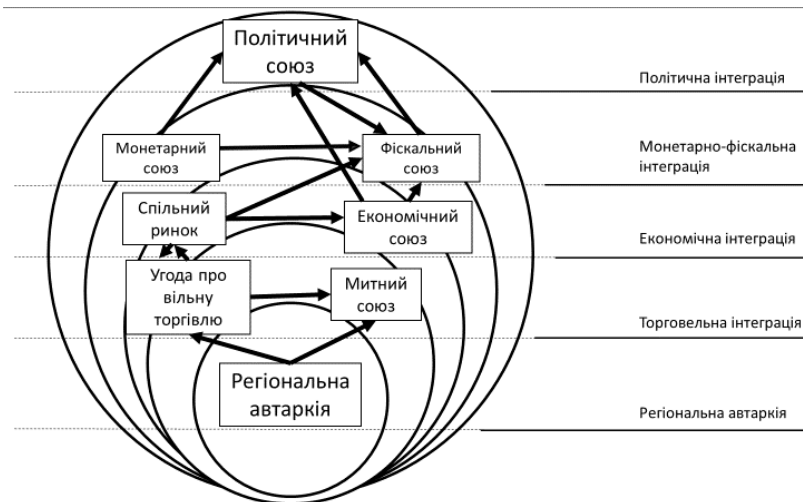
1.3. Фрагментація глобального митного простору через процеси регіональної економічної інтеграції

Розвиток процесів глобалізації відбувається паралельно з процесами регіональної інтеграції, у деяких випадках навіть підсилюючи один одного. Очікувалося, що перехід економіки до нового етапу глобалізації у XXI ст. позбавить країни від переваг участі у регіональних інтеграційних об'єднаннях, проте, як засвідчила практика, ті з них, які мали вплив на вирішення глобальних проблем, надалі продовжують функціонування. Процеси економічної інтеграції поєднують дві складові: глобальну (інтеграція країн у глобальний простір) та регіональну (участь у РТУ). Розвиток економічних інтеграційних процесів взаємопов'язаний із питаннями організації функціонування митного простору, оскільки цілі зазначених процесів передбачають створення ліберальних сприятливих умов для торгівлі між країнами-учасницями, зменшення тарифних і нетарифних бар'єрів, усунення перешкод для взаємної торгівлі.

Таким чином, неоднорідність глобального митного простору, незважаючи на проголошені міжнародними організаціями, передусім СОТ, принципи недискримінаційної торгівлі, зниження тарифних і нетарифних бар'єрів, рівності доступу країн на ринки, змушує використовувати різні форми співробітництва для забезпечення націона-

льних інтересів. Саме тому поряд з глобальними інтеграційними процесами відбуваються і регіональні. Відповідно до власних інтересів для збалансування митного простору країни обирають одну з організаційних форм економічної інтеграції залежно від ступеня інтеграції. Так, поверхнева інтеграція передбачає утворення преференційних торгових угод, угод про вільну торгівлю, митного союзу; глибока інтеграція – спільного ринку та економічного союзу¹.

Формування простору залежить також від ступеня інтеграції, на якому перебуває країна. Відповідно це змінює зв'язки між стадіями інтеграції. На рис. 1.14 зображені зв'язки між стадіями інтеграційного процесу, де кожен «вузол» репрезентує стадію економічної інтеграції, а стрілки між «вузлами» представляють передумови динаміки результатів таких зв'язків, що вказує на альтернативність участі країн у процесах регіональної економічної інтеграції відповідно до своїх можливостей і цілей.

Рис. 1.14. Логічно-структурна схема зв'язків між стадіями регіональної економічної інтеграції

¹ Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект : моногр. / І. Й. Гладій. – Тернопіль : Екон. думка, 2006. – 544 с.

На кожному з етапів міжнародної економічної інтеграції вплив на збалансування митного простору залежить від ступеня узгодження інструментів регулювання торгівлі. Для усіх форм характерною є ліквідація митних бар'єрів у взаємній торгівлі; для митного союзу та форм глибокої інтеграції встановлюються єдині митні тарифи у торгівлі з «третіми» країнами; для спільного ринку та економічного союзу визначальне вільне переміщення капіталу і робочої сили; узгодження економічної політики країн властиве для економічного союзу. Форми поверхневої інтеграції є привабливими для країн, зокрема угода про вільну торгівлю, незважаючи на скасування мита та інших обмежень, що дає право самостійно визначати політику щодо «третіх» країн. Окрім того, відкриваючи окремі сектори економіки, країна може зберігати високий ступінь захисту ринку загалом¹. Найбільше укладених угод про вільну торгівлю припадає на європейський регіон (рис. 1.15).

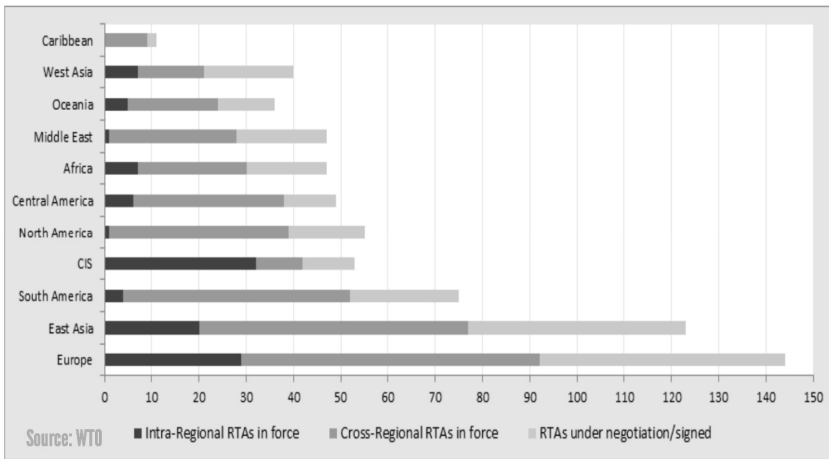
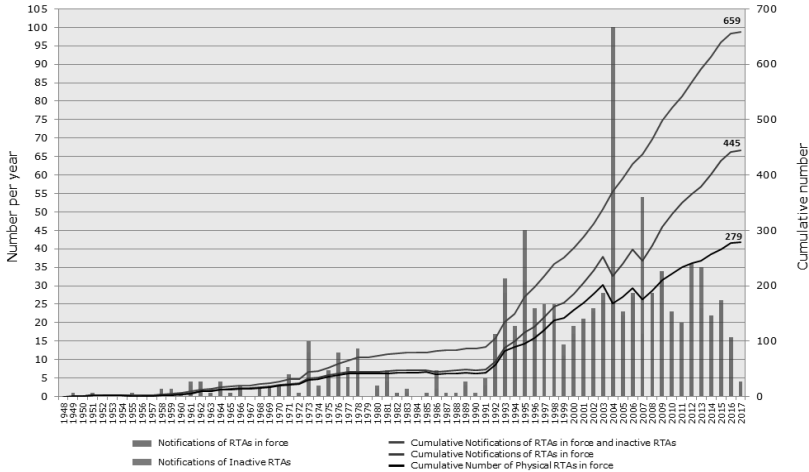

Рис. 1.15. Регіональний розподіл угод про вільну торгівлю

¹ Mirus R. Economic integration: Free trade areas vs. Customs unions [Електронний ресурс] / Rolf Mirus, Nataliya Rylska. – Режим доступу : <https://www.ualberta.ca/business/Centres/WCER/Publications/Other/~//media/business/Centres/WCER/Documents/Publications/OtherPublications/NAFTA/NAFTARylska.ashx>.

Аналіз еволюції укладення регіональних торговельних угод підтверджує, що для них характерні певні періоди спаду та підйому, а з 90-х рр. XX ст. ці процеси набули особливого розвитку і динаміки (рис. 1.16). Зазначимо, що не всі угоди є довготривалими.

Рис. 1.16. Динаміка укладення регіональних торговельних угод¹

Регіоналізація глобального простору відбувається за утворення регіональних інтеграційних об'єднань, найбільш дієвими серед яких є Європейський Союз, НАФТА, МЕРКУСОР, АСЕАН, КОМЕСА, Європейська асоціація вільної торгівлі та інші.

У багатьох випадках створення інтеграційних об'єднань не забезпечує значного результату у взаємній торгівлі, бо в межах об'єднань наявні великі відмінності в обсягах торгівлі країн між собою. Залучення країни до однієї з організаційних форм інтеграції не є свідченням урахування її інтересів і досягнення ефекту від лібералізації торгівлі. Проте є приклади РТУ, для яких упродовж останніх десятиліть відбулися позитивні зміни у взаємній торгівлі країн (табл. 1.5).

¹ Recent Developments In Regional Trade Agreements [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/tratop_e/.../rtajan-june17_e.pdf.

Таблиця 1.5

Динаміка торгівлі товарами між країнами в межах об'єднання

Об'єднання \ Рік	1995	2000	2007	2008	2009	2010	2012	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Експорт, % до загального експорту об'єднання										
ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)	24,9	23,0	25,2	25,4	24,6	25,0	25,9	25,4	24,3	24,0
CARICOM (Caribbean Community)	14,4	15,5	11,7	14,2	11,9	12,8	11,0	11,5	11,7	12,5
COMESA (Common Market for Eastern and Southern Africa)	5,7	4,8	5,0	5,4	7,0	7,2	7,4	9,6	11,4	9,9
ECOWAS (Economic Community of West African States)	9,4	9,2	8,3	9,2	9,5	7,4	7,4	8,0	10,3	11,7
EFTA (European Free Trade Association)	0,7	0,6	0,7	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5
EU28 (European Union)	61,8	67,7	68,1	67,2	66,6	64,8	61,9	62,6	62,6	63,7
FTAA (Free Trade Area of the Americas)	52,8	61,3	56,9	56,3	54,2	54,8	55,0	55,8	55,6	54,9
MERCOSUR (Southern Common Market)	19,1	18,1	13,7	13,8	14,5	14,7	13,3	13,1	13,3	14,0
NAFTA (North American Free Trade Agreement)	46,0	55,7	51,3	49,5	48,0	48,7	48,6	50,2	50,4	50,2
Імпорт, % до загального імпорту об'єднання										
ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)	18,0	22,2	25,8	24,9	24,9	24,8	23,5	23,1	23,3	22,6
CARICOM (Caribbean Community)	8,6	8,9	10,4	11,3	8,5	9,7	8,8	8,6	8,0	8,0
COMESA (Common Market for Eastern and Southern Africa)	4,2	5,0	5,5	5,7	6,0	6,5	6,0	5,9	5,8	5,6
ECOWAS (Economic Community of West African States)	8,4	12,5	10,3	10,8	9,5	9,1	10,1	9,7	9,9	10,0
EFTA (European Free Trade Association)	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8	0,7	0,8	0,7	0,6	0,6
EU28 (European Union)	59,8	61,3	61,0	59,1	59,5	57,8	56,2	58,6	59,0	59,7
FTAA (Free Trade Area of the Americas)	44,6	46,4	41,8	41,7	41,1	41,4	41,9	41,8	39,6	39,1
MERCOSUR (Southern Common Market)	17,7	20,1	18,4	17,3	17,8	17,3	15,2	13,6	13,8	15,2
NAFTA (North American Free Trade Agreement)	37,7	40,0	33,7	33,1	32,8	33,4	33,7	34,8	33,5	33,2

Джерело: складено за даними ЮНКТАД.

Наприклад, створення НАФТА передбачало забезпечення сприятливих умов для розвитку торгівлі та зменшення тарифних бар'єрів, що і було досягнуто (зросли обсяги залучених інвестицій і виробництва, зменшення тарифних бар'єрів між країнами суттєво вплинуло на цінову політику, урядові контракти стали доступними для всіх країн-членів), проте участь країн у групі виявилася доволі нерівною, що підтверджується просторовими та галузевими асиметріями, і для Мексики це спричинило чимало викликів і ризиків (проблеми із сільським господарством, міграцією та ін.)¹. Країни Латинської Америки і Карибського регіону пройшли успішний шлях регіональної інтеграції, проте на власних економіках відчули певні потрясіння через глобальні дисбаланси, переживши «шок міжнародних фінансів», «технологічний шок», «ліберальний шок», оскільки реформи у країнах цього регіону проведено з доволі багатьма помилками. Саме тому процес інтеграції на початку XXI ст. у країнах цього регіону мав бути спрямований на подальшу лібералізацію щодо застосування тарифних і нетарифних інструментів².

Азійський регіон є одним з активних учасників процесів регіональної інтеграції та міжнародної торгівлі, який має власні особливості позиціонування у глобальному економічному просторі та проведення реформ, спрямованих на лібералізацію торгівлі. Регіональна економічна інтеграція країн здійснюється через укладення регіональних торговельних угод, проте кожне з об'єднань характеризується різною участю цих країн і вимогами щодо цих процесів (рис. 1.17), що підвищує значення внутрішньорегіональної торгівлі та інвестицій для регіону. Варто зазначити, що існує також велика кількість двосторонніх угод країн Азії з країнами інших регіонів.

---

¹ Ruíz C. Productive Restructuring and Integration: NAFTA, 20 Years Later / Clemente Ruíz // Problemas del Desarrollo. – 2015. – Vol. 46 № 180. – Рд : [Prodes.iiec.unam.mx/en/revistas/v45n180/body/v45n180a2_1.php](http://prodes.iiec.unam.mx/en/revistas/v45n180/body/v45n180a2_1.php).

² Trade for Development in Latin America and the Caribbean [Ep] / David de Ferranti, Daniel Lederman, Guillermo Perry, Rodrigo Suescún. – Рд : https://www.ictsd.org/sites/default/files/event/2008/08/layout_agi.pdf.

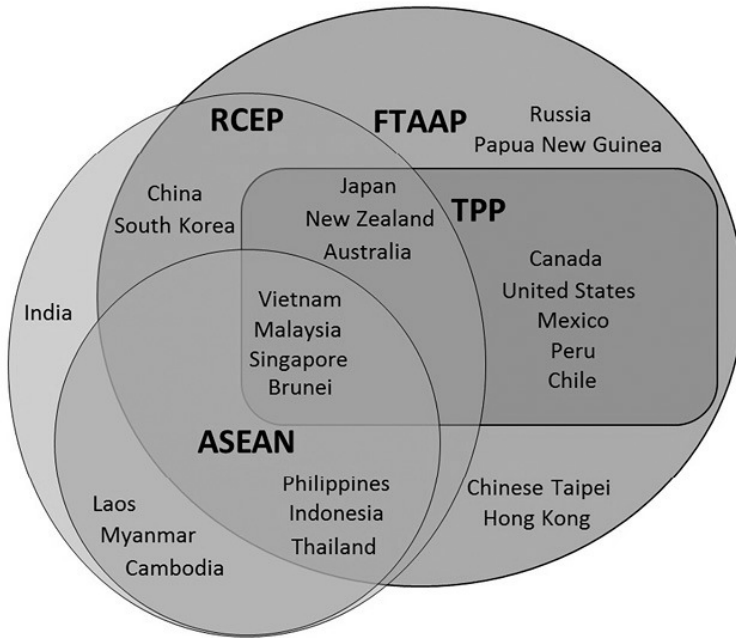
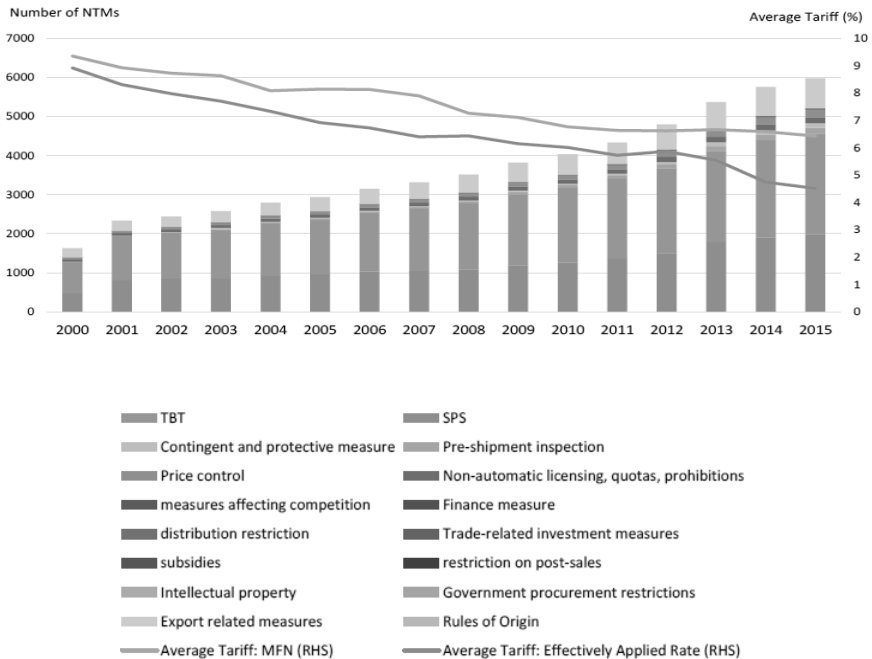

Рис. 1. 17. Процеси інтеграції в Азійському регіоні ¹

Швидка реакція країн Азії на будь-які глобальні зміни та готовність до реформ у майбутньому може бути запорукою укріплення їхнього позиціонування в глобальному просторі, зважаючи також на проблеми у врегулюванні міжнародної торгівлі в межах членства країн у Світовій організації торгівлі, оскільки складовою цих процесів є лібералізація тарифів у межах спільного митного простору. Так, наприклад, Угода у сфері торгівлі товарами ASEAN Trade in Goods Agreement (ATIGA) сприяла тому, що такі країни, як Бруней, Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур і Таїланд, відмінили імпортне мито в межах АСЕАН на 99,65% товарних позицій; Камбоджа, Лаос, М'янма і В'єтнам на 98,86% товарних позицій

¹ Asian Economic Integration in an Era of Global Uncertainty [Ep]. – Рд : <http://press-files.anu.edu.au/downloads/press/n4106/html/ch02.xhtml>.

знизили ставки мита до рівня 0–5%¹. Разом з тим, загрозою активізації торгівлі та інвестування у цьому регіоні залишається практика застосування країнами нетарифних бар'єрів², причому динаміка має зростаючу тенденцію (рис. 1.18).

Рис. 1.18. Динаміка застосування тарифних і нетарифних заходів у країнах АСЕАН, 2000–2015 рр.³

¹ ASEAN Trade in Goods Agreement [Ep]. – Рд : <http://investasean.asean.org/index.php/page/view/asean-free-trade-area-agreements/view/757/newsid/872/asean-trade-in-goods-agreement.html>.

² Asian Economic Integration in an Era of Global Uncertainty [Ep]. – Рд : <http://press-files.anu.edu.au/downloads/press/n4106/html/ch02.xhtml>.

³ Non-Tariff Measures in ASEAN / Economic Research Institute for ASEAN and East Asia and United Nations Conference on Trade and Development, 2016 [Ep]. – Рд : https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ERIA-UNCTAD_Non-Tariff_Measures_in_ASEAN_en.pdf.

Додатковим поштовхом для проведення внутрішніх структурних реформ для країн-членів АСЕАН (ASEAN) та покращення тарифної політики й умов торгівлі може бути участь у Транстихоокеанському партнерстві (ТТТ) (Trans-Pacific Partnership (TPP))¹. Передбачається, що ТТТ створить умови для суттєвого зниження тарифних ставок (до 99% ставок у торгівлі між країнами буде усунуто) відповідно до угоди (проте вихід США у 2017 р. з угоди вніс значні зміни в лібералізацію митного тарифу), ефективного проходження товарів, повордження з експрес-відправленнями, електронної обробки митної документації, запровадження системи управління ризиками, забезпечення прозорості^{2, 3}.

Для країн Південної Азії регіональне інтеграційне співробітництво не забезпечило значних економічних ефектів. Мається на увазі створення такого об'єднання, як Асоціація регіонального співробітництва країн Південної Азії (SAARK), оскільки рівень їхньої економічної інтеграції є дуже низьким⁴. Передусім при створенні між цими країнами існували не тільки економічні відмінності, а й політичні проблеми (конфлікт Індія-Пакистан). Окрім того, країни-члени об'єднання тривалий період дотримувалися політики високих митних тарифів. У 1993 р. було започатковано Угоду про преференційну торгівлю (SAPTA, South Asian Preferential Trade Agreement), у 1995 р. вона трансформувалася в Угоду про вільну торгівлю (SAFTA, South Asian Free Trade Agreement). Таким чином, до 1995 р. (черговий саміт країн SAARK, на якому прийнято рішення про створення зони вільної торгівлі) не було вжито важливих заходів для розвитку внутріш-

---

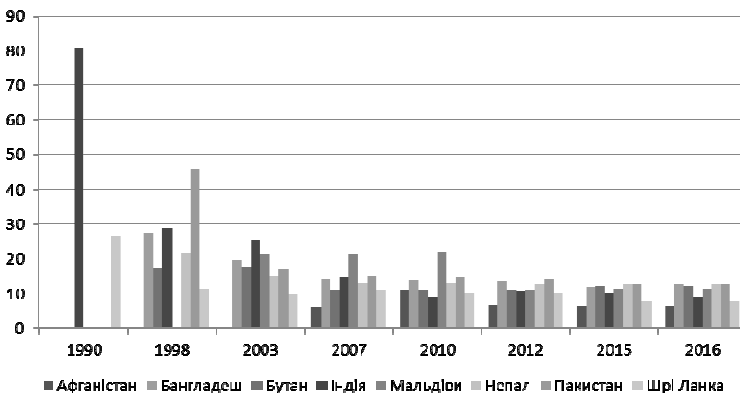
¹ Sanchita Basu Das. The Trans-Pacific Partnership (TPP) Agreement Holds Strategic Underpinnings [Ep]. – Рд : https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEAS_Perspective_2016_22.pdf.

² Fergusson Ian F. The Trans-Pacific Partnership (TPP): In Brief [Ep] / Ian F. Fergusson, Mark A. Mc Minimy, Brock R. Williams // Congressional Research Service. – 2016. – 9 February. – Рд : <https://fas.org/sgp/crs/row/R44278.pdf>.

³ Petri Peter A. The Economic Effects of the Trans-Pacific Partnership: New Estimates [Ep]. / Peter A. Petri Michael G. Plummer – Рд : <https://piie.com/publications/wp/wp16-2.pdf>.

⁴ Priyanka Kher. Political economy of Regional Integration in South Asia https://unctad.org/en/.../ecidc2013misc1_bp5.pdf.

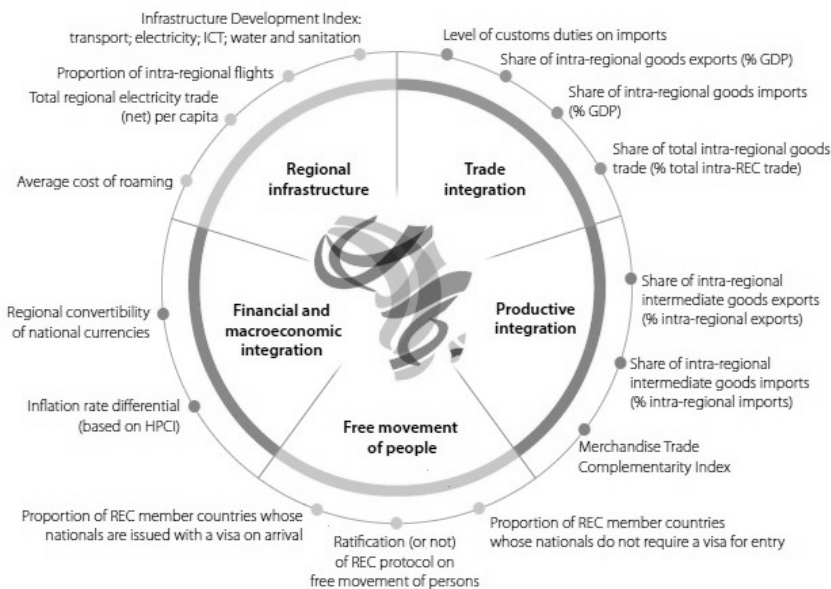
ньорегіонального співробітництва та збільшення частки внутрішньогрупової торгівлі. З 1995 р. відбулося поступове зниження митних тарифів між країнами. Водночас країни розглядали різні варіанти співпраці, в тому числі і в рамках укладення двосторонніх угод між собою. У 2004 р. країни підписали Рамкову угоду про зону вільної торгівлі в Південній Азії. В межах об'єднання триває постійний пошук ефективних напрямів співробітництва: переглядаються рівні тарифного захисту національних економік (рис. 1.19), узгоджується й скорочується перелік «чутливих» товарів», розвивається співробітництво між митними адміністраціями країн-учасниць. Однак вирішення потребують питання інфраструктурного та логістичного забезпечення переміщення товаропотоків між країнами, диверсифікація експортних товарних потоків, зменшення нетарифних бар'єрів, стандартизація митних формальностей, автоматизація процесів митного контролю. Такі заходи сприятимуть підвищенню ефективності угоди, оскільки більшість країн вирішує питання зміни умов торгівлі в межах двосторонніх угод, а єдиного митного простору на практиці досі не створено, відповідно їхній вплив на макроекономічні показники є різним.

Рис. 1.19. Динаміка середньоарифметичних ставок мита в країнах Південної Азії

Примітка: складено за даними World Bank ([Ep]. – Рд : <https://data.worldbank.org/indicator>).

Прикладом досягнення незначних результатів у процесі інтеграції для торгівлі в межах інтеграційних угруповань є країни Африки. Торговля в межах групи є не настільки значною, проте вона значна в межах цього регіону (очевидно, що в цьому разі важливу роль відіграють питання транспортування). Для оцінювання рівня регіональної інтеграції Африки використовується індекс, який охоплює 5 напрямів (торговельна інтеграція, регіональна інфраструктура, виробнича інтеграція, вільне переміщення людей, фінансова інтеграція), які є важливими для ідентифікації рівня, та 16 показників (рис. 1.20).

Рис. 1.20. Структура індексу регіональної інтеграції в Африці

Середнє значення індексу в 2016 р. становило 0,470, що є дуже низьким показником, якщо врахувати, що шкала індексу охоплює коефіцієнти від 0 (низький рівень інтеграції) до 1 (високий рівень) (табл. 1.6). Серед усіх груп лише для трьох з них індекс перевищує середнє значення, проте незначно. Серед складових індексу найс-

лабшою є виробнича інтеграція (середнє значення становить 0,384) та фінансова (0,381), що пояснюється слабким розвитком фінансового сектору в країнах цього регіону. Щодо стану інфраструктури слід зазначити, що її низький рівень стримує не лише процеси інтеграції, а й економічного зростання. Процеси регіональної інтеграції ускладнюються тим, що багато торговельних угод на практиці не виконуються, зберігається високий рівень нетарифного захисту економік, країни змінюють власну політику щодо встановлення митних тарифів, одночасно приймають участь у кількох блоках, нестабільною є державна політика, суттєво відрізняються темпи економічного зростання між різними регіонами Африки.

Таблиця 1.6

Значення індексу регіональної інтеграції в Африці¹

	Індекс регіональної інтеграції	Торговельна інтеграція	Регіональна інфраструктура	Виробнича інтеграція	Вільне переміщення людей	Фінансова інтеграція
CEN-SAD	0,395	0,353	0,251	0,247	0,479	0,524
COMESA	0,415	0,572	0,439	0,452	0,268	0,343
EAC	0,540	0,780	0,496	0,553	0,715	0,156
ECCAS	0,454	0,526	0,451	0,293	0,400	0,599
ECOWAS	0,509	0,442	0,426	0,265	0,800	0,611
IGAD	0,457	0,505	0,630	0,434	0,454	0,221
SADC	0,531	0,508	0,502	0,350	0,530	0,397
UMA	0,459	0,631	0,491	0,481	0,493	0,199
Average	0,470	0,540	0,461	0,384	0,517	0,381

Найтипівшим приладом успішної глибокої інтеграції є Європейський Союз, який пройшов усі етапи інтеграції та зумів зберегти свою першопочаткову ідею при створенні, зокрема забезпечення безперешкодного руху товарів, капіталу, робочої сили між країнами-учасницями. Саме це залишається мотиваційним механізмом для набуття країнами членства в ЄС. Водночас ЄС продовжує полі-

¹ Africa Regional Integration Index – Report 2016 [Ep]. – Рд : <http://repository.uneca.org/bitstream/handle/10855/23200/b11561531.pdf?sequence=1>.

тику інтеграції¹, періодично переглядає концепції розвитку, зокрема йдеться про Стратегію Європа-2020, вектори співробітництва з «третіми» країнами.

Європейська модель захисту внутрішнього ринку в умовах зростаючої глобалізації залишається, незважаючи на наявні труднощі в існуванні Європейського Союзу, прикладом успішно реалізованої зовнішньоекономічної та зовнішньоторговельної стратегії країн. Європейський Союз – це приклад інтеграції країн, які, делегувавши частину своїх повноважень, отримали стабільність економічного середовища та безпеку митного простору. Спільна політика ЄС дала змогу уніфікувати правила переміщення товарів, гармонізувати митну систему, запровадити спільні ініціативи щодо «третіх» країн, захистивши цим національні інтереси кожної країни-члена ЄС. На сьогодні економічний та митний простір ЄС є прикладом як інституційного, так і параметричного збалансування простору, який формувався історично та еволюційно. Відповідно інтеграція «третіх» країн у цей простір є викликом для стабілізації економічного розвитку ЄС.

Європейські країни розробили власну систему відносин у межах інтеграційного об'єднання, яка має глибоке історичне коріння та еволюційні передумови², адже формування ЄС мало поступовий характер, неодноразово країни європейського простору об'єднувалися проти зовнішніх загроз, однак гострими завжди були дискусії щодо моделі майбутнього розвитку³. Дотримуючись концепції державного суверенітету, Європа перебувала у пошуку власної альтернативи, а пришвидшенням процесів об'єднання стали економічні чинники та зовнішні загрози. Науковці доходять висновку,

---

¹ Матюшенко І. Ю. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції : навч. посіб. / І. Ю. Матюшенко, С. В. Беренда, В. В. Резніков. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – 504 с.

² Исаченко Т. М. Торговая политика Европейского Союза / Т. М. Исаченко. – М. : Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. – 395 с.

³ Ткаченко Є. В. Щодо деяких історичних аспектів розвитку європейської інтеграції [Електронний ресурс] / Є. В. Ткаченко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 742–748. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

що розширення зовнішньої торгівлі та економічного співробітництва країн ЄС супроводжується суперництвом між двома ідеологічними напрямками регулювання міжнародної торгівлі: ідеями вільної торгівлі та протекціонізму, які зародилися саме в Європі. Разом з тим, наднаціональна ідея об'єднання сприяла консолідації країн для протистояння в ХХ ст. зростаючій гегемонії США. Так, країни Європи не мали іншого вибору, ніж позиціонувати себе як єдина сила в реалізації спільних інтересів, оскільки тривалі зовнішньоторговельні війни й протекціоністські заходи негативно впливали на їхню економіку.

Відносини партнерства стали можливими завдяки спільним зусиллям щодо вирішення стратегічних геоекономічних завдань та одночасного збереження примату національних інтересів через так звану зовнішньоторговельну політику щодо «третіх» країн. Довготермінове взаємне дотримання інтересів кожного з учасників і консолідація зусиль для вирішення суперечностей, що виникають у процесі взаємодії, – це засадничі принципи стратегічного партнерства у зовнішньоторговельній і митній сферах для Європейського Союзу. Основою такого партнерства є: спільні соціально-економічні цінності; правове забезпечення співробітництва; розширення його сфер; взаємний довготерміновий інтерес; розробка спільної стратегії досягнення визначених цілей; відмова від дискримінаційних та ультимативних заходів; урахування інтересів усіх сторін співробітництва; дотримання задекларованих принципів співпраці; ефективність реалізації стратегічного партнерства.

Європейська модель розвитку не позбавлена недоліків, у ній також присутні, як і в будь-якій економічній системі, внутрішні дисбаланси та проблеми. Однією з проблем є диференціація країн-членів ЄС як за рівнем економічного розвитку, так і за характеристиками людського розвитку. З огляду на це країни-члени розробляють нові механізми функціонування, зважаючи на загрози внутрішнього (наприклад, перерозподіл сфер політично-економічного впливу між країнами) та зовнішнього (посилення впливу США та азійських країн, зокрема Китаю) характеру. Водночас країни Євро-

пи дедалі більше дистанціюються одна від одної через геополітичні інтереси, відмінні соціальні стандарти, систему інтересів, що поглиблює асиметрії в їхньому розвитку. Така ситуація впливає також на зовнішньоторговельну активність цих країн.

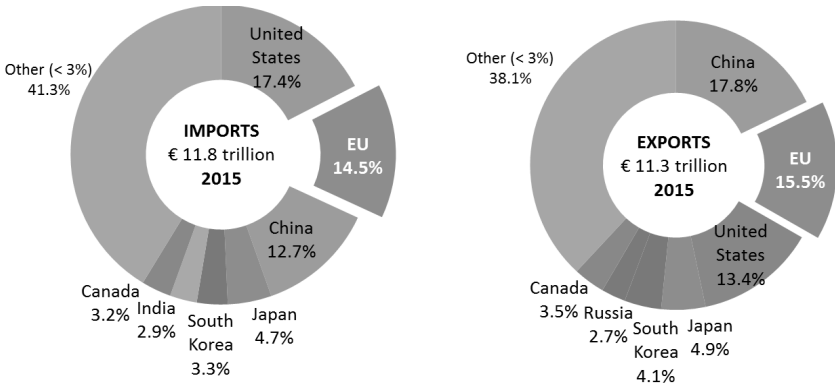
Розширення Європейського Союзу не змінило участі інтеграційного об'єднання у формуванні глобальних ланцюгів доданої вартості, хоча активну роль у ньому відіграли саме нові країни-члени. Разом з тим, порівняно з іншими країнами світу, країни-члени ЄС демонструють найбільше зростання частки створеної за межами країни доданої вартості послуг у сукупному експорті.

Спільна політика ЄС, яка ґрунтується на узгодженні інтересів, є рушійною силою міжнародного співробітництва. У цьому контексті ЄС поєднує інтереси як суспільства як споживача товарів і послуг та виробника, так і окремих країн-членів, які мають пріоритетність у вирішенні питань спільної торговельної політики. Зовнішньоторговельна політика ЄС є певною мірою автономного, проте це не заперечує участі цих країн у торгівлі з «третіми» країнами. Сформована спільна політика забезпечила певні переваги для кожної країни-члена. По-перше, внутрішні інтереси є особливо вразливими щодо існуючої багаторівневої системи торговельної політики, тому країнам самотужки складно протистояти інтересам інших потужних гравців глобального економічного простору, оскільки в ЄС також існують регіональні диспропорції розвитку країн і так само, як у світі, сформовані центр і периферія. По-друге, у глобальній торговельній системі ЄС позиціонує себе як представник інтересів 28 країн, дотримується умов багатосторонньої системи торговельної політики, в рамках СОТ протидіє недобросовісній практиці країн у зовнішній торгівлі, запроваджує колективні рішення щодо безпеки митного простору. По-третє, європейська інтеграція має правову та інституційну основу, в тому числі в митній сфері¹. Серед країн-нечленів ЄС 78% торгівлі об'єднання припадає на ті, з якими

---

¹ Іващук І. О. Митні ініціативи в глобальному просторі : моногр. / І. О. Іващук. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 304 с.

укладені угоди про спеціальні митні умови. У 2015 р. як за імпортом, так і за експортом, Європейський Союз посідав друге місце у світовій торгівлі (рис. 1.21).

Рис. 1.21. Частка Європейського Союзу у світовій торгівлі, 2015 р.

Разом з тим, світова економіка характеризується в останній період значною нестабільністю у фінансовій і торговельній сферах¹, що відповідно впливає на застосування країнами радикальних протекціоністських заходів захисту власних інтересів. Навіть у межах ЄС не всі країни однаково можуть гарантувати безпеку митного простору. Однак активізувався рух товарів і капіталу й переміщення осіб між країнами, відбувається гармонізація та уніфікація умов міжнародного співробітництва, які пришвидшують інтеграцію національних економік, досягнуті домовленості між країнами про спрощення умов торгівлі та інвестування, розширюється культурний обмін тощо. Водночас поширюються нові виклики для розвитку митного простору як складової економічного. Саме тому впро-

¹ Trade and Development Report, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2016_en.pdf.

довж століття залишаються актуальними дихотомії «національний економічний (у т. ч. митний) простір – глобальний економічний простір», «протекціонізм – вільна торгівля» як складові зовнішньоекономічної (митної) політики. За умов глобальних викликів і деструктивних внутрішніх трансформацій, для країн важлива роль відводиться виробленню механізмів протидії викликам митного простору. І для цього в Європейському Союзі сформована доволі потужна інституційна база¹.

Важливий акцент у зовнішньоторговельній політиці зроблено на заходах захисту внутрішнього ринку угруповання, впроваджуються новітні технології у діяльність митних органів, удосконалюється митна логістика (у 2016 р. основними видами транспорту, які використовувалися при зовнішньоторговельних операціях, були морський (постачалося 47% експорту товарів та 51% імпорту) і повітряний (відповідно 29% і 25%)). У процесі митного контролю залучено 2140 митних офісів із чисельністю персоналу 114365 осіб. У 2016 р. митними органами ЄС опрацьовано 313 млн. митних декларацій, з них: 168 млн. імпорتنих SADs, 129 млн. експортних, 16 млн. транзитних. Дотримання вимог спрощення митних процедур і тривала практика функціонування електронної митниці сприяли тому, що 99% митних декларацій надходить в електронній формі; 93% імпорتنих митних декларацій опрацьовується протягом 1 год., 4% – протягом 12 год., 1% – більше 48 год. Застосування електронних митних ініціатив в ЄС ґрунтується на законодавчих актах ЄС², які сприяють активізації зовнішньої торгівлі та прогресу досягнень у створенні безпаперового митного середовища³. Для

¹ Осадча Н. В. Процес адаптування національного митного законодавства до вимог ЄС [Електронний ресурс] / Н. В. Осадча // Економіка промисловості. – 2013. – № 1–2. – С. 288–296. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2013_1_2_35.

² Legislation related to the electronic customs initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/taxation_customs/general-information-customs/electronic-customs/legislation-related-electronic-customs-initiative_en.

³ 2016 e-Customs annual progress report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ec.europa.eu/...customs/.../2016-ecustoms-progress-re>.

України це питання є актуальним, оскільки постійно здійснюється впровадження інформаційних технологій у діяльність митниць для спрощення митних процедур, зменшення ризиків для національного митного простору¹. Для України досвід ЄС є актуальним і важливим, бо, обравши курс на створення поглибленої зони вільної торгівлі, наша країна впродовж тривалого періоду здійснювала заходи щодо гармонізації основних напрямів економічної політики з вимогами ЄС, проте поряд з перевагами існують і ризики в ході імплементації Угоди про асоціацію з ЄС². На сьогодні зовнішньоторговельні зв'язки України диверсифіковані як за географічною, так і товарною структурами, проте пріоритет надається європейському вектору співробітництва та побудові стабільної системи відносин стратегічного партнерства, гармонізації національної системи митного регулювання та адаптації європейської практики в країні.

Розширення Європейського Союзу на схід, вступ нових членів створили певні загрози для митного простору ЄС, оскільки саме східні кордони на сьогодні є найбільш вразливими для порушення митних правил, контрабанди, нелегального перетину кордону. Серед пріоритетних напрямів забезпечення безпеки митного простору ЄС залишається протидія торгівлі людьми та боротьба з контрабандою товарів. У 2016 р. загалом митницями ЄС було вилучено 298,9 т наркотичних речовин; 4,6 млрд. сигарет; 6256 одиниць вогнепальної зброї; 1 млн. одиниць боєприпасів; 1520 одиниць вибухівки; 41 млн. контрафактних товарів на загальну суму 672 млн. євро; 37 млн. одиниць товарів ідентифіковані як небезпечні; встановлено 3500 порушень положень CITES; у 96 випадках виявлено спроби нелегального переміщення культурних цінностей; встановлено

¹ Жмурко Н. В. Електронна митниця як пріоритетний напрям удосконалення митно-тарифного регулювання в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Жмурко, М. М. Вульчин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.5. – С. 355–362. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2014_24.

² Чужиков В. І. Зона вільної торгівлі України та ЄС: аналіз потенційних наслідків / В. І. Чужиков // Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 1. – С. 106–111. (Серія : Економіка).

571 випадок незадекларованої готівки на суму більш як 50 тис. євро¹.

Пріоритетами митної політики ЄС за ведення спільної зовнішньоторговельної політики є такі: захист і безпека митного простору ЄС; протидія нелегальному переміщенню товарів та людей; сприяння добросовісній торговельній конкуренції «третіх» країн; спрощення митних процедур та ефективність контролю за переміщеннями товарів через кордон; посилений контроль за товарами, які становлять загрозу життю та здоров'ю людей, навколишньому середовищу; підтримка митних ініціатив країн, з якими ЄС має спільний кордон, та зміцнення співробітництва.

Проведений аналіз основних тенденцій спільної зовнішньоторговельної політики ЄС підтвердив, що європейська модель об'єднує країни як відкриті самоорганізовані соціально-економічні системи, спільні зусилля яких спрямовані на забезпечення їхнього розвитку та економічного зростання, збереження власних інтересів і безпеки митного простору, підвищення стійкості до зовнішніх впливів, враховуючи зростання дисбалансів у світовій економіці та відсутність ефективної глобальної торговельної архітектури. Зростання ступеня стійкості експорту ЄС вказує на неготовність країн Європейського Союзу до зміни ринків збуту і переорієнтацію на нових торговельних партнерів, тобто зберігається підтримка зовнішньоторговельних інтересів традиційних країн експорту. Водночас європейські кордони потребують посиленої уваги через спрощення митних процедур та умов проходження контролю, що визначає пріоритети митної політики ЄС для забезпечення захисту митного простору.

Проте, як засвідчує практика торговельного співробітництва країн, продовжується недобросовісна конкуренція, здійснюється застосування дискримінаційних і протекціоністських заходів. Відповідно подальший розвиток як глобальної, так і регіональної інтеграції, має базуватися на партнерстві між країнами, що не обов'язково передба-

---

¹ *EU Customs Union – Facts and figures* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/facts_figures_en.pdf.

час утворення регіональних інтеграційних об'єднань (наприклад, БРІКС), у тому числі у форматі глибокої інтеграції. Серед основних проблем економічної інтеграції країн, що перешкоджають збалансуванню митного простору, слід визначити такі:

- посилення кризових явищ і зростання нестабільності в світі, що не дають змоги об'єктивно прогнозувати розвиток міжнародної економіки і торгівлі. Хоча за правильно обраної стратегії участь країн у РТУ збільшує їхні можливості протистояти викликам, забезпечуючи сприятливі умови у взаємній торгівлі;

- лобіювання економічно розвиненими країнами власних інтересів у процесі глобальної інтеграції;

- поява нових лідерів у міжнародній торгівлі (наприклад, Китаю), центрів сили, партнерських зв'язків, які в майбутньому можуть трансформуватися в РТУ;

- загострення національної, в тому числі економічної, безпеки;
- відсутність стійких структурних реформ в країнах, що розвиваються;

- надмірна торговельна взаємозалежність країн або відсутність економічного інтересу між країнами;

- суперечності між заходами національної політики захисту інтересів країни та політикою організації чи об'єднання;

- інші.

Таким чином, дослідження підтверджує важливість процесів інтеграції (як глобальної, так і регіональної) для збалансування митного простору. Проте очікувані ефекти від цих процесів зовсім різні, незважаючи на зниження або відміну тарифів, зменшення нетарифних бар'єрів. СОТ як основна глобальна інституція пройшла складний еволюційний шлях, щоби виробити систему узгодження інтересів країн-членів. І навіть за цих умов спостерігаємо значну неоднорідність митного простору, різні стратегії поведінки країн після набуття членства, відмінності у позиціях захисту національної економіки. Це і було поштовхом для активізації укладення країнами регіональних торговельних угод. Проте, як свідчить практи-

ка, навіть у межах регіональних об'єднань країни використовують заходи захисту національних ринків. Вважаємо, що подальша економічна інтеграція, відбуватиметься успішно, якщо прийняття зобов'язань країнами при вступі в СОТ або регіональне об'єднання супроводжуватиметься не лише зняттям тарифних обмежень, а й дотриманням домовленостей за стійкої інтеграційної взаємодії, спрямованої на збалансування глобального митного простору.

РОЗДІЛ 2

РИЗИКООРІЄНТОВАНІ ПІДХОДИ ДО ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

2.1. Передумови та чинники інтеграція України в глобальне економічне середовище: митний аспект

Процеси глобалізації деформували структуру глобального простору і відповідно спровокували нові ризики для національних економік. З огляду на це інтеграція країн у глобальне середовище через підвищення зовнішньоекономічної активності має враховувати як гео економічні, так і геополітичні виклики, а також внутрішні деструктивні чинники. Для України у цьому контексті залишається на часі розробка такої зовнішньоекономічної стратегії та митної політики, які у комплексі стабілізують макроекономічну ситуацію в країні, водночас сприяючи досягненню цілей сталого розвитку.

На сьогодні Україна зарекомендувала себе як надійний партнер на світових товарному ринку та ринку послуг, інтегрувавшись як в європейський, так і глобальний простір, створивши законодавчу базу регулювання зовнішньої торгівлі, яка б враховувала вимоги міжнародних економічних організацій й регіональних інтеграційних об'єднань та відповідає умовам набуття членства в них. Разом

з тим, варто зазначити, що на перших етапах економічної самостійності економічна, зовнішньоторговельна та митна політика України мала хаотичний разовий характер, тому така безсистемність і була свого часу прорахунком у зовнішній стратегії, посиливши виклики митному простору. Проте з часом Україні вдалося досягти балансу між національними інтересами та бажанням наситити вітчизняний ринок імпортованими товарами.

Так, український фахівець у сфері економічної політики України П. Гайдуцький визначає такі етапи трансформації вітчизняної економіки за період незалежності:

- спад (1991–1994 рр.);
- зупинення спаду (1995–1999 рр.);
- зростання (2000–2004 рр.);
- втрачені можливості (2005–2009 рр.);
- «украдені» можливості (2010–2013 рр.);
- стагнація (2014–2016 рр.)¹.

Часті прорахунки в економічних реформах дослідник пояснює деструктивною непослідовною політикою та залежністю економіки від політичних настроїв у країні, підміною понять «криза» і «реформа». Погоджуючись із такою позицією, зазначимо, що ці процеси створили численні внутрішні виклики для України, понизивши її конкурентоспроможність на світовому ринку та підвищивши ризики для її економічного та митного простору.

Перші етапи економічної реформи України (1991–2010 рр.) Г. Касьянов пропонує розглядати через їхній вплив на розвиток, виокремивши такі:

- 1992 р. – початок 2000-х рр. – період зміни економічної системи та постановки нових цілей, що збігається з соціально-економічною кризою, яка поглибилася процесами економічного спадання, гіперінфляцією, соціальною стратифікацією українського суспільства, що заклав передумови для наступного етапу;

---

¹ Гайдуцький П. І. НеЗабуті реформи в Україні / П. І. Гайдуцький. – К. : ТзОВ «ДКС-центр», 2017. – 852 с.

– початок 2000-х рр. – 2008 рр. – період економічного зростання, відновлення економічних процесів і функціонування банківської системи, інтеграції у світову економіку, активізації зовнішньої торгівлі, покращення добробуту населення, швидкого розширення внутрішнього ринку, формування основних олігархічних груп;

– 2008 рр. – 2010 рр. – погіршення економічної ситуації у зв'язку із світовою кризою, системні диспропорції в економіці, особливо у виробництві, олігархізація економіки, зростання корупції економіки та ін.¹

Відхід від налагоджених традиційних зв'язків став одним з основних викликів для національної економіки, оскільки самостійна інтеграція у систему світогосподарських зв'язків потребувала практики як діалогу, так і самостійного захисту національних економічних інтересів, якої в Україні не було; залежала від багатьох чинників економічного, політичного та соціального характеру. У цей період відбулися структурні трансформації народногосподарського комплексу країни загалом, адже десятиліття існування Радянського Союзу вплинули на структуру зовнішньої торгівлі України, її виробництво, концентрація і спеціалізація якого були гіпертрофовані. Економічний і виробничий потенціал, який Україна мала у той період, формувався без урахування її національних інтересів як республіки. Відповідно перший етап економічної незалежності країни характеризувався такими тенденціями, які спричинювали та поглиблювали ризики для митного простору.

Початок 90-х рр. ХХ ст. був одним із найскладніших для України в зовнішньоекономічній сфері, адже економічна незалежність передбачала побудову власної митної системи та інституційного підґрунтя регулювання зовнішньоекономічних (в тому числі зовнішньоторговельних) відносин з іншими країнами. У жовтні 1991 р. прийнята Постанова ВРУ «Про основні напрями економічної полі-

---

¹ Касьянов Г. А. Економіка перехідної доби (1991–2010) / Г. А. Касьянов // Економічна історія України: Історико-економічне дослідження : в 2 т. – Т. 2 / Відп. ред. В. А. Смолій ; кер. авт. кол. С. В. Кульчицький. – К. : Центр-Ніка, 2011. – С. 521–566.

тики України в умовах незалежності» № 1698-ХІІ¹, серед яких зроблено акцент на захисті інтересів країни та забезпеченні її безпеки. З перших років незалежності Україна уклала угоди про торговельно-економічні зв'язки та науково-технічне співробітництво з Угорщиною, Чехословаччиною та Польщею, парафовано угоди про торговельно-економічне співробітництво з Грецією і Мальтою; розпочався переговорний процес про розширення співробітництва з урядом розвинених країн світу. Серед заходів, які сприяли активізації зовнішньоторговельної діяльності, були такі: запроваджено обов'язкове державне замовлення на експорт продукції та послуг для державних підприємств і об'єднань; дозволено суб'єктам господарської діяльності недержавної власності, які приймають державне замовлення на експорт, здійснювати бартерні операції; для насичення внутрішнього ринку імпортними товарами запроваджено сприятливу цінову політику; введено зміни до механізму розподілу валютної виручки від ЗЕД; лібералізовано умови переміщення товарів і предметів через митний кордон.

Однією з важливих для подальшого розвитку України та забезпечення її безпеки встановлено зовнішньоекономічну політику, основними завданнями якої визначено: забезпечення інтеграції національної економіки у світову, захист українського ринку, сприяння здійсненню ефективної структурної перебудови. На цьому етапі прийнято Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»²; Закон України «Про митну справу в Україні»³, Митний кодекс України⁴, Закон України «Про Єдиний митний тариф»⁵. У 1993 р.

---

¹ Про основні напрями економічної політики України в умовах незалежності : Постанова ВРУ № 1698-ХІІ від 25.10. 1991 р. [Ер]. – Рд : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-12>.

² Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України № 959-ХІІ від 16.04.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

³ Про митну справу в Україні : Закон України № 1262-ХІІ від 25.06.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1262-12>.

⁴ Митний кодекс України від 12.12.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1970-12>.

⁵ Про Єдиний митний тариф : Закон України № 2097-ХІІ від 05.02.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2097-12>.

прийнято Декрет КМУ «Про лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності»¹.

У цей період поряд із макроекономічними чинниками у зовнішньоторговельній політиці були закладені ті ризики, які згодом стали значними викликами для національного митного простору. Передусім це суперечності у застосуванні інструментів регулювання та форм митної політики. Наприклад, у 1991–1993 рр. держава реалізувала жорстку експортну, але ліберальну імпорту політику; в 1994–1995 рр. помітною була лібералізація умов торгівлі, проте митна політика переслідує фіскальні цілі з метою оподаткування товарів, що переміщуються через митний кордон; з 1999 р. розпочалася адаптація вітчизняної митної політики до вимог Світової організації торгівлі та міжнародних організацій². Етап з 2004 р. характеризується як період реформ, а з 2012 р. – період виконання зоб'язань України відповідно до міжнародних угод³.

Така непослідована політика України в економічній і зовнішньоторговельній сферах є підтвердженням існування історичних ризиків для митного простору країни, а у разі нашої країни цей вид ризику не був нівельований, а навпаки, його наслідки набули кумулятивного ефекту, причому розбалансування митного простору мало затяжний характер і становило загрозу митній та національній безпеці.

У наукових публікаціях дедалі частіше йдеться про митну безпеку та її сутнісні характеристики. Митна безпека є важливою умовою забезпечення захисту національних економічних інтересів і безпеки. У разі її порушення виникає пряма загроза цілісності, стабільності та соціально-економічному розвитку країни, бо, як зазна-

¹ Про лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності : Декрет Кабінету Міністрів України № 54-93 від 11.01.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/54-93>.

² Войцешук А. Д. Митна політика: фіскально-регулюючий аспект / А. Д. Войцешук, І. О. Івашук. – К. : В-во ТзОВ «ВД «Мануфактура», 2005. – 160 с.

³ Новік О. І. Еволюція становлення нормативно-правового забезпечення адміністрування митних платежів в Україні / О. І. Новік // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – Вип. 13, ч. 2. – С. 44–50.

чають Н. Гавловська та О. Осадчук, митна безпека є гарантом інтересів у зовнішньоекономічній та фінансовій сферах¹. Митний кодекс України визначає митну безпеку як стан захищеності митних інтересів України².

На думку П. Пашка, «...зовнішньоекономічна безпека та митна безпека – це поняття, які мають взаємні пересічення, але взаємно не поглинаються. З одного боку, митна безпека впливає із зовнішньоекономічної безпеки та є її складовою, з іншого – митна безпека, яка забезпечується виконанням митної справи, перебуває на стику силових і несилових складових національної безпеки й може бути виділена в окреме поняття»³.

М. Губа зосереджує увагу на ролі оподаткування у державному регулюванні економіки, обґрунтовує вплив відносин у митній сфері та постійних змін міжнародних інтересів на економічну безпеку країни⁴.

Митна безпека є важливою складовою економічної безпеки країни, тому зростає її роль для держави, адже завдяки її забезпеченню вона може протистояти зовнішнім викликам. Визначають чотири основні етапи реалізації митної безпеки:

- формування та затвердження митної політики у сфері митної безпеки;
- формування системи митного регулювання у взаємозв'язку з економічними інтересами і цілями держави, які впливають на визначення орієнтирів митного регулювання;
- застосування обраних заходів щодо методів регулювання та контролю до товарів, які переміщуються через кордон;

---

¹ Гавловська Н. І. Вплив митних органів на економічну безпеку держави / Н. І. Гавловська, О. В. Осадчук, Є. М. Рудніченко // Митна безпека. – 2011. – № 1-2. – С. 52–56.

² Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

³ Пашко П. В. Митна безпека : моногр. / П. В. Пашко. – Одеса : АТ «Пласке», 2009. – 628 с.

⁴ Губа М. О. Місце і роль митного оподаткування в системі економічної безпеки держави / М. О. Губа // Економіка, фінанси, право. – 2012. – № 11. – С. 23–26.

– моніторинг системи митного регулювання¹.

Разом з тим, поняття «митна безпека» і «безпека митного простору» не є тотожними. Безпека митного простору має набагато складнішу структуру. Визначення безпеки митного простору охоплює не лише питання митного регулювання, встановлення тарифних ставок, митного огляду та контролю. Безпека митного простору – це такий стан митного простору, за якого забезпечується захищеність життєво важливих для суспільства інтересів в економічній, соціальній, інформаційній та екологічній сферах в умовах розширення зовнішньоекономічної активності суб'єктів ЗЕД, здійснюються захист національних економічних інтересів, збереження навколишнього середовища, протидія зовнішнім викликам та загрозам життю і здоров'ю людей, які виникають у процесі переміщення товарів, предметів, людей, капіталу через митний кордон країни.

З метою забезпечення безпеки митного простору та протистояння глобальним викликам Україна обрала два шляхи: членство у СОТ та поглиблення інтеграції в європейський простір. Вступ України до Світової організації торгівлі був тривалим у часі процесом, який розпочався з подачі країною офіційної заяви про приєднання до Секретаріату СОТ у листопаді 1993 р. І лише у 2008 р. було підписано Протокол про вступ, а 16 травня 2008 р. Україна набула членства у СОТ. Під час переговорного процесу Україна максимально наблизила тарифні позиції до вимог Світової організації торгівлі та зв'язала свої тарифи за всіма видами продукції², прийнявши низку зобов'язань³.

¹ Недобега О. О. Митна безпека як складова економічної безпеки держави [Електронний ресурс] / О. О. Недобега, М. І. Кулешина. – Рд : https://www.researchgate.net/profile/Olena_Hrechyshkina/publication/301494496_Mitna_bezpeka_ak_skladova_ekonomichnoi_bezpeki_Ukraini_Customs_Security_as_a_Component_of_Economic_Security_of_Ukraine/links/57166e2708ae377f0bd614aa/Mitna-bezpeka-ak-skladova-ekonomichnoi-bezpeki-Ukraini-Customs-Security-as-a-Component-of-Economic-Security-of-Ukraine.pdf.

² Ukraine and the WTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/ukraine_e.htm.

³ Членство України в СОТ: огляд зобов'язань [Електронний ресурс]. – Режим до-

Україна бере активну участь у засіданнях органів СОТ різного рівня та продовжує імплемувати у вітчизняну практику її угоди. У грудні 2013 р. на черговій Конференції СОТ прийнято «Балійський пакет», який мав за мету подальше спрощення торгівлі та створення сприятливих умов для її активізації, в результаті чого ухвалено нову багатосторонню Угоду про спрощення процедур торгівлі СОТ (набула чинності з 2017 р.)¹. Україна також взяла зобов'язання щодо її виконання, ратифікувавши цю угоду в 2015 р.² У рамках угоди Україна виконує нотифікацію за окремими категоріями зобов'язань³ (рис. 2.1):

– категорія А – положення, які країна-член визначила для імплементації з моменту набуття чинності угоди (або, у випадку найменш розвинутих країн, протягом одного року з моменту набуття чинності угоди);

– категорія В – положення, які країна-член визначила для імплементації після перехідного періоду, необхідного для їхньої реалізації;

– категорія С – положення, для забезпечення імплементації яких країні-члену необхідний період і відповідна технічна допомога для формування або зміцнення відповідної спроможності⁴.

У 2016 р. Україна приєдналася до Угоди про державні закупівлі (GPA)⁵, що у подальшому забезпечить прозорість і недискриміна-

---

ступу : http://www.ier.com.ua/files//publications/Books/WTO_commitments1.pdf.

¹ Bali Package and November 2014 decisions. WTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/balipackage_e.htm#baliministerialdeclaration.

² Про ратифікацію Протоколу про внесення змін до Марракеської угоди про застосування Світової організації торгівлі : Закон України № 745-VIII від 04.11.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/go/745-19>.

³ Notification of category commitments under the agreement on trade facilitation. Communication from Ukraine. WTO. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.tfadatabase.org/uploads/notification/NUKR1_3.pdf.

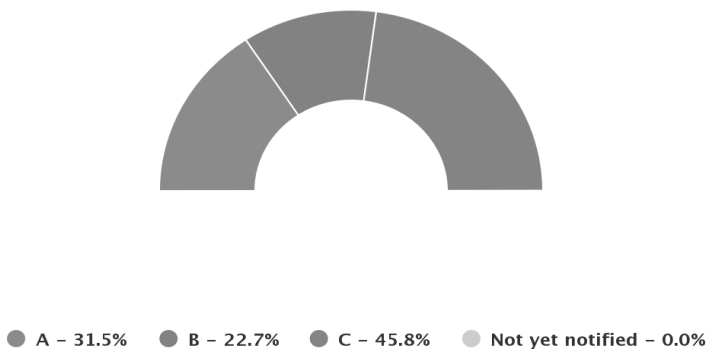
⁴ Імплементація Україною Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі. Державна фіскальна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/baneryi/mitne-oformlennya/sproschennya-protsedur-torgivli/implementatsiya-ukrainoyu-ugodi-sot/>.

⁵ Agreement on Government Procurement (GPA). Parties, observers and accessions

ційність процесу закупівель та їхнє проведення на справедливих конкурентних умовах, розширить доступ до національних платформ державних закупівель інших країн-учасниць.

Share of Categories A, B, C

Based on % of all notifiable items

**Рис. 2.1. Нотифікація Україною окремих заходів
УСПТ СОР за категоріями**

Примітка: складено за матеріалами Світової організації торгівлі ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.tfadatabase.org/members/ukraine>).

За результатами 11 Конференції міністрів СОР (відбулася 10–13 грудня 2017 р. у м. Буенос-Айрес (Аргентина) Україна приєдналась до таких декларацій і заяв:

- Спільна декларація 46 членів щодо підтримки багатосторонньої торговельної системи (документ WT/MIN(17)/55/Rev.1);
- Спільна заява 70 членів щодо електронної комерції (документ WT/MIN(17)/60);

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/memobs_e.htm.

- Документ щодо дисциплін з внутрішнього регулювання послуг (документ WT/MIN(17)/7/Rev.2 WT/GC/190/Rev.2);
- Спільна заява 59 членів щодо внутрішнього регулювання послуг (документ WT/MIN(17)/61)¹.

Україна позиціонує себе як країна з орієнтацією на європейські стандарти розвитку відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»², проте у практичній діяльності виникають проблеми щодо захисту і збалансованості митного простору за одночасної лібералізації умов торгівлі та спрощення процедур перетину митного кордону. За вимогами Європейського Союзу Україна суттєво лібералізувала свій митний тариф, змістивши акцент із фіскальної функції митної політики на регулюючу. Зазначимо, що такі зміни за багатьох позитивних моментів, мають і суперечливі наслідки, особливо в перші роки перехідного періоду. Якщо в частині тарифів існують відмінності активізації експорту та імпорту товарів, то щодо врегулювання питання застосування нетарифних бар'єрів, у тому числі гармонізації системи технічного регулювання України та ЄС, прогнози більш оптимістичні³. Світові стандарти митної гармонізації активно використовуються країнами на практиці, проте вони різною мірою відкривають національні економіки та створюють сприятливі митні режими для переміщення товарів і предметів⁴, використовують різні механізми гармонізації, і саме через такі відмінності у світі створюються території зі сприятливими умовами для порушення митних правил та контрабанди.

---

¹ Eleventh WTO Ministerial Conference [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc11_e/mc11_e.htm.

² Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020 : Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

³ Впроваджуючи Угоду про асоціацію Україна-ЄС: перші уроки, наслідки, практики використання аналіт. доп. [Електронний ресурс] / за ред. О. В. Сушка. – К., 2016. – Режим доступу : www.ieac.org.ua/public/item/download/5_822686b00a310834a68e77c8172f63 19.

⁴ World Tariff Profiles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles16_e.pdf.

Одним із важливих аспектів позиціонування України у глобальному митному просторі є її членство у Всесвітній митній організації (з листопада 1992 р. вона повноправний член організації¹), а відповідно країна взяла зобов'язання виконувати основні її угоди та конвенції. Всесвітня митна організація за станом на 1. 01. 2018 р. налічувала 182 члени, на які припадало 98% від обсягу світової торгівлі. Серед пріоритетів діяльності ВМО основними залишаються такі: спрощення процедур торгівлі, безпека, електронна комерція, співробітництво між митними та податковими органами, контроль незаконних фінансових потоків та підвищення його ефективності². Базовими документами ВМО, що мають суттєвий вплив на стан й умови торгівлі у світі, є такі: Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів³; Митна конвенція про карнет А.Т.А. для тимчасового ввезення товарів (Конвенція А.Т.А.); Конвенція щодо тимчасового ввезення (Стамбульська конвенція); Рамкові стандарти безпеки і полегшення світової торгівлі ВМО⁴; Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція)^{5,6} та ін. У 1999 р. у Брюсселі на 94-й сесії ВТО прийнято Протокол про зміну Кіотської конвенції (Брюссельський протокол), мета якого: усунення відмінностей між

---

¹ Про приєднання до Конвенції про створення Ради митного співробітництва 1950 року : Постанова Верховної Ради України № 2479--XII від 19.06.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-12>.

² The WCO's 2017–2018 Annual Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/media/annual-reports/annual-report-2017_2018.pdf.

³ HS Convention [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wcoomd.org/en/topics/nomenclature/instrument-and-tools/hs_convention.aspx.

⁴ WCO SAFE Package WCO tools to secure and facilitate global trade [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/~/-/media/55F00628A9F94827B58ECA90C0F84F7F.ashx>).

⁵ The Revised Kyoto Convention [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv.aspx.

⁶ Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур : Закон України № 227-V від 05.10.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-16>.

митними правилами і процедурами, які застосовуються договірними сторонами, що перешкоджають міжнародній торгівлі, задоволення потреб учасників міжнародної торгівлі в полегшенні, спрощенні та гармонізації митних правил і процедур, розширення можливостей адекватного реагування митних служб на найважливіші зміни у комерційній практиці та ін.¹

Сучасна світова економіка під впливом процесів глобалізації, які охопили майже всі країни, розвивається динамічно. В умовах глобальної інтеграції неврахування країнами при розробці засад внутрішньої та зовнішньої політик сучасних трендів глобального розвитку призводить до поглиблення існуючих ризиків, втрати конкурентних позицій, створює численні виклики для економік, впливає на дотримання основних принципів сталого розвитку. Особливо гостро ці питання постають напередодні або у період економічних криз. З огляду на це поділяємо думку, що управління та нагляд за глобальною економікою не відповідає в такі періоди ступеню зростання взаємопов'язаності економіки та фінансової системи². Під впливом процесів глобалізації Україна активно залучена у систему світогосподарських зв'язків (табл. 2.1), підтримує процеси уніфікації та гармонізації зовнішньоторговельного і митного законодавств, імплементує успішні світові практики проведення реформ, проте не спроможна здійснити економічного прориву та забезпечити поступового сталого економічного зростання при існуючих внутрішніх дестабілізуючих чинниках. Індекс глобалізації KOF відображає економічні, соціальні та політичні виміри глобалізації. За цим індексом Україна демонструє, хоч і не інтенсивне, проте стійке зростання рівня глобалізованості за останнє десятиліття.

---

¹Wulf L. Customs Modernization Handbook [Електронний ресурс] / L. Wulf, J. Sokol. – N.Y. : World Bank Publications, 2005. – Режим доступу : https://site.resources.worldbank.org/INTEXPCOMNET/Resources/Customs_Modernization_Handbook.pdf.

²Спенс М. Следующая конвергенция: будущее экономического роста в мире, живущем на разных скоростях / М. Спенс ; пер. с англ. А. Калинина ; под ред. О. Филаточевой. – М. : Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. – 336 с.

Таблиця 2.1

Індекс глобалізації КОФ та позиції України

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	66,4	68,2	70,2	71,6	72,3	72,4	72,8	73,5	73,7	73,2	74,0	74,2
Світ	56,8	57,9	59,0	59,5	59,6	60,1	60,3	60,7	60,9	61,5	61,5	61,7
Країни з високим рівнем доходу	70,0	70,9	71,9	72,3	72,3	72,5	72,0	72,3	72,4	72,7	72,6	72,7
Країни з низьким рівнем доходу	40,6	41,6	42,7	43,4	43,6	44,6	45,5	45,9	46,3	47,1	46,9	46,9
Країни з доходом, нижчим від середнього	49,4	50,7	51,8	52,0	52,2	52,8	53,2	53,6	53,9	54,6	54,8	55,0
Країни з доходом, вищим від середнього	56,6	58,1	59,4	59,9	60,0	60,6	60,9	61,3	61,6	62,1	62,1	62,3

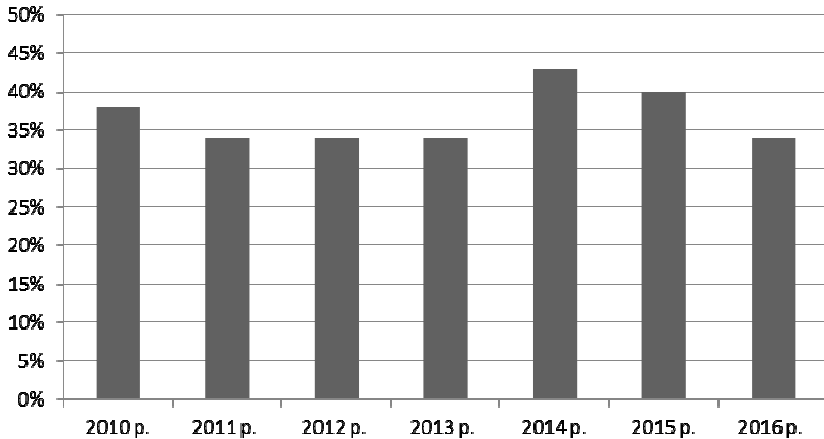
Примітка: складено за даними KOF Swiss Economic Institute. KOF Globalisation Index ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>).

Тіньова економіка та корупційна складова залишаються одними з найбільш загрозливих для економічного розвитку України. Так, у 2016 р. рівень тінізації економіки країни становив 34% від обсягів офіційного ВВП (рис. 2.2)¹. За індексом сприйняття корупції Україна посідала 131 місце із 176 країн з показником 29 (зі 100)². Отже,

¹ Загальні тенденції тіньової економіки в Україні в 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=03bb37c9-4771-43ab-b2a9-821009f0f407>.

² Corruption Perceptions Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016.

створення сприятливих умов торгівлі та дерегуляція підприємницької діяльності є необхідними складовими мінімізації ризиковості митного простору країни.

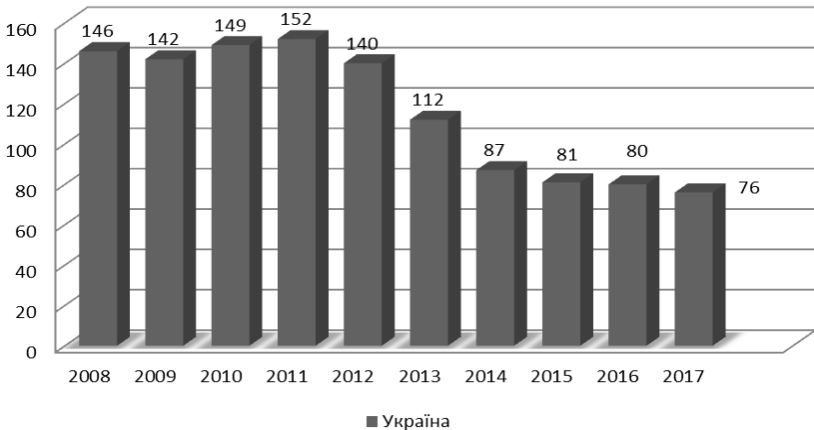
Рис. 2.2. Динаміка інтегрального показника рівня тіньової економіки України (% від обсягу офіційного ВВП)¹

За результатами досліджень, Україна залишається країною із недостатньо сприятливим бізнес-середовищем (особливо щодо міжнародної торгівлі). На сьогодні інвестиційний і бізнес-клімат в Україні залишається непривабливим, адже, як підтверджують розрахунки, відсутня стабільність внутрішнього середовища (для оцінювання використовується індекс легкості ведення бізнесу, який є агрегованим показником). У рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business 2017 Україна посідала 80 позицію, а за показниками міжнародної торгівлі – 115². У 2017 р. Україна займала 76 позицію

¹ Загальні тенденції тіньової економіки в Україні в 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=03bb37c9-4771-43ab-b2a9-821009f0f407>.

² Doing Business 2017 – Equal Opportunity for All [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2017>.

серед 190 країн світу за легкістю ведення бізнесу відповідно до даних Світового банку. За період 2008–2017 рр. індекс легкості ведення бізнесу в Україні в середньому становив 112,36, досягнувши найвищого значення у 2011 р. – 152 і найнижчого у 2017 р. – 76 (рис. 2.3).

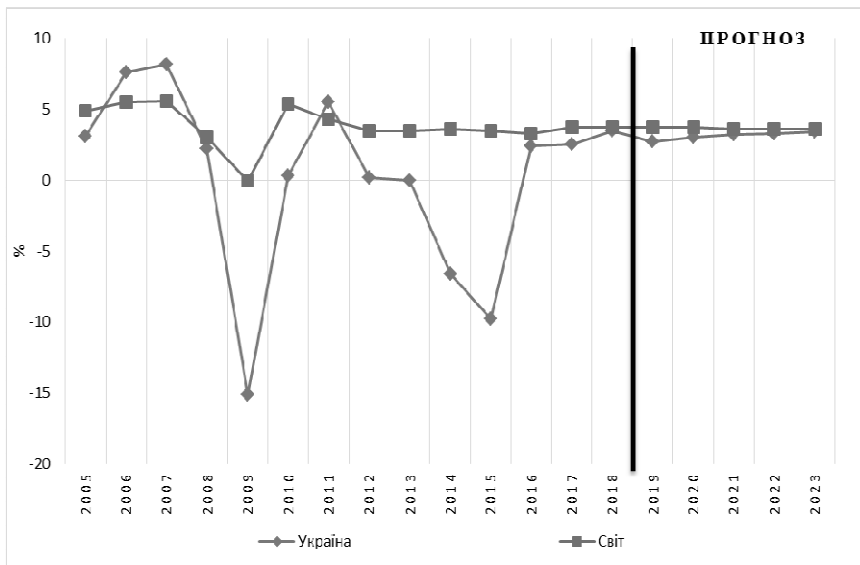

Рис. 2.3. Динаміка індексу легкості ведення бізнесу в Україні

Примітка: складено за даними Trading Economics. Ease of Doing Business in Ukraine ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tradingeconomics.com/ukraine/ease-of-doing-business>).

Прогнозується, що у 2018 р. темпи економічного зростання в Україні збільшаться до 3,5% (рис. 2.4). Проте впевненість інвесторів поступово знижується внаслідок повільного впровадження основних реформ і невизначеностей політичного характеру¹.

¹ International Monetary Fund. Real GDP growth. Annual percent change [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – Режим доступу : https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD.

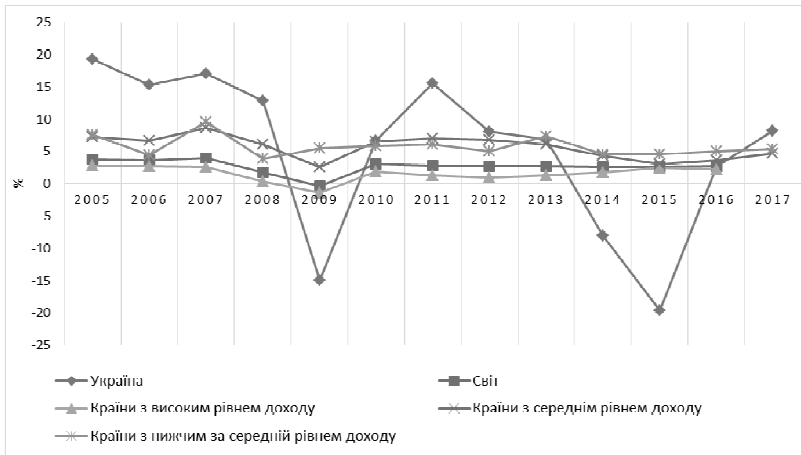
Рис. 2.4. Динаміка реального ВВП України та світу

Серед викликів для збалансованого розвитку митного простору України важливим є також рівень споживання домогосподарств. Помітне зростання споживання домогосподарств спостерігається у 2017 р. за підвищення мінімального порогу доходу для населення (рис. 2.5). Прогнозується, що подальше його зростання буде зумовлене підвищенням пенсійних виплат і заробітних плат, особливо за збільшення заробітних плат державного сектору і надходжень коштів від трудових мігрантів. За розрахунками, загальний обсяг грошових переказів у 2014 р. в Україну становив майже 2,9 млрд. дол. США¹.

Незважаючи на позитивну тенденцію, Україна відображає найнижчий рівень впевненості споживачів в європейському регіоні. З огляду на це варто очікувати низхідні тренди у рівні споживання населення. Рівень бідності є рівні вищим, ніж до Глобальної фінан-

¹ Міграція в Україні: факти і цифри. 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.

сової кризи 2007–2008 рр., проте, за результатами оцінювання, він знизився у 2017 р. Зростання реальних доходів домогосподарств зумовило зниження рівня бідності до 4,9% у 2017 р. з 6,4% у 2016 р. та 7,8% у 2015 р.¹

Рис. 2.5. Динаміка споживання домогосподарств в Україні та світі

На сьогодні об'єктивною вимогою макроекономічного зростання в Україні є зовнішньоекономічна, передусім зовнішньоторговельна, активність країни, оскільки її економічна безпека визначається тими викликами і ризиками, які поглиблюються в умовах глобалізації. Саме ця сфера зазнає впливу найменших глобальних дисбалансів та першою реагує на зміну ситуації як на світових ринках, так і в країні. Водночас для оцінювання митного простору існують труднощі методологічного характеру. Так, визначаючи сальдо зовнішньої торгівлі України, зазначимо, що для статистичного оцінювання зовнішньоекономічної діяльності країни характерні певні методологічні проблеми, що не дає змогу повною мірою оцінити

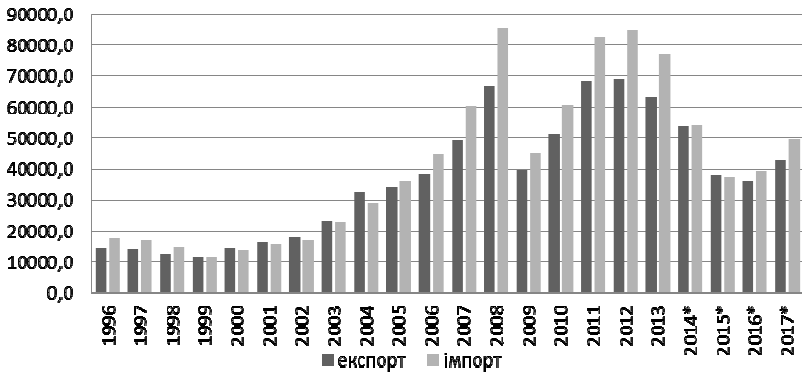
¹ The World Bank In Ukraine. The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>.

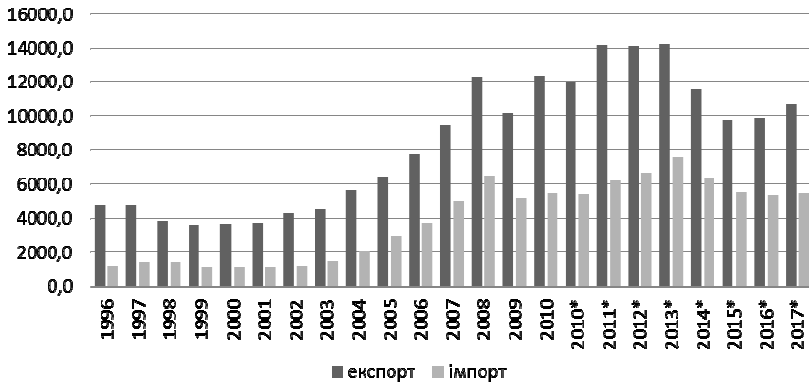
стан розвитку зовнішньої торгівлі. З огляду на нерозвиненість методологічної основи статистики зовнішньоекономічної діяльності в Україні на початку 90-х рр. ХХ ст. дані про її неперервні динамічні ряди є тільки з 1996 р. Разом з тим, системний аналіз зовнішньоекономічної діяльності за 1991–2017 рр. ускладнюється переходом до УКТ ЗЕД, зміною подання інформації (наприклад, переходом від галузей народного господарства до видів економічної діяльності у 2001 р. при проведенні статистичних спостережень і формуванні зведеної статистичної інформації). Статистичні спостереження щодо зовнішньої торгівлі товарами здійснюються на основі аналізу вантажних митних декларацій (ВМД), які заповнюються при митному оформленні товарів (якщо товари підлягають декларуванню), і статистичної звітності підприємств та організацій як суб'єктів ЗЕД (якщо товари не підлягають митному декларуванню).

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі товарами та послугами (рис. 2.6) підтверджує, що кризовими для України були 2009 р. і 2014 р., коли відбулося зменшення обсягів торгівлі (дод. А). Причиною першого зниження була світова економічна криза 2007–2008 рр., пролонгований характер впливу якої на національні економіки став відчутним у 2009 р. Негативні зміни у зовнішній торгівлі України у 2014 р. були спровоковані військовим конфліктом на сході країни та анексією Криму.

Обсяг експорту товарів і послуг України у 2016 р. становив 45112,7 млн. дол. США, імпорту – 44548,1 млн. дол. Сальдо зовнішньоторговельного балансу України було позитивним – 541,6 млн. дол. (у 2015 р. значення цього показника також позитивне – 3828,2 млн. дол.) (рис. 2.7). Операції зовнішньої торгівлі України товарами проводились із партнерами із 226 країн світу. Експорт товарів становив 36362,8 млн. дол., імпорт – 39248,6 млн. дол., тобто порівняно із попереднім роком відбулося зменшення експорту на 4,6% (на 1764,3 млн. дол.), однак збільшився обсяг імпорту на 4,6% (на 1732,2 млн. дол.). Сальдо у 2016 р. було негативним і становило 2885,8 млн. дол.

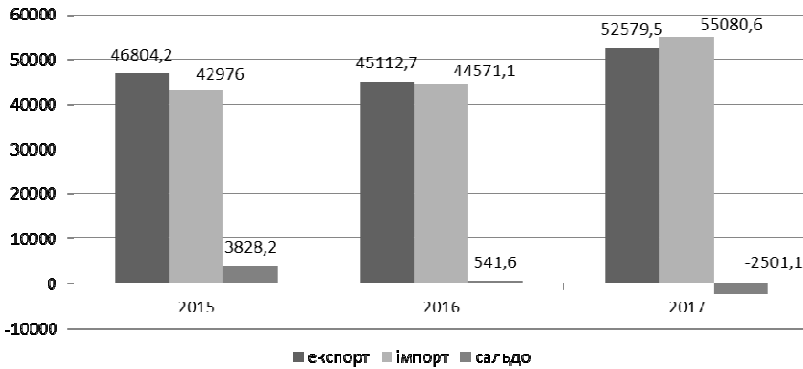
а) торгівля товарами

б) торгівля послугами

Рис. 2.6. Динаміка зовнішньої торгівлі України товарами та послугами (млн. дол. США)

Примітка: складено за даними Державної служби статистики України ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>).

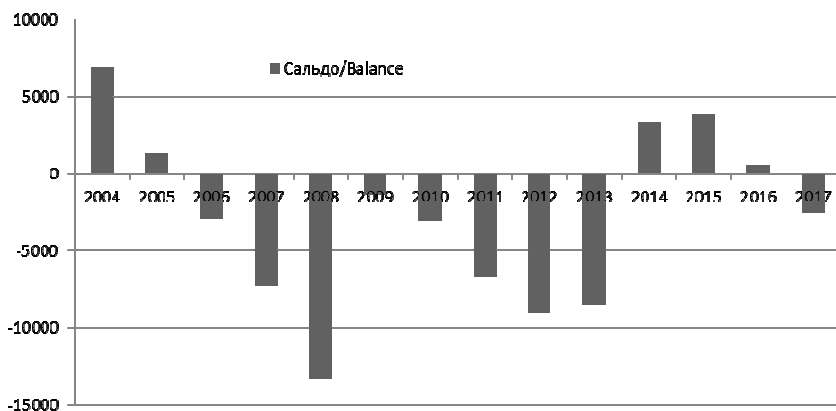

Рис. 2.7. Динаміка зведеного зовнішньоторговельного балансу України (млн. дол.)

Примітка: складено за даними Державної служби статистики України (Електронний ресурс). – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Сальдо зведеного зовнішньоторговельного балансу України впродовж 2004–2013 рр. від’ємне (рис. 2.8), причому в 2008 р. його значення було найбільшим. І з 2014 р. до 2016 р. спостерігаємо позитивне значення показника сальдо зведеного зовнішньоторговельного обороту, проте у 2017 р. воно знову стало від’ємним. Коефіцієнт покриття імпорту експортом у 2017 р. становив 87,21%, для основних партнерів – 88 країн – 86,00%. Для цього показника визначають три стани зовнішньоекономічної безпеки країни: нормальний; передкризовий (значення показника становить 0,9–1; 1,2–1,3); критичний (менше 0,9; більше 1,3)¹. У нашому випадку стан безпеки є катастрофічним.

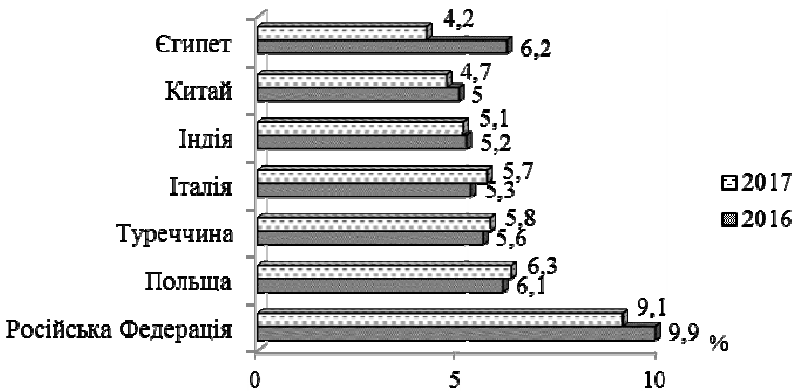
¹ Коковський Л. О. Сучасні проблеми зовнішньоекономічної безпеки України та напрями їх подолання / Л. О. Коковський // Ефективна економіка. – 2011. – № 10. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_10_21.

Рис. 2.8. Динаміка сальдо зведеного зовнішньоторговельного балансу України за 2004–2017 рр., млн. дол.

Примітка: складено за даними Державної служби статистики України (Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>).

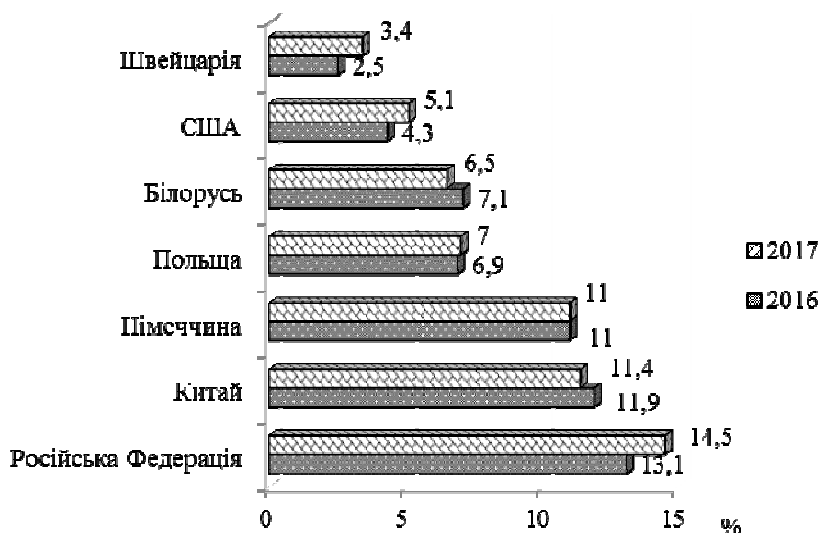
Країни-члени ЄС є важливим торговельним партнером України. Загалом їхня частка в експорті становила 40,5%, в імпорті – 41,9% (у 2015 р. – відповідно 34,1% та 40,9%). Основними країнами-експортерами товарів з України в ЄС були Польща (6,3% від загального обсягу експорту; товари: чорні метали, електричні машини, руди, шлак і зола), Італія (5,7%; (чорні метали, зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження), Німеччина (4,1%; (електричні машини, насіння і плоди олійних рослин, одяг та додаткові речі до одягу, текстильні). Серед інших країн-експортерів можна виокремити Росію із часткою 9,1% від обсягу загального експорту (чорні метали, механічні машини, продукти неорганічної хімії), Туреччину – 5,8% (чорні метали, насіння і плоди олійних рослин, зернові культури), Індію – 5,1% (жири та олії тваринного або рослинного походження, зернові культури, механічні машини) (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Основні країни-партнери України в експорті товарів у 2016–2017 рр.¹

Для України основними країнами-імпортерами у 2017 р. були країни ЄС: Німеччина (11,0% від загального обсягу імпорту; товари: механічні машини, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, крім залізничного), Польща (7,0%; (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні машини, пластмаси, полімерні матеріали), Італія (3,3%; (механічні машини, фармацевтична продукція, електричні машини). Серед інших країн визначені Росія (14,5%; (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, добрива, механічні машини), Китай (11,4%; (електричні та механічні машини, пластмаси, полімерні матеріали), Білорусь (6,5%; (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, крім залізничного, добрива) (рис. 2.10).

¹ Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_ztutp2017.pdf.

Рис. 2.10. Основні країни-партнери України в імпорті товарів у 2016–2017 рр.¹

Протягом останнього періоду структура вітчизняного експорту залишились практично незмінною. У 2017 р. у структурі експортних потоків переважали: чорні метали – 20,0% від загального обсягу експорту, зернові культури – 15,0%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 10,6%, руди, шлак і зола – 6,3%, електричні машини – 5,9%, насіння і плоди олійних рослин – 4,8% (рис. 2.11).

¹ Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_ztutp2017.pdf.

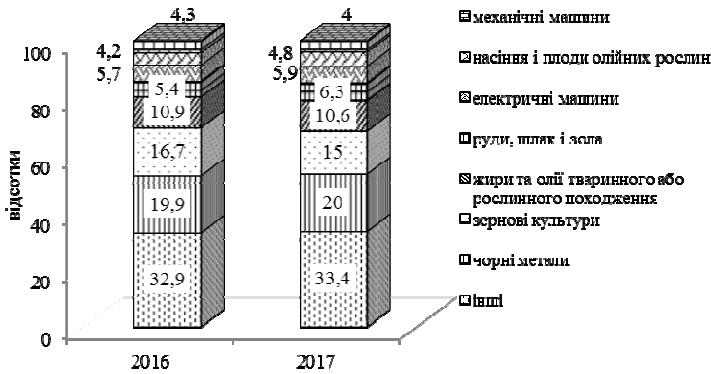

Рис. 2.11. Товарна структура експорту України в 2016–2017 рр.¹

У структурі імпорту товарів в Україну найбільша частка припадала у 2017 р. на палива мінеральні, нафту і продукти її перегонки (23,6%), механічні машини (11,7%), електричні машини (8,3%), засоби наземного транспорту, крім залізничного (8,0%) (рис. 2.12).

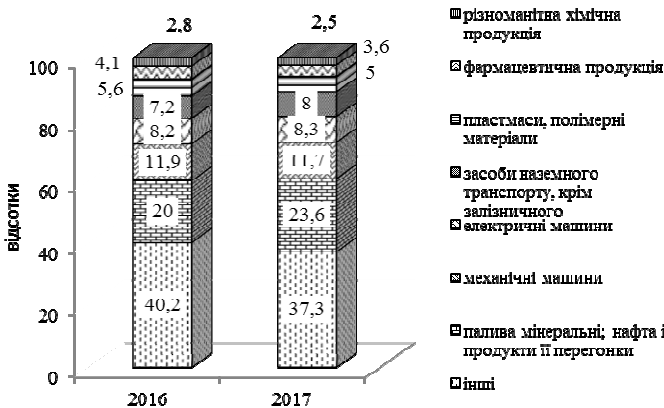

Рис. 2.12. Товарна структура імпорту України в 2016–2017 рр.¹

¹ Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_ztutp2017.pdf.

Проведений аналіз переміщення товарів у режимі «експорт-імпорт» (табл. 2.2) підтвердив, що основними видами транспортування експортованих товарів з України у 2016 р. були: морські судна – 51,1% від загального обсягу експорту товарів, вантажні автомобілі – 24,3%, залізничний транспорт – 12,3%. Водночас 47,0% від загального обсягу імпортованих товарів ввозилося вантажними автомобілями, 16,6% – залізничними вагонами, 12,1% – у контейнерах на морських судах. Це є підтвердженням значного навантаження на працівників митниць при перевірці транспортних засобів, якими переміщуються товари через митний кордон. Разом з тим, кожен вид транспортування має свої особливості в побудові митної та транспортної логістики, відповідає певним умовам поставки згідно з правилами ІНКОТЕРМС, що потребує врахування при перевезенні товарів через митний кордон, а відповідно і при митному контролі й оформленні.

Таблиця 2.2

Динаміка розподілу обсягів експорту-імпорту товарів за видами їхнього транспортування через митний кордон України

Вид транспорту	Експорт					Імпорт				
	2015		2015/ 2014, %	2016		2015		2015/ 2014, %	2016	
	млн. дол. США	%		млн. дол. США	%				млн. дол. США	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Усього	38134,8	100,0	70,7	36362,8	100,0	37502,3	100,0	68,9	39248,6	100,0
у тому числі										
морське судно	19467,3	51,0	76,2	18569,7	51,1	2161,2	5,8	83,2	1623,1	4,1
контейнер на морському судні	1983,4	5,2	90,5	2328,4	6,4	3671,4	9,8	62,6	4751,1	12,1
залізничний вагон на морському судні	399,8	1,0	69,2	244,0	0,7	209,1	0,6	58,4	9,3	0,0

¹ Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_ztutp2017.pdf.

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
вантажний автомобіль на морському судні	5335,8	14,0	52,3	503,5	1,4	7083,0	18,9	65,6	324,5	0,8
залізничний вагон	179,6	0,5	68,0	4489,8	12,3	159,6	0,4	91,7	6532,7	16,6
контейнер у залізничному вагоні	9270,6	24,3	70,8	183,1	0,5	15625,7	41,7	69,9	117,4	0,3
вантажний автомобіль	181,5	0,5	94,5	8829,9	24,3	135,2	0,4	57,5	18449,3	47,0
контейнер на вантажному автомобілі	665,8	1,7	77,7	163,0	0,4	1020,4	2,7	69,4	156,4	0,4
повітряне судно	66,1	0,2	80,9	554,3	1,5	393,5	1,0	65,1	1157,9	3,0
експрес-відправлення	–	–	–	69,5	0,2	4512,4	12,0	78,4	502,3	1,3
трубопровідний транспорт	149,7	0,4	30,8	–	–	84,8	0,2	2048,7	2488,8	6,3
лінії електропередачі	197,6	0,5	128,1	152,1	0,4	497,5	1,3	69,5	3,6	0,0
транспортний засіб, що переміщується своїм ходом як товар	38134,8	100,0	70,7	93,0	0,3	37502,3	100,0	68,9	640,6	1,6

Примітка: складено за даними Державної служби статистики України ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>).

В останній період спостерігається сповільнення зовнішньої торгівлі України з огляду на вплив соціально-політичних чинників внутрішнього характеру (табл. 2.3), проте навантаження на митниці не зменшується, оскільки розширення європейського вектора співробітництва посилює відповідальність за безпеку митних кордонів та митного простору. З огляду на це виправданим є застосування системи управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення в Україні.

Таблиця 2.3

**Динаміка показників зовнішньоторговельної активності
України**

Рік	Кількість суб'єктів ЗЕД	Кількість оформлених митних декларацій, тис. шт.	Кількість пропущених транспортних засобів, тис. од.
1	2	3	4
1999	74669	1146,3	12073
2000	80008	1369,9	11992
2001	92971	1581,4	12129
2002	99584	1805,9	15578
2003	109232	2080,4	19401
2004	110518	2202,6	20608
2005	104248	2621,7	22004
2006	104680	2969,9	21917
2007	101140	3301,6	23722
2008	93746	3492,1	23341
2009	97703	2491,5	20718
2010	85817	3037,3	22830
2011	86655	3300,4	24543
2012	33668	3283,6	25815
2013	51955	3262,5	26841
2014	65956	3125,4	21682
2015	79241	2791,3	20938
2016 (10 місяців)	90864	2800,4	18144

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Таким чином, особливістю ризиковості митного простору є те, що ризики стосуються не тільки встановлення митно-тарифних інструментів. По друге, ризиковість митного простору визначається як внутрішніми, так і зовнішніми ризиками. За результатами аналітичного дослідження Світового економічного форуму «Глобальні ризики-2018»¹ за останні роки змінюється позиціонування ризиків

¹The Global Risks Report 2018 [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GRR18_Report.pdf.

за ступенем небезпеки. Так, на перших місцях ризику, які викликані природними явищами, зміною клімату та станом екосистеми), причому у десятку ризиків ввійшли і ті природні катастрофи, які спричинені людиною. Поряд із внутрішніми викликами, для країн небезпечними залишаються ризику, пов'язані із розвитком інформаційних технологій, в тому числі й кібератаки; вимушена міграція; терористичні атаки; незаконна торгівля; фінансові бульбашки.

2.2. Технології діагностики ризиковості митного простору України

Глобальне середовище зазнає постійних трансформацій, формуючи традиційні підходи до визначення ризиків, що виникають, їхньої ідентифікації та моделі управління ними, що впродовж останніх десятиліть щораз змінюються. Якщо у ХХ ст. ризик вважався негативним феноменом діяльності, який потрібно було нівелювати, то під впливом глобалізації він перетворився на імператив глобального економічного розвитку, вдале управління яким і врахування у діяльності забезпечують досягнення позитивних ефектів.

У наукових концепціях поняття «ризик», незалежно від сфери виникнення та вияву, невід'ємно пов'язане із невизначеністю. У більшості наукових досліджень невизначеність трактується як відсутність достатньої інформації, необхідної для прийняття рішення. Так, О. Ястремський зазначає, що історія ризику – це історія homo sapiens¹, з чим складно не погодитися, а невизначеність «...відображає об'єктивну неможливість отримання абсолютного знання про внутрішні та зовнішні умови їхнього функціонування, неоднозначність параметрів». Відповідно, існує множина станів, яка детермінує невизначеність. Суперечності у розумінні поняття «ризик» зумовлені його суб'єктивно-об'єктивною природою та існуванням альтернативності будь-якого вибору із множини доступних.

---

¹ Ястремський О. І. Моделювання економічного ризику / О. І. Ястремський. – К. : Либідь, 1992. – 176 с.

Ставлення до ризикових ситуацій змінюється на різних етапах суспільного розвитку (наприклад, зовсім іншими є причини виникнення ризиків і ступінь невизначеності в умовах індустріального та постіндустріального суспільства), адже глобальне середовище стає динамічно змінним. Відповідно розширюються сфери виникнення ризикових ситуацій, поглиблюються причинно-наслідкові зв'язки, спрацьовує ефект доміно при поширенні ризиків тощо. Так, змінність і невизначеність глобального середовища ускладнюють ідентифікацію ризиків.

Основні ризики, які виникають для митного простору, пропонуємо класифікувати за такими ознаками:

- за місцем виникнення: внутрішні; зовнішні;
- за масштабами наслідків виникнення: локальні; глобальні;
- за тривалістю: короткотермінові; довготермінові;
- за циклічністю: разові; циклічні; постійні;
- за сферами виникнення та поширення: економічні; політичні; правові; соціальні; екологічні; комбіновані.

Для митного простору невизначеність набуває різних форм, наприклад, невизначеність цілей, невизначеність інформації, невизначеність ділового клімату в країні, невизначеність національного та міжнародного правового поля та ін. Залежно від ступеня невизначеності у просторі формуються зони, які ідентифікуються як зона допустимого ризику, зона критичного ризику (наприклад, митні пости, де наявні часті порушення митних правил (вище від середнього значення), переміщення контрафактних товарів та, як правило, є спрощені піші переходи) і зона катастрофічного ризику (митні пости, через які проходять наркотрафіки, канали нелегальної міграції та зброї).

В останній період проблема порушення митних правил і незаконного переміщення товарів, предметів та осіб перестає бути питанням національного характеру, оскільки такий вид злочинності набув світових масштабів. Для України розширення зовнішньоторговельних зв'язків і лібералізація умов торгівлі об'єктивно потребують додаткових заходів для захисту національного митного про-

стору. Процедура та форми проведення митного контролю є законодавчо регламентованими в Україні. Проте система управління ризиками (СУР) є суттєвим їхнім доповненням і забезпечує виконання важливих завдань. У нашій країні ця система використовується на всіх етапах контролю: від аналізу попередньої інформації про товари, транспортні засоби, які перетинають кордон і не подані до митного оформлення, для вжиття превентивних заходів, так і безпосередньо під час здійснення митного контролю й процедур митного оформлення, при плануванні проведення документальних планових виїзних перевірок. Останні здійснюються після завершення митного оформлення, тому формуються на основі результатів аналізу зовнішньоекономічних операцій підприємств із використанням системи управління ризиками¹.

З метою уніфікованого трактування понять, пов'язаних із застосуванням системи управління ризиками в Україні, їх визначено та закріплено на законодавчому рівні. Так, Митним кодексом України встановлено, що ризик – це ймовірність недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, а управління ризиками – це діяльність органів доходів і зборів з аналізу ризиків, їхнього виявлення та оцінювання, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію таких ризиків, оцінювання ефективності та контролю застосування цих заходів².

У науковій літературі найчастіше використовується поняття «митні ризики» або «ризики у митній сфері». Науковці виокремлюють також підсистеми ризиків в управлінні митною службою та митних ризиків³. Зокрема, ризики в управлінні митною службою поділяємо на правові, фінансові, кадрові, інформаційні та матеріа-

---

¹ Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/page>.

² Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/page>.

³ Кулик Г. Класифікаційна модель системи ризиків у митній службі України / Г. Кулик // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – № 2. – С. 91–98. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_2_14.

льно-технічні, а митні ризики – на ризики зниження якості послуг з митного оформлення та ризики зниження якості митного контролю. Зазначимо, що ризики в митній службі з позицій фінансового підходу нині поглиблено досліджуються¹.

І. Бережнюк, досліджуючи митний ризик, вважає його явищем у ризикології, яке «має як загальні властивості, що характерні для усіх видів ризику (невизначеність, конфліктність, альтернативність, оцінка небезпеки та ін.), так і специфічні (ймовірність недотримання норм митного законодавства, індикатор форм та обсягу митного оформлення та ін.)». Учений пропонує такі класифікаційні ознаки митних ризиків: чинники виявлення, причини виникнення, час функціонування, характер розвитку, частота вияву, статус товарів, можливість прогнозування, сфера розповсюдження².

Досліджуючи суспільно-історичний аспект ризику, О. В. Комаров відстоює думку, що митний ризик має властиві лише йому ознаки. При цьому науковець наводить ті ознаки, які характеризують його змістове наповнення: недотримання або порушення норм митного законодавства, як правило, має ймовірнісний характер; митний ризик розглядається крізь призму виконання завдань уповноваженими суб'єктами контролю та визначається переважно в деструктивному контексті; митні ризики впливають із зовнішньоекономічної діяльності, яку здійснюють суб'єкти ЗЕД³. Разом з тим, ризиковість митного простору впливає також на функціонування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, зокрема від зміни податкової політики та митного регулювання, стабільності митного законодавства, доступу до відкритої інформації з питань пода-

¹ Крисовата К. В. Вітчизняна практика та проблематика управління фінансовими ризиками митної системи України [Електронний ресурс]. / К. В. Крисовата – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2617>.

² Бережнюк І. Г. Систематизація класифікаційних ознак митних ризиків [Електронний ресурс] / І. Г. Бережнюк, О. В. Джумурат // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2013. – Вип. 4. – С. 85–89. – Серія : Економіка. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2013_4_18.

³ Комаров О. В. Експлікація митного ризику в контексті державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності / О. В. Комаров // Вісник АМСУ [Електронний ресурс]. – 2014. – №2 (11). – С. 57–68.

ткового і митного регулювання й до консультативно-роз'яснювальних послуг відповідних державних органів.

Компендіум з управління ризиками Всесвітньої митної організації трактує ризик як вплив невизначеності на цілі¹. Процес управління ризиками містить певні етапи (рис. 2.13), серед яких визначають ідентифікацію ризиків, що передують аналізу і керуванню. І саме на цьому етапі відбувається пошук відповідей на запитання, чому і як можуть виникнути ризики, як їм запобігти тощо.

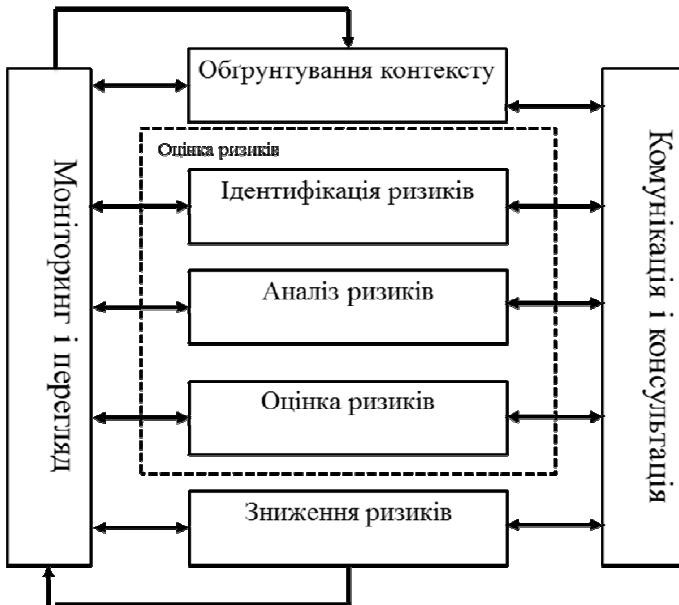

Рис. 2.13. Процес управління ризиками ISO 31000: 2009

Для зменшення ризиковості митного простору важливими є його оцінювання і управління ризиками. У митній сфері оцінювання ризиків є ядром, навколо якого здійснюється внутрішній контроль,

¹ WCO Customs Risk Management Compendium [Електронний ресурс]. – Mode of access : <http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/risk-management-compedium-common-part.pdf?la=en>.

а також формує основу ефективного управління ризиками¹. Управління ризиками виконує подвійну функцію – забезпечує ефективність діяльності органів, уповноважених на проведення митного контролю, а також сприяє прозорості процесу контролю, зменшуючи його бюрократизацію, що регламентується міжнародними правовими документами².

При здійсненні аналізу ризиків, як правило, досліджуються характеристики не окремих об'єктів (товарів, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та ін.), а груп загалом. Як підсумок, визначаються сфери ризику, що охоплюють групи об'єктів аналізу ризику за певними критеріями, наприклад, товари, які мають спільну країну походження або задекларовані в одній товарній позиції (підпозиції), щодо яких є необхідність проведення окремих форм митного контролю. Слід зазначити, що наявність митних ризиків не має прямої залежності від характеристик суб'єктів. Не обов'язково суб'єкт, який лише розпочинає зовнішньоекономічну діяльність, допускатиме умисно або з необережності помилки у митних деклараціях. І, навпаки, суб'єкт господарювання зі значним досвідом діяльності не застрахований від правопорушень у подальшому. Проте підприємство зі значним досвідом здійснення зовнішньоекономічної діяльності можуть використати для незаконних операцій, а його позитивною репутацією скористатися як прикриттям.

Поява глобальних багатогранних викликів у митній справі спонукала Україну до розвитку активної міжнародної співпраці та створення ефективних каналів зв'язку для дослідження ризикового середовища, розроблення і вдосконалення інструментарію протидії митним правопорушенням та поширення кращих методик у вітчиз-

---

¹ Global Customs Risk Management An Examination of Leading Practices [Електронний ресурс]. – Рд : [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Global_Customs_Risk_Management:_An_Examination_of_Leading_Practices/\\$FILE/EY-2006-Customs-Symposium-Report.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Global_Customs_Risk_Management:_An_Examination_of_Leading_Practices/$FILE/EY-2006-Customs-Symposium-Report.pdf).

² The Revised Kyoto Convention (International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs procedures (Kyoto Convention)) [Ер]. – Рд : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv.aspx.

няній практиці, адже зростання пасажиро- та товаропотоків через митниці об'єктивно супроводжується управлінськими заходами щодо виявлення потенційних загроз і ризиків¹. Запровадження системи аналізу ризиків потребує якісного інформаційного забезпечення на основі автоматизованого підходу при здійсненні оперативної митної роботи в реальному часі.

Таким дієвим інструментом є використання в Україні у практиці здійснення митного контролю та митного оформлення товарів системи управління ризиками (СУР) (рис. 2.14), яка за наявності обмежених людських, технічних і часових ресурсів дає змогу виявляти відправлення товарів, що мають імовірність недотримання законодавства, тобто становлять ризик. Важливим є те, що цей підхід дієвий як щодо фіскальних ризиків, які пов'язані із забезпеченням повноти надходжень митних платежів до бюджету, так і нефіскальних, що стосуються загроз людському життю і здоров'ю та безпеки навколишнього середовища.

Рис. 2.14. Напрямки застосування системи управління ризиками

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

¹ Iacobe C. Risk management – a new priority system customs and its consequences [Електронний ресурс]. / Constanta Jacob, Stefan Zaharia – Рд : https://mpr.ub.uni-muenchen.de/39352/1/Risk_management.pdf.

Використання системи управління ризиками регламентоване Міжнародною конвенцією про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція), яка є одним із перших міжнародних джерел, де передбачено спрощення митного контролю на основі запровадження принципу оцінювання ризику за підтримки Всесвітньої митної організації. Принцип оцінювання ризику фактично замінив принцип вибіркового контролю, який полягав у вивченні та здійсненні поглибленого митного огляду товарів, що становили певну частку міжнародних товарних транзакцій. Таким чином, розпочалося формування такої системи митного контролю, яка дасть змогу попередньо отримувати дані про товари та напрямки їхнього переміщення, де існує загроза ризику. Відповідно вони й підлягають першочерговій перевірці. Такий підхід суттєво спростив процедури митного контролю, зокрема відбулося зменшення кількості митних оглядів.

В Україні управління ризиками в митних органах охоплює три рівні: стратегічний, тактичний та оперативний. Завдання управління ризиками залежать від рівня, зокрема:

- на стратегічному рівні – визначення пріоритетних напрямів розробки та реалізації заходів з управління ризиками та затвердження реєстру цих ризиків;

- на тактичному рівні – управління ризиками за результатами їхнього аналізу, виявлення та оцінювання; розроблення відповідно до реєстру ризиків заходів з управління цими ризиками. На тактичному рівні використовують такі інструменти: профілі ризику; орієнтування; індикатори ризику (у разі, коли немає доцільності формування профілів ризиків, застосовуються індикатори ризику, якими є критерії з певними параметрами, що дають змогу обрати ті об'єкти контролю, які становлять ризик); методичні рекомендації щодо діяльності посадових осіб митниць з аналізу, виявлення та оцінювання ризиків; випадковий відбір;

- на оперативному рівні – застосування митницями (митними постами) інструментів з управління ризиками у конкретних випад-

ках здійснення митного контролю товарів, транспортних засобів, зокрема при проведенні контролю з використанням СУР¹.

Основними способами контролю із застосуванням СУР є неавтоматизований, автоматизований і комбінований. Зважаючи на розвиток інформаційних технологій, акцентується на автоматизованому способі, в тому числі з використанням АСАУР. АСАУР – це автоматизована система аналізу та управління ризиками, яка є ефективним інструментом їхнього оцінювання на основі опрацювання профілів ризику (рис. 2.15). За допомогою АСАУР здійснюється оцінювання ризиків (дод. Б) близько 200 тис. митних декларацій, 290 тис. комерційних і 1,26 млн. пасажирських переміщень транспортних засобів у наземних пунктах пропуску через державний кордон України². До комбінованих методів контролю належить таргетинг, з яким «...попередньо проаналізовані зовнішньоекономічні операції підлягають додатковій оцінці на предмет наявності ризиків із використанням доступних джерел інформації»³. Зазначимо, що таргетинг – це новий напрямок в організації управління митними ризиками, хоча світова практика має багатий досвід використання цього методу, а митні адміністрації отримують від цього, за висновками Всесвітньої митної організації, значні переваги, що за створення такої платформи підвищують ефективність управління ризиками⁴.

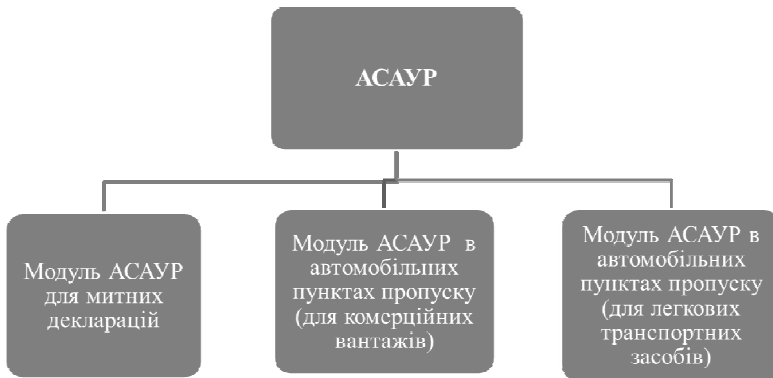
---

¹ Наказ Міністерства фінансів України № 684 від 31.07.2015 р. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z1021-15>.

² Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80>

³ Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю : наказ Міністерства фінансів України № 684 від 31.07.2015 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z1021-15>.

⁴ Risk Assessment/Targeting Centres –Study Report 2011 [Ep]. – Рд : http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/research/research-paper-series/15_rac_en.pdf.

Рис. 2.15. Модульна структура автоматизованої системи аналізу та управління ризиками

Профілі ризику класифікують за такими ознаками: залежно від можливості автоматизації (документальні або електронні); за способом наповнення (центральні – профіль наповнюють структурні підрозділи ДФС або органи ДФС; регіональні – профіль наповнюють митниці); щодо потреби наповнення профілів індикаторами ризику (звичайні – не передбачають наповнення профілю ризику під час його застосування, рамкові – передбачають наповнення профілю ризику під час його застосування, фонові – не передбачають формування митних формальностей) (рис. 2.16).

Рис. 2.16. Класифікація профілів ризику

Профілі ризику охоплюють різні напрями, зокрема контроль за класифікацією товарів, що переміщуються, країни їхнього походження, контроль митної вартості, контроль за переміщенням об'єктів інтелектуальної власності, відстеження нелогічних маршрутів, запобігання переміщенню через митний кордон тютюнових виробів, наркотичних речовин, прекурсорів, товарів подвійного використання та військового призначення.

Забезпечення безпеки міжнародної торгівлі та національних інтересів країн у процесі міжнародного співробітництва, пришвидшення товаро- і пасажирообігу через митний кордон потребують розробки новітніх підходів до організації митної справи. Важливими напрямками вирішення таких завдань в Україні є модернізація системи управління ризиками та адаптація її не лише до світових стандартів, а й до особливостей вітчизняної економіки. Це, зокрема, чинники як економічного та соціального характеру, так і географічно-територіального й технічного, адже Україна має вигідне для нелегальних перевезень розташування та є фактично транзитною територією у ланцюгу переміщення товаропотоків.

Для запобігання поглибленню такої ситуації актуалізується питання модернізації сучасної системи управління ризиками, які виникають при переміщенні товарів, предметів, осіб через митний кордон країни, з урахуванням основних сфер формування цих ризиків (табл. 2.4). Побудова ефективної системи управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення неможлива без врегулювання складних процесів обміну інформацією, формування та практичної реалізації заходів щодо оцінювання майбутніх ризиків. Враховуючи багатовекторність потенційних ризиків при формуванні системи аналізу й селекції чинників ризику, основними сферами визначено такі: розроблення та впровадження переліків групи критеріїв ризику для товарів групи «ризик» і товарів групи «прикриття»; інформаційне забезпечення контролю за товарами, повнота стягнення податків і зборів; країна походження товарів; декларування митної вартості товарів; класифікація товарів згідно з УКТ ЗЕД; удосконалення процедур митного контролю та митного оформ-

млення; порядок застосування митних режимів й удосконалення митного оформлення товарів у митних режимах; дотримання вимог законодавства щодо переміщення вантажів; дотримання законодавства у сфері нетарифного регулювання; правомірність застосування обраних форм митного контролю; аналіз нормативно-правової бази на предмет виявлення потенційних ризиків та аналіз судових рішень; спільна реалізація інформації за групами і профілями ризику; проведення підготовки та перепідготовки персоналу митних органів України; аналіз матеріалів службових розслідувань і перевірок у митних органах України з метою визначення основних чинників та кола посадових осіб, причетних до порушень законодавства.

Таблиця 2.4

Класифікатор сфер ризику¹

Розділ 1	Код 2	Назва сфери ризику 3
1. Митний режим	101	Імпорт
	102	Реімпорт
	103	Експорт
	104	Реекспорт
	105	Транзит
	106	Тимчасове ввезення (вивезення)
	107	Митний склад
	108	Спеціальна митна зона
	109	Магазин безмитної торгівлі
	110	Переробка на митній території України
	111	Переробка за межами митної території України
	112	Знищення або руйнування
	113	Відмова на користь держави
2. Можливий характер порушення	201	Неправильна класифікація товару
	202	Неправдиві дані про походження товару
	203	Заниження/завищення митної вартості товару
	204	Недекларування товару
	205	Контрабанда/приховування від митного контролю

¹ Про затвердження Порядку розроблення профілів ризику : Наказ Державної митної служби України №1514 від 22.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1514342-10>.

Продовження табл. 2.4

1	2	3
	206	Неправильні дані про підстави надання пільг зі сплати митних платежів
	207	Неправильні дані про характеристики/властивості товару
	208	Декларування товару не за своїм найменуванням
3. Можлива мета порушення	301	Ухилення від сплати/зменшення розміру ввізного мита
	302	Ухилення від сплати/зменшення розміру вивізного мита
	303	Ухилення від сплати/зменшення розміру особливого виду мита (антидемпінгового, спеціального, компенсаційного)
	304	Відшкодування ПДВ
	305	Ухилення від сплати/зменшення розміру акцизного збору
	306	Використання митних пільг
	307	Ухилення від нетарифних обмежень
4. Вид товару, щодо якого може бути вчинене порушення	401	Товари сільськогосподарського виробництва
	402	Метали та брухт
	403	Товари, які містять об'єкти права інтелектуальної власності
	404	Отруйні, радіоактивні, вибухові речовини, небезпечні відходи
	405	Наркотичні засоби, психотропні речовини
	406	Зброя та боєприпаси
	407	Історичні та культурні цінності
	408	Міжнародна торгівля дикими видами тварин та рослин, що перебувають під загрозою зникнення

Важливим аспектом ефективного застосування системи управління ризиками є переведення у дискретні величини результатів виконання митних формальностей, сформованих за використання цієї системи. На сьогодні ці дані передаються митницями ДФС до Управління профілювання митних ризиків у вигляді щомісячних звітів (СУР-1) з розбивкою за напрямками (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Напрями передачі показників виконання
митних формальностей із застосуванням СУР**

Напрямок передачі	Кількісні показники
Контроль правильності класифікації товарів згідно з УКТЗЕД	Кількість рішень про визначення коду товару, загальна кількість товарів, сума збільшення митних платежів
Контроль правильності визначення країни походження товару	Кількість випадків визначення країни походження, відмінної від задекларованої, сума збільшення митних платежів
Контроль правильності визначення митної вартості	Кількість прийнятих рішень про коригування митної вартості, сума збільшення митних платежів
Виявлення порушень митних правил	Постатейний аналіз, суб'єкт ПМП, вартість предметів ПМП

Окремим напрямом є створення та актуалізація регіональних профілів ризику, а також результатів їхнього спрацювання. Такі дані надаються щоквартально у формі звітності (СУР-2)¹.

Суттєвим кроком на шляху вдосконалення та пришвидшення формування даних для аналізу результатів застосування системи управління ризиками, в тому числі щодо обмеження впливу людського чинника, було створення в Автоматизованій системі митного оформлення «Інспектор» відповідних посилань у розділі «Звіти», що забезпечує автоматизоване формування зведених даних.

Для виявлення ризиків органи ДФС (їхні структурні підрозділи) в межах своїх компетенцій здійснюють значний комплекс заходів, що, зокрема, містить аналіз зовнішньоекономічних операцій, виявлення та оцінювання ризиків, розроблення і реалізацію практичних заходів з управління цими ризиками, а також один із найважливіших етапів проведення аналізу результатів вжитих заходів та за по-

¹ Про затвердження форм звітності за напрямом застосування системи управління ризиками та Порядку їх заповнення : наказ ДФС України №283 від 20.04.2017 р.

треби коригування відповідних заходів для підвищення їхньої ефективності у подальшому.

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що ризики митного простору слід розглядати набагато ширше, ніж це визначено у науковій літературі. Однак беззаперечним є той факт, що митні ризики є їхньою основою. Відповідно необхідність управління ризиками митного простору актуалізує питання розробки його ризикоорієнтованої парадигми – концептуальної моделі розвитку митного простору в умовах невизначеності, практична реалізація якої спрямована на структурне та функціональне збалансування з урахуванням ризиків, пов'язаних із суперечністю інтересів суб'єктів цього простору, обмеженістю ресурсів, альтернативами рішень, природними чинниками, викликами глобального середовища, яка виконуватиме такі функції: регулятивну; інноваційну; соціальну.

2.3. Інституційний базис забезпечення функціонування митного простору України з урахуванням ризиків

Визначення тенденцій та особливостей становлення інституційної системи управління ризиками митного простору в Україні, аналіз функціональних завдань структурних підрозділів, які відповідають за управління митними ризиками, є нині найактуальнішими проблемами збалансування митного простору.

Практика запровадження системи аналізу ризиків у митній справі дає підстави стверджувати про неперервність процесу збору та опрацювання інформації, адже він охоплює такі етапи, як прогнозування, виявлення, запобігання і припинення випадків, коли вчиняється порушення митних правил або інші дії, що суперечать митному законодавству країни. Управління ризиками є складним процесом, адже ризик – це невід'ємна складова будь-яких економічних процесів, а за умови невизначеності та нестабільності відповідно зростає ймовірність його посилення.

Загалом ці процеси, крім визнання міжнародних конвенцій і приведення у відповідність національного митного законодавства, потребують належного інституційного базису, котрий має забезпечувати управління ризиками митного простору. Інституційний базис функціонування митного простору України з урахуванням ризиків формує ДФС, в т. ч. митниці, й інші державні органи (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Перелік державних органів виконавчої влади,
з якими взаємодіють органи доходів і зборів**

Державний орган	Законодавча норма	Форма взаємодії
1	2	3
Державна прикордонна служба України	ЗУ «Про державну прикордонну службу України»	Здійснення контрольних функцій у пунктах пропуску через державний кордон
Служба безпеки України Генеральна прокуратура України Національна поліція України Державне бюро розслідування	Кримінальний процесуальний кодекс України	Взаємодія з метою отримання необхідних відомостей у межах кримінальних проваджень
Служба безпеки України Національна поліція України	Митний кодекс України Кримінальний кодекс України Кримінальний процесуальний кодекс України	Взаємодія з питань передачі матеріалів за виявленими ознаками кримінальних правопорушень
Міністерство інфраструктури України	ПКМУ «Про стан виконання рішень Президента України і Уряду з питань додержання вимог прикордонного і митного законодавства»	Взаємодія з питань облаштування пунктів пропуску для авіаційного, морського та залізничного сполучення

Продовження табл. 2.6

1	2	3
Державна служба України з безпеки на транспорті	ЗУ «Про автомобільний транспорт»	Взаємодія в частині контролю за дотриманням законодавства з питань міжнародних автомобільних перевезень
Міністерство фінансів України	Бюджетний кодекс України ЗУ про Державний бюджет України на відповідний рік ПКМУ «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України»	Доведення розпису Державного бюджету України та контроль за його виконанням Формування податкової та митно-тарифної політики
Міністерство аграрної політики	ЗУ «Про митний тариф»	Адміністрування ставок мит
Державна казначейська служба України	Бюджетний кодекс України	Взаємодія з питань ведення обліку митних платежів
Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками	ЗУ «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»	Дозвіл на право ввезення (вивезення) чи на право транзиту наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність»	Ліцензія на експорт товарів Ліцензія на імпорт товарів
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	ЗУ «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту»	Спеціальна ліцензія на імпорт товарів

Продовження табл. 2.6

1	2	3
	ЗУ «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» ЗУ «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту»	Дозвіл на імпорт в Україну товарів, щодо яких застосовуються заходи нагляду або регіонального нагляду
Державне агентство лісових ресурсів України	ЗУ «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів»	Сертифікат про походження лісоматеріалів та виготовлених з них пиломатеріалів
Міністерство культури України	ЗУ «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»	Свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей
Державна служба експортного контролю України	ЗУ «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання»	Дозвіл на здійснення міжнародних передач товарів Висновок на здійснення міжнародних передач товарів
Державна інспекція ядерного регулювання України	ЗУ «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»	Дозвіл на здійснення міжнародних перевезень радіоактивних матеріалів
Генеральний штаб Збройних Сил України	ЗУ «Про радіочастотний ресурс України»	Дозвіл на ввезення з-за кордону радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв спеціального призначення
Державний комітет телебачення і радіомовлення України	ЗУ «Про видавничу справу»	Дозвіл на ввезення видавничої продукції, що має походження або виготовлена та/або ввозиться з території держави-агресора, тимчасово окупованої території України

Продовження табл. 2.6

1	2	3
Міністерство соціальної політики України	ЗУ «Про гуманітарну допомогу»	Рішення спеціально уповноваженого державного органу з питань гуманітарної допомоги
Національний банк України	Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (до 7 лютого 2019 р.)	Ліцензії (інші дозвільні документи) НБУ на переміщення валютних цінностей
Міністерство екології та природних ресурсів України	ЗУ «Про пестициди і агрохімікати»	Дозвіл на ввезення на митну територію України незареєстрованих пестицидів і агрохімікатів, що використовуються для державних випробувань і наукових досліджень, а також обробленого ними насінневого (посадкового) матеріалу (або відомості про введення товарів до Державного реєстру пестицидів і агрохімікатів)
Міністерство екології та природних ресурсів України	ЗУ «Про відходи» Базельська конвенція про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням ПКМУ № 1120 від 13.07.2000 р.	Письмова згода (повідомлення) на транскордонне перевезення небезпечних відходів
Міністерство екології та природних ресурсів України	ЗУ «Про рослинний світ» ЗУ «Про тваринний світ» ЗУ «Про Червону книгу України» ПКМУ № 953 від 25.07.2007 р. ПКМУ № 1822 від 13.12.2000 р.	Дозвіл на імпорт чи експорт зразків видів дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції СІТЕS, або сертифікат на реекспорт чи інтродукцію з моря зразків,

Продовження табл. 2.6

1	2	3
Державне агентство рибного господарства України	Наказ Мінприроди № 107 від 29.02.2012 р.	які є об'єктами регулювання Конвенції СІТЕС, або сертифікат на пересувну виставку для багаторазового переміщення через митний кордон України зразків, які є частиною цирку, пересувної виставки та об'єктом регулювання Конвенції СІТЕС
Державне агентство рибного господарства України	ЗУ «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів»	Форма реєстрації уловів (реекспорту) антарктичного та патагонського іклячів
Міністерство екології та природних ресурсів України Міністерство охорони здоров'я України Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів	ЗУ «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»	Витяг або посвідчення, або реєстраційний номер з державного реєстру генетично модифікованих організмів або продукції, виробленої із застосуванням генетично модифікованих організмів Дозвіл на ввезення продукції, отриманої з використанням ГМО, призначеної для науково-дослідних цілей Дозвіл на транзитне переміщення незареєстрованих в Україні генетично модифікованих організмів

Продовження табл. 2.6

1	2	3
Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів	ЗУ «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» ЗУ «Про ветеринарну медицину» ЗУ «Про карантин рослин»	Контроль за якістю харчової продукції Фіто-санітарний контроль Ветеринарно-санітарний контроль

З урахуванням змін у світовій практиці протидії митним правопорушенням та для вдосконалення оперативного контролю за митним оформленням вантажів, що переміщуються через митний кордон України, в структурі Державної митної служби України у 1999 р. створено Оперативну митницю (дод. В), яка в своїй діяльності запровадила використання перших прототипів елементів системи управління ризиками та здійснення систематичної інформаційно-аналітичної роботи¹. Оперативна митниця відрізнялася від інших митниць специфікою діяльності. Так, оперативне керівництво її діяльністю було покладено на Управління власної безпеки Державної митної служби України, а зоною функціонування митниці була визначена митна територія України.

Перелік основних завдань, типових для всіх митниць, що передбачали як захист економічних інтересів країни, так і забезпечення виконання громадянами та суб'єктами ЗЕД митного законодавства України, для Оперативної митниці доповнено пунктом щодо здійснення митного контролю і митного оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон нашої України, виявлення при цьому порушень з боку працівників митниць, їхньо-

¹ Про створення Оперативної митниці : наказ Державної митної служби України № 126 від 02.03. 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.qdpro.com.ua/document/978>.

го припинення, проведення повторного митного контролю з митним оформленням товарів і предметів відповідно до чинного законодавства.

Для реалізації визначених завдань працівникам митниці було надано право в зонах митного контролю проводити перевірки відповідності відомостей, які заявлені у вантажній митній декларації при митному оформленні товарів та інших предметів, наявному вантажу і документам, необхідним для здійснення такого митного контролю, а також правильності нарахування та справляння митних платежів і зборів, своєчасності перерахування отриманих коштів відповідними митними органами за призначенням. Окрім того, для реалізації вказаного права посадові особи Оперативної митниці були уповноважені проводити повний митний контроль шляхом перевірки документів, необхідних для такого контролю, митного огляду та переогляду транспортних засобів, товарів й інших предметів, які переміщуються через митний кордон України, особисто-го огляду фізичних осіб, а також в інших формах, визначених чинним законодавством. Рішення про здійснення контролюючих заходів приймалося на основі моніторингу інформації як з управлільнв ДМСУ, так і за результатами звернень громадян.

При проведенні контролюючих заходів Оперативна митниця могла здійснювати їх самостійно або ж залучати до цього процесу представників Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Держкомкордону України, Державної податкової адміністрації України, прокуратури та інших державних органів.

Аналізуючи основні завдання та функції Оперативної митниці, можна констатувати, що застосування системи управління ризиками на цьому етапі становлення митної справи в Україні базувалося на результатах систематичної інформаційно-аналітичної роботи та було спрямоване на виконання комплексу завдань, пов'язаних із виявленням порушень при здійсненні митного контролю і митного оформлення товарів на підставі даних, занесених до Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби України (ЄАІС Держмитслужби України). При цьому підконтрольними були не

лише дії учасників зовнішньоекономічної діяльності та громадян, а й працівників митниць.

Суттєвою перевагою Оперативної митниці відносно інших митниць була можливість доступу до ЄАІС Держмитслужби України для здійснення систематичної інформаційно-аналітичної роботи та проведення порівняльного аналізу митних оформлень товарів у всіх митницях, що дало змогу більш ефективно використовувати наявні ресурси для виявлення порушень митного законодавства. Разом з тим, у більшості випадків проведення контрольних заходів Оперативною митницею полягало у виконанні її посадовими особами таких самих завдань, які покладалися на регіональні митні органи, а саме запобігання та виявлення порушень митного законодавства при проведенні митного оформлення та митного контролю. З огляду на це в 2003 р. керівництво Держмитслужби розглянуло питання про доцільність функціонування Оперативної митниці. З метою усунення дублювання функцій митних органів, удосконалення структури митних органів і приведення їх діяльності у відповідність до повноважень, визначених законодавством, прийнято рішення про її ліквідацію.

Важливою особливістю ліквідації Оперативної митниці вважаємо те, що було припинено діяльність лише структурної одиниці в системі митних органів. При цьому принципи та засади аналізу даних митних оформлень товарів в ЄАІС Держмитслужби України з метою виявлення ознак митних правопорушень, на яких базувалася інформаційно-аналітична робота Оперативної митниці, було визнано ефективними та підтримано їхній подальший розвиток. З цієї метою в системі митних органів України почало функціонувати Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту (далі – ЦБАР)¹. Це було спеціалізоване митне управління, що з часом отримало статус центральної митниці з питань аналізу ризиків та аудиту.

---

¹ Про ліквідацію Оперативної митниці та створення Центрального бюро аналізу ризиків та аудиту Держмитслужби : наказ Державної митної служби України № 660 від 07.10.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.qdpro.com.ua/document/17166>

На відміну від Оперативної митниці, ЦБАР функціонувало як незалежна структура в системі митних органів і безпосередньо підпорядковувалося голові Держмитслужби України. Перелік основних завдань зазнав суттєвих змін, зокрема в ньому з'явилися такі¹: сприяти ЗЕД і забезпечувати право її суб'єктам на діяльність за спрощеними принципами й правилами митного контролю та митного оформлення, зокрема через звільнення від окремих процедур; здійснювати контроль на території України за дотриманням митного законодавства як суб'єктами ЗЕД, так і митними органами, у тому числі з використанням сучасних інформаційних технологій, застосуванням методу аудиту; проводити методичну роботу, зокрема розробляти рекомендації та методики для спрощення і посилення процедур митного контролю й митного оформлення за результатами застосування методів аналізу ризиків і аудиту. ЦБАР, відповідно до визначених на нього завдань, поєднував у своїй діяльності різні функції: регулятивну, нормотворчу, правозастосовну, організаційну, контрольну, координуючу та аналітичну. Вони окреслили необхідність розроблення пропозицій до Концепції впровадження, розвитку та вдосконалення системи аналізу ризиків та управління ними, програм сприяння ЗЕД; впровадження та супроводження в митних органах України системи аналізу ризиків та управління ними, а також митного аудиту; збору, накопичення, систематизації, обробки інформації про суб'єкти, об'єкти та механізми митного контролю й митного оформлення; оцінювання та аналізу інформації, на основі якої формувалися профілі ризиків і рекомендації митним органам щодо застосування форм і методів митного контролю й митного оформлення; збору, аналізу та оцінювання відомостей про результати застосування митними органами профілів ризиків; організації аудиторських перевірок діяльності суб'єктів ЗЕД і митних органів та ін.

---

¹ Про затвердження Положення про Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту : Наказ Державної митної служби України № 820 від 02.12.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=0211M10D0D>.

Таким чином, використання системи управління ризиками на цьому етапі спрямовано здебільшого на виявлення ознак порушень митного законодавства, які фіксувалися при проведенні аудиторських перевірок діяльності суб'єктів ЗЕД.

Наступним кроком для спрощення митних процедур та підвищення ефективності митного контролю було затвердження у 2005 р. Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками і Положення про систему аналізу й селекції чинників ризику при визначенні окремих форм митного контролю¹.

У 2005 р. Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту реорганізовано та створено на його базі Департамент аналізу ризиків та аудиту Державної митної служби України (далі – ДАР), який структурно був регіональною митницею з питань аналізу ризиків та аудиту^{2, 3}. Нова структура виконувала певні функції, окремі з яких дублювали ті, на яких спеціалізувався ЦБАР. Проте в процесі удосконалення діяльності ДАРу його функції були більш деталізовані та структуровані за напрямками, зокрема виокремлено такі основні: аналіз та управління ризиками; перевірки учасників ЗЕД і контроль за службовою діяльністю митних органів; протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; планування та впровадження заходів, спрямованих на запобігання порушенням митного законодавства України; внутрішня безпека й аналіз ризиків службової діяльності працівників митної служби. Ще одним функціональним обов'язком ДАРу стала організація та проведення

---

¹ Про затвердження Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю : наказ Державної митної служби України № 435 від 27.05.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart46/idx46264.htm>.

² Про затвердження Положення про Департамент аналізу ризиків та аудиту Державної митної служби України : наказ Державної митної служби України № 442 від 30.05.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=02QJT6E274&abz=4ELZN>

³ Про затвердження Положення про Департамент аналізу ризиків та аудиту : наказ Державної митної служби України № 655 від 02.08.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_b8/pg_gwndoo.htm.

документальних і камеральних перевірок учасників ЗЕД щодо дотримання митного законодавства України, а також контроль за усуненням правопорушень.

Подальшим етапом в інституційній розбудові системи управління митними ризиками стало створення на основі ДАРу Департаменту аналітичної роботи та інформаційної розвідки, який був регіональною митницею з питань організації аналітичної роботи, інформаційної розвідки, аналізу й управління ризиками, проведення документальних виїзних та камеральних перевірок платників податків¹. У Департаменті створено на правах окремих підрозділів дві служби: митної варті (координація діяльності покладена на заступника голови ДМСУ) і власної безпеки та аналізу ризиків діяльності працівників митної служби (координацію здійснював директор Департаменту власної безпеки ДМСУ). Розширення структури Департаменту аналітичної роботи та інформаційної розвідки сприяло деталізації його завдань і закріпленню законодавчо таких нових функцій за основними напрямками діяльності:

- аналітична робота: моніторингова діяльність і прогностична (підготовка матеріалів для прогнозування діяльності ДМСУ);
- інформаційна розвідка: проведення інформаційно-пошукової роботи з виявлення тих способів і механізмів митного оформлення товарів транспортних засобів, які порушують митне законодавство, визначення причин виникнення та закономірностей цих процесів, встановлення потенційних ризиків, які спричиняють недоотримання митних платежів та здійснення митних правопорушень, надання митним органам інформації про можливе незаконне переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України;
- управління ризиками: формування профілів ризиків і надання рекомендацій митним органам України щодо застосування форм

---

¹ Про затвердження Положення про Департамент аналітичної роботи та інформаційної розвідки : наказ Державної митної служби України № 515 від 17.05.2008 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=04RPJ826CF&abz=7GO7Y>.

та методів здійснення митного контролю й процедур митного оформлення, проведення перевірки ефективності впроваджених профілів ризику та відповідності дій посадових осіб митних органів;

– перевірка (аудит) учасників ЗЕД: організація та проведення документальних виїзних і камеральних перевірок платників податків щодо дотримання вимог законодавства з питань митної справи, координація та контроль роботи митних органів у цьому напрямку, здійснення загального контролю за усуненням порушень, виявлених такими перевірками;

– протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: збір, обробка та систематизація інформації про учасників ЗЕД, які можуть бути задіяні у схемах легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, у фінансуванні тероризму, забезпечення обміну інформацією з Державним комітетом фінансового моніторингу України;

– діяльність митної варті: аналіз основних характеристик скоєння порушень митного законодавства України учасниками ЗЕД, виявлення тенденцій та потенційних каналів незаконного переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України, визначення причин та умов, що призводять до формування таких тенденцій;

– власна безпека й аналіз ризиків службової діяльності працівників митної служби: аналіз причин, передумов та обставин скоєння таких злочинів, дисциплінарних проступків й інших правопорушень, проведення превентивних заходів.

У подальшому вказаний напрямок діяльності в структурі ДМСУ було покладено на Департамент аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту, який як регіональна митниця з питань аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту входив до єдиної загальнодержавної системи митних органів України¹.

---

¹ Про затвердження Положення про Департамент аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту : наказ Державної митної служби України № 307 від 07.04.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://qdpro.com.ua/document/41413>.

З метою забезпечення належної взаємодії в частині здійснення контролюючих заходів із виявлення порушень митного законодавства у складі оперативної служби Департаменту аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту створено оперативний відділ, діяльність якого спрямовувалася та координувалася директором Департаменту організації боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил ДМСУ. Суттєвою відмінністю від попередньої структури була відсутність окремо визначених функцій із питань власної безпеки та аналізу ризиків службової діяльності працівників митної служби.

Проте в 2011 р., після введення в дію нової структури ДМС України та штатного розпису центрального апарату з метою оптимізацію структури і діяльності окремих митних органів, функції аналізу ризиків покладено на Департамент боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції¹. У його структуру входила служба з питань протидії корупції, яка організовувала проведення митними органами заходів із протидії корупції, виявлення, розкриття, припинення й профілактики порушень митного законодавства та запобігання таким правопорушенням. Новими функціональними завданнями Департаменту боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції визначено такі: спільна організація із правоохоронними органами України та інших країн контрольованих поставок наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів; організація роботи «телефону довіри» та «електронної скриньки», опрацювання інформації та застосування заходів реагування.

Варто акцентувати на участі Департаменту боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції у нормотворчій діяльності, пов'язаній із функціонуванням системи управління ризиками в Україні, зокрема в розробленні глави 52 «Система управління ри-

---

¹ Про затвердження Положення про Департамент боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції : наказ Державної митної служби України № 289 від 07.04.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.qdpro.com.ua/document/52158>.

зиками» Митного кодексу України, який набув чинності в 2012 р., а також у підготовці проекту та підтримці впровадження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України. Розробка цього документа була спрямована на підвищення ефективності діяльності митних органів під час митного контролю та митного оформлення шляхом запровадження єдиного підходу до аналізу й оцінювання ризиків у митній службі, використання методів управління ними. Він містив детальний опис і порядок застосування інструментів, які використовуються при розробленні заходів з управління ризиками; трактування основних термінів; форми документів, які заповнюються при створенні профілів ризику; іншу інформацію, необхідну при роботі з системою управління ризиками.

Після реорганізації в 2013 р. Державної податкової служби України та Державної митної служби України шляхом злиття їхнім правонаступником визначено Міністерство доходів і зборів України (Міндоходів України)¹. На Міністерство доходів і зборів України покладено функції із забезпечення формування єдиної державної податкової та митної політик у частині адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізації єдиної державної податкової й митної політики. Окремим підрозділом у структурі Міндоходів України створено Департамент митної справи, фактично уповноважений виконувати основні завдання реалізації митної справи в Україні, в тому числі забезпечувати функціонування системи управління ризиками, яке безпосередньо було покладено на Управління аналізу ризиків та аналітичної роботи². Міндоходів України функціонувало недовготривало³, тому діяльність Управління, ана-

¹ Про Міністерство доходів і зборів України : Указ Президента України № 141/2013 від 18.03.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/141/2013>.

² Щодо особового складу : лист Міністерства доходів і зборів України Департаменту митної справи від 08.04.2013 р. № 13/2-495-ЕП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ambu.org.ua/node/2179>.

³ Про ліквідацію Міністерства доходів і зборів : Постанова Кабінету Міністрів України № 67 від 01.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/67-2014-%D0%BF>.

лізу ризиків та аналітичної роботи, як і інших структурних підрозділів, характеризувалася здебільшого реорганізаційними змінами в структурах, аніж методичними дослідженнями та вдосконаленнями сфери службової діяльності.

У структурі створеної в 2014 р. Державної фіскальної служби України^{1, 2} функції забезпечення дієздатності системи управління ризиками покладено на Управління забезпечення функціонування СУР Департаменту аналізу ризиків та протидії митним правопорушенням^{3 4}.

Цей період характеризувався активним використанням інформаційних технологій для покращення функціонування системи управління ризиками. Зокрема, з метою вдосконалення організації оперативного інформування митниць ДФС України про можливі факти протиправного переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон нашої країни розроблено та запроваджено модуль «Орієнтування» в Автоматизованій системі митного оформлення «Інспектор»⁵. Ще одним пріоритетним напрямком діяльності було сприяння в межах компетенції розробленню модуля «Конструктор профілів ризиків АСАУР» та проведення практичних

---

¹ Про утворення Державної фіскальної служби : Постанова Кабінету Міністрів України № 160 від 21.05.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/160-2014-%D0%BF/paran6#n6>.

² Про Державну фіскальну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України № 236 від 21.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>.

³ Про введення в дію Структури та Штатного розпису Державної фіскальної служби України : наказ Державної фіскальної служби України №1 від 09.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/diyalnist/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-pro-diyalnist/63704.html>.

⁴ Про введення в дію Структури Державної фіскальної служби України : наказ Державної фіскальної служби України № 535 від 23.07. 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-vvedennja-v-diyu-strukturi-derzhavnoyi-fiskalnoyi-sluzhb-doc237960.html>.

⁵ Про затвердження Порядку внесення інформації про можливі порушення законодавства з питань державної митної справи до модуля «Орієнтування» АСМО «Інспектор-2006» : наказ Державної фіскальної служби України № 386 від 29.05.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-porjadku-vnesennja-informaciyi-pro-mozhli-doc239030.html>.

заходів для посадових осіб митниць ДФС щодо вдосконалення навичок формування (наповнення) регіональних профілів.

Після зменшення у кінці 2015 р. чисельності працівників Державної фіскальної служби України¹, в тому числі її центрального апарату, вказані функції передано Управлінню профілювання митних ризиків Департаменту організації митного контролю.

Переглядаючи хронологію розвитку системи управління ризиками в митній справі України, варто вказати на той факт, що розвиток цієї системи є надзвичайно чутливим і залежним від змін у структурі державного управління. Більшу частину свого функціонування спеціалізовані підрозділи з цього питання входили в окрему структурну одиницю, як правило, зі статусом регіональної митниці та із зоною діяльності на всій території України. Характерною особливістю таких структурних одиниць була наявність в їхньому складі оперативних підрозділів для організації та проведення на підставі виявлених ризиків оперативних заходів, спрямованих на запобігання і виявлення порушень митного законодавства як з боку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, так і працівників митниць.

Разом з тим, слід зазначити, що поєднання постійних трансформаційних процесів у структурі органів, які забезпечують, з одного боку, реалізацію митної політики, а з іншого – вдосконалення та ускладнення інструментарію, спрямованого на реалізацію завдань системи управління ризиками, несе загрози втрати контрольованості системою міжнародних транзакцій товарів у частині, що стосується України. Так, на виконання вимог міжнародних угод і домовленостей тривалість проведення процедур митного оформлення та контролю скорочується, що відповідно потребує зменшення кількості та обсягів контрольних заходів. За таких умов для здійснення ефективного митного контролю потрібними є налагоджене функціонування системи попереднього інформування про зовнішньоеко-

---

¹ Про скорочення чисельності та введення в дію Структури апарату Державної фіскальної служби України : наказ Державної фіскальної служби України № 1022 від 30.12.2015 р.

номічні операції та належне забезпечення новітніми технічними засобами митного контролю, програмно-інформаційними комплексами та ІТ-технологіями.

На сучасному етапі розвитку митної справи в Україні підрозділом, уповноваженим забезпечити функціонування системи управління ризиками є Департамент таргетингу та управління митними ризиками ДСФ України, положення про який затверджено наказом ДФС України №594 від 7.09. 2017 р. Основними його завданнями є такі: здійснення управління ризиками з метою визначення форм й обсягів митного контролю; проведення аналізу й оцінювання митних ризиків, у тому числі шляхом таргетингу; розробка та реалізація практичних заходів з управління ризиками; координація застосування системи управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю, оцінювання її застосування; методологічне забезпечення та розвиток системи управління ризиками; моніторинг митного контролю і митного оформлення, у тому числі із застосуванням систем відеоспостереження¹.

Вказане може свідчити про суттєві зміни в підході щодо постановки завдання управління ризиками, а саме про відхід від фокусування уваги на виявленні ознак порушення митного законодавства та акцентування діяльності на превентивних заходах боротьби з такими порушеннями через усунення передумов для їхнього вчинення за вдосконалення системи організації митного контролю та митного оформлення в Україні.

Разом з тим, сучасні тенденції розвитку митної справи та організації митного контролю висувають нові вимоги до технічних засобів, які потребують постійної модернізації та оновлення, зокрема й щодо ширшого впровадження інспекційно-доглядових комплексів для підвищення ефективності управління митними ризиками. Реалізація цього завдання передбачає застосування сучасних інстру-

---

¹ Департамент таргетингу та управління митними ризиками. Завдання і функції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura/aparat/departament-targetingu/zavdannya-i-funksii/>.

ментів митного контролю та формування митного інформаційного середовища із використанням попереднього інформування.

При розробленні та реалізації практичних заходів з управління ризиками актуальним є використання технічних засобів, які мають велике значення при здійсненні митного контролю, адже проведення митного огляду та ефективність митного контролю залежать також від виду транспорту переміщення товарів, оскільки різним є ступінь ризику порушення митного законодавства. Потенційні ризики наявні при переміщенні побутових товарів у спеціалізованих транспортних засобах, наприклад, у напівпричепях, обладнаних холодильним обладнанням. З одного боку, це не заборонено, і власники транспортних засобів самостійно приймають рішення щодо типу товарів, які вони переміщують, та умов транспортування, а з іншого – це можливий спосіб переміщення товарів із приховуванням від митного контролю, зберігання яких потребує певного температурного режиму. Існує потенційний ризик за використання особливостей конструкції транспортного засобу для ускладнення виявлення товарів, прихованих від митного контролю. Йдеться про відсутність доступу до певних товарів у напівпричепі, тобто для огляду товарів, розташованих у передній частині автомобіля, необхідно вивантажити всі наявні товари, що потребує додаткових технічних, людських і часових ресурсів. Відповідно сучасні технічні засоби дають змогу проводити візуальний контроль вмісту об'єкта без його розкриття¹.

Зважаючи на сучасну структуру транспортних перевезень, одним з основних напрямків модернізації управління ризиками є створення дієвої системи митного контролю великогабаритних вантажів і транспортних засобів – мережі інспекційно-доглядових комплексів (ІДК), інтегрованих у загальний інформаційний простір ДФС України. Основна функція інспекційно-доглядових комплексів – це візуалізація вмісту великогабаритних об'єктів й ототож-

---

¹ Технічні засоби митного контролю : навч. посіб. / за заг. ред. А. Д. Войцещука. – Хмельницький : Інтрада, 2012. – 297 с.

нення матеріалів, які там знаходяться, предметів і речовин з матеріалами, предметами і речовинами, зафіксованими в митних деклараціях та інших товаросупровідних документах.

Впровадження та ефективне застосування інспекційно-доглядових комплексів сприяє виконанню митницями як фіскальної функції (забезпечення надходжень податків і зборів до бюджету), так і регулюючої (підвищення рівня професійної підготовки фахівців, які проводять митний огляд, та ефективності діяльності контролюючих органів, розширення їхнього співробітництва, в тому числі інформаційного, з аналогічними службами інших країн; активізація зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів ЗЕД і збільшення товаропотоків через митний кордон) та захисної (зменшення ризику виникнення загроз національній безпеці, зокрема щодо переміщення заборонених до ввезення товарів).

ІДК дають змогу застосовувати таку форму контролю вантажів, яка отримала назву «Неруйнівний контроль», що означає проводити контроль без відкриття упаковки товару. Важливим у цьому році є і проміжок часу, протягом якого без розтину і порушення засобів ідентифікації, без розвантаження транспортного засобу можна отримати важливе для здійснення такої ідентифікації рентгенівське зображення товарів, що переміщуються через кордон, конструкційних вузлів цього транспортного засобу, необхідних для ідентифікації наявних товарів. Таким чином, суттєво зменшується часовий інтервал проходження митного контролю.

Практичне застосування інспекційно-доглядових комплексів дає можливість отримувати додаткову інформацію про обсяг завантаження транспортного засобу, характер товарів, що перевозяться, для прийняття рішень у ході аналізу та управління ризиками, а це відповідно сприяє оптимізації і пришвидшенню процесів митного декларування й митного контролю, виявлення об'єктів недостовірного декларування та митних правопорушень.

Виокремлюють 4 типи ІДК: мобільні ІДК; умовно-мобільні ІДК; стаціонарні ІДК; ІДК для контролю авіаконтейнерів і поїздів. Існують особливості застосування ІДК на різних видах транспорту

(легкового автотранспорту та валикогабаритних об'єктів), але у всіх випадках такі комплекси дають можливість візуалізувати предмети кілька разів, оцінити просторовий вміст об'єктів, що досліджуються, ідентифікувати порожнини. На сьогодні в Україні діють такі сучасні мобільні рентгенотелевізійні системи, як VACIS, Rapiscan Eagle M4507, ZBV. У рамках міжнародної технічної допомоги в 2009 р. Україна отримала 11 мобільних рентгенівських установок Rapiscan Eagle M4507.

Залежно від функціонального призначення ІДК поділяються на такі: для інтроскопії легкових автотранспортних засобів (легкових автомашин, мікроавтобусів, причепів, пересувних дач, окремих вантажних упакувань, вага яких не перевищує 3 т і розмірів легкових автомашин); для інтроскопії великогабаритних об'єктів, призначених для перевезення вантажів (контейнерів, трейлерів, рефрижераторів, залізничних вагонів) ¹.

Основна увага при застосуванні ІДК приділяється не лише виявленню фактів порушень, а й аналізу умов перевезення товарів, географії та структури товаропотоків, які переміщуються із порушеннями, з метою мінімізації ризикових ситуацій і розробки конкретних профілів ризику з максимально вузькими індикаторами ризику та критеріями відбору об'єктів. Кількість таких профілів ризику постійно збільшується, з часом відбувається їхня актуалізація. Окремі профілі ризику, які не привели до виявлення правопорушень, скасовуються.

Значний інтерес становлять профілі ризику, розроблені на підставі виявлених порушень, та їх застосування на аналогічні переміщення товарів або поставки в інших регіонах. Так, затверджено окремі профілі ризику, спрямовані на виявлення приховань у транспортному засобі, які можна встановити тільки в процесі митного огляду із застосуванням технічних засобів митного контролю, зокрема ІДК, оскільки будь-який транспортний засіб сканується в доволі короткотривалі терміни і є можливість виявлення вкладень.

---

¹ Технічні засоби митного контролю : навч. посіб. / за заг. ред. А. Д. Войцещука. – Хмельницький : Інтрада, 2012. – 297 с.

Така ситуація виникає при необхідності огляду порожнин, ємностей, доступ до яких і встановлення факту наявності або відсутності вкладень в які ускладнені (цистерни, балони, бочки тощо). Разом з тим, «тривале» застосування ІДК без виявлення підозр можна вважати одним із позитивних аспектів при розгляді питання про вилучення з дії окремих профілів ризику, незастосування певних форм митного контролю або заходів щодо дотримання забезпечення митного законодавства.

Важливим є профілактичне значення застосування ІДК, тобто факт використання ІДК у митницях ДФС призводить до переміщення недобросовісних учасників ЗЕД з одного митного органу в інші, не обладнані таким ІДК. Відповідно це також є предметом розгляду й аналізу в системі управління ризиками для застосування заходів щодо їхньої мінімізації на цих митних постах.

Таким чином, застосування ІДК при митному контролі на сьогодні дає змогу повною мірою впроваджувати механізми системи управління ризиками шляхом встановлення критеріїв відбору для використання ІДК, а також є одним із заходів мінімізації ризиків, виявлених під час проведення митного контролю. Однак найбільші результати забезпечує не тотальне використання ІДК, а застосування його щодо товарних партій, які потрапляють під ті чи інші індикатори ризиків, а також критерії відбору. Це підвищує ефективність застосування ІДК.

Впровадження ІДК в практику роботи митниць ДФС дає змогу більш ефективно протидіяти недостовірному декларуванню товарів, підвищує результативність боротьби з контрабандою, забезпечує вищий ступінь ефективності митного контролю. Разом з цим, для проведення митного контролю з використанням технічних засобів важливо залучати і кінологічні підрозділи.

Водночас при організації митного контролю в митницях виникає безліч проблем. З огляду на темпи впровадження інспекційно-доглядових комплексів у митницях основним напрямом підвищення ефективності їхнього застосування є вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб митних органів для роботи із цією технікою.

Ефективність проведення митного контролю та результативність застосування ІДК щодо виявлення випадків недостовірного декларування, а також предметів контрабанди, значною мірою залежать від рівня професійної підготовки операторів аналізу інформації. Підготовка висококваліфікованих операторів аналізу інформації потрібно застосовувати нові підходи до системи підготовки та професійного відбору цієї категорії фахівців.

Одним із важливих завдань підготовки фахівців ІДК є забезпечення якісного та ефективного використання можливостей комплексу при проведенні митного контролю, мінімізації ризиків і зменшення проміжку часу на проведення митного контролю та кількості митних оглядів. Разом з тим, у процесі підготовки фахівців ІДК виявлено певні проблеми, що впливають на якість та ефективність проведення митного контролю. Як підтвердила практика, при проведенні оперативного митного контролю ефективність застосування ІДК для виявлення випадків порушення митного законодавства багато в чому залежить від рівня підготовленості оператора аналізу інформації, отриманої з використанням ІДК.

Так, у загальній системі підготовки фахівців, які виконують функції огляду товарів і транспортних засобів із використанням ІДК, категорія посадових осіб, які здійснюють аналіз інформації, має мати певний набір професійних якостей. Однак не всі посадові особи мають відповідні здібності проводити якісний і в установлені терміни аналіз інформації, отриманої на ІДК, що призводить до утворення відповідного ризику недотримання митного законодавства. При цьому необхідно враховувати також ризики, пов'язані з так званим «людським чинником».

Таким чином, професійну придатність людини здійснювати функції оператора аналізу інформації потрібно оцінювати на основі таких показників: сила нервової системи, аналітичність, емоційно-вольова стійкість, комунікативність, відповідальність, самооцінка, сприйняття форми, простору, руху, кольору, зорова працездатність, образна пам'ять; стійкість, концентрація, перемикавання та розподіл уваги; образне мислення, швидкість реакції та ін. Важливу роль у

відборі кандидатів відіграє особиста мотивація людини до навчання та роботи.

З огляду на вищеподане вважаємо за доцільне до початку здійснення підготовки фахівця на етапі відбору психологічною службою проходження індивідуумом таких обов'язкових стадій:

- попередній відбір кандидатів за результатами їхнього медичного огляду, що дасть змогу виявити осіб, найбільш придатних за індивідуальними якостями і можливостями до навчання та ефективної професійної діяльності;

- психофізіологічний відбір, який передбачає проведення відповідного тестування з метою виявлення характерних особливостей людини та її професійної придатності до роботи оператора аналізу інформації.

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку України дедалі більшого значення набувають питання професійної підготовки фахівців з митної справи та здобуття й удосконалення ними необхідних для діяльності навичок і вмій. Світова економіка в період глобальних трансформацій висуває нові виклики для тих інституцій, працівники яких забезпечують безпеку економічного, в тому числі митного, простору країни, охорону її кордону.

На сьогодні для ефективного виконання своїх завдань та функцій фахівцям інституцій, які залучені до реалізації митної справи в країні, недостатньо лише тих знань, які вони отримали після завершення навчання у закладі вищої освіти. З огляду на це важливою є спеціальна і спеціалізована підготовка посадових осіб митних служб. Зауважимо, що ця проблема актуальна не лише для України, а й для розвинених країн світу.

В Україні якісну підготовку та перепідготовку фахівців митної справи у складі Державної фіскальної служби України здійснює Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення. Основними його завданнями визначено такі: реалізація державної податкової та державної митної політики; організація та проведення спеціальної підготовки інспекторів-кінологів зі службовими собаками; організація, здійснення та моніторинг спеціалізованої підготовки посадових осіб й інших працівників територіальних органів ДФС, у тому

числі тих, які вперше прийняті на державну службу; спеціалізована підготовка за програмами тематичних постійно діючих і короткотермінових семінарів, тренінгів, спеціалізованих короткотермінових навчальних курсів з іноземних мов тощо; впровадження, розвиток і супроводження програмно-інформаційних комплексів: дистанційного навчання, тестування агентів з митного оформлення, електронного навчально-методичного кабінету, професійно-психологічного добору тощо¹. Показники діяльності Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення наведено у дод.

За станом 2017 р. відповідно до Плану підвищення рівня професійної діяльності компетентності посадових осіб органів ДФС передбачено проведення спеціальної та спеціалізованої підготовки для 3577 посадових осіб за 62 напрямками підготовки. За станом на 1 січня 2018 р. на базі Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення спеціальну та спеціалізовану підготовку пройшли 2829 осіб (150 груп) (рис. 2.17), з них:

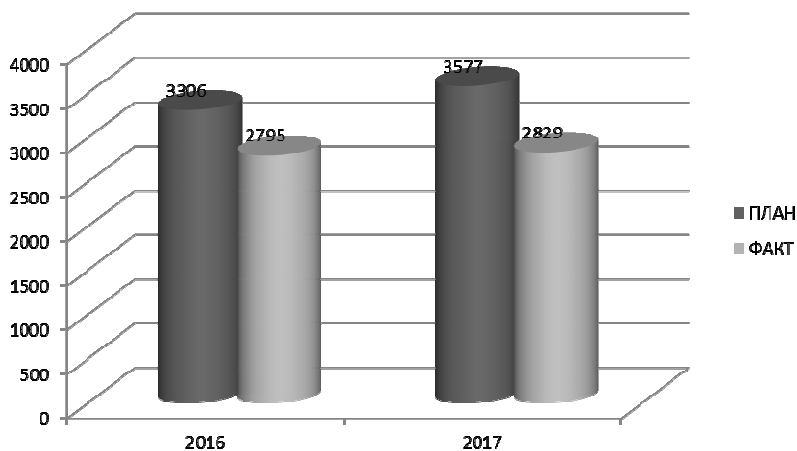
- за очною формою – 1036 посадових осіб;
- за очно-дистанційною формою – 1145 посадових особи;
- за дистанційною формою – 648 посадових осіб.

Всесвітня митна організація розробила необхідні заходи для удосконалення підготовки фахівців і здобуття ними митної освіти, а також фінансує відповідні проекти. Зокрема, ефективно діє Програма партнерства у сфері митних академічних досліджень та розвитку (Partnership in Customs Academic Research and Development PICARD), робота над якою розпочалася у 2005 р.² З метою обміну інформацією щодо митної освіти щорічно відбуваються конференції PICARD. Дієвим є Проект Віртуальної митної академії (VCOA), запроваджена також Програма модернізації митних *служб* ВМО «Колумб».

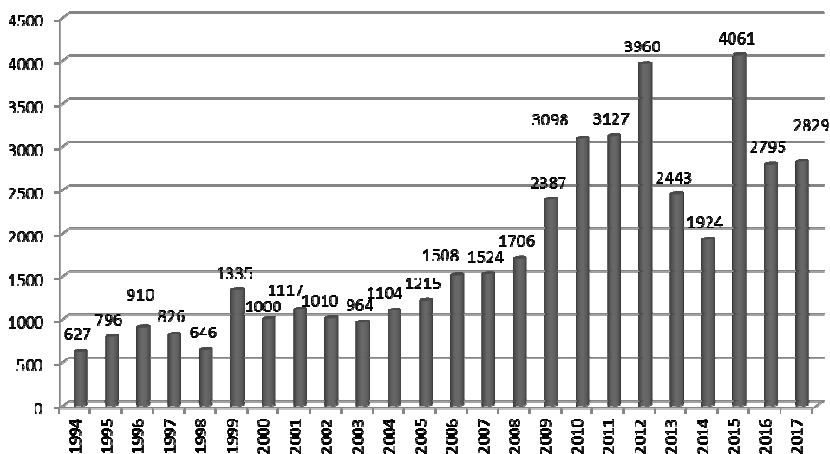
---

¹ Інформація про Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura/spetsializovan-department-ta-org/departament-spetsializovanoi-pidgotov/informatsiya-pro-departament/>.

² PICARD Programme [Ер]. – Рд : http://www.wcoomd.org/en/topics/capacity-building/activities-and-programmes/cb_picard_overview.aspx.

а)

б)

Рис. 2.17. Чисельність (план/факт) (а) та динаміка (б) осіб, які пройшли спеціальну та спеціалізовану підготовку на базі Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС

Зважаючи на зростання рівня інформатизації, одним із напрямів навчального процесу є активізація дистанційного навчання. Сучасними його трендами є такі: адаптивні технології навчання; мікро-навчання; збір аналітики для покращення навчання; інтерактивність та ігрові елементи у навчанні; навчання, що базується на інструктивному відео. Інтерактивність у дистанційному навчанні є діючим механізмом засвоєння інформації слухачами. З його допомогою відбувається активне навчання. Такий підхід дає змогу зменшити ризики для митного простору країни, забезпечує підвищення ефективності діяльності всіх інституцій та сприяє покращенню практичних навичок слухачів у сфері застосування процедур митного контролю в режимі дистанційного навчання, а також підвищує ступінь їхнього залучення у навчальний процес із використанням технологій 3D. Найбільш ефективними методами впровадження інтерактивних технологій є такі: модулі для вступного курсу (для вперше прийнятих на державну службу); інтерактивне оцінювання рівня знань; ігрові елементи для узагальнення пройденого матеріалу; інструктивні відео. З урахуванням глобальних змін цей проект оновлюватиметься, зокрема будуть перекладені на інші мови модулі, запроваджені нові сценарії, а на базі існуючих модулів діятимуть технології «Virtual Reality (VR)» та «Augmented Reality (AR)».

Для України важливим залишається питання взаємодії інституцій, які задіяні в охороні митного кордону та митної території держави, адже мета їхньої діяльності є єдиною – забезпечення законності переміщення товарів, предметів, людей через митний кордон і безпеки країни, що потребує проведення спільних освітніх навчальних заходів; залучення до навчального процесу практиків; активізації дистанційного курсу навчання. Нині актуалізуються також питання розширення взаємодії митних та інших інституцій різних країн, адже управління ризиками митного простору – це проблема, яка виходить за межі національних кордонів і потребує колективного вирішення.

2.4. Кінологічне забезпечення зменшення ризиковості митного простору України

В умовах лібералізації умов міжнародної торгівлі та спрощення процедур пропуску товарів і транспортних засобів через митний кордон країни надзвичайно гостро постала проблема забезпечення ефективності митного контролю, безпеки митного простору, контрабанди й незаконного переміщення товарів. Традиційні методи протидії таким порушенням не завжди є дієвими, адже з року в рік вдосконалюються методи незаконного переміщення товарів, предметів, осіб, що потребує системного підходу до процесів контролю та огляду з метою зменшення ризиків для митного простору. Пріоритетним напрямком протидії контрабанді та незаконному переміщенню товарів через митний кордон вважаємо використання технічних і спеціальних засобів (скануючих систем) та залучення кінологічних команд, практика застосування яких в Україні потребує посиленої уваги й удосконалення¹. Зростання відкритості митного

---

¹ Білоцерківський О. Б. Аналіз і використання технічних засобів митного контролю / О. Б. Білоцерківський, І. Ю. Лук'яниця, І. А. Чекмасова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – 2012. – № 11. – С. 3–8; Дейниченко Г. В. Аналіз тенденцій розвитку світового ринку технічних засобів митного контролю для виявлення наркотичних речовин [Електронний ресурс] / Г. В. Дейниченко, Н. О. Афукова, А. М. Кукса // Прогресивні техніка та технології харчових виробництв ресторанного господарства і торгівлі. – 2009. – Вип. 1. – С. 179–186. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pt_2009_1_30; Дейниченко Г. В. Дослідження ринку сучасних технічних засобів та методів митного контролю для виявлення вибухових речовин та пристроїв [Електронний ресурс] / Г. В. Дейниченко, Н. О. Афукова, Н. В. Савченко // Прогресивні техніка та технології харчових виробництв ресторанного господарства і торгівлі. – 2010. – Вип. 1. – С. 150–156. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pt_2010_1_28; Методи і технічні засоби митного контролю : підруч. [для студ. вищих навч. закл.] / І. В. Ємченко, А. П. Закусілов ; Львівська комерційна академія. – К. : Центр уч. л-ри, 2007. – 432 с.; Технічні засоби митного контролю : навч. посіб. / за заг. ред. А. Д. Войцешука. – Хмельницький : ПАВФ «ІНТРАДА», 2012. – 297 с.; Основи службової кінології: навч. посіб. – Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2011. – 192 с.; Корнійчук О. О. Професійна підготовка кінологічних команд митних органів митного союзу Російської

простору країн з огляду на їхнє залучення до глобальних економічних процесів підвищує його вразливість до зовнішніх викликів. На сьогодні митна складова глобального економічного простору знаходиться на перетині інтересів як держави, суб'єктів зовнішньо-економічної діяльності, громадян, так і міжнародного злочинного бізнесу, оскільки незаконне переміщення товарів і транспортних засобів через кордон є його важливим елементом функціонування. Підвищення ефективності діяльності митниць ДФС з огляду на зменшення часу проведення митного контролю та застосування різних схем порушення митних правил і контрабанди товарів неможливе без використання технічних та спеціальних засобів, службових собак. У більшості країн світу, в тому числі в Україні, такі заходи підтвердили високу результативність при виявленні наркотичних засобів, зброї, набоїв, тютюнових виробів, грошових банкнот, зразків СІТЕС тощо. Ст. 324 Митного кодексу України встановлено, що з метою зменшення часу проведення митного контролю і підвищення його ефективності використовуються технічні та спеціальні засоби, а також службові собаки¹.

Використання кінологічних команд у забезпеченні безпеки митного простору та державного кордону має давню історію. В Україні з перших років незалежності цій проблематиці приділяється велика увага. Становлення кінологічних команд в Україні пройшло такі організаційно-правові етапи: згідно з наказом ДМСУ № 139 від 01.07.1992 р. створена кінологічна служба та організовано будівництво Кінологічного центру на базі Чорноморської митниці ДМСУ; наказом ДМСУ № 44 від 14.02.1994 р. Кінологічному центру надано статус відділу служби боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил ДМСУ; наказом ДМСУ № 691 від 1.12.2000 р.

Федерації, Республіки Білорусь та Республіки Казахстан [Електронний ресурс] / О. О. Корнійчук, С. В. Гайдук // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2014. – Вип. 4. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrps_2014_4_8; Гайдук С. В. Основи дресирування, гігієни та годівлі службових собак : навч. посіб. / С. В. Гайдук. – К., 2017. – 176 с.

¹ Митний кодекс України від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

на базі Кінологічного центру Чорноморської регіональної митниці створений Кінологічний центр ДМСУ; наказом ДМСУ № 702 «Про зміну місцезнаходження і підпорядкування Кінологічного центру Держмитслужби» з 1.09.2010 р. Кінологічний Центр розпочав діяльність у м. Хмельницькому на базі Хмельницького центру підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів ДМСУ; наказом ДМСУ № 40 від 21.01.2011 р. Кінологічний центр Держмитслужби України приєднано до Хмельницького центру підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, на базі якого створений Центр підвищення кваліфікації, перепідготовки працівників та кінології Держмитслужби України; Постановою Кабінету Міністрів України № 229 від 20.03.2013 р. створений Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення Міндоходів України, який став правонаступником Центру підвищення кваліфікації, перепідготовки працівників та кінології Держмитслужби України; Постановою Кабінету Міністрів України № 311 від 6.08.2014 р. Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення Міндоходів України реорганізовано у Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФСУ; наказом ДФС № 643 від 20.07.2016 р. затверджено методичні рекомендації щодо використання у діяльності митниць кінологічних команд; наказом Міністерства фінансів України №1147 від 15.12.2015 р. «Про кінологічне забезпечення в Державній фіскальній службі України»¹ затверджено Положення про кінологічне забезпечення в Державній фіскальній службі України.

Кінологічне забезпечення охоплює систему заходів – добір, формування, спеціальну підготовку та організацію застосування кінологічних команд – для використання службових собак під час здійснення митного контролю. Інспектор-кінолог, працюючи зі службовою собакою, має володіти певними навичками та якостями. Він, зокрема, має пройти кінологічну підготовку, мати досвід роботи із

---

¹ Про кінологічне забезпечення в Державній фіскальній службі України : наказ Міністерства фінансів України №1147 від 15.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1664-15/page2>

службовими собаками, знати основи ветеринарії та кінології, пройти курси вперше прийнятих на роботу в органи ДФС (володіти основами митної справи, знати процедури митного контролю та ін.) і курс спеціальної підготовки, здобути вищу освіту. Для ефективної роботи кінологічних команд важливе зазначення має правильний підбір собак та їхня підготовка. Основні критерії відбору собак: вік від 8 до 18 місяців, розвинута нюхово-пошукова реакція поведінки, природжене прагнення до гри і здобуття предмета, адекватне реагування на сильні звукові та світлові зовнішні подразники, соціальна позитивна поведінка. Дослідники до найбільш ефективних пошуковців зараховують такі породи собак: німецька вівчарка, лабрадор, спаніель¹. У Державній фіскальній службі України, крім цих порід, для роботи у кінологічних командах залучаються також бельгійська вівчарка, бігль, фокстер'єр. Підготовка кінологічних команд для роботи на митницях містить три складові: первинна підготовка, спеціальний курс і тренування (рис. 2.18). Для начальників відділів (секторів) кінологічного забезпечення проводяться короткотермінові семінари (24 год. на рік).

Ефективній роботі кінологічних команд сприяють постійне удосконалення та оновлення методичних матеріалів, нових курсів підготовки. Зокрема, Департаментом спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення розроблено:

Програму підготовки кінологічних команд правоохоронних органів та організацій України з пошуку наркотичних засобів, зброї, набоїв, тютюнових виробів, вибухових речовин тощо терміном на 12 тижнів (480 год.);

– Програму підготовки кінологічних команд митних органів зарубіжних країн з пошуку наркотичних засобів, зброї, набоїв, тютюнових виробів, вибухових речовин тощо терміном на 12 тижнів (480 год.);

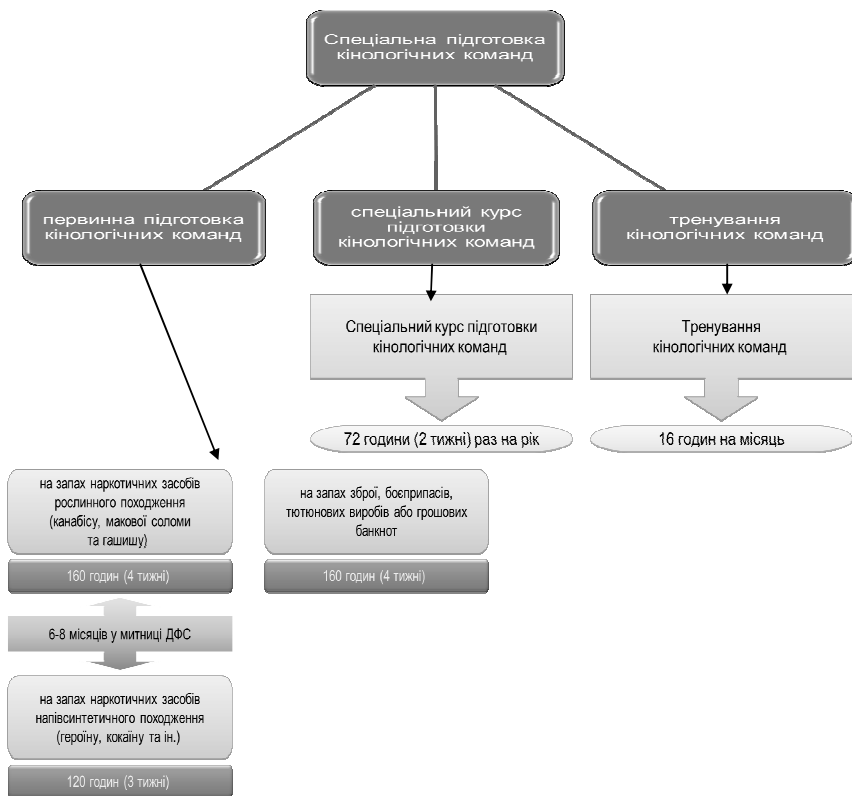
– Програму підготовки кінологічних команд митних органів зарубіжних країн з пошуку наркотичних засобів, зброї, набоїв, тю-

---

¹ Болотина И. Кинологическая служба таможенных органов Республики Беларусь: достижения и перспективы развития [Електронний ресурс] / И. Болотина – Минск, 2009. – Режим доступу : elib.bsu.by/bitstream/.../1/bolotina_2010_1_CA_issues.pdf.

тютюнових виробів, вибухових речовин тощо терміном на 2 тижні (72 год.);

– навчальний фільм про використання імітаторів запахів наркотичних засобів.

Рис. 2.18. Структура спеціальної підготовки кінологічних команд для роботи на митницях

Відповідно до штатного розпису Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення, штатна чисельність відділу кінологічного і ветеринарного забезпечення у 2017 р. становила 7 осіб, з яких 5 працює у відділі, 3 – поза ним (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Спеціальна підготовка кінологічних команд
Департаментом спеціалізованої підготовки
та кінологічного забезпечення**

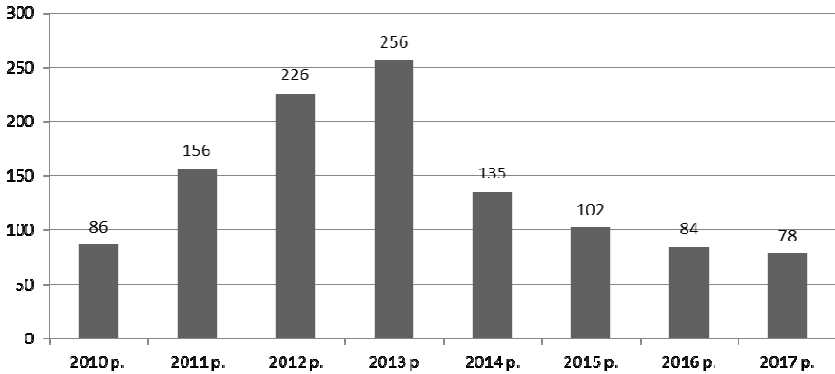
№ з/п	Напрямок підготовки	Підготовлено в 2017 р.	
		Відповідно до плану	Фактично підготовлено
1.	Первинна підготовка кінологічних команд	24	12
2.	Спеціальний курс підготовки кінологічних команд	94	66
Загальна кількість		118	78
3.	Семінар з начальниками відділів (секторів) кінологічного забезпечення митниць ДФС за темою «Організація кінологічного забезпечення у Державній фіскальній службі України»	24	19
Загальна кількість		24	19

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Проте через певні причини спостерігається спадна динаміка у кількості підготовлених кінологічних команд митниць (рис. 2.19). Так, найбільшу кількість команд підготовлено в 2013 р. У 2017 р. 31 команда не пройшла спеціальну підготовку через відсутність кінологічних команд (Закарпатська, Київська, Луганська, Одеська, Херсонська і Чернівецька області) та у зв'язку із службовою необхідністю (Харківська, Волинська, Одеська і Чернігівська області).

Досвід України свідчить про підвищення інтересу митниць до використання кінологічних команд у пунктах пропуску та на митницях. Так, у 2015 р. кінологічними командами було виявлено 226 випадків контрабанди та порушення митних правил із залученням службових собак, у 2016 р. – 228, у першій половині 2017 р. – 159 випадків (табл. 2.8). У регіональному розрізі найактивніше використовуються кінологічні команди у Львівській, Волинській та Хар-

ківській областях. В окремих регіонах існує неукомплектованість кінологічних команд, що зменшує ефективність виявлення порушень і відповідно посилює ризики для митного простору країни.

Рис. 2.19. Динаміка кількості підготовлених кінологічних команд митниць України (2010–2017 рр.)

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Таблиця 2.8

Динаміка випадків виявлення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, зброї, боєприпасів і порушень митних правил України за допомогою кінологічних команд

Митниця	Кількість випадків виявлення		
	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1	2	3	4
Львівська	69	72	63
Волинська	79	50	22
Харківська	46	37	26
Закарпатська	10	16	10
Сумська	5	20	15
Чернігівська	8	7	2
Одеська	2	10	2

Продовження табл. 2.8

1	2	3	4
Вінницька	2	3	-
Чернівецька	2	7	1
Херсонська	2	–	–
Житомирська	1	1	7
Київська міська	–	1	1
Миколаївська	–	2	–
Запорізька	–	–	2
Дніпропетровська	–	–	1
Луганська	–	–	1
Київська	–	–	2
Департамент СПКЗ ДФС	–	2	4
Всього	226	228	159

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Протягом 2010–2017 рр. завдяки залученню кінологічних команд митниць Державної фіскальної служби на кордоні нашої держави було виявлено більш ніж 450 кг наркотичних і психотропних речовин, більше 1 млн. пачок цигарок, 580 одиниць вогнепальної зброї та 2552 шт. набоїв. За останні три роки досягнуто значного прогресу у спрацюванні кінологічних команд, що свідчить про підвищення рівня їхньої підготовки та навчання. Результати їхньої роботи за 6 місяців 2017 р. є підтвердженням цього (табл. 2.9).

Незаконне перевезення наркотичних засобів, прекурсорів і психотропних речовин (перелік встановлено Постановою КМУ «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»¹) є важливою складовою контрабанди через митний кордон не лише України, а й інших країн. Наркобізнес у світі в останній період зазнав змін. Змінилися наркотрафіки, відповідно активізувалися потоки через транзитні території, до яких належать країни Центральної та Східної Європи, в тому числі Україна.

¹ Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова КМУ № 770 від 06.05.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF/page>.

Таблиця 2.9

**Динаміка виявлення кінологічними командами України
контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин,
зброї, боєприпасів і порушень митних правил
за окремими предметами**

Предмет виявлення	Загальна кількість		
	2015 р.	2016 р.	6 міс. 2017 р.
Канабіс	19,8 кг	30,890 кг	28,611 кг
Насіння канабісу			164 од.
Смола канабісу	5,72 г		
Опій	2 мл.	480 мл.	
Опійний мак			4 од.
Кокаїн	104,72 г		1,17 г
Макова соломка	10 г		
Прекурсори		3931 табле- тки	15400 г
Прекурсор ефедрин	0,0088 г		
Калію перманганат	28,36 г		
Психотропні речо- вини	1091 таблетка		333 капсули, 1202 таблетки, 400 мл, 5001,22 г
Амфетамін	10,26 г	323,57 г	
Трамадол	283 таблетки, 40 капсул	100 табле- ток	2088 таблеток
Частини до зброї	271 од.	54 од.	14 од.
Зброя	34 од.	95 од.	4 од.
Набої	800 од.	10797 од.	865 од.
Гільзи		1600 од.	
Гільзи використані різного калібру		1031 од.	
Пристрої для виго- товлення патронів	2 од.		
Порох			908 г
Цигарки	72729 пачок	130784 па- чок	347266 пачок
Тютюн для кальяну	7500 г		

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Найбільш розповсюдженими наркотичними засобами залишаються канабіс, амфітаміни й опіати. У світі зростають обсяги виробництва та переміщення гашишу, спостерігається нарощування виготовлення опіуму в Афганістані, відповідно підвищується навантаження на міжнародні трафіки, в тому числі на транзитні території¹. Саме тому в Україні слід звернути увагу на такі наркотрафіки та забезпечити максимальне залучення кінологічних команд при проведенні митного контролю, щоб її територію убезпечити від формування своєрідного «транзитного оазису» для міжнародних наркокартелів. Серед маршрутів нелегального переміщення наркотичних засобів через митну територію України визначають такі: балканський (з Афганістану, де одна з його гілок проходить через Україну в Європу, товар постачається через україно-польський кордон; україно-білоруський; україно-словацький та україно-угорський кордони, якщо товар надходить на територію України через морські порти); чорноморський (з Ірану, Азербайджану, Вірменії, Грузії, Росії, через Україну в Польщу, Угорщину); циганський (наркотичні засоби кустарно виробляються в Україні та спрямовуються в Білорусь і Росію або виготовляються в Молдові, а Україна є країною транзиту)².

На сьогодні для незаконного переміщення наркотичних засобів, прекурсорів і психотропних речовин використовують сучасні технології, які дають змогу з мінімальними труднощами перетинати кордон. У більшості випадків виявити такі речовини можливо лише із використанням службових собак, які володіють спеціальними навичками пошуку. Нові форми нелегального міжнародного бізнесу здійснюються також за наявності складу злочину проти дикої природи. Маємо на увазі в цьому році незаконний обіг видів дикої флори і фауни, адже торгівля ними набуває транскордонного характеру. Приєднання країн до Конвенції про міжнародну торгівлю

---

¹ World Drug Report 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unodc.org/wdr2016/>.

² Compendium of drug-related statistics concerning GUAM (prepared by GUAM and UNODC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.guam-organization.org/attach/comp1.pdf.

видами дикої флори і фауни¹ зобов'язує посилити контроль за торгівлею такими об'єктами та протидіяти їхньому незаконному обігу через їхню митну територію. Для України питання переміщення таких об'єктів актуалізується в останній період, бо, як правило, вона стає країною транзиту нелегальних потоків. Міжнародна практика підтверджує ефективність використання кінологічних команд для виявлення контрабанди зразків СИТЕС^{2 3}.

Європейська практика засвідчує, що для ефективної протидії незаконному переміщенню заборонених предметів необхідна злагоджена співпраця операторів скануючих систем та інспекторів-кінологів. В Україні на сьогодні це питання неврегульоване і потребує вдосконалення.

Департаментом спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФСУ розроблено та запропоновано апробувати на одній із митниць (де є необхідні скануючі системи та кінологічні команди) Алгоритм здійснення митного контролю товарів і транспортних засобів із залученням скануючих систем та кінологічних команд митниць ДФС України. В разі успішної апробації його можна реалізувати на всіх митницях, де в цьому є потреба. Здійснення митного контролю товарів і транспортних засобів у пунктах пропуску митниць ДФС України із спільним залученням скануючих систем та кінологічних команд відбувається впродовж таких етапів:

1. А – спрацювання службового собаки (в'їзд в Україну, виїзд з України).

1. Спрацювання службового собаки на транспортний засіб (багаж), що проходить митний контроль на в'їзд в Україну.

---

¹ Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cites.org/eng/disc/text.php>.

² Гайдук С. В. Перспективи застосування кінологічних команд Державної фіскальної служби України у боротьбі із незаконним переміщенням об'єктів дикої природи / С. В. Гайдук // Кінологічне забезпечення Державної фіскальної служби України : моногр. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2015. – 348 с.

³ Поисквые собаки для обнаружения объектов живой природы : уч. пособ. [для подготовки собак по обнаружению объектов живой природы – предметов торговли] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.osce.org/tu/ukraine/131816?download=true.

2. Доповідь інспектора-кінолога старшому зміни про спрацювання службового собаки.

3. Прийняття рішення старшим зміни щодо використання скануючої системи для додаткового огляду підозрілого транспортного засобу (багажу).

4. Переїзд підозрілого транспортного засобу до майданчика скануючої системи. Сканування скануючою системою підозрілого транспортного засобу (підозрілого багажу).

5. Робота оператора скануючої системи.

6. Прийняття рішення старшим зміни про фізичний огляд підозрілого транспортного засобу (багажу) за результатами спільного використання кінологічної команди та скануючої системи.

2. Б – спрацювання в результаті роботи скануючої системи (в'їзд в Україну, виїзд з України).

1. Сканування скануючою системою транспортного засобу (багажу).

2. Робота оператора скануючої системи.

3. Виникнення підозри в оператора скануючої системи щодо наявності в транспортному засобі (багажі) заборонених предметів.

4. Доповідь оператором скануючої системи старшому зміни щодо ймовірної наявності в транспортному засобі (багажі) заборонених предметів.

5. Прийняття рішення старшим зміни щодо використання службового собаки для додаткового огляду підозрілого транспортного засобу (багажу).

6. Спрацювання службового собаки на підозрілий транспортний засіб (багаж).

7. Прийняття рішення старшим зміни про фізичний огляд підозрілого транспортного засобу (багажу) за результатами спільного використання скануючої системи та кінологічної команди.

Для підвищення успішності таких виявлень важливим завданням вважаємо підготовку кінологічних команд для роботи на митницях та в інших органах контролю, в правоохоронних органах. Кінологічні методи виявлення предметів контрабанди мають певні

переваги: поряд із застосуванням визначеного обсягу технічних і людських ресурсів вони дають змогу мінімізувати корупційну складову. У березні 2017 р. на базі Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення організовано семінар «Особливості підготовки та використання собак-детекторів», в якому взяли участь кінологічні підрозділи Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Національної поліції України, Державної пенітенціарної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, представники Кінологічної спілки України та ін. Проведено у жовтні 2017 р. також підготовку 17 кінологічних команд Кінологічного центру Служби авіаційної безпеки ДП МА «Бориспіль»; у листопаді 2017 р. 3 кінологічних команд Національної поліції України з пошуку наркотичних засобів; протягом 2017 р. – підготовлено 4 кінологічні команди Служби безпеки України щодо пошуку вибухових матеріалів.

Не менш важливою складовою ефективної діяльності кінологічних команд у процесі митного контролю є обмін досвідом із митними службами інших країн та впровадження новітніх практик підготовки службових собак. За останній період Департаментом спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС проведено організаційні заходи, які сприяли вдосконаленню підготовки кінологічних команд і підвищенню результативності їхньої роботи, зокрема:

- у 2011 р. відбулася робоча зустріч представників кінологічних підрозділів митних і прикордонних служб України та Молдови; проведено міжнародний семінар: «Підвищення кваліфікації персоналу та кінологічних команд митних служб: міжнародний досвід, актуальні завдання та шляхи їхнього вирішення»;

- у 2012 р. проведено показові заняття кінологічних команд для учасників міжнародного семінару «Актуальні питання протидії міжнародному незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: вітчизняний та іноземний досвід»; організовано міжнародні змагання кінологічних команд (м. Ямпіль, Вінницька область); взято участь у базовому семінарі з кінології (м.

Кишинів, Молдова); у семінарі «Обмін досвідом в організації заходів по послугах К-9 для виявлення контрабанди наркотиків» (м. Тбілісі, Грузія); у Програмі професійного обміну «Роль кінологічних служб у боротьбі з наркотиками» в рамках Програми міжнародних відвідувачів-лідерів (IVLP) (США); у міжнародному тренінгу з кінології в боротьбі з контрабандою тютюнових виробів і підркою товарів (Словаччина) та ін.;

– у 2013 р. взято участь у зустрічі з представниками Агенції з питань кордонів Великобританії (одним із питань обговорення була підготовка кінологічних команд);

– у 2014 р. керівництво Департаменту взяло участь у навчальній поїздки до Кінологічного центру Митної служби Німеччини (м. Нойендеттельзау);

– у 2015 р. 3 кінологічні команди митниць ДФС та Департаменту взяли участь у практичному навчанні з пошуку тютюнових виробів у Регіональному кінологічному центрі Всесвітньої митної організації (м. Германіце, Чехія); взято участь у робочій зустрічі з представником Митної служби ФРН, під час якої Департаменту передано зразки європейських банкнот для їхнього використання у тренуванні службових собак ДФС України;

– у 2016 р. 3 кінологічні команди митниць ДФС та Департаменту взяли участь у практичному навчанні з пошуку тютюнових виробів у Регіональному кінологічному центрі Всесвітньої митної організації (м. Германіце, Чехія); у м. Ірпінь проведено міжнародні змагання кінологічних команд; взято участь у Міжнародній конференції керівників митних адміністрацій європейського регіону ВМО (м. Астана, Казахстан);

– 26.08.2016 р. на базі Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС відбулось відкриття Регіонального кінологічного навчального центру Всесвітньої митної організації;

– у 2017 р. на базі Тернопільського національного економічного університету проведено III Міжнародні змагання кінологічних

команд з пошуку наркотичних засобів, зброї, набоїв та тютюнових виробів;

– у жовтні 2017 р. взято участь у IV Глобальному кінологічному форумі Всесвітньої митної організації (м. Прага, Чехія).

Разом з тим, у використанні кінологічних команд на митницях з метою запобігання та виявлення ризиків для митного простору України потребують вирішення такі важливі проблеми: недостатня укомплектованість митниць кінологічними командами; відсутність методики розрахунку потреби митниць у кінологічних командах та їхньої оптимальної кількості; недостатнє фінансове забезпечення роботи кінологічних команд (забезпеченість транспортними засобами, пальним та ін.); відсутність статусу органів, що виконують правоохоронну функцію, що не дає змоги кінологічним командам повною мірою здійснювати боротьбу з класичною контрабандою.

РОЗДІЛ 3

ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ

МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

В ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

3.1. Ризики лібералізації митно-тарифного та нетарифного регулювання для митного простору України

Історичне становлення митної справи в Україні підтверджує, що інструменти економічної політики, в тому числі митної, які застосовувалися з початку здобуття країною незалежності, не мали обґрунтованої основи та характеризувалися частою зміною: починаючи від стрімкої лібералізації імпорту до його жорсткого обмеження¹. В підсумку такі суперечливі кроки зумовили посилення фіскальної функції митної політики та відхід від регулюючої. Як наслідок, відбулось зростання ухилень від сплати митних платежів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та незаконних переміщень товарів і предметів. Разом з тим, такі етапи проходили всі розвинені країни, поки виробили таку митну політику, яка балансує

---

¹ Філіппова С. В. Дослідження розвитку митної справи в Україні [Електронний ресурс] / С. В. Філіппова, Є. І. Масленніков, К. В. Іванова // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. – 2012. – Вип. 20. – С. 98–101 – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2012_20_22.

між фіскальною і регулюючою функціями, і, як зазначають науковці, історія розвитку митної справи в Європі також вказує на її першопочаткову фіскальну спрямованість¹.

Основні ризики митного простору, які мають фіскальний характер, визначені особливостями застосування митно-тарифних інструментів та окремих нетарифних, які у підсумку передбачають використання тарифів. Ідеться про відсутність межі, коли інструменти митної політики порушують баланс фіскальної та регулюючої функцій, створюючи тиск на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, або ж надмірне ліберальне регулювання має спровокувати суттєве зниження конкурентоспроможності національної економіки. З огляду на це вважаємо, що основні ризики, що виникають через необґрунтовану зміну інструментів митної політики, для митного простору виявляються таким чином: зменшення надходження митних платежів до бюджету держави за підвищення тарифів і перенасичення ринку імпортованими товарами при надмірно ліберальних ставках тарифу; втрата експортним митом регулюючого призначення, хоча фіскальне його значення для країни є вкрай низьким; недосконалість процедур митного контролю, що спричинює заниження митної вартості товарів, неправильне кодування товарів і зазначення країни походження; корумпованість митниць через високе навантаження на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; інші.

Повноцінна та ефективна інтеграція країн у глобальний економічний простір неможлива без формування прозорих процедур проходження митного контролю й огляду, ефективної діяльності митних органів, створення належної системи контролю за переміщенням товарів і предметів через митний кордон країни. Процедура митного контролю та огляду максимально спрощені в Україні, адже країна впровадила суттєві інституційні зміни та приєдналася до більшості угод і міжнародних конвенцій, які встановлюють ста-

---

¹ Кормич Б. А. Історія розвитку митної справи в Європі: періодизація та основні тенденції [Електронний ресурс] / Б. А. Кормич // *Lex Portus*. – 2016. – № 1. – С. 51–63 – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_1_7.

ндарти у сфері міжнародної торгівлі та застосування систем контролю за переміщенням товарів, предметів, осіб через митний кордон.

Організація митної справи та ефективного митного контролю має значний вплив на економічний розвиток країни, формування її фіскального та фінансового потенціалу, оскільки значна частина податкових надходжень до державного бюджету формується за здійснення оподаткування зовнішньоторговельних операцій¹. У частині тарифного захисту національного митного простору та застосування нетарифних інструментів значні зміни відбулися після підписання Угоди з Європейським Союзом у 2015 р. Відповідно відбулося зниження тарифів протягом перехідного періоду, що потребуватиме перегляду зовнішньоекономічної стратегії України та політики захисту національного митного простору.

Угода створила і сприятливі умови для розширення експортних можливостей України та диверсифікації товарів для експорту. Адміністрування тарифних квот в Європейському Союзі здійснюється за принципом «перший прийшов – перший обслуговується» (якщо квоти невикористані) та принципом «імпортного ліцензування» (видача ліцензій на ввезення продукції в межах тарифних квот здійснюється на запит країни, яка імпортує). Про залишки квот за принципом «перший прийшов – перший обслуговується» можна отримати інформацію на сайті Європейської комісії². За цим принципом встановлюються квоти на таку продукцію: ячмінна крупа та борошно; зерно зернових злаків, оброблене іншими способами; продукти переробки солоду та крохмалю; оброблена продукція з молочних вершків; виноградний та яблучний соки; продукція з обробленого молока; баранина; оброблена продукція із зернових; оброблені помідори; солод і пшенична клейковина; цукрова кукурудза;

¹ Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2016 рік / Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. [та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. – К., 2017. – 92 с.

² Tariff quota consultation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/taric/quota_consultation.jsp?Lang=en.

гриби (основна та додаткова); інший цукор; оброблена продукція із цукру; цукрові сиропи; висівки, відходи та залишки; цукор; харчові продукти; овес; сигари та цигарки; часник; манітол сорбіту; оброблена продукція з масла; крохмаль; оброблений крохмаль; мед; етанол. Під систему розподілу квот за другим принципом підпадають: м'ясо птиці; свинина; сухе молоко, яйця та альбуміни; молоко, вершки, згущене молоко та йогурти; пшениця м'яка, пшеничне борошно і гранули; ячмінь, ячмінне борошно та гранули; яловичина; вершкове масло і молочні пасти; кукурудза, кукурудзяне борошно та гранули. Зазначимо, що отримання квоти не звільняє виробників від постачання якісної продукції, що відповідає стандартам.

Запровадження експортних квот стало поштовхом до проникнення передусім сільськогосподарських виробників на європейські ринки. З 2016 р. Україна має дозвіл на експорт молока в країни ЄС (13 підприємств) і 277 виробників сільськогосподарської та харчової продукції тваринного походження отримали право експорту своєї продукції. У 2017 р. Україна почала використовувати безмитні квоти на продукцію молочної промисловості (молоко, вершки, згущене молоко, йогурти), яйця та альбуміни, оброблений крохмаль. З жовтня 2017 р. набув чинності Регламент 2017/1566 ЄС про надання Україні додаткових торговельних преференцій. Країна по-різному використовує квоту (табл. 3.1). Наприклад, у першому кварталі 2016 р. Україна вичерпала всі квоти на оброблені томати (10 тис. т), мед (5 тис. т), виноградний і яблучний соки (10 тис. т), кукурудзу (400 тис. т), цукор (20,07 тис. т), ячмінну крупу (6,3 тис. т). Серед найбільш затребуваних товарів у ЄС, на експорт яких з України встановлено квоти, у 2017 р. були: мед, цукор, ячмінна крупа та борошно, оброблені томати, виноградний і яблучний соки, овес, ячмінь, кукурудза, пшениця. Однак у жовтні 2017 р. усі квоти на них було вичерпано. Саме тому планується квоти поступово збільшувати. В 2017 р. 29 із 40 квот було використано. Проте вітчизняні виробники не позбавлені права постачати продукцію і понад квоти, але за інших умов оподаткування (наприклад, на мед, за яким Україна є одним із головних постачальників в ЄС, ставка становить 17,3%).

Таблиця 3.1

**Використання Україною експортних тарифних квот
(за станом на березень 2017 р.)**

(за принципом «перший прийшов – перший обслуговується»)

Назва продукції	Обсяг квоти, т	Дата вичерпання квоти
Повністю використані		
Мед	5 200	04.01.2017
Ячмінна крупа та борошно; зерно зернових злаків, оброблене іншими способами	6 600	09.02.2017
Цукор	20 070	10.02.2017
Виноградний та яблучний соки	12 000	02.03.2017
Оброблені томати	10 000	06.03.2017
Частково використані		
Назва продукції	Обсяг квоти, тонн	Поставлено, тонн
Солод та пшенична клейковина	7 000	4 569,6
Овес	4 000	1 137,6
Інший цукор	12 000	1 088,5
Оброблена продукція з зернових	2 000	107,5
Крохмаль	10 000	505,1
Оброблена продукція з цукру	2 200	50,3
Висівки, відходи та залишки	18 000	533,1
Етанол	41 600	380,6
Оброблений крохмаль	1 200	2,0
Харчові продукти	2 000	0,4
Не здійснювалися поставки		
М'ясо баранини (1 650 т)	Часник (500 т)	Цукрові сиропи (2 000 т)
Гриби (500 т основна квота + 500 т додаткова квота)	Продукти переробки солоду та крохмалю (2 000 т)	Продукція з обробленого молока (2 000 т)
Оброблена продукція з молочних вершків (340 т)	Оброблена продукція з масла (250 т)	Цукрова кукурудза (1 500 т)
Сигари та цигарки (2 500 т)	Манітол сорбіту (100 т)	

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Разом з тим, лібералізація імпортного режиму призвела до підвищення вразливості ринку України, оскільки було скасовано мито на імпорт близько 70% товарів з 1 січня 2016 р., хоча для товарів, важливих для вітчизняної економіки, встановлено перехідний період до 7 років, а для найбільш чутливих – товарів запроваджено тарифні квоти на імпорتنі товари (м'ясо свинини, м'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці, цукор) (табл. 3.2). Така політика дає можливість для України створити належне конкурентне середовище та захистити найбільш вразливі напрямки сільського господарства. Водночас не завжди суб'єкти ЗЕД використовують надані преференції. Наприклад, з січня 2017 р. у країні застосовується механізм оподаткування митом одягу, що використовувався (товарна підкатегорія УКТЗЕД 6309 00 00 20), встановлений дод. I-В до угоди, яким передбачено зниження ставок ввізного мита на 1% щорічно протягом перших чотирьох років до повного їхнього скасування у п'ятому році. Однак у 2017 р. жоден суб'єкт ЗЕД такою преференцією не скористався.

Укладення Угоди про асоціацію для України визначило нові можливості, розширивши доступ на європейський ринок через зняття тарифних обмежень. Здійснено заходи щодо спрощення умов торгівлі, зокрема запроваджено систему «єдиного вікна», у 2016 р. розпочато процедуру приєднання України до Конвенції Пан-Євро-Мед. Державна фіскальна служба України забезпечує інформаційну підтримку впровадження заходів регулювання, які передбачені угодою: 1) ставки ввізного мита на товари, які походять з країн-членів ЄС, та знижені ставки вивізного мита на товари при їхньому експорті з України в країни ЄС внесено до програмного забезпечення митниць ДФС для застосування в автоматизованому режимі при митному оформленні; 2) запроваджено механізм адміністрування тарифних квот на імпорт в Україну окремих видів товарів походженням з ЄС за принципом «хто перший прийшов, той перший обслуговується». Інформація про загальні обсяги та залишок невикористаної тарифної квоти за кожним видом продукції публікується на офіційному сайті ДФС.

Таблиця 3.2

Індикативна сукупність тарифних квот для імпорту в Україну
(за принципом «перший прийшов – перший обслуговується»)

Продукція	Код згідно УКТЗЕД	Обсяг	
М'ясо свинини	0203 11 (10-90)	10000 т/рік	
	0203 12 (11-19-90)	+ 10000 т/рік	
	0203 19 (11-13-15-55-59-90)	(для кодів УКТЗЕД	
	0203 21 (10-90)	0203 11 (10)	
	0203 22 (11-19-90)	0203 12 (19)	
	0203 29 (11-13-15-55-59-90)	0203 19 (11-15-59)	
		0203 21 (10)	
		0203 22 (19)	
		0203 29 (11-15-59))	
М'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці	0207 12 (10-90)	8000 т/рік	
	0207 14 (10-20-30-40-50-60-70-91-99)	з поступовим збільшенням протягом 5 років	
	0207 26 (10-20-30-40-50-60-70-80-99)	до 10000 т/рік	
	0207 27 (10-20-30-40-50-60-70-80-91-99)	+ 10000 т/рік	
	0207 35 (31-41-61-63-79-99)	(для коду УКТЗЕД	
	0207 36 (31-41-61-63-71-79-89-90)	0207 12 (10-90))	
Цукор	1701 11 (10-90)	30000 т/рік	
	1701 12 (10-90)	з поступовим збільшенням протягом 5 років до	
	1701 91 (00)	40000 т/рік	
	1701 99 (10-90)		
Обсяги використання у 2017 р. тарифної квоти на товари, походженням із країн ЄС			
Назва товарів	Початкова квота (кг/рік)	Списано	Залишок
М'ясо свинини	10 000 000	3 864 643	6 114 871
М'ясо свинини (додатково)	10 000 000	976 974	9 023 026
М'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці	8 400 000	8 357 819	181
М'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці (додатково)	10 000 000	15 255	9 984 745
Цукор	32 000 000	598 846	31 401 154

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Водночас встановлені нові вимоги в частині технічного регулювання, застосування фіто-санітарних заходів (СФЗ). Наприклад, запровадження технічних регламентів, можливість підписання Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів між Україною та ЄС (Agreements on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Goods, АСАА), яка передбачає взаємне визнання сертифікатів відповідності товарів та уникнення подвійної сертифікації (пріоритетними на першому етапі визначено низьковольтне електричне обладнання; електромагнітну сумісність обладнання; безпеку машин). Ухвалення Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності»¹ сприятиме використанню технічних регламентів замість обов'язкової сертифікації та продовженню виконання зобов'язань нашої країни щодо технічного регулювання протягом установленого періоду (на 1.01. 2018 р. виконано 62% зобов'язань). Зокрема, Україна, запроваджуючи європейські стандарти, скасовує суперечливі національні та міждержавні стандарти (ГОСТи):

- фонд національних стандартів становив 23677 національних стандартів, з яких 13211 міжнародних та європейських стандартів прийнято як національні (на 27.12.2017 р.). У 2017 р. було прийнято 1439 національних стандартів, з яких 1358 – міжнародні та європейські;

- прийнято як національні 4161 гармонізований європейський стандарт під усі технічні регламенти з Додатка III (крім стандартів щодо будівельних виробів);

- скасовано 14475 застарілих міждержавних стандарти (ГОСТ), які розроблені до 1992 р.²

До 2021 р. Україна взяла зобов'язання імплементувати у законодавство 250 актів Європейського Союзу у сфері державного конт-

---

¹ Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України №124-VIII від 15.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19>.

² Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://eu-ua.org/sites/default/files/imce/layout_16_02_final.pdf.

ролю за СФЗ, здоров'ям тварин і рослин, безпекою харчових продуктів та кормів тощо. Поступове запровадження системи аналізу небезпечних чинників і контролю у критичних точках НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point) сприятиме зменшенню ризиків споживання небезпечних і неякісних харчових продуктів. Такі заходи зменшують ризики для митного простору України, оскільки непоодинокими є випадки переміщення товарів, які не відповідають стандартам якості та небезпечні для споживачів.

Разом з тим, як зазначається у Звіті щодо виконання угоди, протягом 2017 р. не відбулося значного прогресу у митній сфері, що стримало розвиток таких питань:

- затвердження форм, необхідних для здійснення транзиту відповідно до вимог Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами та Конвенції про єдиний режим транзиту;
- запровадження процедури обміну зразками печаток спеціального типу;
- визначення механізмів взаємної допомоги у сфері подання претензій відповідно до вимог конвенції;
- закріплення процедури здійснення митних формальностей відповідно до вимог конвенції;
- визначення правил використання електронної системи транзиту для виконання митних формальностей¹.

Поряд із заходами лібералізації переміщення товарів, виникають ризики обмеження імпорту з України та надходження на її митну територію товарів із порушенням умов торгівлі, щодо імпорту яких в нашу країну застосовуються обмежуючі заходи, зокрема антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні, дозволені Світовою організацією торгівлі. Аналіз застосування цих заходів щодо України вказує на тривалий період розслідувань, що позбавляє її позиціонування на світових ринках (табл. 3.3).

---

¹ Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://eu-ua.org/sites/default/files/imce/layout_16_02_final.pdf.

Таблиця 3.3

**Антидемпінгові та захисні заходи,
які застосовуються щодо імпорту продукції з України ¹**

Назва товару	Діючі заходи	Дата застосування / продовження заходів	Примітки до заходів
1	2	3	4
<i>АНТИДЕМПІНГОВІ ЗАХОДИ</i>			
Сполучені Штати Америки Феросилікомарганець	163%	07.1994/ 11.2012/	
Арматура	41,69%	09.2001/ 07.2013/	
Прокат гарячекатаний плоский в рулонах	90,33%	11.2001/ 02.2014	Триває п'ятирічний перегляд
Сталеві труби	Остаточна маржа – 7,47%. Підписана угода про цінові зобов'язання	10.07.2014/ 10.07.2017/	
Європейський Союз Гарячекатаний прокат	60,5 євро за т	07.10.2017	
Мексика Феросилікомарганець	16,59%	09.2003/ 09.2013	Триває п'ятирічний перегляд
Арматура	41%	09.2000/19.09.2015	
Гарячекатаний прокат (обрізний)	60,1%	09.2005/22.09.2015	

¹ Перелік чинних антидемпінгових, компенсаційних та захисних заходів щодо української продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=082485da-0071-490a-9ec0-a5e520b3ca02&title=CHinniAntidempingovi-KompensatsiiniTaZakhisniZakhodiSchodoUkrainskoiProdukttsii>.

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4
Євразійський економічний союз (Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Росія) Трубна продукція (труби малого та середнього діаметру)	– на обсадні труби – 18,9%, – на насосно-компресорні труби – 19,9%	01.10.2011/ 06.2016	
Феросилікомарганець	26,35%	28.10.2016	
Сталеві ковані прокатні валки	26%	18.02.2012/ 27.06.2014, 28.02.2015	Триває п'ятирічний перегляд
Кутики сталеві гарячекатані	37,89%	11.06.2017	
Канада Прокат гарячекатаний плоский у рулонах	77%	08.2001/ 08.2011/ 08.2016	
Сталеві труби	37,4%	02.04.2015/ 14.12.2015	
Індія Нітрат натрію	157,91 дол. США за т	19.03.2014	
Індонезія Гарячекатаний прокат у рулонах	12,33%	10.2012/ 02.04.2016	Триває перегляд
Бразилія Прокат плоский	261,79 дол. США за т	03.10.2013	Триває п'ятирічний перегляд
Шини автомобільні	1,23 дол. США за кг	16.01.2014	Триває п'ятирічний перегляд
ЗАХИСНІ ЗАХОДИ			
Індія Гарячекатаний прокат в листах і плитах (не в рулонах)	Захисне мито у розмірі: 10% на період з 23.11.2016 до 22.11.2016, 8% на період з 23.11.2017 до 22.11.2018, 6% на період з 23.11.2018 до 22.05.2019.	23.11.2016	Захисне мито застосовується при ввезенні товару за ціною менше як 504 дол. США за т, за вирахуванням антидемпінгового мита, якщо таке встановлено

Україна застосовує антидемпінгові заходи щодо імпорту таких товарів із встановленням остаточного антидемпінгового мита: наприклад, з Росії – стрілочні переводи (ставка мита 13,44% і 59,4% залежно від імпортера), плити деревоволокнисті (31,58%), нітрат амонію (аміачна селітра) (29,25% та 42,96%), склотара медичного призначення місткістю до 0,15 л (13,44% та 59,4%), сода каустична (26%), деякі види шоколаду та інших готових продуктів з вмістом какао (31,33%), азотні добрива (31,84%), карбамідо-формальдегідна смола (39,94 %) та ін.; з Китаю – електричні лампи розжарювання (74,63%), вироби, виготовлені з чорних металів, без електричної ізоляції 123% та ін.; з Білорусі – плити деревоволокнисті (ДВП) (68,75%), сіль кухонна виварна гатунку «екстра» (11,85%); з Киргизії – лампи розжарювання загального призначення (25,73%); спеціальні заходи незалежно від країни призначення – на гнучкі пористі плити, блоки та листи з пінополіуретанів (спеціальне мито терміном на три роки в розмірі: 1 рік – 13,09%; 2 рік – 12,44%; 3 рік – 11,81%); компенсаційні заходи – на імпорт легкових автомобілів з Росії (остаточне компенсаційне мито: для ТЗОВ «Соллерс – Далекий Схід» – 17,66%; для ВАТ «АвтоВАЗ» – 14,57%; для інших експортерів – 10,41%)¹. Зазначені мита виконують передусім регулюючу функцію, захищаючи внутрішній ринок України та її митний простір.

Динаміка надходження податків від оподаткування зовнішньої торгівлі в Україні в останній період не має стабільної динаміки, оскільки залежить від угод та виконання домовленостей щодо лібералізації зовнішньоторговельного режиму (табл. 3.4). Наприклад, зменшення обсягів надходження ввізного мита у 2016 р. було зумовлене лібералізацією його ставок у торгівлі з країнами-членами ЄС, що засвідчує географічна структура імпорту в Україну (частка ЄС у

---

¹ Обмежувальні заходи щодо імпорту товарів в Україну (антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні заходи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2d92511f-c6fa-468a-97f3-bc353742db15&title=ZakhistInteresivNatsionalnikhTovarovirobnikivNaVnutrishnomuRinku>.

2016 р. становила 43,7% в імпорті товарів та 37,1% в експорті, в 2015 р. – відповідно 40,9% і 34,1%). Щодо багатьох товарів, зниження ставок мита відбуватиметься і надалі згідно із домовленостями.

Таблиця 3.4

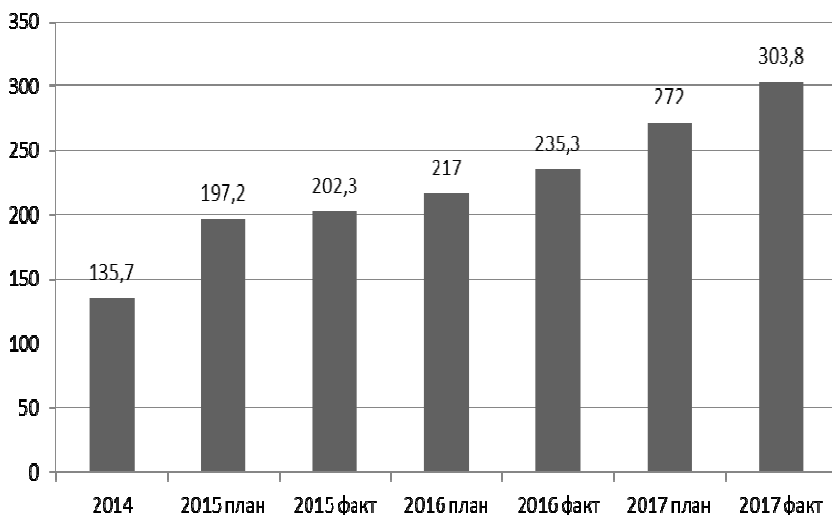
**Динаміка надходження митних платежів
до Державного бюджету України, млн. грн.**

Код платежу	Назва платежу	За станом на 01.01.2014	За станом на 01.01.2015	За станом на 01.01.2016	За станом на 01.12.2016
14010300	Податок на додану вартість із ввезених на територію України товарів	96541,5	107286,7	138764,9	–
14070000	Податок на додану вартість із ввезених на територію України товарів	–	–	–	162400,4
14030000	Акцизний податок із ввезених на територію України товарів	7129,1	14587,0	22756,2	29829,1
15010000	Ввізне мито	13264,8	12388,3	39880,9	17980,0
15020000	Вивізне мито	77,9	220,1	419,8	295,1

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

У 2017 р. до Державного бюджету України забезпечено надходження митних платежів у сумі 303,8 млрд. грн. (рис. 3.1), що перевищило індикативний показник на 11,7%, у тому числі:

- ПДВ із ввезених на територію України товарів – 250,5 млрд. грн.;
- ввізне мито – 22,6 млрд. грн.;
- акцизний податок із ввезених на територію України товарів – 29,7 млрд. грн.;
- вивізне мито – 643,5 млн. грн.;
- єдиний збір, що справляється в пунктах пропуску через державний кордон України, – 431,3 млн. грн.;
- плата за виконання митних формальностей поза місцем розташування органів ДФС або в позаробочий час – 69,9 млн. грн.¹

Рис. 3.1. Динаміка надходження митних платежів до Державного бюджету України, млрд. грн.

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

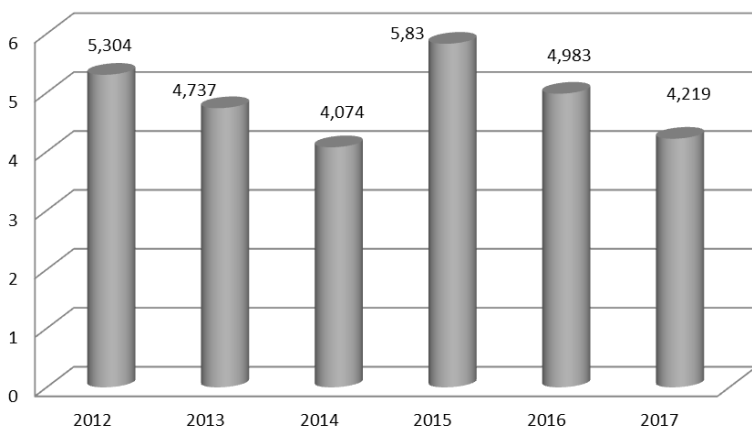
Система управління ризиками є важливим доповненням до стратегічних векторів модернізації митної справи в Україні, в якій діє більше

¹ Звіт Державної фіскальної служби України за 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/data/files/223549.PDF>.

100 профілів ризику та більше 87000 комбінацій індикаторів ризику. Основними напрямками контролю є: правильність визначення митної вартості товарів; правильність класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД; правильність визначення країни походження товарів; дотримання встановлених до задекларованих товарів заходів нетарифного регулювання, заборон та/або обмежень щодо переміщення через митний кордон України; дотримання законодавства з питань захисту прав інтелектуальної власності; достовірність декларування¹.

У 2017 р. завдяки контролю за правильністю визначення митної вартості забезпечено додатково надходження коштів у сумі 4,219 млрд. грн. (1,3% від загальних надходжень до Державного бюджету України), проте це на 15,3% менше, ніж у 2016 р. (рис. 3.2). Разом з тим, коригування митної вартості забезпечило у 2017 р. приблизно 94,5% додаткових надходжень до Державного бюджету.

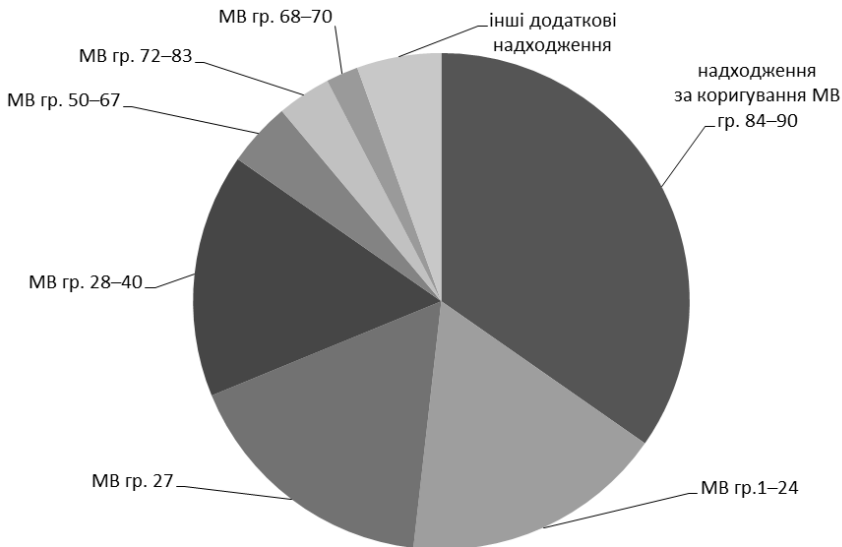

Рис. 3.2. Динаміка сум додаткових надходжень за коригування митної вартості, млрд. грн.

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

¹ Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю : Наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : №684 <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15>.

У структурі додаткових надходжень до бюджету в 2017 р. найбільша частка припадала на надходження від коригування митної вартості на товари групи 84–90 УКТ ЗЕД – машини, устаткування та транспорт (34,7%) (у 2015 р. – 21,9%, у 2016 р. – 23,5%) (рис. 3.3). Разом з тим, упродовж останнього періоду структура товарів не змінюється, але в 2017 р. у групу ризику ввійшли товари групи 68–70 УКТ ЗЕД – вироби із каміння, скла, кераміки (2,1%). За підсумками діяльності органів ДФС щодо справляння додаткових надходжень за коригування митної вартості та аналізу структури зовнішньої торгівлі, серед чинників, які впливали на зазначений процес, виокремимо зміни у товарній та географічній структурі імпорту; зменшення оподаткованого імпорту через анексію Криму та ситуацію у частині Луганської та Донецької областей; зміна біржових котирувань значної кількості товарів, наприклад, нафти, полімерів, металів та ін.; заміна дорогих товарів їхніми дешевими аналогами тощо.

Рис. 3.3. Структура додаткових надходжень до бюджету за коригування митної вартості, класифікації товарів тощо у 2017 р.

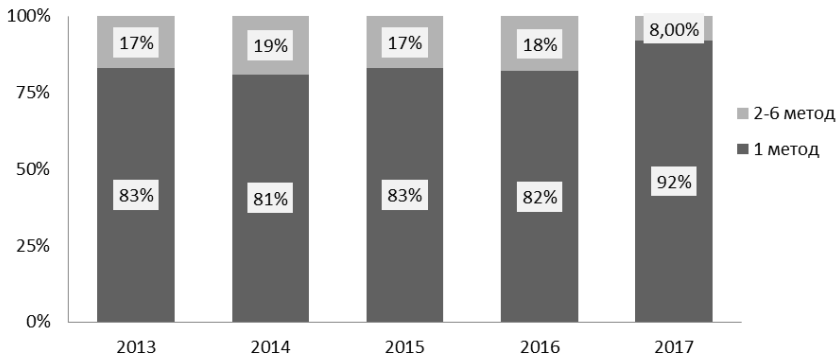
Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Раніше питання контролю за визначенням митної вартості стояло особливо гостро, адже від неправильного її визначення залежали суми митних платежів, а отже і недоотримання до бюджету значних сум. Проте з часом Україні вдалося імплементувати у вітчизняну практику вимоги СОТ щодо визначення митної вартості товарів, які переміщуються в режимі імпорту через митний кордон країни (це регламентовано главою 9 Митного кодексу України «Методи визначення митної вартості товарів, які ввозяться на митну територію України відповідно до митного режиму імпорту, та порядок їх застосування» (ст. 57–64)¹). Так, основним методом визначення митної вартості при митному оформленні залишається перший метод – за ціною договору (контракту) щодо товарів, які імпортуються (вартість операції), але, як засвідчує практика, у 2017 р. його частка застосування серед інших методів досягла 92% (рис. 3.4). У 2016 р. найбільше випадків митного оформлення за першим методом припадало на продукцію хімічної промисловості, каучук (92,9%), вироби з каміння, скла, кераміки (90%), а в 2017 р. – на метали та вироби з них (96,6%), продукцію хімічної промисловості, каучук (95,2%), паливно-енергетичні товари (93,3%), вироби з каміння, скла, кераміки (92,1%), мінеральні продукти (89,5%).

При виникненні сумнівних ситуацій митниці для отримання достовірної інформації та встановлення автентичності документів відповідно до ст. 336 Митного кодексу України мають право направляти запити до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів зарубіжних держав. У 2017 р. митницями було підготовлено і направлено 1681 запит до митних адміністрацій зарубіжних країн, на які було отримано 631 відповідь (рис. 3.5).

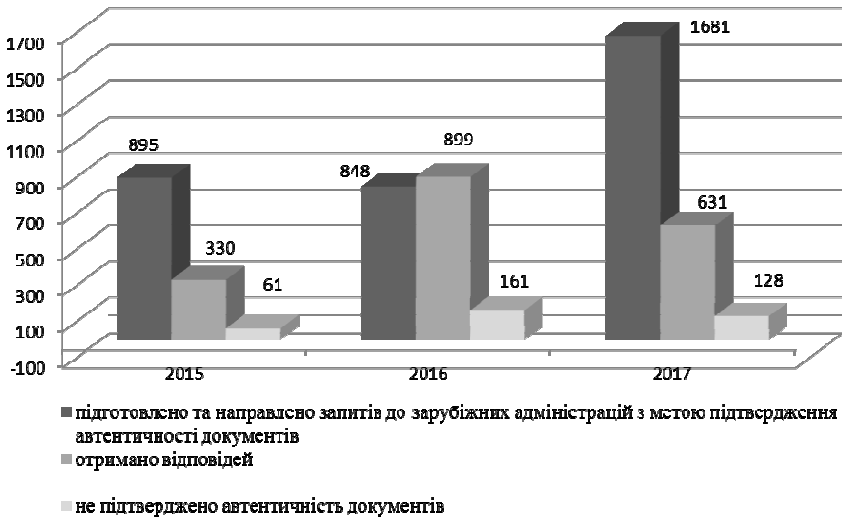
---

¹ Митний кодекс України/. Розділ III : Митна вартість товарів та методи її визначення (ст. 49–66) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/mk/rozdil-3/glava-9/>.

Рис. 3.4. Динаміка застосування першого методу визначення митної вартості товарів при митному оформленні

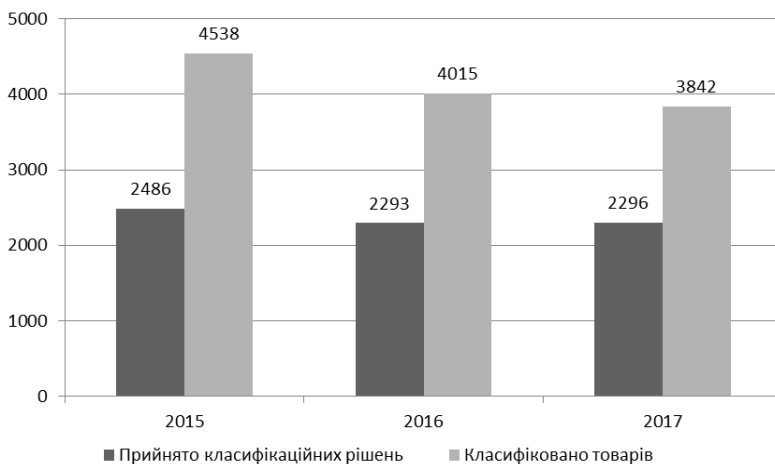
Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Рис. 3.5. Динаміка подання запитів до митних адміністрацій інших країн щодо підтвердження заявленої митної вартості товарів

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Серед фіскальних ризиків для митного простору важливе місце займають такі, як класифікація товарів і достовірність декларування країни їхнього походження. Від правильності класифікації товарів залежить, яку ставку мита буде застосовано при переміщенні товару через митний кордон. Контроль митниць у цьому напрямку є дуже важливим, оскільки йдеться не лише про фіскальні ризики, а й нефіскальні, коли, наприклад, на територію країни надходить товар, який може бути екологічно небезпечним, але за документами він класифікований по-іншому. Динаміка щодо прийняття митницями класифікаційних рішень свідчить про незначні відхилення за останні три роки (рис. 3.6), проте за кількістю класифікованих товарів простежується щораз більше змін. Щодо додаткових надходжень до бюджету за здійснення класифікації товарів зазначимо, що в 2014 р. їхня сума становила 241,1 млн. грн., у 2015 р. – 219,2 млн. грн. (від контролю класифікації товарів після митного оформлення надійшло 28,3 млн. грн.), у 2016 р. – 229,9 млн. грн. (23,2 млн. грн.), у 2017 р. – 267,7 млн. грн. (5,7 млн. грн.).

Рис. 3.6. Динаміка прийняття митницями класифікаційних рішень та класифікованих товарів

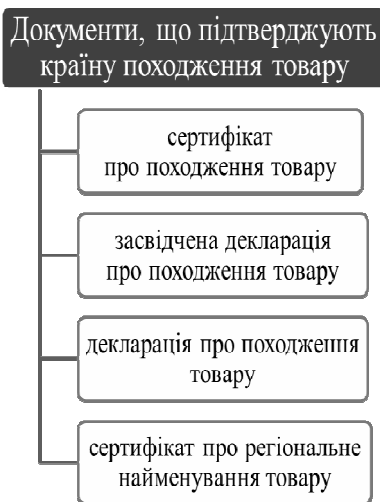
Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Контролюючи правильність декларування країни походження товарів, митниці також забезпечують додаткові надходження, тобто неврахування цього ризику має фінансове значення. Положення розділу II Митного кодексу України «Країна походження товару» (ст. 36-48), який встановлює умови та критерії визначення країни походження, необхідні для підтвердження документів, приведено у відповідність до вимог спеціального додатку К до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур та норм Угоди СОТ про правила походження товарів. За загальним правилом (п. «b» ст. 9 ч. IV Угоди СОТ), країною походження товарів вважається та країна, в якій ці товари були повністю вироблені або в якій були здійснені останні операції з їхньої переробки або виготовлення. При цьому ступінь впливу виробничого процесу або виготовлення товарів, достатній для того, щоб такий товар вважався виробленим у цій країні, визначається за допомогою критеріїв достатньої переробки (позитивні критерії). Країною походження слід вважати також групу країн чи митні союзи. Країною походження може бути також окремий регіон (частина) країни, якщо відповідно до законодавства його (її) виділяють для цілей визначення країни походження товарів¹. Ст. 38 встановлено перелік товарів, які для цілей визначення країни походження вважаються повністю виробленими в цій країні. Запропонований перелік заснований на положеннях гл. 1 спеціального дод. К до Кіотської конвенції (у редакції Брюссельського протоколу 1999 р.). До товарів, повністю вироблених у вказаній країні, зараховано ті, які традиційно вважаються повністю добутими або виробленими в цій країні. Перелік основних документів, що підтверджують країну походження товарів, наведено на рис. 3.7.

Митниці здійснюють постійний аналіз чинників, які впливають на заявлені дані. Разом з тим, попри зазначені негаразди, щодо регіонів результати дуже відрізняються (табл. 3.5)

---

¹ Митний кодекс України: практичні аспекти : навч.-метод. посіб. / ред. кол. : А. Д. Войцешук, І. О. Івашук, А. І. Крисоватий, О. М. Омельчук, П. В. Пашко [та ін.]. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 516 с.

Рис. 3.7. Документи, що підтверджують країну походження товару¹

Таблиця 3.5

Економічна ефективність виконання митних формальностей, згенерованих АСАУР

(сума збільшення митних платежів за коригування митної вартості, країни походження товарів, класифікації товарів)*

Назва митниці ДФС	Сума збільшення митних платежів, тис. грн.		
	2015	2016	2017
1	2	3	4
Київська міська митниця	282 673,35	135 592,12	129 711,78
Житомирська митниця	977,57	2 595,87	183,93
Чернігівська митниця	6 360,00	9 237,73	3 005,89
Дніпропетровська митниця	37 163,56	65 221,22	13 621,46
Запорізька митниця	15 303,19	32 100,19	40 344,45
Київська митниця	82 700,25	45 766,46	66 042,41
Рівненська митниця	2 456,82	3 720,50	9 479,40
Волинська митниця	169 542,47	188 811,47	54 631,92

¹ Там само.

Продовження табл. 3.5

1	2	3	4
Івано-Франківська митниця	17 903,50	19 846,53	15 450,09
Львівська митниця	19 798,16	16 889,15	13 529,49
Закарпатська митниця	347,77	200,08	274,89
Хмельницька митниця	2 130,37	566,11	545,03
Вінницька митниця	230,89	798,27	647,99
Тернопільська митниця	7 994,20	12 823,88	11 865,18
Чернівецька митниця	1 065,32	2 805,29	682,51
Одеська митниця	50 167,95	51 767,77	14 524,15
Миколаївська митниця	688,38	4 344,92	1 547,55
Херсонська митниця	819,61	2 252,62	938,50
Донецька митниця	4 078,55	20 578,49	97 612,37
Луганська митниця	67 855,24	39 449,97	795,60
Сумська митниця	170,70	122,10	100,42
Полтавська митниця	3 847,76	3 892,12	1 578,72
Харківська митниця	53 994,42	51 579,02	57 082,20
Кіровоградська митниця	3 260,60	5 559,30	2 033,13
Черкаська митниця	7 942,60	10 316,70	7 993,93
Енергетична митниця	1 038,76	888,86	0,00
	840 511,98	727 726,73	544 222,97

*Ця сума є складовою загальної суми збільшення митних платежів, перерахованих митницями ДФС до Держбюджету України.

У 2015 р. до митного оформлення було подано 84 тис. преференційних сертифікатів, 462 сертифікати за результатами перевірок виявилися недійсними, у 2016 р. – відповідно 43 тис. і 161. Додаткові надходження від контролю за правильністю декларування країни походження товарів у 2015 р. становили 81,0 тис. грн., у 2016 р. – 84, 3 млн. грн., у 2017 р. – 176,5 млн. грн. У 2017 р. митниці видали 57 тис. шт. сертифікатів з перевезення (форма EUR.1), основна частка їх припадала на Польщу – 30%, Німеччину – 14%, Румунію – 7%, Італію – 5%, Литву – 4%, Нідерланди – 4%. З метою перевірки достовірності документів у 2017 р. скеровано на перевірку: 1338 преференційних документів про походження товарів, 134 не-

преференційних сертифікати (15 сертифікатів виявилися фальшивими)¹.

Сертифікат з перевезення (походження) товару EUR.1 є документом, який підтверджує статус преференційного походження товарів, тобто те, що вони відповідають вимогам правил визначення преференційного походження при застосуванні преференційних ставок ввізного мита. Термін дії сертифіката становить 4 місяці. Сертифікат видається ДФС безкоштовно для пред'явлення при ввезенні товарів на митну територію країн ЄС та ЄАВТ, Чорногорії², оскільки товари, що експортуються, мають відповідати вимогам Європейського Союзу, зокрема Протоколу 1 щодо визначення концепції «походження товарів» і методів адміністративного співробітництва згідно з Угодою про асоціацію³. Якщо загальна фактурна вартість партії товарів, походженням з України не перевищує 6 000 євро, то оформляти сертифікат не потрібно.

Існування фіскальних ризиків митного простору України не нівелюється заходами модернізації митної системи, оскільки зміна обсягів умовно нарахованих митних платежів за здійснення класифікаційної роботи та виконання контролюючих функцій митними інституціями не є показником їхньої ефективної діяльності. Як правило, зростання сум додаткових надходжень митних платежів вважають позитивною тенденцією. Проте зауважимо, що такий факт може свідчити не тільки про порушення з боку суб'єктів ЗЕД, яке було згодом виявлене, а й про вразливість щодо виконання функцій митниць (корупційна складова та незаконні дії), оскільки во-

---

¹ Звіт Державної фіскальної служби України за 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sfs.gov.ua/data/files/223549.PDF>.

² Про затвердження Порядку заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення (походження) товару EUR.1 : наказ Міністерства фінансів України № 950 від 20.11.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1563-17>.

³ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

ни допустили виникнення такої ситуації¹. У світовій практиці існують уніфіковані документи визначення і митної вартості товарів, і країни походження товарів, практичне застосування яких має великий вплив на зменшення ризиків митного простору країн. Нині важливими залишаються регулююча роль держави та побудова антикорупційного суспільства, яке не створює сприятливих передумов для порушень.

3.2. Порушення митних правил і контрабанда як деструктивні чинники функціонування митного простору України

Зростаючі виклики глобалізації та динамічний розвиток міжнародної торгівлі потребують новітніх підходів до інструментарію контролю за дотриманням правил переміщення товарів і предметів через митний кордон. Проблеми порушення митних правил, у тому числі переміщення контрафактних товарів, і контрабанди залишаються невирішеними досі, незважаючи на спільні ініціативи міжнародних організацій та урядів країн. На сьогодні лише законодавче врегулювання цього питання неможливе, хоча національне митне законодавство більшості країн світу уніфіковане та гармонізоване, враховує основні міжнародно-правові акти. На практиці контрабанда та порушення правил переміщення через митний кордон створюють негативний імідж для держави, загрожують її національній безпеці та економіці.

Проблематика порушення митних правил і контрабанди товарів має давню історичну основу, про що зазначають науковці². Проте в умовах глобалізації та інтеграції країн у глобальний простір, поси-

---

¹ Руководство по модернизации таможенной службы / под ред. Люка де Вульфа, Хосе Б. Сокола. – М. : Весь мир, 2007. – 328 с.

² Саско О. Генеза кримінальної відповідальності за контрабанду [Електронний ресурс] / О. Саско // Історико-правовий часопис. – 2014. – № 1. – С. 107–111 – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2014_1_25.

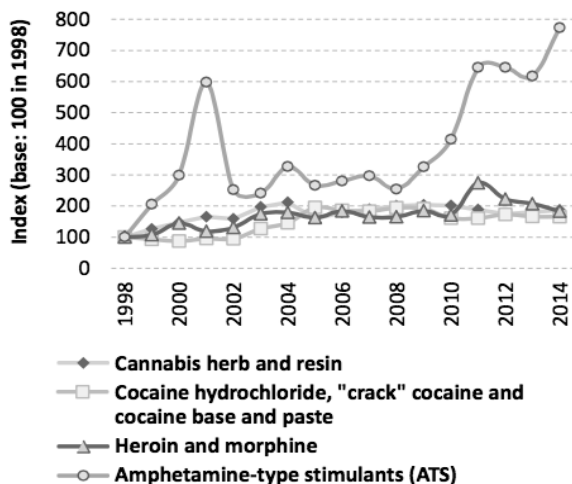
лення їхньої взаємозалежності та боротьби за природні, фінансові й людські ресурси ці процеси набули нових ознак. Відповідно змінилися форми порушення правил переміщення товарів через митний кордон, формуються їхні нелегальні ринки. Серед основних предметів нелегальних ринків, функціонування яких є прямою загрозою і викликами для глобальної та національних економік, де здійснюються часті переміщення через митний кордон із порушенням митних правил і контрабандним шляхом, виокремлено наркотичні засоби, об'єкти дикої флори та фауни, контрафактні товари, культурні цінності, зброю та вибухові речовини. Питання контрабанди та переміщення предметів із порушеннями неодноразово розглядались на засіданнях міжнародних організацій і дослідницьких центрів, висвітлювались у щорічних звітах та аналітичних доповідях.

В умовах глобалізації актуалізуються питання зміцнення позицій держави в забезпеченні прозорості зовнішньоекономічних відносин і митного простору, підтримки його безпеки та використання захисних інструментів щодо незаконного переміщення товарів і предметів через митний кордон, запровадження превентивних заходів. Серед загроз нелегального переміщення товарів, які наявні в усіх країнах світу, основними залишаються наркотичні засоби, зброя, вибухові речовини, контрафактні товари, культурні цінності тощо.

Незаконне виробництво та торгівля наркотичними засобами, незважаючи на сформовану міжнародну систему контролю, є основними складовими світової нелегальної торгівлі. Так, надалі зберігається тенденція розповсюдження наркотиків у світі¹. У 2014 р. основним об'єктом наркобізнесу був канабіс (рис. 3.8). Зазначимо, що основні шляхи переміщення наркотичних засобів залишаються сталими, бо цей бізнес через корупційну складову набув глобального поширення.

---

¹ World Drug Report.2015. United Nations Office on Drugs and Crime [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unodc.org/wdr2015/>

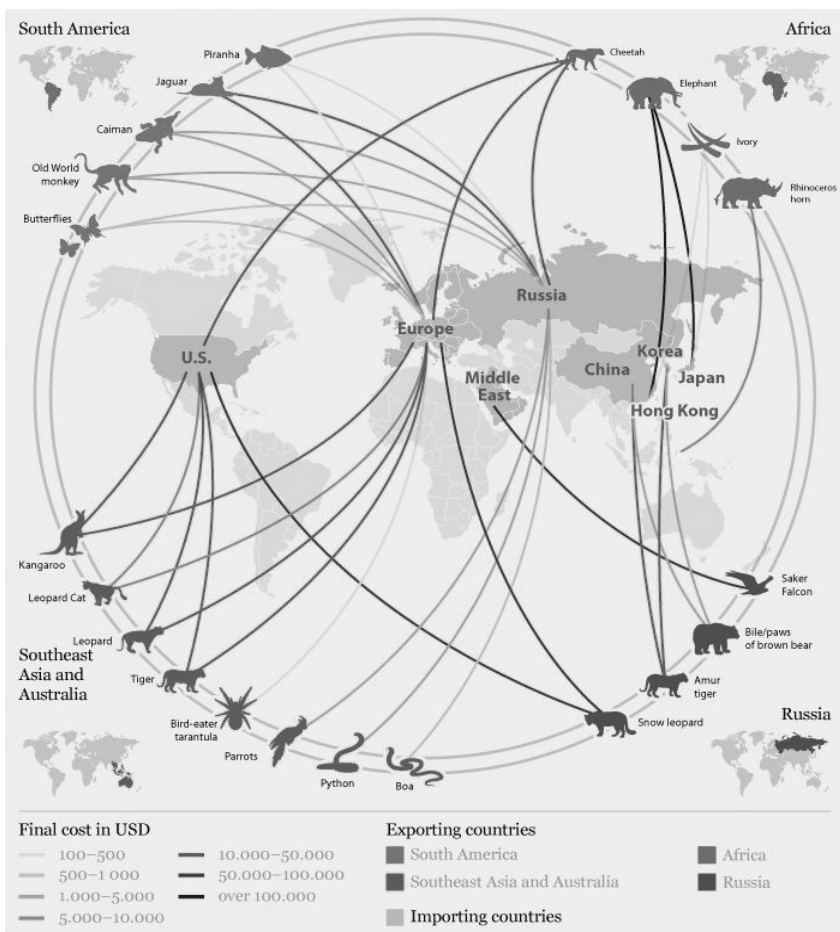

Рис. 3.8. Динаміка обсягів вилучення наркотиків у світі, 1998–2014 рр.¹

Незаконна міжнародна торгівля предметами дикої флори і фауни (поряд з іншими несприятливими чинниками) призвела до того, що за останні десятиліття втрачено майже половину її рідкісних видів. Правова система CITES є основою розвитку регулювання міжнародної торгівлі видами дикої флори і фауни². Так, за різними підрахунками, нелегальна торгівля такими товарами коливається в межах 6–20 млрд. дол. США щороку. Регулювання цього сектору торгівлі є необхідним з огляду на обсяги незаконної торгівлі видами, які зникають або перебувають на межі зникнення, та існуючі налагоджені канали переміщення (рис. 3.9). Відповідно сформований перелік представників флори та фауни, які потребують особливого контролю при переміщенні через кордон.

¹ World Drug Report.2016. United Nations Office on Drugs and Crime [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.unodc.org/doc/wdr2016/WORLD_DRUG_REPORT_2016_web.pdf

² Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cites.org/eng/app/appendices.php>

Рис. 3.9. Контрабандні маршрути нелегальної міжнародної торгівлі рідкісними видами флори і фауни ¹

Ознайомлення з таким переліком є надзвичайно важливим при перевезенні товарів через митний кордон, а виявлення фактів порушення митних правил залежить насамперед від ступеня обізна-

¹ Smuggling routes of the illegal wildlife trade [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pinterest.co.uk/pin/260082947207568309/>.

ності митників із класифікацією тварин і рослин за характерними ознаками, дозвільними документами, які необхідні для перевезення.

На сьогодні п'ять інституцій – the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), the Secretariat of the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES), the International Criminal Police Organization (INTERPOL), the World Bank and the World Customs Organization – утворюють International Consortium on Combating Wildlife Crime (ICWC). Переміщення рідкісних видів флори і фауни через митний кордон здійснюється з приховуванням від контролю, із фальсифікацією документів, поза зонами пропуску, у формі відкритого переміщення в зв'язку із недостатньою інформованістю працівників митниць. Саме тому акцентується насамперед на професійній підготовці осіб, що здійснюють перевірку законності переміщення товарів через митний кордон, для чого проводяться навчальні семінари як міжнародними організаціями, так і навчальні курси та інтерактивні тренінги в межах національних інституцій.

Торгівля контрафактними товарами та їхнє переміщення через митні кордони є складовою бізнесу міжнародних злочинних угруповань і чинником, що посилює корупцію в державних органах влади. Разом з тим, ввезення такої продукції, крім фінансових та економічних ризиків, зумовлює виникнення інших, не менш важливих: небезпека життю та здоров'ю людей, негативні екологічні наслідки¹ тощо.

В останній період зростає загроза нелегального ввезення контрафактних пестицидів, у тому числі в Україну. На практиці для переміщення пестицидів із порушенням митних правил найчастіше використовуються такі способи: зміна концентрації діючої речовини; помилкове декларування назви, маси і вартості пестицидів і діючих речовин; приховування від митного контролю в пунктах пропуску; роздрібнення партії товару; перепакування та формування

---

¹ The Green Customs Guide to Multilateral Environmental Agreements. United Nations Environment Programme [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.greencustoms.org/reports/guide/Green_Customs_Guide%20\(low\).pdf](http://www.greencustoms.org/reports/guide/Green_Customs_Guide%20(low).pdf)

нових партій; перерваний транзит, експорт контрафакту під прикриттям необхідності переміщення складських залишків компаній різного розміру¹. Протидія такому порушенню митних правил можлива лише за вдосконалення системи аналізу ризиків і впровадження відповідних профілів ризику; створення сучасних митних лабораторій; проведення роз'яснювальної роботи та навчання працівників митних і прикордонних служб, які безпосередньо задіяні в пропуску таких товарів через митний кордон; обмеження пунктів пропуску пестицидів і небезпечних відходів, відстежування злочинних угруповань, задіяних у ланцюгах постачання контрафактних товарів, використання інструментів запобігання контрафакту пестицидів в країні (табл. 3.6) тощо.

Світовий ринок зброї залишається найменш дослідженим, оскільки його нелегальний сегмент формується з так званих «сірого» і «чорного» ринків, розрахувати обсяги постачання зброї через які надзвичайно складно. Зважаючи на зростання політичної напруженості та терористичних загроз у світі, вогнища військових протистоянь і конфліктів, за різними дослідженнями, нелегальний сегмент ринку озброєння становить 5% від легального.

Інтеграція України у глобальний торговельний та європейський економічний простір є поштовхом до імплементації міжнародних і європейських стандартів у діяльність митниць. З огляду на це важливою є уніфікація законодавства щодо переміщення товарів і предметів через митний кордон, підтримка партнерських відносин із компетентними органами, що здійснюють протидію порушенню митних правил та контрабанді.

Офіційна статистика щодо реальних обсягів імпорту та контрабанди є суттєво заниженою з огляду на можливість використання злочинних схем. Масштаби контрабандних поставок особливо значимі в прикордонних областях України. На цих територіях діють певні угруповання, що складаються із чиновників і представників реальних власників бізнесу, які допомагають «сіро-чорним» мит-

---

¹ Counteraction to Counterfeit and Contraband Pesticides. Methodology [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://www.osce.org/secretariat/192516?download=true>

ним брокерам у практичній реалізації таких схем. Відповідно, що така ситуація ставить офіційних імпортерів у нерівні умови з «сі-рими» постачальниками, не беручи до уваги негативний вплив на розвиток вітчизняних виробників.

Таблиця 3.6

Інструменти запобігання контрафакту пестицидів у країну¹

Інструменти запобігання контрафакту
Запобігання
Реєстрація пестицидів: – доопрацювання законодавства про тимчасову реєстрацію і заборону імпорту та реалізації товарних партій тимчасово зареєстрованого препарату; – уніфікація вимог до реєстрації для оригінальних і генеричних препаратів; – взаємодія між реєстратором і фіскальними органами (митницею і податковою інспекцією); – аудит зареєстрованих раніше брендів; – співпраця між реєструючими органами країни і держав-виробників.
Митне очищення: - аналіз митних ризиків; - раннє повідомлення – співпраця з митними службами країн-імпортерів та експортерів.
Логістика і торгівля: – вилучення контрафакту з ринку; – перевезення з сертифікованими підприємствами.
Знищення відходів і тари з-під пестицидів
Інформування широких верств населення
Взаємодія з бізнесом
Підготовка
Міжвідомчі рейди
Карантинні склади
Інформування широких верств населення
Співпраця з митними службами країн-імпортерів і експортерів

Крім адміністративних правопорушень, значну загрозу митному простору становлять кримінальні злочини, а саме контрабанда згі-

¹ Counteraction to Counterfeit and Contraband Pesticides. Methodology Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.osce.org/secretariat/192516?download=true>.

дно зі ст. 201 та 305 Кримінального кодексу України¹. При цьому посадові особи митниць фактично усунуті від здійснення процесуальних дій у разі виявлення зазначених злочинів. Дії посадових осіб митниць зводяться лише до повідомлення відповідних служб про виявлені ознаки злочину (за січень-вересень 2017 р. митницями ДФС до правоохоронних органів України направлено 663 повідомлення про протиправні діяння, що містять ознаки злочинів, передбачених вказаними статтями КК України).

Основними законодавчими актами, що визначають наявність порушення митних правил і контрабанди в Україні, регулюють вітчизняну практику виявлення та протидії цим процесам, є Митний² та Кримінальний³ кодекси України, адаптовані до світової практики. Зокрема, відбувається процес гуманізації відповідальності за порушення у митній сфері^{4,5}, використання сучасних практик й інституційного забезпечення протидії таким порушенням і злочинам⁶. Проте окремі положення кодексів потребують узгодження, зокрема в частині декриміналізації, оскільки вітчизняна практика засвідчила недостатню ефективність такого рішення^{7,1}, що підтвер-

¹ Кримінальний кодекс України №2341-14 від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

² Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

³ Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України №4025-VI від 15.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17.

⁵ Некига С. Н. Компромисс как составляющая механизма действия права / С. Н. Некига // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2013. – Т. 26 (65), № 2-2. – С. 38–44.

⁶ Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://center.km.ua/index.php/ua/>.

⁷ Авдеев О. Р. Взаємодія органів доходів і зборів з правоохоронними та контролюючими органами у протидії контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та фальсифікованих ліків [Електронний ресурс] / О. Р. Авдеев // Lex Portus. – 2016. – № 2. – С. 124–149. – [Ер]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_2_13.

джується аналізом показників боротьби із порушенням митних правил та контрабандою, за даними Державної фіскальної служби України².

Вітчизняне законодавство щодо порушення митних правил і контрабанди зазнало змін в останній період. Так, відповідно до ст. 458 Митного кодексу України порушення митних правил визначається як «...протиправні, винні дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх органам доходів і зборів для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем»³. Основні види порушення митних правил встановлюються ст. 468–485 Митного кодексу України і за них передбачена адміністративна відповідальність. Щодо трактування контрабанди зазначимо, що в 2012 р. відбулася декриміналізація товарної контрабанди відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності»⁴. Відповідно протиправні дії, які раніше кваліфікувалися як контрабанда, зараховані до порушення митних правил. Однак у ст. 201 Кримінального кодексу України контрабанда трактується як незаконне переміщення товарів через митний кордон України, тобто поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, яке вчинене у великих розмірах. Предметами контрабанди є історичні та культурні цінності; отруйні, сильно-

---

¹ Приймаченко Д. В. Інформування як форма взаємодії органів доходів і зборів у процесі здійснення митних процедур Д. В. Приймаченко // Фінансове право. – 2014. – № 3. – С. 25–29.

² Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sfs.gov.ua/data/files/131201.pdf.

³ Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

⁴ Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» №4025-VI від 15.11.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17

діючі, радіоактивні або вибухові речовини; зброя і боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї); стратегічно важливі сировинні товари (наприклад, на які поширюється режим ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій)¹. Митним кодексом України передбачені заходи щодо запобігання та протидії контрабанді (у разі контрольованих поставок наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та переміщення товарів під негласним контролем (ст. 456–457)) (за січень-жовтень 2016 р. митницями проведено 51 контрольовану поставку). Позитивним моментом у новому Митному кодексі вважаємо можливість застосування мирової угоди при виявленні порушення митних правил (якщо немає ознак кримінального правопорушення), зокрема, це регламентується статтею 521 через укладення мирової угоди між особою, яка вчинила правопорушення, та органом доходів і зборів². Таке застосування правового компромісу у митній сфері є виправданим, оскільки він дає можливість детінізувати економіку, виконує регулятивну функцію та спрямований на вирішення конфліктних ситуацій³.

Слід зазначити, що важливим моментом вважаємо на сьогодні внесення змін до ст. 201 Кримінального кодексу України щодо визначення предмета такого злочину, зокрема ч. 1 цієї статті було доповнено словами «частин вогнепальної нарізної зброї»⁴. До вступу в дію змін до Кримінального кодексу України (визначені Законом України № 2052-VIII від 18.05. 2017 р.) при виявленні посадовими особами митниць ДФС під час здійснення митного контролю час-

---

¹ Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

² Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17_

³ Некига С. Н. Компромисс как составляющая механизма действия права / С. Н. Некига // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2013. – Т. 26 (65), № 2-2. – С. 38–44.

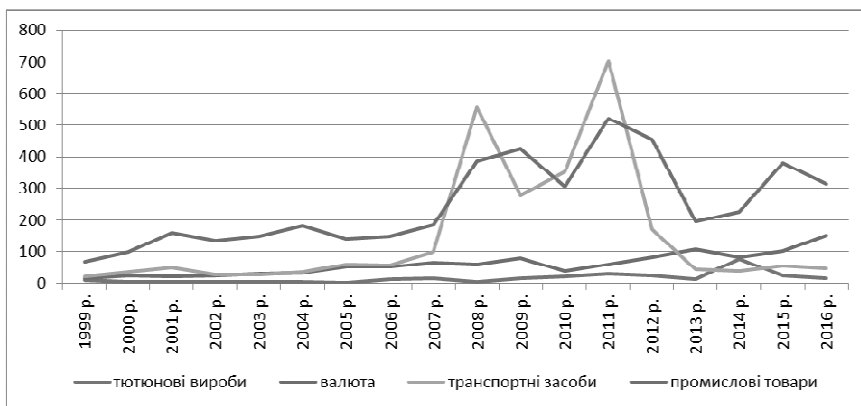
⁴ Про внесення зміни до статті 201 Кримінального кодексу України щодо криміналізації контрабанди частин вогнепальної зброї : Закон України №2052-VIII від 18.05.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2052-19>.

тин вогнепальної нарізної зброї (з приховуванням або поза митним контролем) злочину у діях порушника не вбачалось, тому таке діяння кваліфікувалось як правопорушення. Хоча суспільна небезпека була доволі високою, бо частини вогнепальної нарізної зброї як і зброя, аналогічну загрозу для життя та здоров'я людини.

У 2016 р. митницями Державної фіскальної служби України виявлено 23235 порушень митних правил (на суму понад 2 млрд. грн.), розглянуто 12839 справ про порушення митних правил, за 7952 справами тимчасово вилучено предметів правопорушення загальною вартістю 627 млн. грн., зокрема: промислових товарів (353 млн. грн.), валюти (161 млн. грн.), продовольчих товарів і сільськогосподарської продукції (62 млн. грн.), транспортних засобів (51 млн. грн.)¹. Динаміка вартості тимчасово вилучених предметів правопорушень (рис. 3.10) дає підстави для таких висновків: відсутні чіткі взаємопов'язані тренди у виявленні порушень митних правил за групами предметів; найбільші обсяги вилучених предметів за період 2008–2011 рр. припадали на транспортні засоби (для них характерна найбільш нестабільна динаміка); у післякризовий період активізувалося переміщення промислових товарів із порушенням митних правил; серед продовольчих товарів після світової економічної кризи вагому частку становили тютюнові вироби (так, у 2009 р. їхня частка за вартістю вилучення дорівнювала 37%, 2010 р. – 16,1%, 2011 р. – 53,3%, 2012 р. – 45,6%, 2013 р. – 40,2%, 2014 р. – 79,8%, 2015 р. – 23,16%, 11 місяців 2016 р. – 29,2%). Здебільшого на території України тютюнові вироби виготовляються на підпільних підприємствах, які ухиляються від оподаткування. І, незважаючи на зобов'язання щодо імплементації вітчизняного законодавства відповідно до директив ЄС, Україна лідирує за нелегальним постачанням сигарет на територію Європейського Союзу².

¹ Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sfs.gov.ua/data/files/131201.pdf.

² Project SUN. A study of the illicit cigarette market in the European Union, Norway and Switzerland. 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/project-sun-report.pdf>.

Рис. 3.10. Динаміка вартості вилучених предметів порушення митних правил в Україні, млн. грн. *

*2016 р. – дані за 11 місяців.

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Митницями у 2016 р. до правоохоронних органів також передано 1613 повідомлень про виявлення ознак кримінальних правопорушень і злочину відповідно до Кримінального кодексу України, оскільки вони не уповноважені проводити дізнання у справах про контрабанду, а лише виявляють предмет контрабанди. Зокрема, виявлено 1122 випадки переміщення із порушеннями через митний кордон наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, 469 випадків переміщення зброї та боєприпасів ¹.

Значимо, що Україна активно залучена до глобальних контрабандних потоків наркотичних засобів ² та використовується як транзитна територія для їхнього постачання в країни Європейського Союзу. А це становить загрозу безпеці ЄС, бо, за різними оцінюваннями, роздрібний ринок нелегального обігу наркотиків у краї-

¹ Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sfs.gov.ua/data/files/131201.pdf.

² Illicit Trade Report 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://illicittrade.com/reports/downloads/OMD_ITR_Complete_LR_2016_12_04.pdf.

нах-членах оцінюється в розмірі 21–31 млрд. євро (2013 р.)¹ і, наприклад, у 2015 р. здійснено 732 000 вилучень канабісу (його основна частка постачається через Іспанію з Марокко). Така ситуація потребує покращення міжнародного співробітництва в напрямку протидії контрабанді наркотиків, враховуючи те, що територія України є у маршруті транзитного переміщення наркотичних засобів, у тому числі героїну, зокрема «балканським шляхом».

За даними Державної фіскальної служби України, митницями за 10 місяців 2016 р. виявлено 970 випадків незаконного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (810 випадків за такий самий період 2015 р.), зокрема: канабісу – 48,1 кг; кокаїну – 11,8 кг; інших наркотичних засобів – 5,2 кг, 13457 таблеток, 1095 капсул, 82 ампули; психотропних речовин – 8,4 кг, 30894 таблетки, 16350 капсул, 10 ампул; прекурсорів – 5,6 кг, 1801 таблетка, 161 л, 8 капсул, 1 ампула. Разом з тим, до правоохоронних органів скеровано 411 повідомлень щодо протиправних дій за ст. 350 Кримінального кодексу України, 146 повідомлень – за ст. 307 і 309. Здебільшого випадки нелегального переміщення наркотичних засобів зафіксовано автомобільним транспортом (488 затримання) та при поштових пересиланнях (307), значно менше – залізничним (92), авіаційним (27), морським транспортом (22) та при пішому переході (34). У світовій практиці для виявлення предметів контрабанди та порушення митних правил активно використовуються кінологічні команди. У цьому напрямку в Україні існують значні диспропорції між митницями у залученні службових собак до процедури митного контролю, а відповідно і різна результативність виявлення предметів контрабанди та порушення митних правил. За 6 місяців 2017 р. найбільше виявлено таких фактів на Львівській митниці (78 випадків), Волинській (30), Харківській (23), Сумській (17) і Закарпатській (10).

Органами ДФС постійно виявляються факти незаконного перебування на митній території України транспортних засобів інозем-

¹ European Drug Report. Trends and Developments. 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.emcdda.europa.eu/system/files/.../TDAT17001ENN.pdf.

ної реєстрації, а також користування та розпорядження останніми без дозволу, та складаються протоколи про порушення митних правил за ознаками правопорушень, передбачених ст. 470, 481 і 485 Митного кодексу України, де предметами таких правопорушень є легкові транспортні засоби іноземної реєстрації¹. Оскільки вищевказані правопорушення передбачають лише накладення штрафу, органи ДФС не мають повноважень вилучати предмети цих правопорушень. Навіть з огляду на складання протоколів за кожним випадком виявлення ПМП митними органами такі правопорушення фактично не припиняються, оскільки майже всі транспортні засоби, які є предметами правопорушень у вказаних справах про ПМП, на теперішній час не вивезено за межі митної території України.

Поряд із міжнародним співробітництвом, Державна фіскальна служба та її підрозділи проводять тематичні семінари і круглі столи, щоб отримати інформацію про існуючі проблеми в протидії порушенню митних правил безпосередньо від представників територіальних органів. Вважаємо, що серед проблемних питань діяльності митниць доволі часто залишаються не вирішеними ті, що безпосередньо пов'язані з відсутністю у підрозділів протидії митним правопорушенням статусу правоохоронних органів, і не лише щодо виявлення предметів контрабанди (ст. 201 та 305 Кримінального кодексу України), а й при виконанні службових обов'язків, наприклад: 1) неотримання інформації від Державної міграційної служби щодо реєстрації на території певної області громадян через посилення на ч. 1 ст. 5 Закону України «Про захист персональних даних», ст. 11 та 21 Закону України «Про інформацію» та ч. 2 ст. 19 Конституції України; такий підхід не дає змоги здійснити перевірку громадян щодо порушення митного законодавства, насамперед у відповідь на запити митних органів іноземних держав, установ та організацій; 2) зберігається проблема обміну оперативною інформацією і відсутності чіткої координації з її використанням між ми-

---

¹ Митний кодекс України від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

тницями та правоохоронними органами. Їхнє вирішення можливе через надання митницям статусу «правоохоронного» підрозділу щодо протидії порушенню митних правил і контрабанді та внесення відповідних змін у законодавство.

Проблемним є незбігання інформації, зокрема при проведенні перевірки достовірності подання інформації суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності виявляється невідповідність у даних, що подаються на українську митницю та митницю країни-імпортера (експортера), що зменшує (збільшує) базу оподаткування. На необхідності посилення співпраці митних і правоохоронних органів акцентують і вітчизняні науковці^{1,2}.

Зважаючи на те, що непоодинокими є випадки порушення митних правил із переміщенням транспортних засобів, органи Державної фіскальної служби виявляють факти незаконного перебування на митній території України транспортних засобів іноземної реєстрації, а також користування та розпорядження останніми без дозволу органу доходів і зборів, складають протоколи про порушення митних правил за ознаками правопорушень, передбачених ст. 470, 481 і 485 Митного кодексу України [10], де предметами правопорушень визначено легкові транспортні засоби іноземної реєстрації. Разом з тим, ці органи не мають повноважень вилучати предмети правопорушень, і такі транспортні засоби не вивозяться за межі митної території України. Можливим шляхом запобігання таким порушенням може бути збільшення розміру штрафу та тимчасове затримання або вилучення предмета правопорушення.

Ще однією проблемою залишається відсутність у вітчизняному законодавчому полі встановлених як терміну тимчасового ввезення

---

¹ Авдеев О. Р. Взаємодія органів доходів і зборів з правоохоронними та контролюючими органами у протидії контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та фальсифікованих ліків [Електронний ресурс] / О. Р. Авдеев // *Lex Portus*. – 2016. – № 2. – С. 124–149. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_2_13.

² Приймаченко Д. В. Інформування як форма взаємодії органів доходів і зборів у процесі здійснення митних процедур / Д. В. Приймаченко // *Фінансове право*. – 2014. – №3. – С. 25–29.

транспортних засобів комерційного призначення, так і відповідальності за порушення термінів їхнього тимчасового ввезення. Так, ст. 108 Митного кодексу України визначено, що термін тимчасового ввезення транспортних засобів комерційного призначення встановлюється органом доходів і зборів з урахуванням того, що ці транспортні засоби мають бути реекспортовані відразу ж після закінчення транспортних операцій, для яких вони були ввезені. Крім того, ст. 481 Митного кодексу України передбачена відповідальність за перевищення терміну тимчасового ввезення або тимчасового вивезення товарів, але відповідно до п. 57 ст. 4 МКУ транспортні засоби комерційного призначення до товарів не належать. Із урахуванням існуючої практики порушення митних правил важливо доповнити текст цього пункту словами «транспортних засобів комерційного призначення». А також викласти ч. 2 ст. 108 Митного кодексу України у такій редакції: «Термін тимчасового ввезення транспортних засобів комерційного призначення встановлюється органом доходів і зборів з урахуванням того, що ці транспортні засоби мають бути реекспортовані відразу ж після закінчення транспортних операцій, для яких вони були ввезені, але не має перевищувати 20 днів з дати ввезення транспортних засобів комерційного призначення, що використовуються для транспортування товарів, без урахування часу перебування транспортних засобів комерційного призначення під митним контролем у зонах митного контролю».

В числі ризиків для митного простору залишається незаконна торгівля культурними цінностями, де злочинність набула транснаціонального характеру¹. Культура як один із визначальних інститутів розвитку держави дає змогу зберігати, примножувати та передавати у спадок ті духовні та матеріальні цінності, які є базовими для кожного суспільства. Історично культурна спадщина формує стійкі ціннісні установки розвитку країн та є об'єднавчим чинни-

---

¹ Voitseshchuk A. Risks of moving cultural property across the customs border: challenges for Ukraine [Електронний ресурс] / A. Voitseshchuk, S. Stopenchuk // Схід. – 2016. – № 4. – С. 17–22 – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2016_4_3.

ком для носіїв цієї культури. Культура з позицій духовної складової – це звичаї, норми поведінки, мова та мовні образи, вірування, тощо; матеріальна складова культури – це культурні цінності. В умовах глобалізації спостерігаємо дві суперечливі тенденції: за наближення країн одна до одної створюється передумови для обміну культурними цінностями між ними і водночас поглиблюється універсалізація культур і посилюються виклики щодо незаконного переміщення культурних цінностей між країнами та їхнього подальшого продажу на нелегальних ринках. Така ситуація потребує розширення співробітництва країн з метою мінімізації ризиків і загроз, які спричинюються залученням культурних цінностей до глобального незаконного обігу. Основними шляхами протидії вважаємо такі: виявлення фактів незаконного переміщення цінностей через митний кордон; протидія вивезенню їх із країн і територій, що перебувають у зоні військових та збройних конфліктів; запобігання підробленню документів і фальсифікуванню культурних цінностей, крадіжкам, незаконним розкопкам тощо.

Збереження культурних цінностей країн на сьогодні зазнає впливу численних викликів і загроз, адже у світі, незважаючи на колективні превентивні заходи щодо нелегального їхнього переміщення, ефективно функціонують так звані «чорні» ринки, через які товари потрапляють у приватні колекції. Міжнародні організації працюють над постійним удосконаленням дієвих бар'єрів для незаконного переміщення культурних цінностей, оскільки лібералізація торгівлі та спрощення митних формальностей фактично відкрили кордони для контрабанди. У світовому вимірі ситуація загострюється використанням коштів, отриманих від нелегального продажу культурних цінностей, на фінансування розвитку тероризму. Такі механізми не є новими, бо, за дослідженнями міжнародних організацій, вони використовувалися представниками Аль-Каїди під час військових компаній в Афганістані та Іраку. Так, лише за 2001–2002 рр. в Афганістані викрадено понад 10000 артефактів. Аналогічні процеси відбувалися і в Сирії та Єгипті (у 2011 р. через заворушення з музею у Каїрі викрадено 18 артефактів).

Військові та збройні конфлікти є сприятливим середовищем для незаконного заволодіння культурними цінностями, що вважаємо ще одним викликом для країн, чия культурна спадщина може опинитися під загрозою, і тих, які стануть країною транзиту та призначення викрадених або незаконно вивезених цінностей. Так відбулося і в країнах Близького та Середнього Сходу, де складна військово-політична ситуація сприяла пограбуванню музеїв пам'ятників Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Боротьба із транснаціональною злочинністю належить до завдань Інтерполу (International Criminal Police Organization), створеного у 1923 р., до якого Україна приєдналася у листопаді 1992 р. на 61-й сесії Генеральної асамблеї. Практика Інтерполу з виявлення викрадених культурних цінностей і протидія їхньому подальшому обігу започаткована у 1947 р. Такий тривалий період діяльності дав змогу організації на початку 2016 р. сформувати інформаційну базу – Банк даних викрадених творів мистецтва (містить інформацію про понад 45000 предметів). Картотека викрадених культурних цінностей є у відкритому онлайн-доступі не лише для правоохоронних органів, а й зареєстрованих користувачів, тому добросовісний покупець завжди може перевірити законність майбутнього придбання товару та уникнути проблем із переміщенням культурних цінностей через кордон. В Україні в 2015 р. у пунктах пропуску через державний кордон була розпочата робота з базами даних Інтерполу, яка продовжується й надалі.

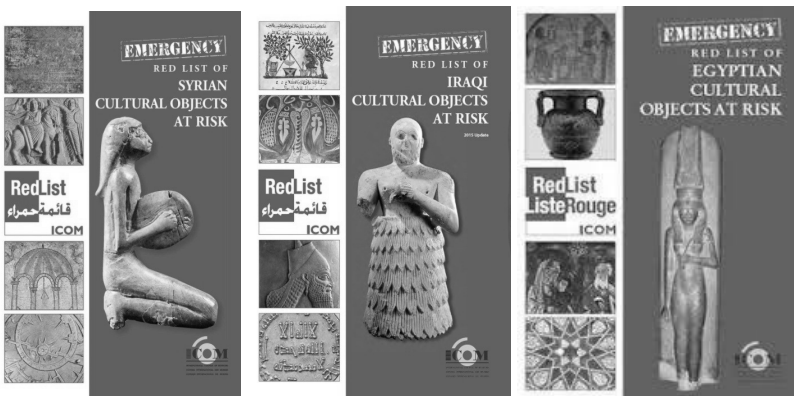
Спільними зусиллями Інтерполу, ЮНЕСКО та Міжнародної ради музеїв (ICOM, 1946 р.) проводиться постійна робота із розробки нових механізмів пошуку культурних цінностей, які перебувають у розшуку, та запобігання подальшому їхньому продажу, повернення законним власникам. Відповідно проводиться облік не лише цінностей у музеях, а й приватних колекцій.

У 2013 р. ICOM сформовані так звані «червоні списки» (Red Lists Database)¹, в які внесено артефакти з територій, де відбуваються військові конфлікти або ж відсутня належна система контро-

---

¹ ICOM: Red Lists Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://icom.museum/resources/red-lists-database/>.

лю за переміщенням культурних цінностей. Метою таких списків є інформування країн та потенційних покупців про можливість незаконного переміщення або ж придбання культурних цінностей, які перебувають у розшуку. «Червоні списки» складено для таких країн, як Афганістан, Камбоджі, Китай, Колумбія, Мексика, Домініканська Республіка, Єгипет, Гаїті, Ірак, Лівія, Перу, Сирія, і регіонів Африки, Центральної та Латинської Америки. Для Сирії, Іраку-2015 і Лівії сформовано так звані «надзвичайні червоні списки» (Emergency Red Lists), оскільки для них існує особлива загроза незаконної торгівлі культурними цінностями (рис. 3.11).

**Рис. 3.11. Титульні сторінки
«Надзвичайних червоних списків» ICOM**

Боротьба із незаконним обігом культурних цінностей не обмежується тільки виявленням незаконного їхнього переміщення через кордон. Це також протидія їхньому вивезенню з територій, що перебувають у зоні військових і збройних конфліктів, підробленню документів, фальсифікуванню культурних цінностей, крадіжкам із музеїв та приватних колекцій, незаконним розкопкам. До міжнародних правових документів, що є базовими в охороні культурної спадщини та спрямовані на протидію нелегальному переміщенню культурних цінностей, належать такі: United Nations Security Council Resolution 2199 (2015), United Nations Convention against

Corruption (2003), United Nations Convention against Transnational Organized Crime (2000), International Convention for Suppression of Financing Terrorism (1999), UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (1995), Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property¹.

На виконання положення ст. 6 Конвенції про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності ЮНЕСКО, від 14.11.1970 р. (ратифікована Указом Президії ВР УРСР № 5396-XI (5396-11) від 10.02.1988 р.)² у 2005 р. Всесвітня митна організація та ЮНЕСКО розробили уніфікований експортний сертифікат для культурних цінностей³, наявність якого підтверджує законність вивезення. В іншому разі ввезення культурної цінності без сертифіката розглядатиметься як незаконне. Сертифікат складається у п'яти примірниках, містить 21 пункт та повторює стандартну ліцензію ЄС, передбачену Регламентами ЄС 3911/92 та 116/2009^{4,5}.

Для покращення інформаційного обміну між країнами за ініціативи Всесвітньої митної організації розпочато створення глобальної мережі регіональних вузлів зв'язку RILO⁶, збору інформації та

---

¹ Works of art. Legal materials: Interpol [Е р]. – Р д : <http://www.interpol.int/Crime-areas/Works-of-art/Legal-materials>.

² Конвенції про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_186.

³ The Model Export Certificate for Cultural Objects [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139620E.pdf>.

⁴ Council Regulation (ЕЕС) No 3911/92 of 9 December 1992 on the export of cultural goods [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31992R3911>.

⁵ Council Regulation (ЕС) No 116/2009 of 18 December 2008 on the export of cultural goods [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32009R0116>.

⁶ Regional Intelligence Liaison Offices (RILO). World Customs Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wcoomd.org/en/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/intelligence-and-risk-management-programme/riilo.aspx>.

її поширення у правоохоронній мережі ВМО (СЕН). Глобальна мережа має 11 осередків, основним завданням яких є неперервна інформаційна взаємодія та координація діяльності країн у боротьбі з правопорушеннями у митній сфері, в тому числі розпочато таку діяльність щодо моніторингу за переміщенням культурних цінностей. Україна взаємодіє із регіональним вузлом у Варшаві (представляє країни Центральної та Східної Європи).

Україна активно підтримує політику захисту культурних цінностей і протидії їхньому незаконному переміщенню, впроваджуючи основні напрацювання світової практики у вітчизняне законодавство. Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» № 1068-XIV від 21.09.1999 р. встановлено, що культурними цінностями є «...об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення»¹. Відповідно пріоритетом для держави є недопущення незаконного вивезення за кордон цінностей, що становлять культурне або історичне надбання українського народу, для їхнього збереження та охорони, а також протидія випадкам ввезення або транзиту через її митну територію незаконним шляхом культурних цінностей з інших країн.

Державна політика у сфері контролю за переміщенням культурних цінностей містить митну складову, яка регламентується окремими статтями Митного кодексу України. Згідно із ст. 591 МКУ органи доходів і зборів проводять контроль за переміщенням культурних цінностей через митний кордон України у взаємодії з іншими уповноваженими законодавством центральними органами виконавчої влади. Так, ст. 373 Митного кодексу України визначено обмеження на вивезення громадянами за межі країни певних товарів, зокрема щодо культурних цінностей зазначено², що чинною є

---

¹ Закон України Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей № 1068-XIV від 21.09.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>.

² Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/page>.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок вивезення (пересилання) за межі митної території України громадянами дорогоцінних металів (за винятком банківських металів, пам'ятних та ювілейних монет України із дорогоцінних металів), дорогоцінного каміння та виробів із них, а також культурних цінностей з метою їхнього відчуження»¹. Згідно з визначеним порядком встановлено два випадки митного оформлення культурних цінностей: якщо у вартісному вимірі вони не перевищують суму 10000 євро, то достатніми є наявність свідоцтва² та письмове декларування; якщо вартість перевищує суму 10000 євро, то товар поміщається у митний режим експорту.

Порядок видачі свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей або відмови в його видачі, переоформлення, видачі дубліката, анулювання встановлено Постановою Кабінету Міністрів України № 963 від 25.11.2015 р.³ Забороняється вивозити з країни культурні цінності, внесені до Державного реєстру національного культурного надбання; які належать до переліку культурних цінностей Національного архівного фонду та Музейного фонду України⁴.

---

¹ Про порядок вивезення (пересилання) за межі митної території України громадянами дорогоцінних металів (за винятком банківських металів, пам'ятних та ювілейних монет України із дорогоцінних металів), дорогоцінного каміння та виробів із них, а також культурних цінностей з метою їх відчуження : Постанова Кабінету Міністрів України № 448 від 21.05.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/448-2012-p>.

² Про затвердження зразка свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України : Постанова Кабінету Міністрів України № 984 від 20.06.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984-2000-%D0%BF>.

³ Про затвердження Порядку видачі свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей або відмови в його видачі, переоформлення, видачі дубліката, анулювання : Постанова Кабінету Міністрів України № 963 від 25.11.2015 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/963-2015-%D0%BF>.

⁴ Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України № 1068-XIV від 21.09.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>.

Умови ввезення (пересилання) культурних цінностей громадянами на територію України встановлені ст. 374 Митного кодексу України¹. Так, обов'язковому письмовому декларуванню підлягають культурні цінності (незалежно від вартості та способу переміщення) за кодами 9701 10 00 00, 9701 90 00 00, 9702 00 00 00, 9703 00 00 00, 9704 00 00 00, 9705 00 00 00, 9706 00 00 00 УКТ ЗЕД, виготовлені 50 і більше років тому. Зазначені культурні цінності звільняються від оподаткування митними платежами.

Культурні цінності, заявлені до вивезення (тимчасового вивезення) та повернуті після тимчасового вивезення, проходять обов'язкову державну експертизу². У цьому разі також існують певні ризики, адже експерти і мистецтвознавці визначають культурно-історичну цінність предметів на власний розсуд, тому можуть бути різні висновки через відсутність чітких критеріїв встановлення їхнього рівня цінності та значущості. Крім того, завжди існує ризик отримання не оригіналу поданого на експертизу товару, а його копії. Проте законодавчо є можливість проведення повторної експертизи, якщо результати первинної викликають сумніви. В Україні перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, які мають право на проведення державної експертизи культурних цінностей, встановлено наказом Міністерства культури України № 744 від 11.09.2014 р.³ Відповідальним у складі Міністерства культури України за переміщення культурних цінностей є Управління музейної справи та культурних цінностей.

Україна нині змушена утримувати бар'єри на шляху вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей. І не допустимою

¹ Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/page>.

² Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення: Постанова Кабінету Міністрів України № 1343 від 26.08.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-%D0%BF>.

³ Про затвердження Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей: наказ Міністерства культури України № 744 від 11.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1168-14>.

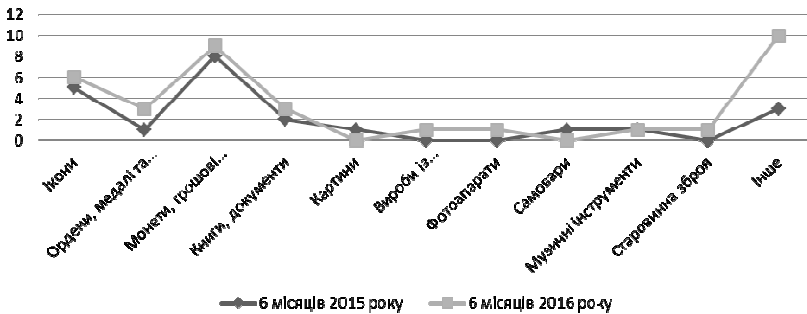
для неї за теперішніх умов соціально-економічного розвитку є практика розвинених країн, де врегульоване питання вивезення антикварних предметів за межі території за умови сплати необхідних платежів. Така політика лібералізації проведена Китаєм, що спровокувало масовий вивіз антикваріату у розвинені країни. Постійний попит на антикваріат – старовинні ікони, монети, раритетні книги тощо – спричинює їхній нелегальний перерозподіл. Нині в законодавстві України існують певні невідповідності щодо визначення предметів антикваріату, що спричинює для країни чергові ризики при переміщенні культурних цінностей для країни. Так, відповідно до Правил торгівлі антикварними речами¹ такими є культурні цінності, створені понад 50 років тому. Водночас у поясненні до УКТ ЗЕД активаріатом вважаються предмети, старші за 100 років – товарна позиція 9706, за умови, що вони не містяться у позиціях 9701–9705².

Статистика виявлення випадків незаконного переміщення культурних цінностей через митний кордон України вказує на значні прогалини у цій сфері. Незважаючи на те, що не ведеться систематизованої статистичної бази щодо ввезення, вивезення та транзиту культурних цінностей, відсутня також статистика незаконного їхнього переміщення за країною ввезення (вивезення) та позиціями УКТ ЗЕД. Серед культурних цінностей найбільш привабливими для нелегального вивезення є ікони, монети і грошові знаки, попит на які зберігається на світовому ринку (рис. 3.12). У вартісному еквіваленті в першому півріччі 2016 р. переважає вивезення книг і документів, активізувалися також переміщення через кордон орденів та медалей (табл. 3.7).

---

¹ Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства культури і мистецтв України від 29.12.2001 р. № 322/795 «Про затвердження Правил торгівлі антикварними речами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0058-02>.

² Пояснення до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (Пояснення до УКТЗЕД), побудовані на основі Пояснень до Гармонізованої системи опису та кодування товарів 2012 року і Пояснень до Комбінованої номенклатури Європейського Союзу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/mitne-zakonodavstvo/nakazi/62995.html>.

Рис. 4.21. Динаміка виявлених правопорушень при переміщенні культурних цінностей через митний кордон України

Примітка: складено за даними Державної фіскальної служби України.

Таблиця 3.7

Грошовий еквівалент виявлених правопорушень при переміщенні культурних цінностей через митний кордон України

Випадки затримання	Грошовий еквівалент, грн.	
	6 місяців 2015 р.	6 місяців 2016 р.
Ікони	219400	15 500
Ордени, медалі та нагрудні знаки	0	31 750
Монети, грошові знаки	58950	5 950
Книги, документи	1390	100 000
Вироби із золота/срібла	0	15 000
Фотоапарати	0	7000
Самовари	3000	0
Музичні інструменти	219400	15 500
Інше	0	31 750

У 2016 р. на території України виявлено 4 картини, викрадені в 2005 р. із одного з музеїв Нідерландів. У травні 2016 р. в Одеській обл. також виявлено 17 картин, викрадені у 2015 р. із музею м. Ве-

рона (Італія) загальною вартістю близько 20 млн. євро¹.

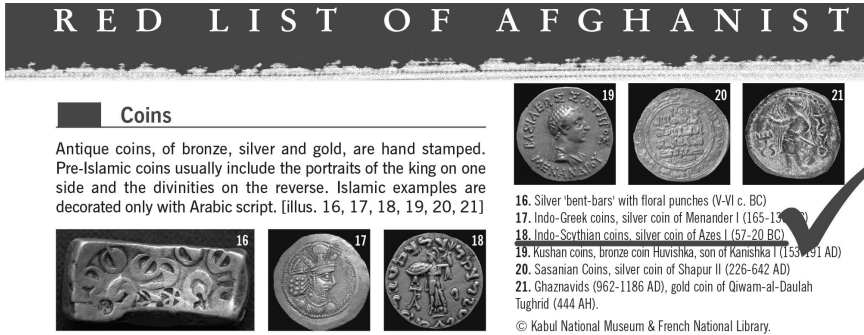
Культурні цінності, які перебувають у розшуку, виставляються для продажу на українських інтернет-аукціонах. Так, на одній з найактивніших площадок з купівлі-продажу артефактів в Україні «VIOLITY» був виставлений лот для продажу «Індоскіфська монета – тетрадрахма Азеса I». Період торгів – травень 2015 р., місце знаходження монети – м. Київ. Схожа монета опублікована Міжнародною радою музеїв (ICOM) у «червоному списку» Афганістану за номером 18 – «Indo-Scythian coins, silver coin of Azes I (57–20 BC)» («індоскіфська срібна монета Азеса I, 57–20 рр. до Р. Х.») (рис. 3.13)². Ще одна подібна інформація отримана із сайту інтернет-аукціону «VIOLITY» про лот «Драхма, 590–628, Хосров II, Сасаніди». Період торгів – травень 2015 р. Подібна монета представлена у «червоному списку» Іраку –2015 у розділі «Монети доісламського періоду» – «Сасанідська срібна драхма, Південний Ірак, царювання Хосрова II (622 р. після Р. Х.)». («Sasanian silver drachm, southern Iraq, reign of Khusrau II (AD 622)»).

Проблема торгівлі культурними цінностями через інтернет-аукціони привернула увагу міжнародних організацій, які провели дослідження для 56 країн і визнали, що така форма торгівлі становить загрозу для світової спільноти, оскільки більшість країн не має достатньої інформації та технічної бази, щоб відстежувати такі продажі. Відповідно розроблено спільно Інтерполом, ЮНЕСКО та ІКОМ заходи-рекомендації для країн щодо протидії незаконній торгівлі культурними цінностями через мережу Інтернет³, які спрямовані на співпрацю вказаних організацій, державних органів, уповноважених на проведення контролю за переміщенням цінностей, та правоохоронних органів із торговими платформами в Інтернеті.

¹ 17 masterpieces worth eur 20 million were stolen – Interpol [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.interpol.int/Media/Files/Crime-areas/Works-of-art/Poster/263_WOA_rapina_museo_civico_di_castelvecchio_2015_11-HR.

² Red List of Afghanistan Antiquities at Risk [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://icom.museum/resources/red-lists-database/red-list/afghanistan/>

³ Basic Actions concerning Cultural Objects being offered for Sale over the Internet [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/basic-actions-cultural-objects-for-sale_en.pdf

Рис. 3.13. Позиція 18 – монета з «червоного списку» Афганістану, на яку схожа монета, виставлена як лот на аукціоні «VIOLITY»¹

Таким чином, основними проблемами, що виникають при переміщенні культурних цінностей через митний кордон України і поглиблюють існуючі ризики, є такі:

- відсутність нормативно-правових актів, які регулюватимуть питання проведення митного контролю за ввезенням культурних цінностей в Україну;

- немає чіткої системи розрізнення культурних цінностей і предметів культурного призначення, законодавча невизначеність відмінностей між культурною цінністю та предметом національного надбання;

- недосконалість є нормативно-правових актів щодо принципів ідентифікації культурних цінностей;

- нефункціональність в частині інституційного забезпечення на даний час спеціалізованого органу, який вирішує питання можливості переміщення культурних цінностей через митний кордон країни. Нестабільність інституційного механізму регулювання пере-

¹ Emergency Red List of Iraqi Cultural Objects at Risk – 2015 Update [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://icom.museum/resources/red-lists-database/red-list/iraq-2015/>.

міщення культурних цінностей залишається одним із ризиків, оскільки до цих процесів задіяні різні органи державної влади, між якими немає узгодженої координації дій;

- невідповідність національного свідоцтва на право вивезення культурних цінностей міжнародним стандартам і встановленим відповідним документам;

- відсутність електронного реєстру виданих свідоцтв на право вивезення культурних цінностей з України;

- слабкість і неефективність організації митного та іншого видів контролю за ввезенням культурних цінностей, що лише сприяє розвитку їхнього нелегального ринку та використанню України як транзитної території.

Для України посилення боротьби із незаконним переміщенням культурних цінностей через митний кордон має бути за важливістю на рівні із протидією торгівлі наркотичними засобами, зброєю, людьми. Для зменшення ризиків ввезення/вивезення таких предметів із порушенням правил необхідно розширити міжнародне співробітництво, зацікавленими в якому мають бути і правоохоронні, і ті державні органи, компетенцією яких є законодавчо визначені функції контролю. Основними напрямками поглиблення такого співробітництва є: укладення угод і виконання країною прийнятих зобов'язань, запровадження єдиного уніфікованого експортного сертифіката для переміщення культурних цінностей; проведення спільних превентивних та контролюючих заходів щодо виявлення культурних цінностей, які переміщуються через кордон із порушеннями правил або перебувають у розшуку, активізація обміну інформацією. Такі заходи не лише підвищать ефективність здійснення митного контролю, а й дадуть змогу запобігти залученню країни до глобальної мережі нелегального обігу культурних цінностей.

3.3. Екологічні виклики для митного простору: національний і глобальний виміри

Стрімкий економічний розвиток країн і науково-технічний прогрес останніх десятиліть супроводжуються зростанням обсягів міжнародної торгівлі, водночас вони стають важливими чинниками погіршення екологічного стану й збільшення обсягів відходів, у тому числі небезпечних, що змушує країни, не зменшуючи генерування небезпечних відходів, визначати легальні та нелегальні шляхи їхнього експорту за межі національних територій. Як правило, експорт спрямовується у країни із значно нижчим рівнем розвитку, де слаборозвинена правоохоронна система та розвинена корупційна складова в державному регулюванні економічних процесів, що створює сприятливе середовище для нелегального транспортування вантажів через митний кордон. Усвідомлення екологічних загроз, що виникають у процесі торгівлі відходами, змушує країни та міжнародні організації знаходити дієві заходи протидії.

Незадовільне використання екологічних стандартів і відсутність сильного інституційного контролю за їхнім дотриманням, пріоритет фінансових інтересів та корупційна складова зовнішньоекономічної діяльності залишаються вагомими стримуючими чинниками екологізації митного простору.

Питання безпеки митного простору виходять за межі національних кордонів, набуваючи глобального характеру та об'єднуючи зусилля світового товариства для їхнього вирішення, зокрема для зменшення негативного впливу на соціально-економічні та екологічні вектори розвитку країн, переміщення небезпечних товарів і предметів. Упродовж десятиліть країни не усвідомлювали небезпеку науково-технічного прогресу та новітніх розробок для життєдіяльності людини. Саме тому індустріальна та постіндустріальна економіки, ґрунтуючись на інноваційному розвитку, спричинили, незважаючи на отримані позитивні результати, й нові виклики, які створюють сприятливі умови для поглиблення глобальних конфлі-

ктів, руйнування навколишнього середовища, розвитку тероризму і посилення військової напруги. В останній період актуалізуються питання незаконного переміщення небезпечних товарів через митний кордон країн, зокрема так званих «хімічних прекурсорів», які мають негативні екологічні наслідки та можуть використовуватись для виготовлення саморобних вибухових пристроїв, а відповідно становлять безпосередню загрозу безпеці цих країн. Разом з тим, актуалізуються питання виникнення ризиків для митного простору (як національного, так і глобального) при незаконному обігу та переміщенні хімічних речовин і вибухонебезпечних товарів через митні кордони країн. Однак цей аспект є мало дослідженим у науковій літературі.

Зростаюча глобалізація та лібералізація умов переміщення товарів, одночасне розширення масштабів торгівлі й злочинності, посилення загроз терористичних актів, упровадження інформаційних систем для підвищення стану національної (в тому числі митної) безпеки й боротьби із шахрайством – це не повний перелік питань, що потребують вирішення для створення безпечних і сприятливих ланцюгів поставок товарів відповідно до Рамкових стандартів ВМО.

Загрози життю та здоров'ю населення в епоху глобальних змін загострюються через посилення терористичних викликів національній безпеці країн, зростання військових конфліктів, відкритість митних кордонів та поширення зброї, передусім вибухової. Щорічно організація «Action on Armed Violence (AOAV)» публікує дослідження щодо оцінювання небезпечності використання вибухової зброї у світі. Так, за даними звіту 2016 р. (містить нижчі найменш оптимістичні показники, починаючи з дослідження 2011 р.), встановлено, що в 2016 р. у світі зафіксовано 45 624 смерті та травми від використання вибухонебезпечної зброї, найбільше від якого постраждало цивільне населення – 32 088 (70,3%) випадків; у 2016 р. порівняно із 2011 р. відбулося зростання на 92% кількості загиблих (цивільних осіб) від вибухонебезпечної зброї (на 5% порівняно з 2015 р.). За кількістю смертей і травм серед цивільного населення внаслідок використання вибухонебезпечної зброї лідирували в

2016 р. Сирія (відбулось зростання на 51% порівняно із 2015 р.), Ірак, Ємен, Афганістан і Туреччина (на 113%)¹.

Нині на часі прийняття колективної відповідальності не лише за нелегальне переміщення вибухонебезпечної зброї, а й хімічних прекурсорів, які використовуються для її виготовлення. Використання хімічних прекурсорів для виробництва саморобних вибухових пристроїв значно спрощує механізм їхнього переміщення через митні кордони, оскільки до них не такими жорсткими є вимоги, як наприклад, при переміщенні зброї й вибухових пристроїв. З огляду на це вирішити проблеми митного контролю самотужки країнам не під силу, що об'єктивно передбачає долучення до цього процесу міжнародних організацій, зокрема, Всесвітньої митної організації.

Ініціативи Всесвітньої митної організації щодо боротьби із незаконними переміщеннями товарів є доволі дієвими. На сьогодні ВМО – це 182 країни-члени, на які припадає 98% від обсягів світової торгівлі. ВМО у своїй діяльності акцентує на використанні митними адміністраціями країн-членів передових технологій виявлення нелегального переміщення товарів, застосуванні інноваційних підходів до управління ризиками та впровадженні рекомендацій організації у практичну діяльність митниць, вдосконаленні кадрової політики, проведенні навчальних семінарів і тренінгів щодо сучасних механізмів нелегального переміщення товарів й набуття навичок їхнього виявлення та їхньому запобіганню, налагодженні партнерських відносин між країнами в процесі проведення митного контролю.

Серед основних напрямів діяльності ВМО визначено заходи виявлення незаконних ланцюгів постачання хімічних прекурсорів. Програма «Глобальний щит» запроваджена у 2010 р. з метою боротьби із незаконним переміщенням через митний кордон так званих «хімічних прекурсорів». Загроза виникає не лише для людей і навколишнього середовища через небезпеку їхнього нелегального переміщення, а й у процесі подальшого використання. Хімічні речовини можуть мати подвійне призначення, зокрема використовуватися для

---

¹ Explosive truths: Monitoring explosive violence in 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://aoav.org.uk/2017/explosive-truths-monitoring-explosive-violence-2016/>

виготовлення саморобних вибухових пристроїв, тому оборот хімічних речовин здійснюється під контролем міжнародних злочинних угруповань, у тому числі терористичних. Основними напрямками Програми «Глобальний щит» визначено такі: навчання; правоохоронні операції; співпраця; технічна підтримка (розробка засобів ідентифікації). Стратегічний план цієї Програми охоплював чотири рівні: інституційний розвиток; силові операції «Глобальний щит»; інформаційне забезпечення і розвідка; оцінювання та прогнозування.

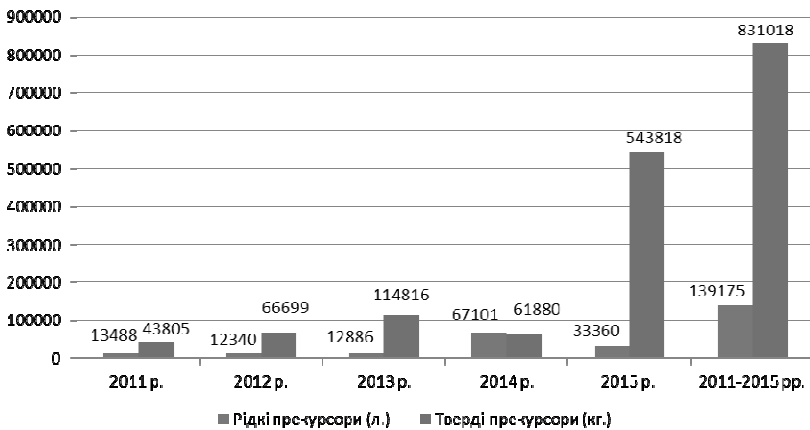
Програма «Глобальний щит» дає змогу передусім відстежити обіг таких вибухових хімічних речовин, як: нітрат амонію (аміачна селітра) (NH_4NO_3); нітрометан ($\text{CH}_3\text{-NO}_2$); нітрат натрію (NaNO_3); нітрат калію (KNO_3); хлорат натрію (NaClO_3); хлорат калію (KClO_3); перхлорат калію (KClO_4); ацетон ($\text{C}_3\text{H}_6\text{O}$); перекис водню (H_2O_2); азотна кислота (HNO_3); сечовина (карбамід) ($\text{CH}_4\text{N}_2\text{O}$); алюмінієва пудра; аміачна селітра кальцію ($\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$); оцтовий ангідрид ($(\text{CH}_3\text{CO})_2\text{O}$). Нелегальне переміщення та використання цих хімічних речовин є загрозою для життя та здоров'я людей. Із 2015 р. взято під контроль також переміщення детонаторів.

З початку дії Програми «Глобальний щит» проводяться операції щодо вилучення хімічних прекурсорів (рис. 3.14). Так, у 2015 р. вилучено 543818 кг твердих 33360 л рідких прекурсорів.

Серед хімічних прекурсорів нітрат амонію найчастіше використовується терористичними організаціями та країнами (зокрема ІДІЛ) для виготовлення вибухових пристроїв. Разом з тим, за дослідженням організації «Conflict Armament Research», у ланцюги постачання хімічних компонентів для виготовлення вибухових пристроїв за липень 2014 р. – лютий 2016 р. у Сирію та Ірак були задіяні здебільшого компанії Туреччини та Іраку¹: 50 комерційних структур із 20 країн світу беруть участь у цих процесах. Дані про компанії, що постачали хімічні прекурсори в ІДІЛ, наведені у табл. 3.8.

---

¹ Tracing the supply of components used in Islamic State IEDs. Published online by Conflict Armament Research, London, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.conflictarm.com/wp-content/uploads/2016/02/Tracing_The_Supply_of_Components_Used_in_Islamic_State_IEDs.pdf.

Рис. 3.14. Динаміка вилучення хімічних прекурсорів
за Програмою «Глобальний щит»¹

Таблиця 3.8

**Країни та компанії, що постачали хімічні прекурсоры
силам ІДІЛ для виготовлення вибухових пристроїв²**

Тип матеріалу	Компанія	Країна
1	2	3
Хімічні прекурсоры	Aldoro	Бразилія
Хімічні прекурсоры	Gültaş Kimya	Туреччина
Хімічні прекурсоры	Alba Aluminiu	Румунія
Хімічні прекурсоры	3D Lojistik	Туреччина
Хімічні прекурсоры	Marikem Kimyevi ve Endüstriyel Ürünler	Туреччина
Хімічні прекурсоры	Sunrise Aluminium Pigments	Китай
Хімічні прекурсоры	Metkim	Туреччина
Хімічні прекурсоры	Unknown	Росія

¹ Illicit Trade Report 2015. WCO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://illicittrade.com/reports/downloads/OMD_ITR_Complete_LR_2016_12_04.pdf.

² Tracing the supply of components used in Islamic State IEDs. Published online by Conflict Armament Research, London, 2016 [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.conflictarm.com/wp-content/uploads/2016/02/Tracing_The_Supply_of_Components_Used_in_Islamic_State_IEDs.pdf.

Продовження табл. 3.8

1	2	3
Хімічні прекурсори	Mert Global	Туреччина
Хімічні прекурсори	EKM Gübre	Туреччина
Контейнери/Хімічні прекурсори	Solvay Chemicals International	Бельгія (штаб-квартира)
Контейнери/Хімічні прекурсори	Solvay Chemie	Нідерланди
Контейнери/Хімічні прекурсори	Diversey Kimya	Туреччина
Контейнери/Хімічні прекурсори	Diversey Gulf	ОАЕ
Контейнери/Хімічні прекурсори	Mazen Khanati Serrieh Trading & Distributing	Ірак
Контейнери/Хімічні прекурсори	Karwanchi Group	Ірак
Контейнери/Хімічні прекурсори	Al Safi Danone	Ірак
Контейнери/Хімічні прекурсори	Ehsan Chemi Company	Іран

Отже, глобальні загрози змушують країни світу вживати заходи захисту щодо національного митного простору від міжнародних нелегальних ланцюгів поставок хімічних прекурсорів, передусім для потреб терористичних організацій. Світова практика підтверджує, що митна справа розвивається шляхом впровадження в процедури митного контролю та митного оформлення такого інструменту, як система управління ризиками. Особливістю функціонування системи управління ризиками є те, що вона забезпечує фокусування уваги посадових осіб митниці не лише на контролі за повнотою та своєчасністю надходжень податків до бюджету, а й на виявленні нефіскальних ризиків, пов'язаних із загрозами національній безпеці, життю і здоров'ю людей, навколишньому середовищу, інтересам споживачів. Ця система дає змогу виявляти у загальному потоці саме тих пасажирів і товари, переміщення яких пов'язано з найбільшим ризиком недотримання митного законодавства. Наявні ресурси (як людські, так і технічні) спрямовуються на забезпечення

поглибленого контролю саме найбільш ризикових транзакцій. Як підсумок, інші товари та пасажери переміщуються через митний кордон країни «зеленим» коридором або з проходженням мінімуму контролюючих процедур.

Хімічні речовини є прикладом товарів, яким при переміщенні через митний кордон властиві нефіскальні ризики, оскільки зберігається небезпека їхнього використання їх при виготовленні саморобних вибухових пристроїв. Виявлення хімічних препаратів серед загального потоку товарів, особливо за можливості проведення поверхневого огляду транспортного засобу, є нескладним завданням, оскільки вони, як правило, переміщуються в особливих умовах, що зумовлено їхніми фізико-хімічними властивостями або умовами застосування. У цьому разі безпека митного простору залежить від фаховості процедури огляду. Так, при переміщенні хімічних речовин через митний кордон важливою є ідентифікація вмістимості вантажів, оскільки для них існує специфіка класифікації, маркування та пакування.

Нанесені на товар попереджувальні піктограми надають основну інформацію про можливу небезпеку вантажу (рис. 3.15).

Поряд із попереджувальними піктограмами використовують піктограми транспортування. Відповідно до вимог маркування контейнерів та упаковок потрібно вказувати: назву хімічної речовини, що перевозиться; напис «DANGER» («НЕБЕЗПЕЧНО») або «WARNING» («ОБЕРЕЖНО») (залежно від ступеня небезпеки); попереджувальне маркування; відомості про постачальника. Залежно від ступеня небезпеки хімічних речовин, які перевозяться, може використовуватися така тара: бочки / відра, барила, каністри, коробки, мішки, комбіновані упаковки. Допускається нанесення на товар додаткової інформації виробника, графічної інформації. На засобах транспортування обов'язковим є позначення попереджувальних знаків про небезпеку вантажу (рис. 3.16).

Рис. 3.15. Попереджувальні піктограми про небезпеку вантажу (складено за матеріалами Програми «Глобальний щит» ВМО)

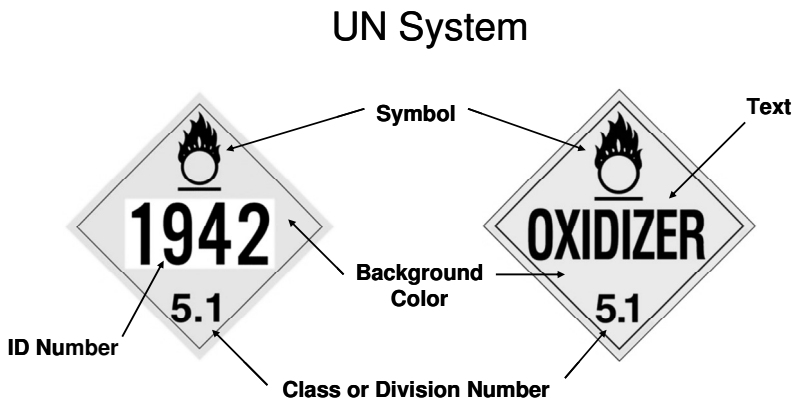
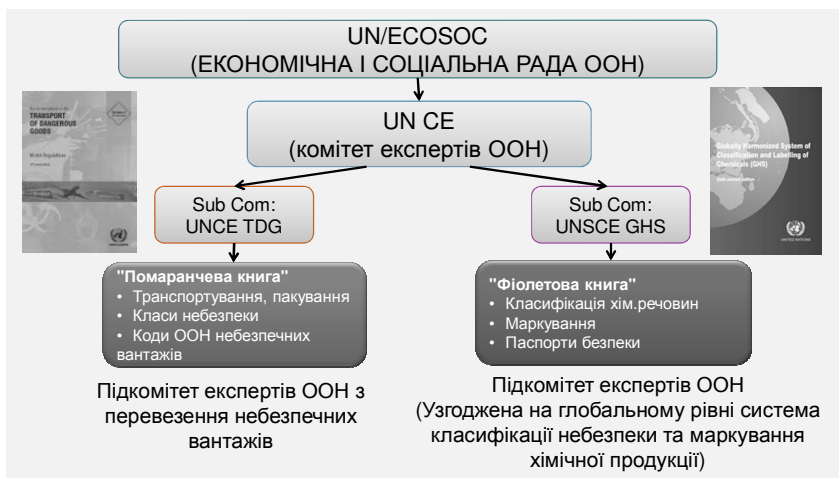

Рис. 3.16. Попереджувальні знаки про небезпеку вантажу, який перевозиться (складено за матеріалами Global Shield. WCO)

Для здійснення безпечного перевезення небезпечних вантажів ООН розробила механізми гармонізації критеріїв класифікації небезпеки та умови транспортування різними видами транспорту ¹, у 2003 р. затвердила систему класифікації небезпеки та маркування хімічної продукції ² (рис. 3.17).

Рис. 3.17. Роль ООН в регулюванні переміщення небезпечних вантажів
(складено за матеріалами Global Shield. WCO)

Працівники митниць мають володіти достатньою інформацією про хімічні прекурсори та перевіряти правильність їхньої класифікації: за кодом HS (Гармонізованої системи), чотирьохзначним номером ООН³, CAS (Chemical Abstract Service)¹. Коди класифікації для окремих хімічних прекурсорів наведено у табл. 3.9.

¹ Dangerous Goods [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unece.org/trans/danger/danger.html>.

² The Globally Harmonized System of Classification and Labelling of Chemicals (GHS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/.../ghs/ghs.../ST-SG-AC10-30-Rev4e.pdf>.

³ Dangerous goods list and limited quantities exceptions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/danger/publi/unrec/.../03E_Part3.pdf.

Таблиця 3.9

Кодування окремих хімічних речовин-прекурсорів

Назва хімічного прекурсора	Код HS	Код CAS	Номер ООН
Нітрат амонію	310230	6484-52-2	1942
Нітрометан	290420	75-52-5	1261
Нітрат натрію	310250	7631-99-4	1498
Нітрат калію	283421	7757-79-1	1486
Хлорат натрію	282911	7775-09-9	1495
Азотна кислота	280800	7697-37-2, 43625-06-5, 13587-52-5	1796; 1826; 2031; 2032

В останнє десятиліття змінюється підхід до функціональних завдань митниць. На цьому шляху перебуває і Україна. Якщо раніше акцентували на реалізації митницями фіскальної функції та забезпеченні виконання планових показників надходження податків і зборів до бюджету, то нині пріоритетними є захист громадян та їхніх інтересів, зменшення загроз національній безпеці, сприяння законній торгівлі. Для України ця проблематика актуалізується також через відкритість східних кордонів країни та відсутність на цій території належного контролю за переміщенням товарів і предметів.

У практиці діяльність митниць при проведенні процедур огляду та контролю зберігається ризик невнесення частини таких товарів у контрольовані списки. Відповідно головним завданням для посадової особи митниці, яка здійснює контроль за переміщенням хімічних речовин, є необхідність переконатися в тому, що товар, представлений до митного контролю, відповідає вказаному в товаросупровідних документах. Переконатися в цьому можливо шляхом проведення підтвердження або ж заперечення наявної інформації. Отже, для ствердження, що саме цей товар задекларований, необхідно звірити його характеристики з фактичними та одержати по-

¹ CAS Registry and CAS Registry Number FAQs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cas.org/content/chemical-substances/faqs>.

зитивну відповідь або виявити розбіжності в основних позиціях як підставу для висновку, що цей товар не відповідає задекларованому. Працівники митниць, які проводять огляд, з метою виявлення ймовірних ризиків мають вміння аналізувати інформацію паспорта безпеки хімічної продукції, оскільки на кордоні можуть бути випадки порушення цілісності тари чи виникнуть інші небезпеки: вказується ідентифікація товару (назва, виробник, місцезнаходження, контактна особа при виникненні надзвичайної ситуації), інформація про хімічний стан продукту, його токсичність і на людину, ознаки такого впливу та надання першої медичної допомоги, вогненебезпечна та хімічна активність, заходи, які варто вжити при порушенні безпеки хімічної речовини, заходи обережності, вимоги до засобів індивідуального захисту, фізичні і хімічні властивості продукту.

Як правило, візуальний контроль товарів не дає відповіді на сумнівні питання, а для проведення додаткових заходів, зокрема для відбору проб і зразків, необхідно виявити ознаки, які б достатньою мірою свідчили про загрозу порушення митного законодавства. Для цього необхідно провести аналіз потенційних ризиків, починаючи з вивчення документів, поданих до митного контролю, дослідження діяльності суб'єктів, залучених до цієї транзакції товарів, зокрема наскільки ця поставка є типовою для їхньої діяльності, а також переміщення цих товарів, у тому числі логічності шляху такого переміщення, можливості приховування пункту призначення/відправлення та ін. Зважаючи на подвійне призначення хімічних прекурсорів, зберігається загроза нецільового їхнього використання після перетину митного кордону. Так, наприклад, нітрат амонію використовується як азотне добриво; нітрометан – при виробництві ліків, пестицидів, як промисловий розчинник; нітрат натрію – як консервант для м'ясних і рибних виробів, антикорозійна речовина; хлорат натрію і калію – гербіциди та дефоліанти; азотна кислота – виробництво добрив та ін. Таким чином, враховуючи небезпеку, яку може спричинити використання хімічних прекурсорів при виготовленні саморобних вибухових пристроїв, слід посилити

контроль за їхнім переміщенням через митний кордон і встановити контроль за переміщенням територією країни та цільовим використанням.

Аналіз виявлених порушень митного законодавства, які здійснено при переміщенні таких хімічних речовин через митний кордон, свідчить про те, що вони вчиняються або з необережності, або умисно. Так, у першому випадку особи через незнання законодавства не володіють інформацією щодо необхідності одержання дозвільних документів або ж їх не інформує кінцевий споживач про призначення цих товарів, їхні характеристики та потенційні загрози, які вони можуть становити. При вчиненні порушення в умисний спосіб злочинці використовують усі наявні в них можливості для уникнення належного митного контролю щодо вказаних товарів, починаючи з внесення в товаросупровідні документи неправдивої інформації або ж неподання важливих характеристик взагалі; подають документи, видані для інших товарів, або ж одержують дозвільні документи на підставі підроблених, змінюють маркування на товарах та їхнє пакування, ігнорують вимоги щодо застосування запобіжних заходів й ін.

Програма «Глобальний щит» започаткувала новий підхід за контролем переміщення хімічних речовин, які можуть використовуватися для виробництва саморобних вибухових пристроїв. Таку ініціативу підтримали також країни Європейського Союзу, зокрема прийнято Директиву ЄС № 552/2009 щодо використання аміачної селітри для виготовлення вибухівки; у 2008 р. Європарламент ухвалив рішення про обмеження використання хімічних речовин, у тому числі аміачної селітри. Україна, позиціонуючи себе як держава, яка підтримує ідеї безпеки у світі, має адаптувати національне законодавство та імплементувати напрацьовані практики законодавчого регулювання переміщення через митний кордон і подальшого обігу хімічних речовин, які можуть використовувати при виробництві саморобних вибухових пристроїв. У травні 2017 р. на базі Державної фіскальної служби України започатковано тематичні семінари щодо впровадження у практичну діяльність Програми

«Глобальний щит» і надання тренерської підтримки працівникам митниць¹.

Таким чином, у зв'язку із посиленням глобальних викликів і терористичних загроз потребують вирішення питання переміщення хімічних й вибухонебезпечних товарів та створення контрольованих ланцюгів їхнього постачання, що є актуальним не лише для України, а й усього світу. Для протидії їхньому незаконному переміщенню міжнародними організаціями, зокрема Всесвітньою митною організацією, розробляються спеціалізовані програми та інструментарії, що сприяють поширенню знань серед посадових осіб митниць щодо ідентифікації хімічних речовин, що використовуються для виготовлення вибухівки, зокрема їхнього маркування, способів приховування і нелегального переміщення, а також порядок роботи з такими препаратами, в тому числі для мінімізації загроз здоров'ю й життю посадових осіб, які виконують митні формальності та процедури. Програма «Глобальний щит» є одним із реальних механізмів протидії глобальним загрозам, що виникають при переміщенні хімічних прекурсорів. Запровадження системи управління ризиками, в тому числі в Україні, дає змогу частково контролювати переміщення таких товарів через митний кордон країни. Для здійснення ефективного митного огляду товарів при перетині митного кордону України відповідно до завдань Програми «Глобальний щит» невирішеними є питання забезпечення митниць технічними та людськими ресурсами в процесі здійснення контролю за переміщенням кожної одиниці товару, контейнера чи транспортного засобу. Проведення навчань для працівників митниць, які спеціалізуватимуться на огляді хімічних елементів і супроводжувальних документів, – це один з основних етапів впровадження Програми «Глобальний щит» в Україні. Для забезпечення безпеки мит-

---

¹ Митники з усієї України взяли участь у семінарі в рамках програми «Global Shield» («Глобальний щит») Всесвітньої митної організації, спрямованої на боротьбу з незаконним переміщенням так званих «хімічних прекурсорів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura-/aparatt/departament-organizatsii-mitnogo-kontpovidomlennya/252067.html>.

ного простору вважаємо необхідними розробку та практичне впровадження спільної із правоохоронними та контролюючими органами України Національної програми контролю за виробництвом, обігом, використанням, ідентифікацією, транспортуванням, переміщенням через митний кордон країни хімічних, біологічних, радіологічних, ядерних і вибухонебезпечних товарів. Такий підхід дасть змогу Україні активно інтегруватися у процеси виявлення та протидії незаконним ланцюгам постачання хімічних прекурсорів з урахуванням Рамкових стандартів ВМО та Програми «Глобальний щит».

Так, одним із важливих питань Комітету СОТ із торгівлі та навколишнього середовища визначено переміщення товарів, заборонених на внутрішньому ринку, в тому числі небезпечних відходів, а СОТ є площадкою, де постійно обговорюються проблеми впливу торгівлі на стан екології. ООН та ОБСЄ, проводячи постійні моніторинги, також долучаються до дослідження впливу небезпечних відходів на стан навколишнього середовища і життя людей. Основу дослідження окремих аспектів екологічних загроз транскордонного переміщення небезпечних відходів, екологічно небезпечних речовин і предметів становлять Базельська, Роттердамська, Стокгольмська та інші конвенції, нормативно-правові акти України з питань їхньої ратифікації й імплементації основних положень у вітчизняну практику. Ці питання є предметом аналітичних досліджень ОБСЄ, ООН, СОТ, ВМО. Разом з тим, поза увагою залишається проблема ймовірних загроз і викликів для митного простору країни при нелегальному надходженні екологічно небезпечних речовин та відходів у супереч нормам Базельської та інших конвенцій.

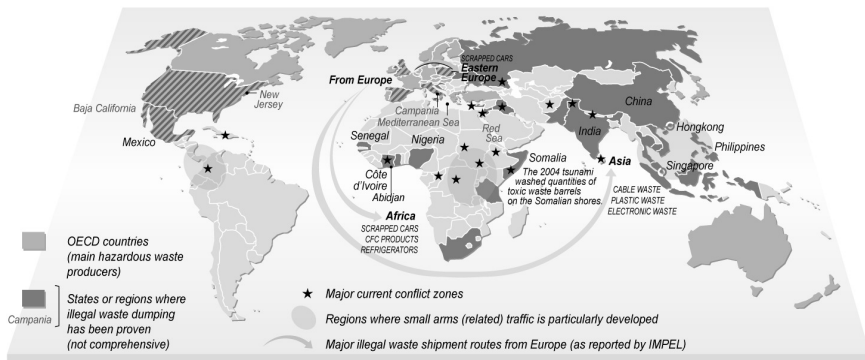
Для світу проблеми переміщення предметів, небезпечних для життя людини та навколишнього середовища генерування і видалення відходів є одними з найбільш актуальних¹, бо порушується принцип екологічної справедливості, адже не всі країни мають роз-

---

¹ Dumping and Illegal Transport of Hazardous Waste, Danger of Modern Society / M. Obradovic et al. (2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hrcaak.srce.hr/file/188422>.

винені механізми протидії нелегальному їхньому переміщенню. Причиною загострення ситуації є також відсутність дієвих інститутів регулювання зазначених процесів і неузгодженість їхніх дій за здійснення контролю. Нелегальне переміщення небезпечних відходів і речовин – це також фінансова проблема, оскільки в цьому році відбувається збагачення злочинних угруповань, у фінансові схеми яких задіюються і представники державних органів. Серед основних екологічних (як наслідок, соціальних) загроз для митного простору країн визначено такі: нелегальне переміщення небезпечних відходів і речовин, органічних забруднювачів, пестицидів та агрохімікатів, хімічної зброї, заборонених для торгівлі предметів флори й фауни та ін.

Виробництво небезпечних відходів зумовлює виникнення проблеми їхнього видалення, але не всі країни готові до утилізації такого обсягу, що спричинює нелегальні перевезення між країнами. Відповідно, транскордонне переміщення небезпечних відходів стає організованою комерційною справою, в якій задіяні практично всі країни світу (рис. 3.18).

Рис. 3.18. Картосхема нелегальних потоків небезпечних відходів ¹

¹ Waste trafficking / GRID-Arenda [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grida.no/resources/5526>.

Не може бути винятком і Європейський Союз, політика якого стратегічно орієнтована на екологічний розвиток та ґрунтується на відповідних директивах і постановах. Однак, як підтверджують дані аналізу, ці країни на практиці не спроможні вирішити питання генерування небезпечних відходів. За період 2004–2014 рр. країнами ЄС-28 вироблена значна кількість відходів, зокрема в 2014 р. їхні обсяги становили 2 503 млн. т (табл. 3.10). Відбулося також зростання за останнє десятиріччя небезпечних відходів – у 2014 р. 95,02 млн. т відходів підпали під таку класифікацію (3,8% від їхнього загального обсягу в 2014 р., 3,96% – у 2006 р., 3,48% – у 2004 р.).

Таблиця 3.10

Динаміка виробництва відходів в Європейському Союзі
(млн. т)

Види відходів	Рік					
	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Всього	2547,59	2567,27	2427,0	2454,06	2494,73	2502,89
Небезпечні відходи	88,73	101,55	95,06	97,77	97,62	95,02
Не є небезпечними	2458,86	2465,72	2333,17	235,29	2397,11	2407,87

Примітка: складено автором¹.

Однак, незважаючи на спільні заходи щодо виробництва та поводження, екологізації промислових виробництв і впровадження безпечних для навколишнього середовища технологій, серед країн-членів існують суттєві відмінності за показниками генерування відходів, особливо тих, які є небезпечними. Аналіз динаміки виробництва небезпечних відходів на особу підтверджує такий розподіл (табл. 3.11).

¹ Waste statistics. European Union (EU) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Waste_statistics.

Таблиця 3.11

**Динаміка виробництва небезпечних відходів
у країнах-членах ЄС
(кг на особу)**

Країна \ Рік	2004	2006	2008	2010	2012	2014
ЄС-28	180	204	190	194	193	187
Бельгія	499	383	553	438	412	262
Болгарія	1542	1783	1741	1833	1835	1690
Чехія	142	128	145	130	141	110
Данія	59	69	76	221	218	304
Німеччина	242	263	272	244	273	269
Естонія	5382	4914	5638	6731	6925	7919
Ірландія	178	166	166	432	104	105
Греція	31	25	23	26	27	20
Іспанія	73	91	79	64	67	64
Франція	140	140	170	178	173	163
Хорватія	26	179	51	17	28	31
Італія	106	128	117	144	151	147
Кіпр	153	23	30	:	36	203
Латвія	7	29	31	32	47	52
Литва	27	29	36	34	46	56
Люксембург	270	495	407	750	593	426
Угорщина	135	129	67	54	71	60
Мальта	110	126	135	60	91	86
Нідерланди	131	314	271	270	290	286
Австрія	124	116	160	176	126	149
Польща	42	62	39	39	46	44
Португалія	216	576	54	63	52	67
Румунія	107	50	26	34	34	30
Словенія	54	58	76	57	65	75
Словаччина	79	99	98	77	68	69
Фінляндія	412	515	407	477	305	366
Швеція	181	292	224	270	283	265
Великобританія	133	139	118	112	101	89

Примітка: складено автором¹. [3]

¹ Waste statistics. European Union (EU) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Waste_statistics.

Так, лідерами за обсягами генерування небезпечних відходів є Естонія, Болгарія і Люксембург. В Естонії в 2014 р. їхня частка становила 47,7% від загальної кількості відходів. Такий стан справ з відходами в Естонії пов'язаний із видобутком і переробкою сланцю, внаслідок чого утворюється близько 70% всіх відходів та 80% небезпечних відходів країни. Водночас для країн ЄС існує значна проблема щодо подальшого використання небезпечних відходів. Це спричинює важливіші проблеми – функціонування незаконних звалищ та нелегальний експорт відходів, що є актуальними питаннями не лише для Естонії, а й для інших європейських країн із розвиненою промисловістю.

У межах ЄС-28 у 2014 р. опрацьовано приблизно 2 320 млн. т відходів. Однак зазначимо, що до них належать не лише вироблені в ЄС відходи, а й імпортовані з інших країн відповідно до домовленостей. Між країнами-членами спостерігаються відмінності у способах поводження із відходами, але загальними є такі тенденції: зменшується частка захоронення відходів, зростає переробка відходів із відновленням енергії. Щодо видалення небезпечних відходів зазначимо, що з них у 2014 р. 75,6 млн. т було піддано обробці, зокрема в Німеччині – 27,2%, Болгарії – 16,1%, Естонії – 13,6%. Загалом 49% небезпечних відходів, що підлягали видаленню в ЄС-28, піддані захороненню.

Тіньовий ринок «електронного сміття» – це одна зі складових екологічної проблеми, яка вийшла за межі національних кордонів, адже всупереч Базельській конвенції його мільйонні обсяги щорічно нелегально ввозяться в країни, де слабкий контроль за переміщенням вантажів через митний кордон. Так, впродовж останнього періоду у світі виробляється 40–50 млн. т електронних відходів щорічно, лідерами серед країн є США, Китай, Японія, Німеччина, Росія. Нелегальне постачання таких відходів здійснюється в країни Африки та Азії. За даними ООН, тільки в п'яти країнах Африки –

Беніні, Кот-д'Івуарі, Гані, Ліберії, Нігерії – обсяги «електронного сміття» коливаються в межах 650 тис. – 1 млн. т¹.

Вирішення екологічних проблем – це дотримання багатосторонніх екологічних угод, ратифікація яких зобов'язує країни застосовувати необхідні методи регулювання транскордонного переміщення небезпечних предметів. Найбільш значимими конвенціями, що регулюють переміщення екологічно небезпечних предметів через митний кордон країн, є Базельська, Роттердамська та Стокгольмська (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Загальні характеристики конвенцій

Назва конвенції	Місце, рік прийняття (вступу в дію)	Мета конвенції	Рік ратифікації Україною
1	2	3	4
Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їхнім видаленням	м. Базель (Швейцарія) 22.03.1985 р. (05.05.1992 р.)	Охороняти шляхом контролю здоров'я людини і навколишнє середовище від згубного впливу, що може бути викликано виробництвом і використанням небезпечних та інших відходів	1999 р.
Роттердамська конвенція про процедуру Попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі	м. Роттердам (Нідерланди) 10.09.1998 р. (24.02.2004 р.)	Сприяти запровадженню спільної відповідальності та узгоджених зусиль сторін у міжнародній торгівлі окремими небезпечними хімічними речовинами з метою охорони здоров'я людини та навколишнього середовища від потенційного шкідли-	2002 р.

¹ Електронные отходы угрожают Кении [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=21699#.WYc8X1EaTcd>

Продовження табл. 3.12

1	2	3	4
		вого впливу і заохочувати їхнє екологічно обґрунтоване використання шляхом сприяння обміну інформацією щодо їхніх властивостей, запровадження процедури прийняття рішень щодо їхнього імпорту та експорту на національному рівні і розповсюдження цих рішень серед сторін	
Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі	м. Стокгольм (Швеція) 22.05.2001 р. (17.05.2004 р.)	Охороняти здоров'я людини й навколишнього природного середовища від стійких органічних забруднювачів	2007 р.

Серед основних угод, що регулюють питання екологізації митного простору, виокремлено Базельську конвенцію про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їхнім видаленням¹. Так, 22 березня 1989 р. у м. Базель країни підписали конвенцію, мета якої – захист навколишнього середовища та життя й здоров'я людей від впливу переміщення і використання небезпечних відходів, що змусило країни-підписанти привести у відповідність національне законодавство для запобігання незаконному переміщенню таких відходів. Таке рішення було очікуваним, зважаючи на небувалий розвиток промислового виробництва у світі наприкінці ХХ ст., формування глобальних транспортних коридорів, формування системи митної логістики, впровадження екологічних стандартів в економічно розвинених країнах, надання екологічним проблемам статусу глобальних.

¹ The Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal. Texts and Annexes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.basel.int/TheConvention/Overview/TextoftheConvention/tabid/1275/Default.aspx>.

Під дію Базельської конвенції потрапляють відходи, класифіковані як небезпечні, та відходи, які вважають небезпечними з позицій національного законодавства країн, що беруть участь в їхньому перевезенні. Важливою складовою конвенції вважаємо контроль не лише процесу перевезення відходів, а й за їхнім подальшим видаленням, урахувуючи потенційні загрози для навколишнього середовища через нелегальне використання. Операції з видалення небезпечних відходів згідно із Базельською Конвенцією поділяють на 2 групи: група А – операції (15), що не призводять до можливої рекуперації, рециркуляції, утилізації, прямого повторного або альтернативного використання; група В – операції (13), які містять наведені вище можливості використання, що заборонені групою А.

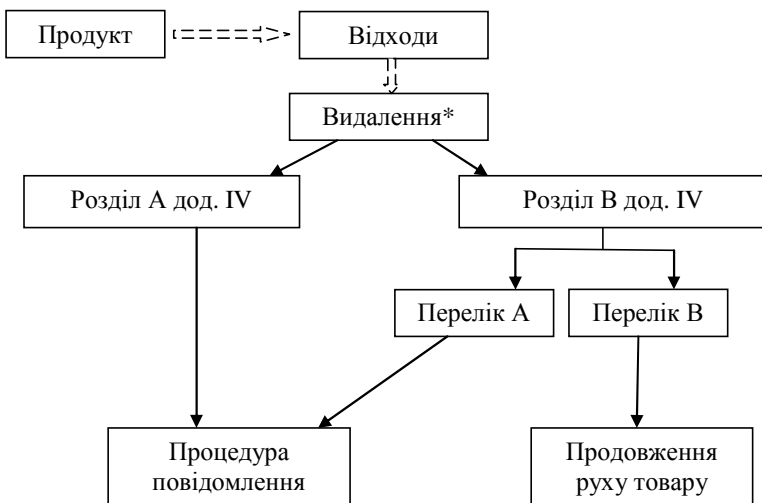
Базельська конвенція подає змістовне визначення небезпечних відходів і процесу їхнього видалення, який регулюється національним законодавством. Країни, які її підписали, беруть зобов'язання перешкоджати незаконному експорту-імпорту-транзиту небезпечних відходів, якщо не укладено відповідних угод. Умови застосування положень Базельської конвенції наведено на рис. 3.19.

У нашій країні органом, який наділений повноваженнями щодо контролю за перевезенням небезпечних відходів через її митну територію та їхнім видаленням, є Міністерство екології та природних ресурсів України. Відповідно до Закону України «Про відходи» № 187/98-ВР від 05.03.1998 р. відходами називають будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості та не мають подальшого використання за місцем їхнього утворення чи виявлення і від яких їхній власник позбувається, має намір або зобов'язаний позбутися шляхом утилізації чи видалення¹. Цим законодавчим актом визначено, що до небезпечних відходів належать ті, котрі «...мають такі фізичні, хімічні, біологічні чи інші небезпечні властивості, які

---

¹ Про відходи : Закон України: № 187/98-ВР від 05.03.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>.

створюють або можуть створити значну небезпеку для навколишнього природного середовища і здоров'я людини та які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними».

Рис. 3.19. Умови застосування Базельської конвенції

*Видалення охоплює операції з кінцевого видалення, рекуперації, рециркуляції, утилізації, повторного використання.

Транскордонне перевезення – це транспортування відходів з території однієї на територію іншої або в третю країну через територію країни-транзиту. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів» № 1120 від 13.07.2000 р. цей процес визначено як «...переміщення відходів з району, який перевезення перебуває під національною юрисдикцією однієї держави, у район чи через район, який перебуває під національною юрисдикцією іншої держави, або у район чи через район, який не

перебуває під юрисдикцією будь-якої держави, за умови, що таке перевезення стосується принаймні двох держав»¹.

Україна приєдналася до Базельської конвенції відповідно до Закону України «Про приєднання до Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням» № 803-XIV² від 1.07.1999 р. Прийняті у 2000 р. Постанови Кабінету Міністрів України³ стали підтвердженням обраної Україною стратегії екологізації митного простору. Для використання європейської практики поводження з відходами в Україні було розроблено проект Національної стратегії поводження з відходами⁴, проте, як стверджують фахівці Асоціації підприємств у сфері поводження з небезпечними відходами, недостатньо врахованими залишилися такі директиви ЄС: «(75/439/ЄЕС) видалення відпрацьованих мастил; (78/176/ЄЕС) відходи виробництва діоксиду титану; (86/278/ЄЕС) осади стічних вод; (95/59/ЄС) видалення ПХД та ПХТ; (2000/59/ЄС) транспортні засоби, термін експлуатації яких закінчився; (91/689/ЄЕС) директива про небезпечні відходи; (99/61/ЄС) директива про всеохоплююче запобігання забрудненню та його контроль»⁵.

¹ Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів : Постанова Кабінету Міністрів України № 1120 від 13.07.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1120-2000-%D0%BF>.

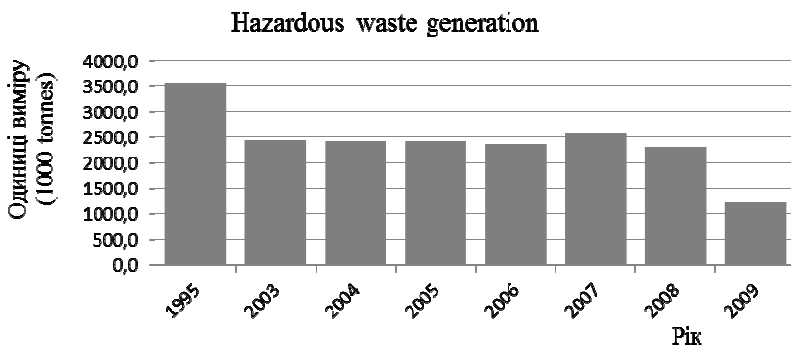
² Про приєднання до Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видалення : Закон України № 803-XIV від 01.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/803-14>.

³ Про призначення компетентного органу та виділеного центру для виконання цілей Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням : Постанова Кабінету Міністрів України № 574 від 29.03.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/574-2000-%D0%BF>.

⁴ Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року : Проект розпорядження Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://menr.gov.ua/news/31573.html>.

⁵ Більше року писали стратегію поводження – розглядаємо національну стратегію управління з відходами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecoteam.org.ua/>.

Разом з тим, сукупний обсяг нагромаджених небезпечних відходів в Україні становить 5 млрд. т, а для нього видалення необхідна сума у розмірі 600 млн. грн. Слід зазначити, що обсяги небезпечних відходів, утворених в Україні, в 2015 р. порівняно із 1994 р. зменшились із 4,95 млн. т до 587 тис. т і такий процес має поступовий характер (розробники стратегії причинами такої ситуації вважають не заходи з мінімізації утворення відходів, а вплив світової економічної кризи на виробництво та структурна переорієнтація вітчизняної промисловості з сектору важкої на легку). Саме тому актуальним залишається зростання загроз транскордонного переміщення небезпечних відходів на територію України (рис. 3.20).

Рис. 3.20. Динаміка виробництва небезпечних відходів в Україні за період 1995–2009 рр. ¹

Аналіз профілю України засвідчує, що основними країнами, на територію яких здійснювався експорт особливо небезпечних та інших відходів, у 2013 р. були Польща, Німеччина, Бельгія, Франція, причому більшість із цих партій підлягала кінцевій утилізації ².

¹ Hazardous Waste Generation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://unstats.un.org/unsd/environment/hazardous.htm>.

² Ukraine. Electronic Reporting System of the Basel Convention (Year: 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ers.pops.int/ERS-Extended/FeedbackServer/fsadmin.aspx?fscontrol=respondentReport&surveyid=62&voterid=44986&readonly=1&nomenu=1>.

Предметом експорту були здебільшого: відходи виробництва, одержання і застосування біоцидів та фітофармацевтичних препаратів, у тому числі з відходами пестицидів і гербіцидів, які не відповідають стандартам, мають прострочений термін придатності чи непридатні для використання за призначенням (А4030); відходи, які складаються або містять хімічні речовини, що не відповідають специфікації або мають прострочений термін придатності та виявляють небезпечні властивості (А4140); відходи, речовини або вироби коду А3180; відходи у вигляді смолистих залишків окрім асфальтових в'язучих), що утворюються під час рафінування, перегонки чи будь-якої піролітичної обробки органічних матеріалів (А3190). Основними відходами, що імпортувалися в Україну відповідно до умов Базельської конвенції, були свинець і сполуки свинцю (Y31), зокрема відпрацьовані батареї свинцевих акумуляторів (А1160), відходи, що містять ртуть (Y29), для яких передбачена операція утилізації R4 – рециркуляція/утилізація металів та їхніх сполук. Країнами-імпортерами були Білорусь, Азербайджан, Молдова, Об'єднані Арабські Емірати.

Переміщення небезпечних відходів через митний кордон України передбачає отримання певних дозвільних документів суб'єктом перевезення. Так, при експорті відходів експортер зобов'язаний звернутися з листом до Міністерства екології та природних ресурсів України не пізніше, ніж за 70 днів до дати вивезення відходів з території країни, з необхідним пакетом документів. У разі імпорту необхідною є письмова згода Міністерства екології та природних ресурсів на ввезення, оскільки діють певні обмеження на такий вид переміщення, зокрема такі відходи не можуть ввозитися з метою зберігання або захоронення, а лише для утилізації (видалення). У разі транзиту вантажу необхідним також є дозвіл Міністерства екології та природних ресурсів України, причому у пункті в'їзду на кордоні контейнер пломбується, а на виїзді перевіряється наявність і цілісність пломби.

Проходження вантажу небезпечних відходів через митний кордон країни можливе лише за умови, що всі сторони – експортер,

імпортер та транзитна – дали згоду на переміщення. На митному кордоні проводиться документальна перевірка та огляд транспортного засобу переміщення вантажу і самого вантажу.

При перевірці важливою є обізнаність представників митниць щодо маркування небезпечних відходів з метою з'ясування достовірності поданих у супровідних документах даних. Небезпечні відходи мають знакові позначення, прийняті в усіх країнах, тому при їхньому переміщенні митники можуть оцінювати ступінь ризику таких відходів¹.

Проблема регулювання переміщення небезпечних відходів виходить за межі національних кордонів. Слабкість і неврегульованість законодавства створюють сприятливе середовище для незаконного переміщення небезпечних відходів як із залученням нелегальних бізнес-структур, так і через проникнення легальні схеми операцій, пов'язаних з обігом таких відходів. Це, зокрема, і корупційні схеми отримання дозволів на переміщення небезпечних відходів через кордон, фальсифікація супровідних документів, неправильна кодифікація таких відходів (їхнє переміщення під грифом «безпечні» створює загрозову ситуацію при їхньому нелегальному переміщенні та подальшому видаленні). Зазначимо, що непоодинокими є випадки видачі ліцензій для роботи із небезпечними відходами компаніям, які не мають необхідних технологій. У такому разі, якщо вантаж потрапляє з іншої країни для видалення, то є великий ризик, що він не буде якісно видаленим, а може опинитися на звалищах чи бути захороненим.

Слабкою вважаємо інституційну систему контролю за транскордонним переміщенням небезпечних відходів, адже основним органом, уповноваженим вирішувати питання підтвердження переміщення відходів є Міністерство екології та природних ресурсів України, тоді як працівники митниць здійснюють митне оформ-

---

¹ Hazardous Materials Markings labeling and Placarding Guide [Електронний ре-сурс]. – Режим доступу : https://www.fmcsa.dot.gov/sites/fmcsa.dot.gov/files/docs/Hazardous_Materials_Markings_Labeling_and_Placarding_Guide_508CLN.pdf.

лення та контроль. Пасивним залишаються і представники бізнесу, що загострює проблему державного регулювання відходів¹.

У 2013 р. в Україні схвалена Концепція Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013–2020 роки, в якій констатовано погіршення ситуації у сфері поводження з небезпечними відходами², проте запропоновані у програмі заходи оминають питання нелегального ввезення небезпечних відходів в Україну та необхідності посилення боротьби з цим явищем.

За підтримки міжнародних організацій і секретаріатів конвенцій розроблена ініціатива «Зелена митниця»³, завданнями якої є проведення навчальних семінарів і розробка методичних рекомендацій для підвищення фаховості працівників митних та прикордонних органів при здійсненні контролю транскордонного переміщення товарів, що підпадають під дію багатосторонніх екологічних угод. Активне використання такої ініціативи важливе для України, адже митниці мають відігравати основну роль у протидії нелегальному транскордонному переміщенню небезпечних відходів та предметів.

Основними ризиками для митного простору країн, які виникають при переміщенні небезпечних відходів через їхні кордони, є такі:

– подання недостовірної інформації для декларування (як за якісними, так і кількісними параметрами). Так, практично небезпечні відходи можуть переміщуватися як сировина або безпечні відходи, а відповідно в цьому разі неправильно кодується товар. Важко розмежувати такі відходи від вторинної сировини, оскільки іс-

---

¹ Проблеми державного регулювання у сфері поводження з відходами та шляхи їх вирішення : аналіт. зап. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1386/>

² Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 22-р від 03.01.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/22-2013-%D1%80>.

³ The Green Customs Guide to Multilateral Environmental Agreements [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.greencustoms.org/reports/guide/Green_Customs_Guide%20\(low\).pdf](http://www.greencustoms.org/reports/guide/Green_Customs_Guide%20(low).pdf)

нують відмінності у технологіях її переробки. Через недостатню обізнаність контролюючих органів небезпечні відходи можуть ввозитися для знищення або захоронення на територію країни, що є забороненим. До порушень належить також неправильне подання інформації щодо імпортерів або компаній, куди товар прямує транзитом. При використанні злочинних нелегальних схем переміщення, як правило, такі компанії є фіктивними;

- відсутність дозвільних документів для переміщення вантажу як небезпечних відходів;

- порушення у маркуванні контейнерів, в яких переміщуються відходи;

- нелегальне переміщення відходів разом із легальним товаром (як правило, це відбувається у великогабаритних і важкодоступних для звичайного огляду контейнерах при великих партіях товарів) та контрафактне переміщення;

- невідповідності класифікаційних підходів небезпечних відходів у різних країнах;

- незаконна зміна митного режиму (наприклад, країна транзиту стає країною імпорту);

- зниження рівня безпеки відходів, що переміщуються через митний кордон (у такому разі неправильно обраний спосіб видалення або технологія може призвести до значних екологічних наслідків);

- використання тіньових схем переміщення великогабаритних предметів, які містять небезпечні відходи, на звалища. Таким прикладом може бути Молдова, під юрисдикцію якої відбуваються перереєстрації морських суден, які згодом стають «мертвими» та осідають як брухт. Така практика характерна для країн ЄС, законодавство якого вимагає очищення від небезпечних відходів суден перед їхньою утилізацією тощо;

Таким чином, нелегальне переміщення небезпечних відходів стає новим видом міжнародного злочинного бізнесу, оскільки економічно розвинені країни при зростанні обсягів таких відходів встановлюють жорсткі екологічні стандарти та вичерпують можли-

вості для їхнього видалення на власних територіях. З огляду на це заходи щодо зменшення ризиків для митного простору країн мають об'єднувати діяльність міжнародних організацій, природоохоронних державних установ, митниць, громадських організацій і забезпечувати синергію правоохоронних, інформаційно-роз'яснювальних, контрольно-регулюючих дій таких інституцій із відповідною їхньою координацією. Вважаємо, що заходами, які мінімізуватимуть ризик при переміщенні небезпечних відходів, є такі:

- законодавче регулювання питання нелегальної торгівлі небезпечними відходами в загальнодержавних стратегіях та програмних документах;

- посилення контролюючих заходів щодо перевірки законодавчого дотримання правил перевезення експортерами та імпортерами небезпечних відходів і правочинності здійснення ними такої діяльності;

- контроль за безпекою використання відходів у країні призначення;

- створення сучасних митних лабораторій та карантинних складів, де тимчасово зберігатимуться непропущені небезпечні вантажі;

- фінансова підтримка державою якісних та екологічно безпечних проектів видалення відходів;

- формування легального ринку утилізації небезпечних відходів. Наприклад, через дороговартісність повного циклу переробки ртутних ламп компанії, що здійснюють їхнє видалення, є неконкурентоспроможними, а відходи опиняються на стихійних звалищах. Разом з тим, недостатньо організований ринок не дає можливості здійснювати прямі операції постачальникам і покупцям, а залучення посередників значно здорожує вартість видалення відходів;

- узгодження спільних заходів на митному кордоні країн, через пункти пропуску яких проходить вантаж;

- запровадження постійних навчальних семінарів для фахівців, що здійснюють контроль за вантажем на митному кордоні, для підвищення навичок ідентифікації небезпечних відходів, у тому числі в межах ініціативи «Зелена митниця».

3.4. Світовий досвід і вітчизняна практика захисту об'єктів права інтелектуальної власності: МИТНИЙ АСПЕКТ

Розширення співробітництва між країнами і лібералізація умов міжнародної торгівлі, значний науково-технічний прогрес в останні десятиліття, активізація інноваційної діяльності та винахідництва, поява технологій 3D-друку, розвиток інтернет-технологій і віртуальної реальності є важливими детермінантами загострення проблеми порушення прав інтелектуальної власності, оскільки щороку зростає кількість винаходів, реєструються нові товарні знаки, проводиться селекційна робота в тваринництві та рослинництві, здійснюються нові наукові відкриття тощо. Відповідно збільшується кількість випадків їхнього незаконного використання, зокрема плагіат, контрафакт та ін. Країни, використовуючи національні та міжнародні правові інструменти, формують інституційний механізм захисту об'єктів права інтелектуальної власності, чільне місце в якому належить митній складовій. Переміщення через митний кордон товарів з ознаками порушення прав інтелектуальної власності становить загрозу не тільки для правовласників, а й для митного простору приймаючої країни, оскільки поширеного використання набуває патентний тролінг.

Світовий ринок інтелектуальної власності під впливом процесів глобалізації зазнає трансформацій. Відповідно зростає кількість об'єктів інтелектуальної власності, які проходять реєстрацію¹. Водночас реєстраційна активність значно відрізняється у географічному вимірі, гіпертрофованою також є структура ринку за видами об'єктів, виникають проблеми при трансфері технологій. Беззаперечними лідерами на ринку залишаються розвинені країни, в яких інноваційний чинник і знання є основою розвитку економіки дер-

---

¹ WIPO IP Statistics Data Center <https://www3.wipo.int/ipstats/index.htm?lang=en> [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [//www3.wipo.int/ipstats/index.htm?lang=en](https://www3.wipo.int/ipstats/index.htm?lang=en).

жави, що фінансово підтримує наукові розробки. Разом з тим, об'єкти інтелектуальної власності залишаються привабливими і для міжнародних злочинних угруповань, оскільки злочини, пов'язані з інтелектуальною власністю, оцінюються щорічно в сумі 461 млрд. дол. США¹.

Захист об'єктів права інтелектуальної власності є одним із пріоритетів для країн і міжнародних організацій. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності у ст. 2 подає перелік прав інтелектуальної власності². Згідно з положеннями Цивільного кодексу України до об'єктів права інтелектуальної власності належать такі: «...літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні тасмниці»³ (ст. 420). Таким чином, визначають три групи об'єктів права інтелектуальної власності: об'єкти промислової власності, об'єкти авторського і суміжних прав, нетрадиційні об'єкти (наприклад, сорти рослин, комерційна тасмниця).

Юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності передбачає застосування адміністративного порядку через втручання у процес захисту уповноважених на це державних органів (такими можуть бути, наприклад, митниці). Особливості торгівлі, митного оформлення та контролю товарів, що містять об'єкти пра-

¹ Trade in Counterfeit and Pirated Goods. Mapping the Economic Impact [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/Mapping_the_Economic_Impact_study/Mapping_the_Economic_Impact_en.pdf

² Convention Establishing the World Intellectual Property Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/treaties/en/convention/>

³ Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

ва інтелектуальної власності, визначаються як міжнародними, так і національними законодавчими актами.

Розвиток науково-технічного прогресу наприкінці XVIII ст. став поштовхом до розуміння проблеми добросовісної конкуренції у сфері промислової власності, але угоди між країнами здебільшого мали двосторонній характер. Однією із перших міжнародно-правових угод у сфері регулювання інтелектуальної власності є Паризька конвенція з охорони промислової власності (Paris Convention for the Protection of Industrial Property), ухвалена 11 країнами в 1883 р., на основі визначено поняття «промислова власність», а країни-члени отримали право користуватися патентами однієї з них. Проте вона не стала єдиним уніфікованим документом у захисті прав промислової власності та кількаразово переглядалася^{1,2}. На сьогодні кількість держав, що приєдналися до конвенції, охоплює понад 175, серед яких і Україна (з 1991 р.). У 1891 р. укладена Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків (Madrid Agreement Concerning the International Registration of Mark), відповідно до якої сформовано Мадридську систему міжнародної реєстрації знаків³.

Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, підписана в 1886 р., є однією із найстаріших угод у захисті авторського права⁴ і нині об'єднує понад 175 країн. Ще одна угода про авторське право ухвалена в 1952 р. – Всесвітня конвенція про авторське право (Женевська конвенція). Проте із розширенням функцій СОТ своє першопочаткове глобальне значення вона поступово

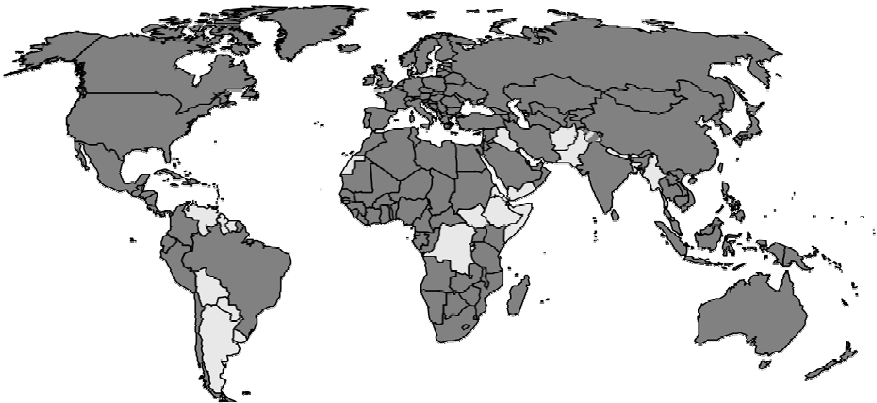
¹ Paris Convention for the Protection of Industrial Property [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/treaties/en/ip/paris/>.

² Guide to the Application of the Paris Convention for the Protection of Industrial Property, as Revised at Stockholm in 1967 [Електронний ресурс] / prof. G. H. C. Bodenhause. – Режим доступу : [ftp://ftp.wipo.int/pub/library/ebooks/wipublications/wipo_pub_611\(e\).pdf](ftp://ftp.wipo.int/pub/library/ebooks/wipublications/wipo_pub_611(e).pdf).

³ Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/treaties/en/registration/madrid/>.

⁴ Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=283698.

втратила. У 1958 р. укладена Лісабонська угода про найменування місць походження виробів та їхньої міжнародної реєстрації. Патентування є одним із варіантів захисту винаходу або корисної моделі, який отримав широке розповсюдження як у розвинених країнах, так і в Україні. Регулювання патентного права здійснюється за Договором про патентну кооперацію (Patent Cooperation Treaty), прийнятим у 1970 р., договірними сторонами якого є понад 150 країн (рис. 3.21)¹, в тому числі Україна (з 1991 р.).

Рис. 3.21. Країни-учасниці РСТ

Основним документом, що на глобальному рівні регулює вищезазначені питання, є Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) СОТ, зокрема її р. 4 ч. 3 «Спеціальні вимоги щодо заходів на кордоні»², який містить норми щодо дій «*ex officio*» (тобто за власною ініціативою)³. Ця угода є новим етапом у

¹ The PCT now has 152 Contracting States [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/pct/en/pct_contracting_states.html.

² Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_01_e.htm.

³ Москалюк Н. Б. Дії «*ex officio*» у міжнародному регулюванні спеціальних вимог щодо заходів на кордоні в процесі захисту прав інтелектуальної власності / Н. Б. Москалюк // Альманах міжнародного права. – 2015. – № 8. – С. 138–144.

розвитку захисту об'єктів права інтелектуальної власності, оскільки виконання взятих зобов'язань обов'язкове для всіх країн-учасниць. Україна, набувши членства у Світовій організації торгівлі у 2008 р., зобов'язалася виконувати її угоди. Разом з тим, як зазначають дослідники, впровадження інструментарію ТРПС без створення належного національного митного правового поля становить певні ризики та загрози для країни¹.

Митний простір країн функціонує під впливом різновекторних соціально-економічних явищ і процесів, реагує на будь-які трансформації у зовнішньоекономічній сфері. Так, під впливом економічної ситуації в Україні спостерігається нестабільна динаміка у сфері розвитку інтелектуальної власності, зокрема щодо надходження та розгляду заявок, реєстрації об'єктів інтелектуальної власності тощо². Забезпечити захист об'єктів права інтелектуальної власності власник може як на території, так і за межами країни, якщо вона є учасницею багатосторонніх угод. Законодавче вирішення питань захисту об'єктів права інтелектуальної власності є одним із чинників активізації діяльності іноземних інвесторів у приймаючій країні, оскільки входження останніх на ринок супроводжується залученням нових технологій і розробок.

Основним законодавчим актом, що регулює митне оформлення та митний контроль товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, які переміщуються через митний кордон, є Митний кодекс України (р. XIV «Сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України»)³. Норми із застосування заходів із призупинення митного

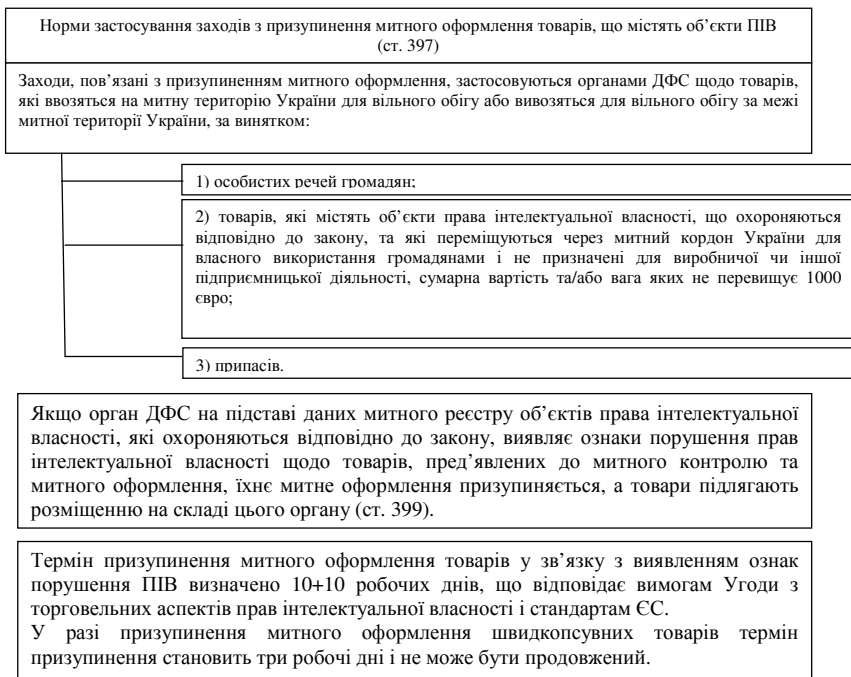
---

¹ Нікончук А. М. Україна і угода про торгові аспекти прав інтелектуальної власності: міжнародно-правові ризики та переваги [Електронний ресурс] / А. М. Нікончук // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 4. – С. 100–106. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2015_4_13.

² Річний звіт Державної служби інтелектуальної власності України. 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uipv.org/i_upload/file/AnnualReport/zvit_ukr-2016.pdf.

³ Митний кодекс України №4495-VI від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17_

оформлення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, відповідно до Митного кодексу України наведено на рис. 3.22.

Рис. 3.22. Норми із застосування заходів із призупинення митного оформлення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності¹

Митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності є одним з інструментів запобігання переміщенню через митний кордон України товарів з порушенням прав інтелектуальної власності, виявлених під час митного оформлення та митного контролю. Наказом Міністерства фінансів України затверджено Порядок реєстрації

¹ Митний кодекс України: практичні аспекти : навч.-метод. посіб. / ред. кол. : А. Д. Войцешук, І. О. Іващук, А. І. Крисоватий, О. М. Омельчук, П. В. Пашко [та ін.]. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 516 с.

у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону¹, який визначає порядок подання документів для внесення об'єкта в реєстр, перелік документів, необхідних для подання, умови виключення з реєстру. Реєстрація об'єктів можлива на термін 6 місяців та 1 рік, після закінчення яких передбачено процедуру продовження. Органи Державної фіскальної служби України (ДФС) мають право у разі виявлення ознак порушення призупинити митне оформлення. Митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності за станом на 25.09.2017 р. охоплював 3535 об'єктів, серед яких переважно знаки для товарів та послуг і промислові зразки². Разом з тим, вважаємо, що митний реєстр потребує певних новацій: він містить недостатньої інформації для ідентифікації контрафактних товарів на митницях, наслідком чого є безпідставне затримання оригінальних товарів, що ускладнює процес митного контролю та зменшує його ефективність; зважаючи на розвиток інформаційних технологій і програмних продуктів необхідне оновлення програмно-інформаційного комплексу, зокрема інтерфейсу, розширення пошукових функцій, доступу до інформації тощо.

Основні ризики, які виникають для митного простору України щодо порушення права інтелектуальної власності, пов'язані із проблемами на законодавчому та організаційно-адміністративному рівнях. Законодавчі ризики пов'язані з існуючими прогалинами у вітчизняному законодавстві, відсутністю необхідної єдиної термінологічної бази, неоднозначністю трактування положень законодавчих актів, які обмежують, наприклад, посадових осіб митниць у виконанні службових обов'язків. Виникнення законодавчих ризиків залежить від того, наскільки стабільною є законодавчо-правова база та досконала система її виконання в країні.

---

¹ Про затвердження Порядку реєстрації у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону : наказ Міністерства фінансів України № 648 від 30.05.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1034-12>.

² Перелік об'єктів права інтелектуальної власності, включених до митного реєстру за станом на 25.09.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.gov.ua/passport/931b855c-9c18-4d49-8f45-46c76f09e793>.

У світовій практиці набуло поширення таке явище як, «патентний тролінг»^{1,2}, тоді як в Україні ця проблема загострилася зараз, що характеризується зловживанням патентним правом. В Україні відсутній комплексний механізм запобігання патентному тролінгу як одному з видів зловживання правами. Щодо недоброчесних правовласників можливе запровадження системи внесення застави або еквівалентної гарантії для відшкодування витрат, яких зазнає митний орган у разі призупинення митного оформлення. У вітчизняному законодавстві відсутня така практика, тоді як Регламент Європейського парламенту та Ради ЄС № 608/2013 регулює захист прав інтелектуальної власності, що здійснюється митними органами, передбачає санкції для правовласників, які порушують законодавство, можливим є припинення митним органом процедури митного оформлення, відкликання рішення про надання національного втручання та ін.³ Європейське законодавство найбільш відповідає світовим стандартам щодо захисту об'єктів права інтелектуальної власності. Відповідно цей орієнтир для нашої країни є пріоритетним за укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У 2016 р. у Верховній Раді України зареєстрований Проект Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України»⁴, мета якого – забезпечення відповідності

¹ Resis R. H. History of the Patent Troll and Lessons Learned [Електронний ресурс] / Robert H. Resis. – Режим доступу: https://bannerwitcoff.com/_docs/.../HistoryOfPatentTroll.pdf.

² Axel Haus. Patent Trolls, Litigation, and the Market for Innovation [Електронний ресурс] / Axel Haus, Steffen Juraneck. – Режим доступу: <https://brage.bibsys.no/xmlui/.../DiscussionPaper.pdf?...1>.

³ Regulation (EU) No 608/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 concerning customs enforcement of intellectual property rights and repealing Council Regulation (EC) No 1383/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32013R0608>.

⁴ Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України Проект Закону України : № 4614 від 06.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59005.

положень Митного кодексу України європейському законодавству. Проте окреслені законодавчі ініціативи перебувають у стані доопрацювання.

Однією із проблем є також відсутність законодавчо визначених митних режимів, за яких застосовуються заходи захисту об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема врахування особливості поміщення товарів у режим реекспорту. У ст. 397 Митного кодексу України визначено, що заходи, пов'язані із призупиненням митного оформлення, застосовуються митницями щодо товарів, які «...ввозяться на митну територію України для вільного обігу або вивозяться для вільного обігу за межі митної території України».

Потребує більш ґрунтовного доопрацювання термінологічний апарат, зокрема необхідні додаткові роз'яснення щодо трактування термінів «піратські товари», «паралельний імпорт» та особливостей його застосування у митній практиці, оскільки значні зусилля органів ДФС спрямовані на протидію переміщенню товарів, що є об'єктами паралельної торгівлі. Водночас паралельний імпорт в умовах глобальної інтеграції є неминучим явищем, оскільки розширюється доступ споживачів до товарів через цінові відмінності, проте такі товари мають мати такі самі якісні характеристики, хоча в цьому разі наявна загроза виникнення недобросовісної конкуренції¹. Потребує приведення у відповідність до Регламенту ЄС № 608 також визначення терміна «контрафактні товари».

Для зменшення організаційних ризиків слід модернізувати спрощену процедуру знищення товарів, митне оформлення яких призупинене через підозру у порушенні прав інтелектуальної власності, що зменшить навантаження як на органи ДФС, так і на власника товару. Крім того, для налагодження комунікування між сторонами – органами ДФС та правовласником – необхідне створення

---

¹ Кузьменко Л. Г. Паралельний імпорт – важливий механізм існування конкурентних відносин [Е р] / Л. Т. Кузьменко // Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. – 2016. – Т. 1, вип. 1. – С. 95–100. – Режим доступу : journals.ukma.edu.ua/spne/article/viewFile/112/169.

системи оперативного обміну інформацією. Відповідних змін потребує і розпорядження виявленими контрафактними товарами, оскільки Митним кодексом України не передбачено їхнє знищення, тоді як міжнародні угоди пропонують саме цей варіант розпорядження таким товаром.

Недостатнім для припинення порушення прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон є відповідальність за таке порушення. Санкція у розмірі 17000 грн. не є стримуючим чинником для імпорту контрафактної продукції у великих обсягах.

Слід зазначити, що методи підробки та піратства товарів щороку змінюються, з'являються нові технології порушення прав інтелектуальної власності. Відповідно посадові особи, які здійснюють митний огляд і митний контроль, мають бути фахово підготовлені. З цією метою впроваджено практику, яка успішно реалізується і в Україні, проведення навчальних семінарів та тренінгів.

Актуальним питанням залишається захист прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон країн. Так, наприклад, у 2013 р. на торгівлю контрафактними товарами припало 2,5% від обсягу світової торгівлі (1,9% від обсягу імпорту); 5% від загального обсягу імпорту товарів в ЄС – це контрафактна продукція; серед найбільш розповсюджених випадків виявлених контрафактних товарів – взуття, одяг, вироби із шкіри (табл. 3.13); у сфері міжнародної торгівлі інформаційно-комунікаційними технологіями контрафактні товари в 2013 р. становили 6,5% (рис. 3.23), а у вартісному вимірі – близько 143 млрд. дол. США. Лідером у виробництві таких товарів є Китай, а найчастіше підробляють товари американських компаній. Проблема митного регулювання переміщення контрафактних товарів полягає в тому, що більша частина з них надходить через міжнародні поштові та експрес-відправлення (62% від загальної кількості виявлених фактів переміщення), що ускладнює можливості контролю.

Таблиця 3.13

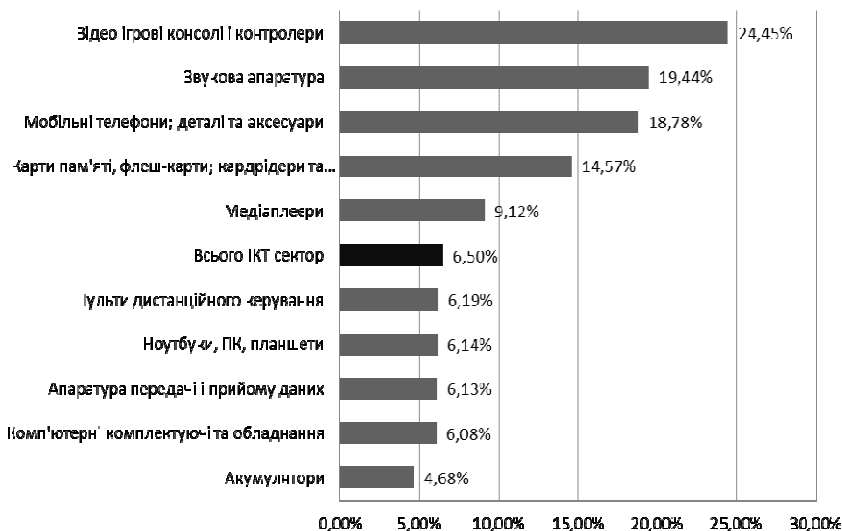
Динаміка вилучень контрафактних товарів (за ГС)¹

Код ГС	2011	2912	2013
Машини та механічні прилади (84)	2423		
Оптичні, медичні та інші інструменти Оп- тичні, медичні та інші інструменти (90)	3013	4960	5722
Фармацевтичні препарати (30)	3557	3789	2444
Парфумерні та косметичні засоби (33)	3898	5837	4857
Годинники (91)	7267	10214	6927
Іграшки (95)	7661	5560	3499
Одяг жіночий (62)	7770	9772	5601
Сувенірні вироби (42)	15898	18257	17960
Одяг трикотажний, в'язаний (61)	16402	21076	17995
Електричні машини та устаткування (85)	22513	20476	15907
Взуття (64)	34938	26967	27119
Головні убори (65)		2719	
Ювелірні вироби (71)			2415

Оцінюючи стан відкритості національних економік торговельних партнерів у міжнародній торгівлі та системи захисту прав інтелектуальної власності, Офіс торговельного представника США (USTR) у 2017 р. опублікував щорічний Звіт-301, де перше місце за пріоритетністю спостереження щодо контрафактних товарів посідає Китай. Україна, незважаючи на певні позитивні зрушення в політиці протидії переміщенню контрафактних товарів, продовжує залишатися в пріоритеті спостереження через такі причини: використання неліцензованого програмного забезпечення в системі державних органів; непрозора та несправедлива система захисту прав правовласників; недієздатна система боротьби з онлайн-порушенням авторських прав та ін.²

¹ Trade in Counterfeit and Pirated Goods. Mapping the Economic Impact [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/Mapping_the_Economic_Impact_study/Mapping_the_Economic_Impact_en.pdf.

² The Special 301 Report.2017. Office of the United States Trade Representative [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ustr.gov/sites/default/files/301/2017%20Special%20301%20Report%20FINAL.PDF>.

Рис. 3.23. Частка контрафактних ІКТ у 2013 р.
(% від загального обсягу імпорту кожного виду товару) ¹

Глобальне економічне зростання неможливе без розвитку національних економік на інноваційній основі, тому охорона та захист об'єктів права інтелектуальної власності зберігають свою актуальність, особливо при переміщенні товарів через митний кордон країни. Як свідчать результати дослідження, національна система захисту прав інтелектуальної власності у процесі митного контролю та оформлення потребує подальшої адаптації відповідно до норм митного законодавства ЄС. Основними чинниками переміщення через митний кордон товарів із порушенням прав інтелектуальної власності є законодавчі прогалини, невідпрацьований механізм здійснення митного контролю та відповідальності за порушення, недостатній рівень підготовки посадових осіб митниць, корупційна

¹ Trade in Counterfeit and Pirated Goods. Mapping the Economic Impact [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/Mapping_the_Economic_Impact_study/Mapping_the_Economic_Impact_en.pdf

складова, економічні чинники. Відповідно зменшення ризиків для митного простору та запобігання ї протидія переміщенню через митний кордон товарів із порушенням прав інтелектуальної власності сприятимуть як підприємницькій активності, так й інвестиційній привабливості України, формуванню іміджу країни із добросовісним конкурентним середовищем.

РОЗДІЛ 4

ЛОГІСТИЧНО-СЕРВІСНА ПІДТРИМКА ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ТА МОДЕЛЬ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ

4.1. Логістично-сервісна концепція координації митного простору в умовах глобальної взаємодії

Глобальні торговельні потоки потребують належної системи управління, оскільки залученими до цих процесів є не тільки суб'єкти ЗЕД–підприємства та країни як виразники національних інтересів, а й транснаціональні корпорації як рушійна сила розвитку міжнародного співробітництва. З огляду на це сучасне глобальне економічне середовище характеризується високою інтегрованістю всіх рівнів митного простору за інтенсивного розвитку системи комунікаційного й інформаційного забезпечення,

Розвиток міжнародної торгівлі в останнє десятиліття здійснюється під впливом динамічного зростання глобальної економіки, формування новітніх тенденцій уніфікації митного законодавства, спрощення митних процедур, пришвидшення логістики та активного використання інформаційних технологій. Ці чинники водночас зумовили також суттєві зміни видів і способів вчинення порушень

законодавства з питань митної справи при здійсненні митних процедур, поглибили існуючі виклики для забезпечення стабільності митного простору країн та координації митного співробітництва. Ступінь ризикованості простору визначається передусім внутрішніми для країн чинниками: економічними і соціокультурними просторовими відмінностями; територіальною мобільністю інститутів та їхньою просторовою близькістю; концентрацією фінансових ресурсів; територіальною активністю суб'єктів ЗЕД; інформаційно-просторовим ресурсом; дисбалансом у кадровому складі контролюючих (у тому числі митниць) органів у просторі, їхньою ротацією; розвитком транспортної логістики. Саме тому функціонування митного простору України, який орієнтований на зменшення ризиковості діяльності суб'єктів загалом і підвищення його ефективності, потребує логістичної координації. Важливість питання логістики у митній сфері підтверджується також науковими дослідженнями^{1, 2, 3, 4, 5}.

Логістичний підхід до побудови митного простору на умовах збалансованості та зменшення ризиків дає змогу об'єднати всі потоки простору (інформаційні, транспортні, фінансові, матеріальні). Логістика митного простору виконує інтегруючу функцію, оскільки дає можливість охопити не лише національний ринок, а й забезпечує його взаємодію у межах регіонального та глобального простору.

---

¹Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : моногр. / за заг. ред. І. Г. Бережнока. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2014. – 288 с.

² Рудніченко Є. М. Класифікація ризиків в митній справі / Є. М. Рудніченко, І. В. Несторишен // Митна безпека. – 2012. – № 1. – С. 13– 19. – Серія «Економіка».

³ Терещенко С. С. Основи ризик-менеджменту в митній справі та зовнішньоекономічній діяльності / С. С. Терещенко. – Одеса : Пласке, 2012. – 504 с.

⁴ Risk Management guide/ – World Customs Organization, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/risk-management-compendium.aspx>

⁵ Батченко Л. Європейський досвід управління митними ризиками / Л. Батченко, М. Ковальова // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2015. – № 6 (226). – С. 5–17.

Логістична концепція містить управлінську складову для забезпечення суб'єктам митного простору конкурентних переваг, які мають відповідати сучасним тенденціям розвитку економічної та соціальної складових певної країни і світового суспільства загалом. У сукупності конкурентних переваг логістичної системи виокремлюють такі, як можливість забезпечення вчасності та зручності доставки, збереження первинного вигляду матеріального блага, страхування від ризиків, пов'язаних із пакуванням, перепакуванням і перевезенням тощо. Вищенаведені аргументи дають змогу припустити, що логістична концепція взаємопов'язана з конкурентними перевагами суб'єктів простору. Важливим компонентом є транспортна логістика як каталізатор соціально-економічного розвитку. Основними напрямками розвитку транспортної політики є сприяння інтеграційним процесам ринку транспортно-логістичних послуг в європейському і світовому просторі, пошвидчення розвитку інтермодальних вантажних перевезень, забезпечення належної організації та координації транспортних мереж за видами транспортних засобів. Розширення зовнішньоторговельного співробітництва країн і зростання товарних потоків потребують розвитку системи транспортного обслуговування, яка через функціонування транспортних мереж забезпечуватиме якість логістичного сервісу.

Функціонування логістичної системи визначається необхідністю виконувати транспортно-логістичні завдання, до яких належить доставка товарів у відповідний час і певне місце. Крім цього, необхідно враховувати призначення матеріальних цінностей, оскільки від цього залежать особливості реалізації різних логістичних операцій (пакування, перепакування, завантаження, розвантаження тощо). Таким чином, логістична система відіграє роль комунікаційної мережі, яка є посередником між учасниками економічних відносин. Зважаючи на стихійність сучасного економічного середовища, зокрема через інтенсивність насичення ринку модифікаціями та інноваціями, варто вказати на мінливість попиту кінцевих споживачів. З огляду на це, характерними особливостями ефективної логістичної системи визначають не лише гармонізацію та зла-

годженість у взаємодії підсистем й інших складових елементів, а й гнучкість та адаптивність цієї системи загалом.

Розуміння логістичної системи як сукупності підсистем дає змогу розглядати її з мікро-, макро- та глобального рівня митного простору. На мікрорівні логістична система інтегрована в систему управління суб'єктів митного простору та представлена службами, які відповідають за транспортно-логістичну функцію. Натомість логістична система макrorівня охоплює митний простір загалом, де суб'єкти господарювання є її елементами. На глобальному рівні логістична система передбачає формування та функціонування макрорегіональних систем країн світу в системі міжнародних економічних відносин.

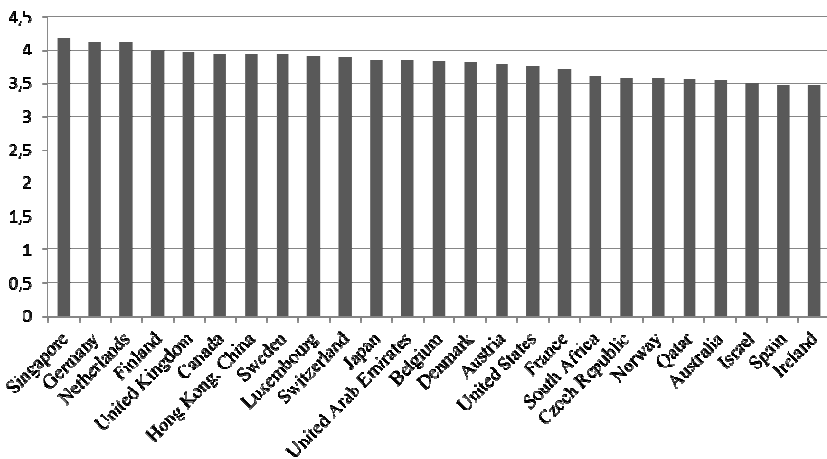
Глобальна логістика, що ототожнюється з терміном «менеджмент системи постачання», відіграє важливу роль у зростанні та розвитку ролі світової торгівлі, а також в інтегруванні діяльності суб'єктів господарювання у світовому масштабі. Варто зауважити, що рівень світової торгівлі товарами і певною мірою послугами суттєво залежить від доступу до надійних економічних міжнародних транспортних послуг. Зниження транспортних витрат і підвищення рівня надійності міжнародних транспортних послуг розширюють масштаби діяльності суб'єктів господарювання, а також зумовлюють зростання рівня міжнародної торгівлі та інтенсифікацію конкуренції між ринковими гравцями.

Використання релевантних каналів дистрибуції на міжнародних ринках дає змогу суттєво покращити шанси на успішність вищезгаданих операцій. Основним завданням глобальної логістики є розвиток ефективного механізму доставки, базовий критерій вимірювання успішності якого – ступінь задоволення попиту кінцевих споживачів. Наприклад, успішність логістичних підходів компанії «Кока-кола» переважно забезпечує її налагоджена глобальна логістична система. Як результат, ця компанія має змогу ефективно виготовляти та розподіляти свою продукцію по всьому світі. Вихід компанії у середовище глобального ринку зумовлює необхідність удосконалення наявних і застосування нових підходів до управлін-

ня сировиною, компонентами та доставкою готової продукції на найбільш економічно вигідних умовах. Водночас суб'єкти господарювання мають здійснювати доставку готової продукції у визначені споживачами час і місце. Розвиток інтермодального транспортування та технологій постійного відстеження товару зумовив суттєве зростання ефективності логістичних методів, що використовуються у реальному секторі. Інтермодальне транспортування полягає у трансфері товарів з одного виду транспорту (наприклад, повітряний чи морський) в інший (автотransпорт), і навпаки, з мінімізацією перешкод, пов'язаних з їхнім розпаковуванням чи перепакуюванням з метою забезпечення відповідності вантажу правилам його перевезення тим чи іншим видом транспорту. Технологія відстежування забезпечує постійну поінформованість щодо точних координат вантажу, який перевозиться. Це дає змогу суб'єктам господарювання здійснювати гнучку політику дистрибуції, оскільки відправник вантажу може точно визначити місце розташування свого відправлення у режимі реального часу.

Організаційна функція логістики митного простору є однією з умов його збалансованого та стабільного функціонування на національному рівні. І хоча митний простір країн неоднорідний, проте на сьогодні країни світу у стимулюванні розвитку торгівлі віддають перевагу удосконаленню діяльності митних органів у процесі здійснення митних процедур і логістичного супроводу товару. Так, у 2016 р. лідерами за індексом ефективності митного оформлення (є складовою індексу ефективності розвитку логістики) були Сінгапур, Німеччина, Нідерланди, Фінляндія та Великобританія (рис. 4.1).

Україна в 2016 р. перейшла на нижчі рейтингові позиції за Індексом митного оформлення (116 позиція в рейтингу порівняно із 69 у 2014 р.) (рис. 4.2). В Україні на початку 1990-х рр. була відсутня дієва система органів, що забезпечували реалізацію митної справи в країні, тому процес формування системи митних органів відбувався доволі складно і триває досі.

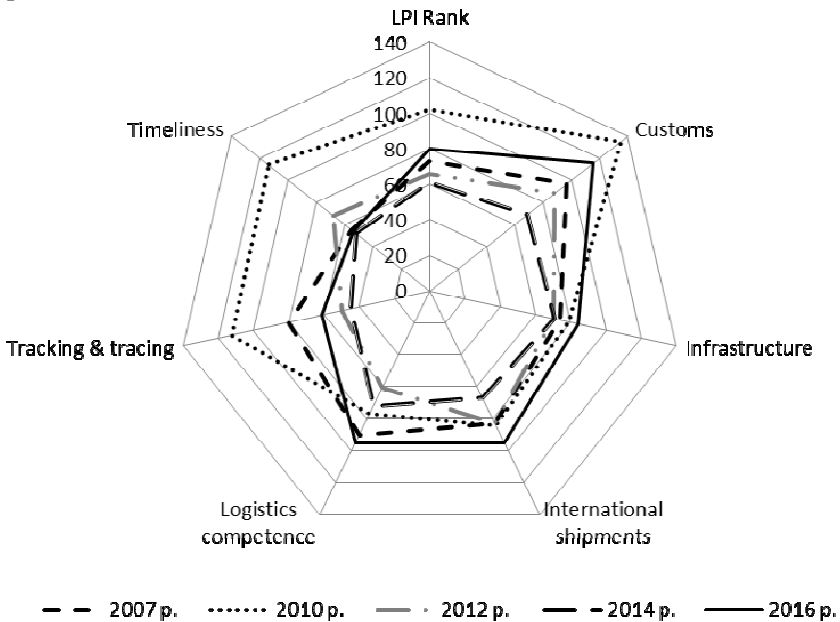

Рис. 4.1. Країни-лідери за Індексом ефективності митного оформлення в 2016 р.

Незважаючи на погіршення умов торгівлі та глобальну нестабільність, внутрішньополітичну і економічну ситуацію, Україна продовжує розвивати зовнішньоторговельне співробітництво і перебуває в пошуку нових ринків збуту/постачання товарів, що актуально при втраті одного з важливих торговельних партнерів – Росії.

Окрім Глобального індексу ефективності логістики, Світовий банк для оцінювання логістичного середовища країн використовує також Вітчизняний (національний) індекс (Domestic LPI), за допомогою якого можна охарактеризувати особливості логістичних процесів у державі за такими напрямками: інфраструктура, послуги, прикордонні процедури та час; надійність ланцюга постачання. Аналіз логістичного середовища України дає змогу зробити такі висновки: обтяжливими для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності є портові збори (про їхній високий рівень стверджує 100% опитаних, тоді як у країнах Європи і Центральної Азії – 50%), а збори в аеропортах вважають низькими (в країнах ЄЦА – 42,73% респондентів); якість інфраструктури найнижче оцінюється щодо стану доріг (75%); якість послуг визначено найвищою на морсько-

му транспорті (вважає її високою 100% респондентів, тоді як якість послуг залізничного транспорту, торговельних і транспортних асоціацій, вантажовідправників – лише 25%), якість послуг митних інституцій визнали високою 50% опитаних, вказавши на необхідність пришвидшення проведення митного оформлення; найбільше затримок у логістичному ланцюгу в Україні зазнають з обов'язковим складуванням і перевантаженням (33,33%); на покращенні приватних логістичних послуг акцентують усі опитані (100%); як і на наявності висококваліфікованого персоналу, задіяного в логістичних процесах¹.

Рис. 4.2. Динаміка позицій України за складовими індексу ефективності логістики²

¹ Domestic LPI, Environment and Institutions: Ukraine 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://lpi.worldbank.org/domestic/environment_institutions/2016/C/UKR#chartarea.

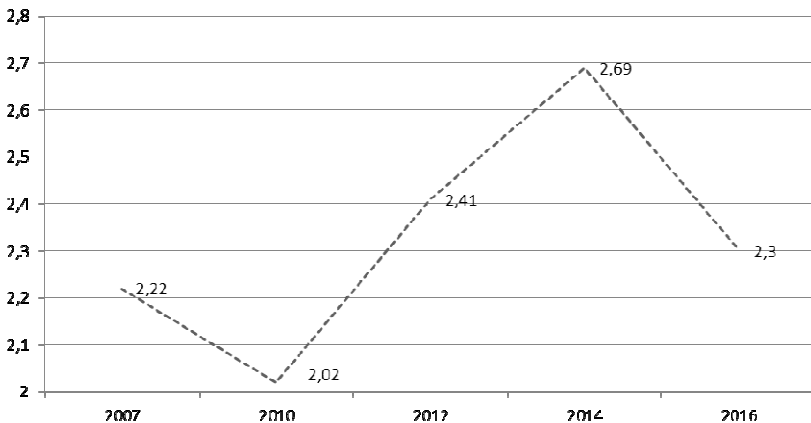
² International LPI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://lpi.worldbank.org/international/global>.

Таблиця 4.1

Внутрішній індекс ефективності логістики України за оцінюванням респондентами окремих умов інституційного середовища за 2016 р.

	Україна	Регіон: Європа і Центральна Азія	Дохід: рівень нижчий від середнього
Рівень митних платежів і стягнень на основі набутого досвіду в міжнародній логістиці	Відсоток респондентів, які визначили «високий/дуже високий» рівень		
Портовий збір	100%	50,9%	56,06%
Аеропортний збір	0%	42,73%	43,29%
Ставки автотранспорту	25%	5,93%	39,59%
Ставки залізничного транспорту	25%	26,67%	24%
Складські стягнення і збори за перевантаження	25%	14%	35,2%
Агентська комісія	0%	26,53%	15,4%
Якість інфраструктури	Відсоток респондентів, які визначили «низький/дуже низький» рівень		
Порти	25%	29,21%	25,81%
Аеропорти	0%	9,74%	30,1%
Дороги	75%	35,91%	44,24%
Залізничний транспорт	25%	49,36%	52,67%
Складські / перевантажувальні об'єкти	25%	16,45%	30,21%
Телекомунікації та ІТ	25%	7,23%	20,79%
Компетенція і якість послуг	Відсоток респондентів, які відповіли «низький/дуже низький»		
Дороги	50%	35,04%	26,6%
Залізничний транспорт	25%	16,11%	13,36%
Повітряний транспорт	50%	53,52%	41,92%
Морський транспорт	100%	55,34%	46,41%
Складування / перевантаження	50%	45,97%	27,29%
Митні органи	75%	57,7%	47,06%
Інспекційні агентства з якості / стандартів	50%	37,7%	34,24%
Органи охорони здоров'я	25%	30,66%	22,05%
Митні брокери	25%	24,67%	17,95%
Торговельні та транспортні об'єднання	50%	49,54%	29,18%
Одержувачі або вантажовідправники	25%	33,47%	25,76%

Разом з тим, за субіндексом «Митниця» LPI Україна впродовж останнього періоду знизилася свої позиції (рис. 4.3): у 2016 р. його значення було 2,30, тоді як у країнах Європи і Центральної Азії – 3,03. Вважаємо, що митна складова регулювання зовнішньої торгівлі не має бути перешкодою для її активізації. Водночас лібералізація умов перетину митного кордону та створення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності бізнесу потребують формування такого підходу, який враховуватиме як нові можливості, так і потенційні ризики. Ризики для митного простору пов'язані з діяльністю суб'єктів ЗЕД та осіб, які перетинають митний кордон (перетин із порушенням митних правил, контрабанда товарів, недостовірне подання інформації для митного оформлення, використання нелегальних схем переміщення товарів й ухилення від сплати податків тощо), політикою держави (наприклад, часті законодавчі зміни, нестабільне економічне середовище), функціонуванням митних інституцій.

**Рис. 4.3. Динаміка значення субіндексу «Митниця»
Індексу ефективності логістики України**

Примітка: складено автором за даними Світового банку (International LPI).

Євроінтеграційні пріоритети України та необхідність інституційних реформ об'єктивно зумовили зміни у реформуванні системи органів, що першочергово забезпечують безпеку її митного простору і водночас надають сервісні послуги суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності. Стратегічні ініціативи були спрямовані на інтеграцію України у глобальний (у тому числі митний) простір, розширення міжнародного співробітництва, спрощення і гармонізацію митних процедур, підвищення фаховості та професіоналізму працівників митниць. У 2012 р. з метою оптимізації відбулося об'єднання Державної митної служби України та Державної податкової служби України у Міністерство доходів і зборів України, яке згодом переформатовано у Державну фіскальну службу України. Однак це не було кінцевим пунктом реформ, оскільки зміни тривають і досі. Серед основних ризиків кадрового забезпечення функціонування митного простору України слід виокремити такі: відсутність обов'язкової ротації в системі фіскальних органів (відповідно до ст. 41 Закону України «Про Державну службу»¹, переведення здійснюється лише за згодою державного службовця, тобто навіть якщо є гостра необхідність у такому переведенні, а особа не погоджується, то ротація неможлива); низький рівень фінансової мотивації у працівників митниць, відсутність заохочень при виявленні об'єктів порушення митних правил і контрабанди, а також невідпрацьований механізм захисту сімей тих службовців, які беруть участь у виявленні таких порушень (цей аспект вважаємо дуже важливим, адже не враховані загрози, які можуть виникати при втручанні у діяльність міжнародних злочинних угруповань, наприклад, у сформовані міжнародні канали переправлення наркотиків, зброї, які працюють під прикриттям); корупційні; нівелювання поступового кар'єрного зростання; відсутність належних маркерів і КПП в діяльності митників; відсутність моделі просування по службі; безсистемність у розбудові кар'єрної складової та недостатня профе-

---

¹ Про Державну службу: Закон України №889-VIII від 10.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/889-19?ed=20181219&find=1&lang=ru&text=%F0%EE%F2%E0%F6%B3>.

сійна придатність керівників середньої ланки, що не дає змоги ефективно приймати управлінські рішення; асиметричність навантаження на працівника митниці у різних регіонах; неврегульованість законодавчого характеру щодо окремих питань проходження служби в митних органах, оскільки такий порядок має бути визначеним окремим законодавчим актом, з огляду на багатофункціональність діяльності митників.

Таким чином, кадрова політика вітчизняних митних інституцій є одним із важливих чинників управління ризиками митного простору, відповідно до умов участі України у Всесвітній митній організації та приєднання до міжнародних конвенцій. Так, за станом на 01.12. 2016 р. фактична чисельність особового складу митниць ДФС становила 9820 осіб (табл. 4.2), причому зміни в кадровому складі за останній період свідчать про реорганізаційні процеси. Зокрема, такі зміни відбулися у 2014 р. у процесі ліквідації митниць Міністерства доходів і зборів України та створення митниць ДФС.

Таблиця 4.2

**Показники роботи з особовим складом митниць ДФС,
2012–2016 рр.**

Рік	Фактична чисельність посадових осіб	Дисциплінарні стягнення	Прийнято з початку року	Звільнено з початку року	Підвищено кваліфікацію
2012 р.	13224	3845	1227	2596	
2013 р.	11089	952	201	617	
2014 р.	6695	157	427	205	1827
2015 р.	10208	592	1131	1116	3430
За станом на 01.12.2016 р.	9820	449	749	425	1984

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Протягом останнього періоду проведено важливі реформи в структурі митних органів України, спрямовані на удосконалення

реалізації митної справи як на центральному рівні, так і в регіональних підрозділах, у тому числі в напрямку застосування системи управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення. Так, підрозділ центрального апарату, відповідальний за цей напрямок, функціонував як окремий департамент, а окремі функції були делеговані різним департаментам, які є профільними щодо протидії митним правопорушенням та організації митного контролю. На сучасному етапі, Управління профілювання митних ризиків перебуває у складі Департаменту таргетингу та управління митними ризиками Державної фіскальної служби України¹. Зміни відбулися також у структурі митниць на регіональному рівні, вплинувши не лише на структуру, а й на коло посадових осіб, які безпосередньо залучаються до розроблення та впровадження інструментів системи управління ризиками.

Разом з тим, беручи до уваги зміст функцій і процедур, які здійснюють структурні підрозділи територіальних органів ДФС на сьогодні, важливо констатувати, що загальний принцип відповідальності кожного структурного підрозділу за функціонування системи управління ризиками в частині, що стосується його діяльності, фактично не змінився². Як відповідальних виконавців з урахуванням структурних змін у структурі митниць визначено такі підрозділи: організації митного контролю; адміністрування митних платежів; боротьби з митними правопорушеннями; митні пости (відділи митного оформлення).

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 364 від 25.05.2016 р.³ запроваджено принцип «єдиного вікна». Відповідно

---

¹ Про скорочення чисельності та введення в дію Структури апарату ДФС України наказ ДФС України: № 1022 від 30.12.2015 р. (зі змінами).

² Про функціональні повноваження структурних підрозділів територіальних органів ДФС : наказ ДФС України від 19.10.2016 р. № 875 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/mitne-zakonodavstvo/nakazi/page1>.

³ Деякі питання реалізації принципу «єдиного вікна» під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю : Постанова Кабінету Міністрів України № 364 від 25.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-p.

встановлено, що державні органи та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності взаємодіятимуть за принципом «єдиного вікна» із застосуванням інформаційно-телекомунікаційної системи ДФС. Центральним органам виконавчої влади окреслено завдання привести власні нормативно-правові акти у відповідність до цієї постанови, передбачивши в них положення щодо функціонування системи проведення аналізу ризиків як підстави для вибіркового здійснення контролю об'єктів регулювання.

Міністерство фінансів України постійно проводить моніторинг та інформування щодо роботи автоматизованої системи «Єдине вікно» на митницях. Найбільше за цим принципом оформляється декларацій за товарами, що експортуються, найменше – за транзитним напрямом (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Застосування системи «Єдине вікно» на митницях України
(за період з 1.02.2018 р. по 10.04.2018 р.)

Напрямок переміщення	Загальна кількість МД з контролями	Кількість МД, оформлених за принципом «єдиного вікна»	% МД, оформлених тільки за принципом «єдиного вікна»	Кількість МД з контролями (тільки паперові)	% МД (паперові)	Кількість МД з контролями (за принципом єдиного вікна і паперові)	% МД (за принципом «Єдиного вікна» та паперові)
Імпорт	237740	186727	78,5%	39534	16,6%	11479	4,8%
Експорт	130519	113555	87,0%	16060	12,3%	904	0,7%
Транзит	37319	6362	17,3%	30685	82,2%	272	0,7%
Всього	405578	306644	75,8%	86279	21,3%	12655	3,1%

Разом з тим, митний простір України характеризується асиметрією щодо оформлення митних декларацій за принципом «єдиного вікна». Зокрема, за кількістю митних декларацій, оформлених за

принципом «єдиного вікна», лідерами визначені: Полтавська, Вінницька, Чернівецька, Львівська, Житомирська, Рівненська, Харківська і Черкаська митниці ДФС.

Передбачається, що оформлення декларацій за принципом «єдиного вікна» суттєво зменшить корупційну складову у діяльності митниць.

Прозорість переміщення через митний кордон України актуалізує тему корумпованості митниць та етичної поведінки її працівників, хоча вагомі законодавчі заходи для вирішення цієї проблеми вжито. Проте Україна досі залишається корумпованою країною світу. Так, у рейтингу СРІ (Індекс сприйняття корупції) Україна в 2016 р. зайняла 131 місце зі 176 країн світу¹. З огляду на це актуально вважаємо проблему боротьби з корупцією серед працівників митних органів Державної фіскальної служби України, на чому наголошують дослідники² відповідно підтверджують дані аналітичних матеріалів (рис. 4.4).

Так, 29 квітня 2015 р. прийнята Постанова Кабінету Міністрів України № 265 «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки»³. Основними документи, які регулюють правила етичної поведінки та запобігання корупції працівників ДФС, є такі:

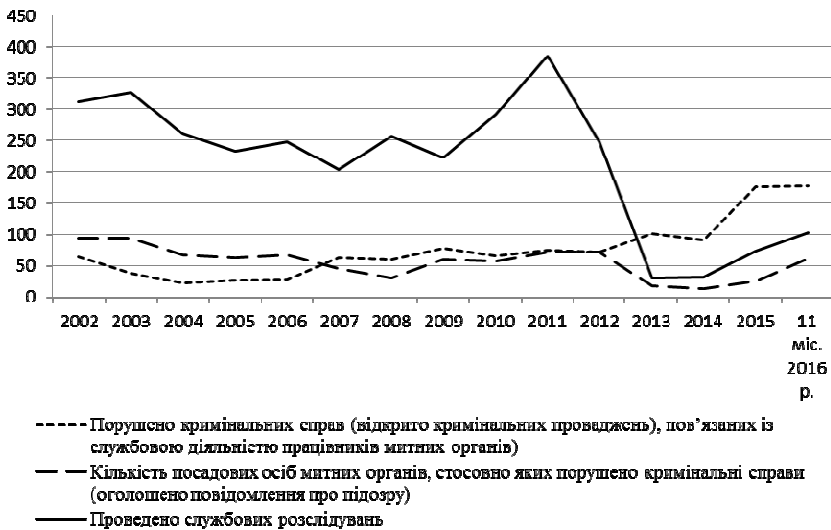
- Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р.;
- Закон України № 1700-VII «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р.;

---

¹ Corruption Perceptions Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016.

² Головійчук Л. Т. Динаміка запобігань проявам корупції серед працівників митних органів Державної фіскальної служби України (2008–2016 рр.) [Електронний ресурс] / Л. Т. Головійчук // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – Вип. 3. – С. 158–161. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_3_38.

³ Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF>.

Рис. 4.4. Динаміка показників боротьби з корупцією в митних органах України

Примітка: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

– Закон України № 889-VIII «Про державну службу» від 10.12.2015 р.

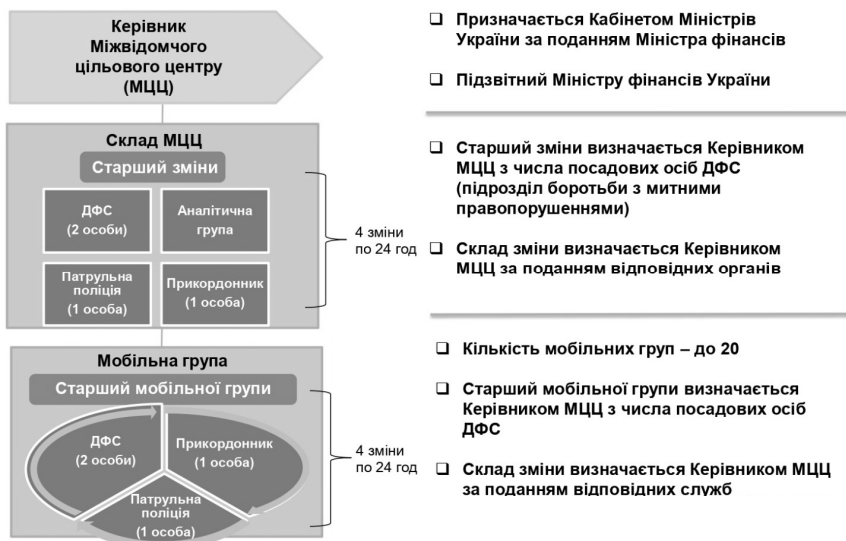
– наказ Національного агентства України з питань державної служби № 158 «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» від 05.08.2016 р.;

– наказ ДФС № 614 «Про затвердження Антикорупційної програми Державної фіскальної служби України на 2015–2017 роки» від 18.08.2015 р.;

– наказ ДФС № 979 «Про затвердження Правил етичної поведінки та запобігання корупції в органах ДФС» від 01.12.2016 р. зі змінами.

У 2016 р. при Міністерстві фінансів України створено Міжвідомчий цільовий центр і 20 мобільних груп із запобігання та вияв-

лення порушень законодавства з питань державної митної справи, діяльність яких координував центр, а також запроваджено обов'язкову фото- та відеофіксацію проведення митних формальностей. У процесі діяльності передбачалася активна співпраця МЦЦ із представниками Державної фіскальної служби України, Державної прикордонної служби України, Національної поліції України. Структура МЦЦ відображена на рис. 4.5.

Рис. 4.5. Структура Міжвідомчого цільового центру ¹

Разом з тим, інституційний базис протидії корупції на митницях має супроводжуватися також ознайомленням працівників митниць з основами антикорупційного законодавства, напрямками запобігання виявам корупції. У 2014 р. проведено заочне групове анкетування працівників Херсонської митниці щодо ставлення до корупції. Серед 219 працівників цієї митниці участь в опитуванні взяло

¹ Протидія незаконному переміщенню товарів через державний кордон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/>.

40 осіб, які проходили дистанційний курс навчання «Запобігання та протидія корупції: морально-етичні аспекти». Група складалася з 39 осіб віком до 30 років і 1 особи віком до 40 років; вікова структура групи: 37 осіб мають стаж діяльності до 1 року, 2 особи – стаж до 5 років, 1 особа – до 20 років; серед учасників анкетування 28 чоловіків і 12 жінок. Результати анкетування (дод. Г) вказують на ефективність використання системи дистанційного навчання для проведення соціологічних досліджень в установах, охоплених корпоративною інформаційною системою, та дають змогу на основі позицій більшості респондентів сформулювати такі висновки:

- визначено негативне ставлення до корупції та надано перевагу активним діям щодо її подолання;
- сформовано правильне уявлення про рівень корупції в Україні;
- найбільший ризик вчинення корупційних порушень встановлено у підрозділах митного оформлення;
- акцентовано на позитивному сприйнятті особи, яка повідомляє правоохоронні органи про корупційне правопорушення;
- збільшення заробітної плати зазначено найбільш ефективним заходом для запобігання виникненню корупції;
- зі стриманістю сприйнято можливість впливу на рівень корупції запровадження нових митних технологій;
- не вироблено одностайної думки щодо зміни рівня корупції в митних органах за останні 3–4 роки (це, можливо, пов'язано з тим, що 92% респондентів працює в службі менше року);
- визнано, що отримання незаконної винагороди є неприйнятним у будь-якому разі;
- з обмеженим оптимізмом оцінено останні політичні зміни в країні, хоча це питання не викликало складнощів у ході відповіді, що означає, що майже всі розуміють історичний характер подій, що відбуваються, але по-різному оцінюють їхнє значення;
- одночасно з обережним оцінюванням поточної ситуації оптимістично оцінено можливість подолання корупції;

- оптимістично оцінено також подолання корупції в митній сфері;
- визначено тиждень або два оптимальним терміном для проходження курсу дистанційного навчання за антикорупційною тематикою;
- визнано доцільним введення до курсу навчання роз'яснень щодо шкідливості явища корупції для суспільного й особистого життя та відповідних норм антикорупційного законодавства.

Зважаючи на те, що працівники митниць працюють в умовах посилених викликів і загроз, виникнення непередбачуваних ситуацій під час роботи, важливими є їхня стресостійкість та адаптивність до різних ситуацій. У деяких випадках, наприклад, виявлення підозрілого вантажу або предмета, вибухонебезпечної речовини, підозри на фальшиві документи тощо, потрібна чітка концентрація і прийняття швидкого рішення. Фактично стресостійкість в умовах зростання невизначеності та нестабільності є вимогою часу, оскільки ритмічність діяльності людини під впливом зовнішніх чинників суттєво змінюється.

З огляду на вищезазначене вважаємо, що психологічний відбір кадрів і проходження тестування під час роботи на митницях мають бути обов'язковими умовами реформування митниць. Департаментом спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС для вдосконалення методів оцінювання персоналу та впровадження кадрових змін запропоновано використання Програмного комплексу для психологічного тестування персоналу (рис. 4.6), який є простим у використанні та забезпечує можливість обирати серед методик тестування (методика «П'ятифакторний опитувальник особистості (5PFQ)» (адаптував А. Хромов); методика «Інтелектуальний тест» (Г. Айзенк); методика діагностики особистості за допомогою психометричного теста С. Деллінгер (адаптація А. Алексєєва і Л. Громової); методика дослідження нервово-психічної стійкості «Прогноз» (В. Бодров); методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса (адап-

тація Н. Гришиної); методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса (адаптація В. Гришиної); тест на аддикцію (схильність до залежної поведінки) (Г. Лозова; короткий орієнтовний тест (КОТ) В. Бузін, Е. Вандерлік).

Цей комплекс практично дає змогу визначити психологічний портрет працівника або претендента та оцінити його:

- аналітичні здібності;
- вміння працювати у стресових ситуаціях;
- схильність до конфліктної поведінки;
- дисципліну і системність;
- інноваційність і креативність;
- самоорганізацію та орієнтацію на розвиток;
- дипломатичність і гнучкість;
- незалежність й ініціативність.

Рис. 4.6. Схема роботи Програмного комплексу для психологічного тестування персоналу

На сьогодні питання відкритості до діалогу із суспільством є одним із першочергових завдань модернізації ДФС. Зазначимо, що в 2016 р. ухвалено Указ Президента України № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» для «...налагодження ефективного діалогу та партнерських відносин органів державної влади, органів місцевого самоврядування з організаціями громадянського суспільства, передусім з питань забезпечення прав і свобод людини і громадянина»¹, і затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки.

Державна фіскальна служба України для ефективної взаємодії з усіма учасниками митного простору країни проводить відкриту комунікативну політику, укладені меморандуми про співпрацю та взаєморозуміння, що публікуються у відкритому доступі на сайті служби². У 2017 р. проведено 1,6 тис. конференцій і брифінгів, 2,8 тис. інших заходів за участю представників засобів масової інформації, надано 4,2 тис. інтерв'ю та коментарів, на 2,1 тис. запитів ЗМІ надано вичерпні відповіді³. Такий підхід дає змогу «з перших вуст» озвучувати позицію ДФС та доступ до дозволеної для оприлюднення оперативної інформації.

Сервісна функція митниць є однією зі сфер, яка підлягає оцінюванню її ефективності. Так, з метою підвищення ефективності діяльності ДФС та виконання Плану пріоритетних дій Уряду на 2016 р. міністр фінансів України видав окреме доручення⁴ керівни-

---

¹ Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України № 68/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

² Державна фіскальна служба України. Взаємодія з громадськістю. Меморандуми та договори про співпрацю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/dpa-i-gromadskist/memorandumi-ta-dogovori/pro-spivpratsyu/>.

³ Звіт про виконання плану роботи Державної фіскальної служби України на 2017 рік / Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/>.

⁴ Міністр фінансів встановив ключові показники ефективності в реформі ДФС. Окреме доручення Міністра фінансів України №11000-08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249360830>.

ку ДФС щодо досягнення Ключових показників ефективності (Key Performance Indicators – KPI), основними завданнями впровадження яких визначено такі (рис. 4.7).

Рис. 4.7. Завдання досягнення Ключових показників ефективності у діяльності ДФС

Для визначення результативності діяльності застосовують такі показники: граничний час митного оформлення у митних режимах імпорту, експорту і транзиту товарів, щодо яких АСАУР не генерувала перелік митних формальностей, що дає змогу оцінити швидкість митного оформлення перевезень; частка митних декларацій, згенерованих АСАУР як ризикові, щодо яких фактично виявлено розбіжності, для відображення ефективності використання АСАУР у роботі; кількість митних оглядів товарів, ініційованих посадовими особами митниць без генерування такої митної формальності АСАУР для зменшення зловживань із боку посадових осіб митниць. Використання інформаційних технологій у роботі митниць, зокрема АСАУР, зменшує значущість людського чинника при при-

йнятті важливих рішень. У світовій практиці митних інституцій також використовуються показники, які відображають результативність та ефективність діяльності, серед яких полегшення і тривалість проходження процедур митного контролю та оформлення є одними з основних (наприклад, у країнах АСЕАН¹).

Цільові значення та результати досягнення окремих КПЕ в 2017 р. наведено у табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Досягнення окремих Ключових показників ефективності ДФС України у січні-грудні 2017 р.

№ з/п	КПЕ ДФС	Досягнуте значення КПЕ ДФС	Цільове значення КПЕ ДФС у 2017 р.
1.	Граничний час митного оформлення у митних режимах імпорту, експорту і транзиту товарів, щодо яких АСАУР не генерувала перелік митних формальностей (ГМЧО)	Імпорт – 94 хв., експорт – 44 хв., транзит – 18 хв.	Імпорт – 75 хв., експорт – 30 хв., транзит – 15 хв.
2.	Частка митних декларацій, за якими за результатами виконання митницями згенерованих АСАУР митних формальностей було фактично виявлено розбіжності (результативність використання АСАУР)	2,5%	Не менше ніж 4,0 %

Разом з тим, вважаємо, що напрямки, за якими проводиться оцінювання ефективності діяльності ДФС, слід модифікувати для митниць та вивести їх окремо, оскільки митниці, як зазначалося, виконують не тільки фіскальну функцію. А якщо врахувати основні напрями їхньої діяльності, то саме за ними слід проводити оцінювання.

¹ Compilation of Key Performance Indicators of Customs Services. Strategic Plan of Customs Development on Customs Reforms and Modernization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.asean.org/wp-content/.../customs/DG20-Annex21.pdf.

Таким чином, виокремимо основні проблемні аспекти логістично-сервісного забезпечення функціонування митного простору України: низька інвестиційна привабливість об'єктів логістичної інфраструктури, передусім транспортної, в країні; недостатня кваліфікація фахівців, що здійснюють супровід логістичних операцій; суперечлива оцінка розвитку логістичних процесів; недостатньо розвинуте управління ланцюгами постачання в частині переходу на електронний документообіг; екологічна невідповідність світовим стандартам щодо транспортування, пакування та ін.; внутрішні бар'єри логістичним операціям через проблеми у стандартах і технічних регламентах; недостатньо розвинута сервісна функція державних інституцій.

З огляду на це пропонуємо логістично-сервісну концепцію координації митного простору пропонуємо розглядати як багатовимірний процес взаємодії між центрами логістичної активності в цьому просторі для оптимізації логістичних потоків під впливом зовнішніх викликів і внутрішньо-країнних ризиків з метою удосконалення виконання сервісної функції всіма інституціями та підвищення інтегрованості в глобальний митний простір. Такий підхід актуалізує для України питання розробки системного логістичного сценарію зменшення ризиковості митного простору з урахуванням як сервісної, так і логістичної складової з використанням інформаційних технологій.

4.2. Інформаційні технології у зменненні ризиковості митного простору України

Для митного простору України характерними є два одночасних процеси: поряд із його індивідуалізацією в національному вимірі відбувається уніфікація та гармонізація у наднаціональному (з вимогами, наприклад, Європейського Союзу) та глобальному (з вимогами Світової організації торгівлі та Всесвітньої митної організації). Разом з тим, можемо стверджувати, що висхідний розвиток

митного простору по спіралі супроводжується зворотними процесами, зважаючи на різну циклічність просторів національного рівня. На практиці висхідний розвиток стримується внутрішніми чинниками в межах кожного з просторів, що спричинює дисбаланс простору загалом. Разом з тим, інтеграція національного митного простору у глобальний залежить передусім від: рівня інтеграції країни у світове господарство, ступеня глобалізації, інтенсивності митних ініціатив країни та рівноваги інтересів національного й глобального рівнів. Це є зовнішні (поряд із внутрішніми, які характерні для окремо взятої країни) чинники, що впливають на безпеку митного простору. У світовій практиці нагромаджений значний позитивний досвід використання інформаційних технологій для забезпечення безпеки митного простору та мінімізації ризиків в умовах спрощення митних формальностей.

Зарубіжний досвід модернізації митних служб підтвердив, що країни, які найбільш успішно пройшли етап інтеграції в світову економіку, демонструють високі темпи економічного зростання. Основну роль у цьому відіграють національні митні системи. Створення надійно функціонуючої митної системи з прозорими і передбачуваними правилами контролю, що забезпечують швидке проходження товарів через кордон, – це завдання, яке було вирішено в більшості країн, що розвиваються, і в розвинених країнах світу.

Часто мінливі умови діяльності суттєво ускладнюють адміністрування ЗЕД, яке має своєчасно коректуватися й адаптуватися до них. Джерелами таких змін є:

- поява на світовому ринку «вимогливих» інвесторів, що вкладають великі капітали в придбання сучасного обладнання для власних комерційних транснаціональних проєктів, в управління товарними запасами, в промислове виробництво і передові інформаційні технології;

- велика кількість складних процедур контролю, визначених міжнародними угодами;

– різке збільшення кількості регіональних і двосторонніх торговельних угод на державному рівні, що суттєво ускладнює проходження митних формальностей;

– підвищена увага до проблем безпеки та необхідність протидіяти міжнародним терористичним організаціям і транснаціональним кримінальним структурам¹

Більше 160 країн світу в системі заходів державного управління активно реалізують національні інформаційні стратегії, що передбачають розвиток «електронного уряду» і мають спростити систему надання державних, зокрема митних, послуг. Проте, аналізуючи досвід створення електронної системи управління держави, слід вказати на наявність істотних проблем, що гальмують реалізацію концепції «електронного уряду». І найбільш значущі проблеми – це відсутність мотивації у громадян і владних структур до інноваційних нововведень, низька комп'ютерна грамотність населення, недоступність послуг пришвидшеного Інтернету для значної частини мешканців, нерегулярне фінансування та інша специфіка трансформаційних процесів у державі. Зокрема, відбулося накладання трансформаційних процесів інформаційно-технологічного середовища на трансформаційні процеси соціально-економічної системи загалом. Для населення це означає необхідність одночасної подвійної адаптації: до нових соціально-економічних реалій і нових вимог інформаційного середовища. Таку специфіку і проблеми потрібно враховувати при розробці та реалізації концепції електронної системи надання митних послуг у межах електронного уряду.

За реалізації концепції «електронного уряду» суттєвою тенденцією надання митних послуг є запровадження електронних методів їхнього надання і здійснення процедур з використанням віддалених інформаційних баз даних, що істотно спрощує і пришвидшує цей процес як для митних інститутів, так і осіб-замовників.

Реалізація цієї концепції визначає нові способи організації та розвитку системи митного адміністрування в сервісному режимі,

---

¹ Eichfelder S. Tax compliance costs: A business-administration perspective. / S. Eichfelder, M. Schorn // FinanzArchiv. – 2012. – Vol. 68 (2). – 191–230.

його трансформації й удосконалення для орієнтації на взаємозв'язок із громадянами – замовниками послуг, кардинального поліпшення показників отримання конкретних корисних результатів діяльності, підвищення її ефективності та відповідальності державних органів за надання цих послуг. Процес розвитку системи електронного надання послуг як інформатизації органів влади розпочався з використання комп'ютерів для автоматизації внутрішніх процедур митної адміністрації, ведення діловодства та управління кадрами, вирішення завдань бухгалтерського обліку, що привело до створення інформаційних систем обробки даних. Другий етап характеризувався подальшою інформатизацією внутрішніх процедур і створенням систем інформаційної взаємодії між органами державної влади. На третьому етапі відбувається інтеграція всіх основних інформаційних систем і ресурсів органів державної влади, що дає змогу на цій базі організувати ефективну мережеву взаємодію із зовнішнім середовищем, у тому числі громадян і організацій митного інституту¹. Саме з переходом від внутрішньої інформатизації відомств та інформатизації процесів взаємодії між державними структурами до електронної мережевої інформаційної взаємодії з громадянами та організаціями з'являється поняття «електронний уряд» і «електронний метод надання послуг». Таким чином, інформатизація і дебіюкратизація означають перехід від концепції класичної «ідеальної бюрократії», що ґрунтується на ієрархічності та закритості системи управління, до нової інформаційної парадигми, заснованої на відкритих мережевих структурах та управлінні за результатами. У зв'язку з цим, як свідчить практика розвинутих країн, основні складності з введенням електронних митних послуг пов'язані з неприйняттям консервативною частиною митного апарату встановлення контролю над їхньою діяльністю, що актуалізує завдання подолання бюрократичної ментальності, корпоративних інтересів бюрократії та підготовки управлінців нового типу. Державне управління має власну специфіку, яка може бути відображе-

---

¹ Eichfelder S. Tax compliance costs: A business-administration perspective / S. Eichfelder, M. Schorn // FinanzArchiv. – 2012. – Vol. 68 (2). – P. 191–230.

на розмежуванням характеристик регулювання економічної та інших видів діяльності за ознакою поділу історичної епохи на індустріальний та інформаційний періоди (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

**Типологія характеристик державного регулювання
в індустріальну та інформаційну епохи ¹**

Характеристика	Держави промислової епохи	Держава епохи міжмережевої взаємодії
Управління	Бюрократичне	Обслуговування клієнтів і передача повноважень на місця
Адміністративні функції	Відокремлені адміністративні функції	Послуги з інтегрованими ресурсами
Форма обслуговування	Паперова діяльність	Електронна форма
Тимчасові витрати	Процеси з великими витратами часу	Швидка пряма відповідь
Управління та узгодження	Виражене управління і узгодження	Управління та узгодження в непрямій формі
Форма перерахування коштів	Фінансові операції вручну	Електронне перерахування грошей
Система звітності	Громіздкий механізм звітності	Гнучка система запитів на інформацію
Система зв'язку інформаційних засобів	Роз'єднані засоби інформаційної техніки	Інтегровані обчислювальні мережі
Обрання керівників	Обрання керівників раз на 4 роки	Оперативна демократія із загальною участю

Як підтверджують різні дослідження, чиновники сприймають інформаційні технології передусім як інструмент підвищення внутрішньої ефективності діяльності підрозділу, як засіб полегшення власного життя, але не поліпшення якості обслуговування громадян, як крок на шляху до сервісної держави. Така позиція демон-

¹ Hauptman L., Improving tax administration's services as a factor of tax compliance: The case of tax audit / L. Hauptman, M. Horvat, R. Korez-Vide // Lex Localis. – 2014. – № 12 (3). – P. 481–501.

струє відмінність західної політичної культури, де держава і митний інститут розглядаються як сервісні організації, які надають послуги населенню. Не випадково, що серед причин порівняно швидкого розвитку системи електронного надання послуг у США названо позитивне ставлення службовців до нових технологій. Дослідження, проведені серед американських чиновників різного рангу, засвідчили високий рівень їхньої сприйнятливості Інтернету і зростаюче позитивне сприйняття інформаційних технологій. Близько 80% респондентів зазначили, що впровадження «електронного уряду» забезпечить позитивний результат у функціонуванні держави. На думку експертів, причиною позитивного сприйняття інформаційних технологій є зміна філософії державних службовців за реформування державного управління, її наближення до мислення менеджерів приватного сектору, орієнтованих на ефективність і досягнення результату. З огляду на це досягнення зі створення і впровадження системи електронного надання послуг мають бути одним з основних критеріїв оцінювання професійної придатності чиновників. Успіх «електронного уряду» залежить від того, наскільки різні державні установи здатні долати традиційні бар'єри для спільної діяльності на благо населення, концентруватися на інтересах замовників, а не власних вузьких відомчих потребах. При впровадженні системи електронного надання послуг у Великобританії митні адміністрації місцевого і регіонального значення прагнули зберегти свою незалежність від централізованих систем. Відсутніми були програмне фінансування і політична воля для імперативного залучення всіх відомств в єдиний сервісний процес. Відомства перешкождали інтеграції, обґрунтовуючи це непримиренними відмінностями форм і баз даних, намагаючись надавати послуги онлайн, відповідно до власних інтересів.

Вирішити проблему міжвідомчої конкуренції й «електронної суверенізації» стало можливим зі створенням постійно діючого головного органу, наділеного вищими повноваженнями в цій сфері, рішення якого є обов'язковими до виконання всіма державними установами, в тому числі митними адміністраціями. Крім того, в

найкоротші терміни були підготовлені та проведені через законодавчу процедуру закони і поправки до них, що перетворюють електронний документ у реальний юридичний інструмент. Необхідно зазначити, що у Євросоюзі узгоджена мінімальна правова база для розвитку системи електронного надання державних послуг, виражена у формі Директив європейської комісії, які всі країни-учасниці зобов'язані впровадити в національне законодавство. Відповідно в усіх країнах ЄС прийняті закони щодо електронних цифрових підписів, електронної торгівлі, захисту даних, електронного заповнення документів, декларацій і державних замовлень. З огляду на те, що правила взаємодії різних відомств і документообіг між електронними документами обмежуються не тільки законодавчими актами, а значною мірою регулюються розпорядженнями уряду, міністерськими наказами, технічними регламентами, у Великобританії була також проведена повна ревізія всіх нормативних актів на предмет внесення в них відповідних поправок. Разом з цим, розроблено практичні керівництва, стандарти і зразки проектів, що описують найрізноманітніші види робіт зі створення електронних представництв місцевих митних адміністрацій. У деяких країнах для координації процесу електронного державного сервісу створено міжвідомчий орган-розробник інформаційних рішень. У таких документах докладно описані як технологічні стандарти, так і вимоги до змісту державних сайтів. У результаті незалежно від розробника будь-яка митна адміністрація може бути впевнена в повноцінності функціонування свого порталу і в узгодженості даних сайта з іншими урядовими порталами і службами.¹

Таким чином, країні реалізується «дорожня карта» руху щодо побудови системи електронного надання державних послуг, у тому числі митних, послуг з метою гармонізації різноспрямованих векторів інформаційного розвитку з урахуванням накопиченого досвіду розвинутих країн, що розпочали процес розробки і впроваджен-

---

¹ Eichfelder S. Tax compliance costs: A business-administration perspective / S. Eichfelder, M. Schorn // FinanzArchiv. – 2012. – Vol. 68 (2). – P. 191–230.

ня «електронного уряду» дещо пізніше та більше уваги приділяли створенню єдиного порталу із загальним реєстром таких державних послуг, де призначався єдиний орган, відповідальний за розвиток системи електронного державного сервісу, визначалися класифікатори послуг для центрального порталу та сайтів окремих органів влади, єдина система платежів, форми ідентифікації користувачів, у тому числі з використанням різних варіантів ідентифікаційних карток громадянина і забезпеченням нею електронним підписом, загальні технологічні вимоги й об'єднана інформаційна база. З огляду на це при об'єднанні відомчих і регіональних електронних сервісів потрібна розробка цілісної концепції центрального й типового регіонального порталів, які базуються на єдиних реєстрах державних послуг. Однією з важливих умов процесу створення «електронного уряду» є забезпечення фінансування програми і контроль над використанням коштів.

Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності схвально сприймається спрощення процедур проведення митного контролю та митного оформлення. Разом з тим, такий процес без належної системи врахування існуючих і виявлення нових ризиків для митного простору є загрозою для його безпеки. Саме на вирішення цих проблем в Україні спрямована система управління ризиками, яка має за мету не лише виявлення та моніторинг ризиків, а й стимулювання дотримання суб'єктами ЗЕД митних правил.

Зважаючи на значний обсяг інформації, система управління ризиками митного простору передбачає застосування інструментів, які можуть використовуватися при перевезенні товарів через митний кордон в автоматизованому, неавтоматизованому та комбінованому режимах. Система управління ризиками може опрацьовувати великі масиви інформації, формуючи групи даних, які потребують додаткової перевірки.

Інформаційна складова безпеки митного простору набуває актуальності з огляду на активність подачі суб'єктами ЗЕД електронних документів, посилення як регулярного порушення митних правил суб'єктами ЗЕД, так і зростання кіберзлочинності. Інформаційні

технології успішно використовуються в митній практиці зарубіжних країн для забезпечення їхньої економічної безпеки¹. Важливою є європейська практика запровадження системи «Електронна митниця»². В Україні система інформаційної підтримки організації митної справи розвинулася лише на початку 2000-х рр. із запровадженням системи електронного декларування. Так, у 2003 р. введений у дослідну експлуатацію програмно-інформаційний комплекс «Автоматизована система митного оформлення товарів та інших предметів»³.

У 2004 р. затверджено тимчасові правила митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що декларуються з поданням вантажної митної декларації в електронній формі⁴, а згодом у тестовому режимі електронне декларування запроваджено в діяльності окремих митниць (до них належать Північна, Київська, Дніпровська, Західна, Подільська, Чорноморська, Кримська, Донбаська, Східна регіональна, Бориспільська і Севастопольська митниці) із залученням обраних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (які мали укласти договір і погодитись на участь в експерименті). Відповідно до визначеного порядку, надання послуг електронного декларування застосовувалося за певних правил, зокрема: за митного оформлення товарів і транспортних засобів у режимі «експорт»; ввезення за контрактом, який передбачає оплату товарів та транспортних засобів лише у грошовій формі; визначен-

¹ Войцешук А. Д. Захист інформації в комплексній системі «Електронна митниця» як одна зі складових економічної безпеки держави [Електронний ресурс]. / А. Д. Войцешук // Вісник Академії митної служби України. – 2013. – № 1. – С. 18–24. Серія : Технічні науки. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsutn_2013_1_5.

² Пашко П. В. «Електронна митниця» – головний механізм забезпечення митної безпеки держави [Електронний ресурс] / П. В. Пашко, В. П. Шуляк. – Режим доступу : http://zema.at.ua/publ/derzhava/derzhavni_organ/pashko_p_v_shuljak_v_p_elektronna_mitnicja_golovnij_mekhanizm_zabezpechennja_mitnoji_bezpeki_derzhavi/16-1-0-58.

³ Про введення в дослідну експлуатацію програмно-інформаційного комплексу «Автоматизована система митного оформлення товарів та інших предметів: Наказ Державної митної служби України №765 від 14.11.2003 р.

⁴ Про проведення експерименту з використання електронної форми декларування: наказ Державної митної служби України № 671 від 15.09.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1451-04>.

ня митної вартості товарів і транспортних засобів за ціною договору; експорт товарів власного виробництва; незастосування заходів нетарифного регулювання при експорті товарів і транспортних засобів відсутності; протягом останніх двох років фактів порушень митного законодавство керівниками та іншими працівниками підприємства-експортера. У результаті експерименту виявлено найбільш слабкі місця процедури електронного декларування та недоліки у програмному забезпеченні.

У 2007 р. прийнято рішення про введення в експлуатацію програмно-інформаційного комплексу «Інспектор»¹ для забезпечення реалізації багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця». Ця програма спрямована на удосконалення механізму проведення митного оформлення та митного контролю товарів і транспортних засобів шляхом всебічного впровадження новітніх інформаційних технологій.

Важливим для забезпечення безпеки митного простору України є усвідомлення необхідності впровадження управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення. У 2010 р. затверджено Порядок застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками під час митного контролю і митного оформлення товарів із використанням вантажної митної декларації². Подальші заходи відображає система управління ризиками, реалізована як Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України³.

---

¹ Про введення в дослідну та постійну експлуатацію програмно-інформаційного комплексу «Інспектор-2006»: наказ Державної митної служби України № 48 від 25.01.2007 р.

² Про затвердження Порядку застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації: наказ Державної митної служби України № 1467 від 13.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0180-11>.

³ Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України наказ Міністерства фінансів України від 24.05.2012 р. № 597 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0882-12>.

У 2012 р. прийнято рішення про введення в експлуатацію модуля АСАУР для «червоного коридору», який передусім призначений для автомобільного сполучення¹. Для «зеленого коридору» митний контроль і митне оформлення здійснюються за спрощеним порядком (без обов'язкового письмового декларування або обкладення митними платежами, встановлення заборон чи обмежень щодо переміщення через митний кордон країни). Відповідно переміщення товарів «червоним коридором» потребує проведення ретельного митного контролю, а впровадження АСАУР сприяло підвищенню ефективності діяльності митних органів. Згодом було введено в експлуатацію модуль АСАУР в пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення, але для «пасажирського пункту пропуску»².

Важливим аспектом впровадження новацій в інформатизації митного контролю та оформленні вважаємо не лише встановлення результатів цих процесів, а й завпровадження новітніх технологій для застосування превентивних заходів вчиненню порушень митного законодавства. Так, одним із перших автоматизованих елементів впроваджено модуль «Орієнтування» АСМО «Інспектор-2006», який використовувався для внесення інформації про можливі порушення законодавства з питань митної справи³. Цей модуль забезпечив реалізацію в електронному вигляді такого інструменту управління ризиками, як орієнтування, яке є одним з інструментів розробки і реалізації заходів з управління ризиками, що використовуються для невідкладного інформування митниць про осіб та/або

---

¹ Про експлуатацію модуля АСАУР в пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення : наказ Державної митної служби України № 683 від 28.11.2012 р.

² Про експлуатацію модуля АСАУР в пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення («Пасажирський пункт пропуску») : наказ Державної митної служби України № 20 від 21.01.2013 р.

³ Про затвердження Порядку внесення інформації про можливі порушення законодавства з питань державної митної справи до модуля «Орієнтування» АСМО «Інспектор-2006» : наказ Державної фіскальної служби України № 227 від 29.10.2014 р.

транспортні засоби, за допомогою яких можуть бути вчинені порушення законодавства України з питань державної митної справи; про товари, які можуть бути об'єктом правопорушення; про застосування форм контролю для виявлення, запобігання та припинення таких порушень. Джерелом інформації для орієнтувань є відомості, одержані від інших державних органів, правоохоронних органів, міжнародних організацій, митних та інших уповноважених органів іноземних держав, а також обґрунтовані результати аналітичної роботи, проведеної органами Державної фіскальної служби України. Автоматизація процесу орієнтування сприяла пришвидшенню доведення оперативної інформації до безпосередніх виконавців, модифікації даних з урахуванням виявлених змін, а також зняттю з контролю відпрацьованих матеріалів, що відповідно усувало дублювання контролюючих заходів. Разом з тим, практичне впровадження інструментарію орієнтування мало певні прорахунки та не завжди виправдовувало очікувані результати щодо виявлення ймовірних ризиків¹.

Подальшим кроком на шляху розвитку системи управління ризиками, що використовується митницями для визначення форм та обсягів митного контролю, була передача на регіональний рівень можливостей самостійного формування профілів ризику з урахуванням характеристик, які є типовими саме для конкретних регіонів. Практична реалізація цієї можливості була здійснена через модуль «Конструктор профілів ризику», інтегрований в автоматизовану систему митного оформлення (АСМО) «Інспектор»². Впровадження цього програмного продукту забезпечило значну економію часу в процесі реалізації заходів з управління ризиками. Рішення про впровадження регіонального профілю приймаються на рівні митниці. Створення та заповнення профілю здійснюються уповно-

---

¹ Федотов О. П. Орієнтування як підстава для здійснення митного огляду / О. П. Федотов // Проблеми законності. – 2016. – Вип. 132. – С. 124–134.

² Про затвердження Порядку роботи з модулем «Конструктор профілів ризику» АСМО «Інспектор»: наказ Державної фіскальної служби України № 231 від 21.03.2016 р.

важені посадові особи митниці. На структурний підрозділ Державної фіскальної служби України, уповноважений забезпечити координацію застосування системи управління ризиками, покладена лише функція загальної координації роботи з модулем.

Модернізація організації митного контролю та оформлення для забезпечення безпеки національного митного простору неможлива без врахування світового досвіду застосування автоматизованих систем управління ризиками. До таких систем належить і програмний продукт «Cargo Targeting System of World Customs Organization» («WCO CTS»), розроблений під егідою Всесвітньої митної організації¹. Державна фіскальна служба України в 2015 р. уклала із Всесвітньою митною організацією Угоду про використання системи CTS, тому вживаються необхідні заходи для її ефективного запровадження в морських портах України. Ця система призначена для оцінювання ризику при транспортуванні вантажів з урахуванням кращих напрацювань світової практики управління ризиками. В процесі застосування WCO CTS органи ДФС зможуть отримувати більш детальну, структуровану та уніфіковану попередню інформацію про товари, що надходять у морські порти України в контейнерах, що сприятиме підвищенню ефективності управління ризиками, спростить процедури митного контролю та оформлення, зменшить час їхнього проведення. З метою удосконалення технологічних процесів обробки вантажів у грудні 2015 р. між Міністерством інфраструктури України та ДФС підписано Меморандум про співпрацю в галузі інформаційних технологій щодо вдосконалення процедур у морських портах щодо товарів, що переміщуються в контейнерах. Разом з тим, аналіз вітчизняного законодавства щодо управління ризиками та митного оформлення товарів, що переміщуються через митні порти, вказує на наявність певних прогалин. Так, необхідним є приведення вимог національного законодавства щодо обсягів попередньої інформації, що надається

---

¹ Cargo Targeting System (CTS) Participant Guidelines [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.customs.gov.lk/public/files/cts/WCO_CTS_Participant_Guidelines_V2_5.pdf.

агентськими організаціями (морськими агентами) про вантажі, які переміщуються у контейнерах, у відповідність до міжнародних стандартів і технічних характеристик WCO CTS. Для цього необхідно внести зміни до Порядку виконання митних формальностей на морському та річковому транспорті, затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 308 від 10.03.2015р.

Світовий досвід підтверджує, що у сучасному глобалізованому світі перемогу здобувають ті структури, які накопичують наявну інформацію та вміло розпоряджаються нею. Збирання й обробка великих обсягів інформації можливі тільки із застосуванням інформаційних технологій, які реалізуються шляхом створення комплексних систем. Митні відомства зарубіжних країн (Німеччина, Франція, Росія, Японія, Китай, США, Канада та ін.) також активно переходять на сучасні електронні технології. Зокрема, в Японії для електронного декларування використовується автоматизована система «NACCS» («Nippon Automated Cargo and Port Consolidated System»), що об'єднує учасників зовнішньоекономічної діяльності з учасниками митних служб держави. Для оформлення вантажів з використанням такої системи декларантові потрібно лише заповнити зі свого персонального комп'ютера необхідні дані про товар, його найменування, країну походження, контрактну вартість, а також вартість транспортування.

У США діє аналогічна система. Американська система «АКС» («Автоматизована комерційна система») є прототипом японської. У країнах ЄС для передачі даних в електронному вигляді використовується система «NCTS» («New Computerized Transit System»). В ЄС електронне декларування товарів обов'язкове. Така система дає можливість декларантам подавати декларації в електронному вигляді до прибуття вантажу, проводити аналіз ризиків та пришвидшувати обробку даних.

Втілення новітніх технологій у митну справу розпочалося в 1992 р. У 2005 р. розпочався новий етап розробки принципів побудови системи «Електронна митниця» та її часткової реалізації. Од-

нак організація і проведення цієї діяльності потребують єдиного підходу та комплексного вирішення.

«Електронна митниця» (англ. «e-Customs») – це багатофункціональна комплексна система, яка існує в митних органах країни й поєднує інформаційно-комунікативні технології та сукупність механізмів їхнього застосування, спрямована на підвищення якості митного регулювання і вдосконалення митного адміністрування.

Автоматизована система «Електронна митниця» має за мету забезпечення митної безпеки держави, тобто її економічної безпеки. Це реалізовується за постійного двостороннього потоку надходження інформації від суб'єктів ЗЕД, органів державної влади, а також митних адміністрацій інших держав; автоматизації всіх процесів митних процедур; інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності та контролю за переміщенням товарів.

Крім того, створення такої багатофункціональної комплексної системи спрямовано на адаптацію Єдиної автоматизованої інформаційної системи і нової комп'ютеризованої транзитної системи ЄС, оперативне отримання актуальної та достовірної інформації про наміри щодо здійснення зовнішньоекономічних операцій, створення умов для пришвидшення процедур митного контролю й митного оформлення, поліпшення соціального та інформаційного обслуговування населення, удосконалення інформаційної інфраструктури ДФС.

Багатофункціональна комплексна система «Електронна митниця» поєднує інформаційно-телекомунікаційні технології та сукупність механізмів їхнього застосування. Створення зазначеної системи дасть можливість підвищити якість митного регулювання і вдосконалити митне адміністрування.

Основні стратегічні цілі впровадження «Електронної митниці»: збирання та захист надходжень до бюджету, захист економіки, захист суспільства, збирання торговельної інформації, кваліфіковане консультування, зміцнення кордонів.

Цього загалом можна досягти за умови удосконалення митного законодавства, політики і процедур, а також прийняття управлінсь-

ких рішень, які враховують існуючі ризики, базуються на результатах дослідження й аналізу цільової інформації й містять чинник підготовки компетентного персоналу.

Застосування інформаційних технологій у митній службі України, створення інформаційного середовища розпочато, як зазначалося вище, в 1992 р. Хронологічно впровадження поділяється на п'ять етапів.

Спочатку це було формування бази даних електронних копій вантажних митних декларацій із паперових примірників та подальшою обробкою і наданням керівництву держави статистичних даних зовнішньоекономічної діяльності.

Протягом 1994–2005 рр. застосовували новітні інформаційні технології, удосконалювалися побудовані автоматизовані системи, розвивалися власні інформаційні ресурси. У результаті створено центральну базу даних електронних копій вантажних митних декларацій, автоматизовано процеси контролю доставки вантажів і митного оформлення, формування електронних копій вантажних митних декларацій здійснюється суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, впроваджено відомчу електронну пошту і транспортну мережу супутникового зв'язку, розпочато побудову відомчої телекомунікаційної мережі та комплексної системи захисту інформації.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця»¹. Етапи реалізації концепції:

I етап – 2009 р. Створення законодавчої основи для застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у діяльності контрольних органів, суб'єктів ЗЕД; вдосконалення автоматизованих систем, що функціонують у митній службі та базуються на сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологіях, які спрямовані на технологічне забезпечення неперервності потоку, накопичення

---

¹ Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця»: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1236-р. від 17 вересня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2008-%D1%80>.

та обробки електронної митної інформації в електронному вигляді, впровадження механізму електронного декларування; забезпечення взаємодії відомчої телекомунікаційної мережі, призначеної для передачі даних, голосу, відеозображення, з іншими аналогічними мережами органів державної влади; забезпечення захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах митних органів;

- II етап – 2009–2010 рр. Створення систем:
  - ❖ адміністрування (в тому числі міжвідомчого) процесів, які відбуваються під час підготовки, прийняття, доведення рішень та контролю за їхнім виконанням, що є необхідною умовою для мінімізації часу проходження митних процедур (для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності) та раціоналізації дій контрольних органів;
  - ❖ оперативного виконання рішень, які потребують певних дій щодо товарів і транспортних засобів (огляду, затримання, обмеження руху тощо), що є необхідною умовою для недопущення несанкціонованого поведіння з ними;
  - ❖ електронного цифрового підпису та захисту інформації;
  - ❖ подальшого вдосконалення програмного забезпечення функціонування механізму електронного декларування (розробка програмного забезпечення, що дасть змогу приймати повідомлення від суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності як на рівні центральної бази даних (з подальшим інформуванням відповідного митного органу), так і безпосередньо на рівні митного органу);
  - ❖ виконання робіт щодо гармонізації документів з вимогами ЄС та забезпечення сумісності системи контролю за переміщенням вантажів з новою комп'ютеризованою транзитною системою ЄС;
- III етап – 2010–2013 рр. Завершення побудови системи аналізу ризиків як складової автоматизованої системи митного оформлення товарів і транспортних засобів на всіх рівнях

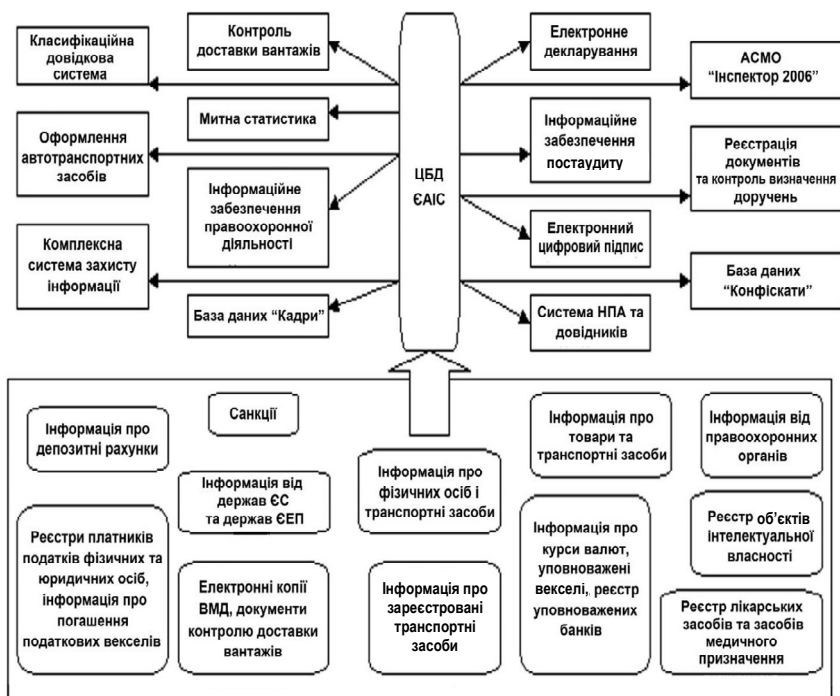
митної системи; впровадження системи електронного документообігу в системі управління митними органами.

Наріжним каменем, на якому базується вищенаведена система, є «Електронна митниця», складовими якої мають бути такі підсистеми: електронне декларування; електронний документообіг; аналіз ризиків і керування ними; контроль за транзитом; єдина міжвідомча автоматизована система збирання, збереження й обробки інформації, в тому числі від різних відомств; автоматизоване здійснення всіх видів державного контролю; уніфікована база нормативних і довідкових документів, які використовуються в митних цілях; інформаційне забезпечення постаудиту та правоохоронної діяльності. Так, замість придатка до митних процедур вона має бути ядром, стрижнем не тільки митних технологій, а й інструментом керування та контролю митної діяльності, тобто головним механізмом забезпечення митної справи (рис. 4.8).

Необхідно змінювати підходи до діяльності Державної фіскальної служби України: всі нормативні документи і технології мають базуватися та будуватися в межах визначеної інформаційної електронної стратегії, а не навпаки. Об'єднавчий стрижень митниці в подальшому – це інформаційні механізми як запорука посилення її авторитету та потужності. Інші шляхи – це крок назад.

Фактично створення та організацію електронного інформаційного середовища в Державній фіскальній службі України можна уявити як перехід від інформаційного сховища до інформаційно-довідкової системи, яка відповідно потребує перетворення на автоматизовану виконавчо-контрольну.

Ця система має бути створена на основі нових інформаційних технологій і відповідній матеріальній базі, яка дасть змогу побудувати модернізовану багаторівневу систему з відомчою телекомунікаційною мережею, забезпеченою комплексною системою захисту інформації, що потребує тривалого часу та значних капіталовкладень.

**Рис. 4.8. Інформаційна взаємодія
в межах системи «Електронна митниця»**

З розвитком митної інформаційної інфраструктури зростає актуальність підвищення рівня безпеки всіх її складових. Відповідно іншою проблемою є захист інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу, забезпечення безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем, що активно використовуються у різних сферах суспільного життя й діяльності держави. В умовах глобалізації інформаційна сфера є як ареною міжнародної співпраці, так і суперництва. Повномасштабне залучення Державної фіскальної служби України до процесу формування глобального інформаційного суспільства супроводжується забезпеченням її інформаційної безпеки як одного з найважливіших стратегічних завдань національної без-

пеки. Актуальність цієї проблеми багато в чому визначена зростанням «кіберзлочинності» і розширенням можливостей міжнародного тероризму з використанням сучасних інформаційних технологій для здійснення терористичних актів.

В умовах глобалізації інформаційних технологій об'єктом інформаційної злочинності є світовий інформаційний простір загалом і кожний його елемент зокрема. Нейтралізувати наслідки протиправних дій в інформаційній сфері, наприклад, інформаційного тероризму, дуже важко, а іноді взагалі неможливо. Усвідомивши небезпеку, спричинену глобалізацією інформаційних технологій, і розуміючи, що прогрес суспільства не можна зупинити, слід зосередитися на підтримці позитивних і нейтралізації негативних особливостей розвитку інформаційних технологій.

Проблема захисту інформації виникла давно, в умовах централізованої обробки інформації із застосуванням великих ЕОМ, але критичного стану вона набула у період «комп'ютерного буму». Потреба захисту інформації зумовлена децентралізацією її обробки, полегшенням доступу до неї завдяки комп'ютерним мережам, необхідністю збереження комерційної таємниці. Захист інформації в комп'ютерному середовищі – проблема складна і багатогранна.

Мотиви у зловмисників можуть бути різні: нажива, хуліганство, бажання слави тощо. Проте всі зловмисники діють приблизно однаково. Існує перелік основних загроз, кожна з яких може мати нескінченну кількість варіацій.

Підробка. Існує кілька різновидів цієї загрози. Підробка IP-адрес передбачає створення пакетів, що мають адресу відправника, відмінну від справжньої. Цей метод використовується переважно для односторонніх атак (наприклад, атак типу «відмова в обслуговуванні»). Якщо пакети надходять від комп'ютера в локальній мережі, вони проходять повз брандмауер (призначений для захисту від зовнішніх загроз). Атаки з підміною IP-адрес складно виявити. Це потребує знань і засобів, необхідних для відстеження й аналізу пакетів даних. Підробка повідомлень електронної пошти – це зміна адреси в полі «Від» повідомлення. Наприклад, у кінці 2003 р. у ме-

режі циркулювали листи-містифікації, що містили повідомлення про офіційні оновлення системи безпеки, що нібито розсилала корпорація «Майкрософт» (зловмисники використовували підроблену адресу електронної пошти).

Викривлення. Викривленням називається зміна вмісту пакетів, що передаються через Інтернет, або зміна даних на дисках комп'ютерів після проникнення зловмисника в локальну мережу. Наприклад, зловмисник може зламати мережний канал для перехоплення пакетів, що надходять від організації. Це дає йому змогу перехоплювати або змінювати відомості, передані з локальної мережі.

Невизнання. Невизнанням називається здатність користувача заперечувати факт здійснення будь-якої дії, яку він насправді вчинив. Користувач, що видалив файл, може цього не визнати, якщо не існує механізму для доказу (наприклад, записи аудиту).

Розкриття інформації. Розкриттям інформації називається надання інформації особам, що у звичайних умовах не мають до неї доступу.

Відмова в обслуговуванні. Атакою типу «відмова в обслуговуванні» називається комп'ютерна атака, проведена з метою перевантаження або зупинки мережної служби, наприклад, файлового або веб-сервера. Атака може викликати таке перевантаження сервера, що він припинить обробляти звичайні запити на під'єднання. У 2003 р. відбулися масштабні атаки типу «відмова в обслуговуванні» на сервери декількох великих корпоративних веб-вузлів, у тому числі «Yahoo» та «Microsoft».

Підвищення привілеїв. Підвищенням привілеїв називається процес незаконного отримання повноважень шляхом «обману» системи здебільшого з метою її компрометації або руйнування. Наприклад, зловмисник може виконати вхід у мережу під обліковим записом гостя, а потім використати вразливість у програмному забезпеченні для отримання повноважень адміністратора.

Обчислювальну потужність комп'ютерів більшість зловмисників використовують як зброю. Наприклад, за допомогою вірусу во-

ни можуть поширити програму для атак типу «відмова в обслуговуванні» на сотні тисяч комп'ютерів. Зловмисники можуть скористатися програмою автоматичного підбору пароля за словником. Спочатку вони перевіряють варіанти «password», «sezam» тощо, а також ім'я користувача, введене у функції пароля. Зловмисники мають у своєму розпорядженні програми, що випадково перевіряють IP-адреси в Інтернеті для виявлення незахищених систем. Виявивши таку систему, зловмисник може скористатися сканером портів для визначення портів, відкритих для атаки. Потім він спробує одержати доступ до системи за допомогою бібліотеки відомих вразливостей. Для витончених атак (як, наприклад, промислове шпигунство) максимально ефективним засобом може бути комбінація технічних засобів і «соціальної інженерії». Такі атаки можуть містити отримання конфіденційних відомостей у співробітників, перегляд утиліт у пошуках потрібної інформації або застосування паролів, написаних на папірцях, прикріплених до моніторів.

Отже, на сучасному етапі на всіх рівнях державного управління потрібно глибоко усвідомити, що формування, поширення, використання й захист інформаційних Державної фіскальної служби України є основою забезпечення її національних інтересів в інформаційній сфері, становлення й розвитку інформаційного простору та його інтегрування у світовий інформаційний простір.

Для запобігання інформаційним загрозам має бути розроблено чіткий план, який відображатиме персональну відповідальність кожного працівника, починаючи з технічного персоналу й завершуючи вищою керівною ланкою. У плані мають визначатися також заходи щодо відновлення інформаційних ресурсів після їхнього ураження. Ці процедури слід постійно перевіряти. Розробці плану мусить передувати аналіз усіх інформаційних масивів і потоків інформації (як внутрішніх, так і зовнішніх). Практика свідчить, що ефективний комплексний аудит можливий лише за участі сторонньої спеціалізованої організації, яка має відповідну ліцензію на проведення такої діяльності. Останнім етапом щодо захисту інформації є

страхування інформаційних ресурсів як від традиційних, так і від кіберзагроз.

Таким чином, надійність програмного забезпечення пов'язана не тільки із засобами його створення, а й із виникненням різних аварійних і позаштатних ситуацій під час експлуатації, спричинених зовнішніми обставинами: перепади напруги в мережі, збій у функціонуванні вузлів комп'ютерної системи (наприклад, вихід із ладу центрального процесора, обривання мережного кабеля, механічне пошкодження носіїв інформації).

Впровадження інформаційних технологій у процеси митного контролю та митного оформлення – це один із трендів часу, а їхня роль в управлінні ризиками є очевидною. Основними перевагами застосування автоматизованих інструментів управління ризиками визначено такі:

- неперервність роботи із збереженням ефективності виконання завдань;
- можливість охоплення великих масивів інформації, що є важливим при збільшенні кількості об'єктів митного контролю та проведенні складних розрахунків. Опрацювання великих потоків інформації потребувало б значних людських ресурсів, а відповідно і фінансових витрат на оплату їхньої праці;
- просторове охоплення, що передбачає одночасне використання програми для обслуговування всіх користувачів на території України;
- генерування ефективних форм контролю на основі отриманих результатів програми та вилучення з них неефективних;
- алгоритм відпрацювання ризиків, тобто програма не лише визначає ризикові операції, а й генерує перелік заходів, які необхідно застосувати;
- нагромадження інформації та результатів, що дає змогу проєктувати подальші контролюючі заходи з урахуванням попередніх;

- наявність ілюстраційних матеріалів, тобто можливості зберігати не лише текстовий опис предметів правопорушення, місць приховування та іншого, а й їхніх фотографій;
- розмежування функціональних завдань технічних і людських ресурсів, оскільки в процесі аналізу виокремлюють більш ризикові операції, які потребують додаткового контролю. Крім того, автоматизований контроль мінімізує вплив людського чинника на прийняття рішення щодо ідентифікації ризику.

Разом з тим, автоматизований контроль має також певні недоліки:

- критерії відбору ризикових операцій містять доволі загальний опис;
- програми не враховують особливостей окремих операцій, наприклад, у посадові особи митниці може викликати підозри, зовнішній вигляд товаросупровідних документів (підчищення, виправлення);
- час реагування програми на зміни більш довготривалий (опрацювання нового алгоритму дій), ніж у разі реагування посадовою особою митниці;
- внесення нових алгоритмів потребує втручання людського чинника;
- відсутність належної координації між державними органами в процесі здійснення контролю за зовнішньоекономічною діяльністю.

Таким чином, можемо констатувати, що автоматизація процесів здійснення митного контролю та митного оформлення не має альтернатив, зважаючи на сучасні глобальні процеси розвитку інформаційних технологій. У майбутньому вона потребуватиме постійного вдосконалення та розвитку відповідно до реалій часу і тенденцій розвитку світової практики виявлення й запобігання ризикам у митній справі. При цьому основна роль організації роботи цієї системи, її наповненні та підвищенні рівня інтелектуального навантаження відіграють посадові особи митниць. Отже, нині на часі залишається питання підвищення рівня фаховості працівників мит-

ниць, які працюють із новітніми інформаційними продуктами. Від двох складових програмно-інформаційного забезпечення системи управління ризиками – надійності й якості програмно-інформаційних продуктів та професійної підготовки працівників, які з ними працюють, – значною мірою залежить безпека митного простору країни й ефективність управління ризиками.

4.3. Оцінювання асиметрій митного простору України

Просторова асиметрія митного простору – це процес диференціації локальних і глобальних територіальних таксономічних одиниць, який відбувається під впливом посилення нерівномірності руху чинників виробництва, конкуренції місцевих фірм і транснаціональних корпорацій (ТНК) та реалізації різнорівневої (локальної, регіональної, національної, наднаціональної) політики зниження диспропорційності соціально-економічного розвитку та його сталості.

Проаналізуємо стан просторової асиметрії митного простору в Україні, взявши до уваги показники, які характеризують як економічний розвиток його регіонів, так і зовнішньоторговельний й митну складову. У вибірку взято області України, які збігаються із зонами діяльності митниць. У розрахунках не враховано показники діяльності «Енергетичної митниці».

Для оцінювання просторової асиметрії використані такі статистичні показники. Розмах варіації відображає ступінь регіональної асиметрії крайніх значень варіаційного ряду:

$$R = x_{\max} - x_{\min}.$$

Середнє лінійне відхилення характеризує розсіювання чинника між регіонами:

$$\bar{d} = \frac{|x_i - \bar{x}|}{n}.$$

Коефіцієнт осциляції характеризує відносно коливання крайніх значень довкола середнього:

$$K_O = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{\bar{x}} \cdot 100\% .$$

Коефіцієнт варіації, з допомогою якого можна оцінити типовість середнього значення, визначають за формулою:

$$K_{VAR} = \frac{\sigma(x)}{\bar{x}} \cdot 100\% .$$

Чим менше значення цього коефіцієнта, тим більш типовим є середнє значення.

З допомогою цих показників можна оцінити ступінь диференціації між досліджуваними показниками.

Коефіцієнт просторової асиметрії A_S становить:

$$A_S = \frac{\sum (x_i - \bar{x})^3}{\sigma^3(x) \cdot n} .$$

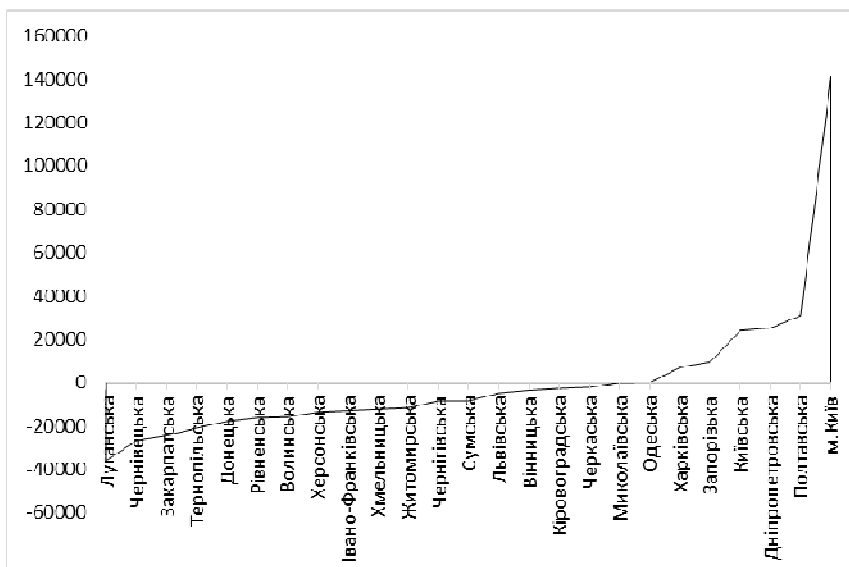
Цей коефіцієнт дає змогу найбільш точно оцінити зміни диференціації.

Результати розрахунку коефіцієнтів для валового регіонального продукту наведено у табл. 4.6. При цьому варто зауважити, що в 18 регіонах значення ВРП на особу нижче від середнього (рис. 4.9).

Таблиця 4.6

**Статистичні характеристики просторової асиметрії регіонів
за валовим регіональним продуктом на одну особу**

Статистичний показник	Значення
$x_{\max}$	191736 (м. Київ)
$x_{\min}$	14251 (Луганська обл.)
$\bar{x}$	50155,96 грн.
R	177485 грн.
$\bar{d}$	19075,14
K_O	353,87%
K_{VAR}	66,95%
A_S	3,3329

Рис. 4.9. Розподіл регіонів за відхиленнями обсягу ВРП на особу від середнього значення

Практично всі показники засвідчують суттєву просторову диференціацію (табл. 4.7). Якщо значення $A_S > 0$, розподіл імовірностей є асиметричним і має правобічний «скіс». Отже, найбільш імовірними будуть сприятливі відхилення випадкової величини від математичного сподівання.

Таблиця 4.7

Зведена таблиця для порівняльного аналізу показників

	x_{min}	x_{max}	$\bar{x}$	R	$\bar{d}$	K_O	K_{VAR}	A_S
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кількість підприємств, що здійснювали імпорту товарів	106	9353	995,76	9247	954,76	928,64%	183,87%	4,28

Продовження табл. 4.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Обсяг імпорту товарів, млн. дол. США	95,8	16137	1470,552	16041,2	1234,67	1090,83%	215,41%	4,48
Кількість підприємств, що здійснювали експорт товарів	97	3700	622,84	3603	404,72	578,48%	113,32%	3,73
Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	119,3	8568,8	1450,54	8449,5	1191,64	582,51%	133,36%	2,75
Кількість митних складів	0	65	11,56	65	5,9328	562,28%	125,09%	2,65
Кількість складів тимчасового зберігання	2	30	14,2	28	106,388	197,18%	62,53%	0,50
Кількість оформлених митних декларацій, тис. шт.	13,3	436,4	120,516	423,1	642,0504	351,07%	94,51%	1,53
Чисельність працівників митниць	67	10311	748,44	10244	670,88	1368,71%	268,29%	4,87
Чисельність працівників митниць, які підвищили кваліфікацію	15	425	77,56	410	71,48	528,62%	115,06%	2,85

Продовження табл. 4.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кількість митних постів	2	14	6,08	12	2,50	197,37%	51,34%	0,74
Справи про порушення митних правил, млн. грн.	0,119	677,131	77,60	677,01	81,19	872,48%	189,13%	3,44
Ввізне мито, млн. грн.	50,102	4572,757	786,32	4522,66	771,01	575,17%	151,46%	2,57
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	48,5	21471,8	1506,23	21423,30	1775,53	1422,31%	280,97%	4,74

Як міру ризику також можна використовувати допоміжну величину $IA_s(x)$:

$$IA_s(x) = \begin{cases} \frac{1}{As+1}, & \text{якщо } A_s(x) > 0 \\ 1 - A_s(x), & \text{якщо } A_s(x) < 0 \end{cases}$$

Оцінка $IA_s(x)$ має негативний інгредієнт, тому перевагу слід надавати тому варіанту рішення, за яким вона є мінімальною.

Для відносного вираження ризику з урахуванням асиметрії використовується коефіцієнт варіації асиметрії:

$$CVIA_s(x) = \frac{IA_s(x)}{M(x)} \cdot 100\%.$$

Використання коефіцієнта асиметрії можливе й для аналізу економічних показників із негативним інгредієнтом. При цьому більш ефективним рішенням будуть відповідати менші значення коефіцієнта асиметрії, тому серед альтернативних рішень оптимальним буде те, за яким коефіцієнт асиметрії мінімальний, а коефіцієнт

$IA_S(x)$ і коефіцієнт варіації асиметрії – максимальні. У дослідженні тільки два показники перебувають у нормі (виокремлені курсивом). В інших випадках присутня значна асиметрія (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Коефіцієнти асиметрії показників митного простору України

	$IA_S(x)$	$CVIA_S(x)$	A_S
Кількість підприємств, що здійснювали імпорт товарів	0,189	0,019%	4,28
Обсяг імпорту товарів, млн. дол. США	0,182	0,012%	4,48
Кількість підприємств, що здійснювала експорт товарів	0,211	0,034%	3,73
Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	0,267	0,018%	2,75
Кількість митних складів	0,274	2,370%	2,65
Кількість складів тимчасового зберігання	0,667	4,695%	0,5
Кількість оформлених митних декларацій, тис. шт.	0,395	0,328%	1,53
Чисельність працівників митниці	0,170	0,023%	4,87
Чисельність працівників митниці, які підвищили кваліфікацію	0,260	0,335%	2,85
Кількість митних постів	0,575	9,453%	0,74
Справи про порушення митних правил, млн. грн.	0,225	0,290%	3,44
Ввізне мито, млн. грн	0,280	0,036%	2,57
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	0,174	0,012%	4,74

У процесі аналізу визначено регіони, які характеризуються найменшим і найбільшим значеннями досліджуваних показників митного простору (табл. 4.9). Найбільш активними у митному просторі є м. Київ та Київська міська митниця, Київська область і Київська митниця, на які припадає найбільший зовнішньоторговельний обіг.

Таблиця 4.9

Розподіл екстремальних значень показників за регіонами

	Мінімальне значення	Максимальне значення
1	2	3
Кількість підприємств, що здійснювали імпорт товарів	Чернівецька	м. Київ
Обсяг імпорту товарів, млн. дол. США	Луганська	м. Київ
Кількість під-в, що здійснювала експорт товарів	Чернівецька	м. Київ
Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	Луганська	м. Київ
Кількість митних складів	Чернівецька	Київська
Кількість складів тимчасового зберігання	Чернівецька	Київська
Кількість оформлених митних декларацій, тис. шт.	Луганська	м. Київ
Чисельність працівників митниць	Тернопільська	Одеська
Чисельність працівників митниць, які підвищили кваліфікацію	Хмельницька	Одеська
Кількість митних постів	Тернопільська, Кіровоградська	Львівська
Справи про порушення митних правил, млн. грн.	Донецька	Київська
Ввізне мито, млн. грн.	Кіровоградська	Київська
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	Тернопільська	Київ

Виявимо стохастичні зв'язки між показниками митного простору України, застосувавши метод кореляційного аналізу і розрахувавши коефіцієнт кореляції, який визначає наявність лінійного зв'язку. У нашому разі (табл. 4.10) між показниками здебільшого відсутній щільний зв'язок, що пояснюється просторовою асиметрією митного простору України.

Таким чином, реформування інституційних основ митного простору є важливими для України питанням, оскільки її митний простір характеризується просторовим розбалансуванням, про що свідчать основні показники діяльності митниць та економічної й зовнішньоторговельної активності в регіонах.

Таблиця 4.10

Матриця кореляційних зв'язків

	Кількість оформлених митних декларацій, млн. грн.	Обсяг імпорту товарів, млн. дол. США	Кількість підприємств, що здійснювала експорт товарів	Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	Кількість митних складів	Кількість складів тимчасового зберігання	Чисельність працівників митниць	Чисельність працівників, які підвищили кваліфікацію	Кількість митних постів	Справи про порушення митних правил, млн. грн.	Ввізне мито, млн.грн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість оформлених митних декларацій, млн. грн.	1										
Обсяг імпорту товарів, млн. дол. США	0,747	1,000									
Кількість підприємств, що здійснювали експорт товарів	0,720	0,988	1,000								
Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	0,788	0,989	0,968	1,000							
Кількість митних складів	0,711	0,379	0,360	0,441	1,000						
Кількість складів тимчасового зберігання	0,647	0,376	0,352	0,446	0,611	1,000					

Продовження табл. 4.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Чисельність працівників митниць	0,297	0,096	0,030	0,127	0,464	0,361	1,000				
Чисельність працівників митниць, які підвищили кваліфікацію	0,407	0,153	0,071	0,200	0,328	0,422	0,865	1,000			
Кількість митних постів	0,464	0,107	0,056	0,166	0,227	0,424	0,351	0,679	1,000		
Справи про порушення митних правил, млн. грн.	0,805	0,566	0,576	0,593	0,864	0,602	0,108	0,038	0,090	1,000	
Ввізне мито, млн. грн.	0,832	0,724	0,740	0,738	0,767	0,600	0,149	0,128	0,197	0,910	1

4.4. Стратегічні вектори трансформації митного простору України під впливом глобальних викликів

Враховуючи сучасні виклики для митного простору, змінюється також роль інституцій у забезпеченні стабільності митного простору. З метою забезпечення належної протидії правопорушенням з урахуванням розвитку технологій та вдосконалення методичних і організаційних підходів виникла потреба у затвердженні орієнтирів на довготермінову перспективу. Такі засади були закріплені в Концепції створення, упродовження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положенні про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні

окремих форм митного контролю¹. Передусім вони містили уніфіковане визначення термінологічних понять, що використовуються при застосуванні системи аналізу й селекції чинників ризику, і встановили порядок застосування цієї системи. На підготовчому етапі реалізації концепції було визначено першочергові завдання для Держмитслужби України та її регіональних підрозділів, зокрема: опрацювання національного та зарубіжного досвіду з питань митних правопорушень для систематизації виявлених ризиків; визначення критеріїв класифікації об'єктів аналізу за сферами, профілями і ступенями ризику; розроблення нормативно-правової бази, яка регламентує застосування системи аналізу ризиків у практичній діяльності митних органів України та вжиття заходів із мінімізації ризиків; налагодження обміну інформацією та забезпечення інтеграції митних баз даних з базами даних інших державних контрольних органів; проведення аналізу економічної ефективності заходів щодо мінімізації ризиків і забезпечення розширення практики вибіркової застосування форм митного контролю митними органами. Разом з тим, окремі завдання так і не були досягнуті. Серед таких слід вказати і незавершеність процесу інтеграції митних баз даних з базами даних інших державних контролюючих органів, що фактично нівелює переваги від запровадження принципу «єдиного вікна» при здійсненні митного контролю та митного оформлення.

Розвиток системи інституційно-організаційного управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення забезпечується через виконання структурними підрозділами ДФС основних функцій і процедур: визначення за результатами застосування системи управління ризиками форм та обсягів митного контролю у конкретних випадках переміщень товарів і транспортних засобів через митний кордон України; моніторинг виконання посадовими особами митних постів (підрозділів митного оформлення)

---

¹ Про затвердження Концепції створення, запровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю : Наказ Державної митної служби України № 435 від 27.05.05 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/basept/ua-smtbvr.htm>

митних формальностей, сформованих за результатами застосування системи управління ризиками; наповнення регіональних профілів ризику автоматизованої системи аналізу та управління ризиками; участь у межах своєї компетенції у здійсненні аналізу й оцінюванні ризиків; формування в межах компетенції структурного підрозділу звітності за напрямом управління ризиками.

Проте відсутність селективності ризикових операцій за всіма видами контролю, що здійснюється при митному оформленні, призводить до неузгодженостей між державними органами, що не дає змогу ефективно використовувати інструменти системи управління ризиками у своїй діяльності.

Робота над удосконаленням системи управління ризиками тривала і в 2017 р. Зокрема, в 2017 р. внесено зміни до 16 профілів ризику, введено в дію 6 нових профілів ризику, здійснено більше 510 доповнень до профілів ризику.

Стратегічно важливим кроком є схвалення розпорядженням КМУ Стратегії розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року № 978-р¹. Основні напрями та завдання щодо кожного з них наведено у табл. 4.11.

Таблиця 4.11

**Основні напрями та завдання
Стратегії розвитку системи управління ризиками
у сфері митного контролю на період до 2022 року**

№ з/п	Напрями реалізації	Заходи
1	2	3
1	Здійснення інституційних змін	Утворення у структурі ДФС окремого структурного підрозділу з питань управління митними ризиками, штатна чисельність якого має становити не менш як 70 посадових осіб;

¹ Стратегія розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року; розпорядження КМУ № 978-р від 27 грудня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80>.

Продовження табл. 4.11

1	2	3
		<p>утворення у структурі підрозділу інформаційних технологій ДФС підрозділу з питань розроблення і супроводження автоматизованої системи аналізу та управління ризиками і проведення аудиту штатною чисельністю не менше як 5 посадових осіб;</p> <p>утворення у структурі митниць самостійних підрозділів з питань управління ризиками, штатна чисельність яких має становити не менш як 5 посадових осіб для митниць штатною чисельністю до 500 осіб та не менш як 11 посадових осіб для митниць штатною чисельністю 500 осіб та більше.</p>
2	<p>Проведення аналізу та оцінювання ризиків безпеки до прибуття товарів, транспортних засобів у пунктах пропуску через державний кордон</p>	<p>Запровадження механізму надання перевізниками попередньої інформації про товари, транспортні засоби, заплановані до переміщення, в обсязі та з дотриманням часових нормативів, передбачених міжнародними стандартами;</p> <p>запровадження відповідальності перевізників за неподання чи несвоєчасне подання або подання попередньої інформації в обсязі та в терміни, визначені законодавством, або за подання недостовірної попередньої інформації.</p>
3	<p>Вдосконалення підходів до управління митними ризиками</p>	<p>Забезпечення підтримки в актуальному стані автоматизованої системи аналізу та управління ризиками шляхом наповнення її новими профілями ризику (опису будь-якого набору ризиків, у тому числі визначених комбінацій індикаторів ризику, що є результатом збору, аналізу та систематизації інформації), актуалізації діючих профілів ризику, вдосконалення автоматизованих алгоритмів аналізу та оцінювання ризиків;</p> <p>посилення ролі митниць у процесах управління ризиками, в тому числі шляхом регіонального профілювання ризиків;</p>

Продовження табл. 4.11

1	2	3
		розширення джерел інформації для проведення аналізу та оцінювання ризиків, у тому числі автоматизованого аналізу та оцінювання;
		застосування таргетингу під час здійснення митного контролю найбільш ризикових зовнішньоекономічних транзакцій, а також для проведення оцінювання ризиків до прибуття товарів, транспортних засобів у пункти пропуску через державний кордон;
		впровадження системи автоматизованого розподілу суб'єктів господарювання залежно від характеристик таких суб'єктів та історії їхньої діяльності під час проведення автоматизованого аналізу та оцінювання ризиків;
		удосконалення підходів до проведення аналізу та оцінювання ризиків під час здійснення контролю правильності визначення митної вартості шляхом застосування попередніх рішень з питань визначення митної вартості;
		створення комплексної автоматизованої системи моніторингу застосування системи управління ризиками;
		застосування єдиних підходів до роботи з наявним програмним забезпеченням і технічними засобами митного контролю під час проведення аналізу та оцінювання ризиків;
		використання додаткових механізмів верифікації результатів митного контролю, в тому числі шляхом застосування засобів фіксації виконання митних формальностей, визначених за результатами застосування системи управління ризиками;
		створення бази даних ризиків – спеціального програмного забезпечення, яке передбачатиме можливість внесення будь-якою по-

Продовження табл. 4.11

1	2	3
		садовою особою митниці інформації про можливі ризики порушення вимог законодавства та даватиме змогу здійснювати відстеження процесу опрацювання уповноваженими підрозділами наданих пропозицій.
4	Забезпечення розвитку інформаційних технологій	Впровадження програмного забезпечення для автоматизації процесу проведення аналізу та оцінювання ризиків під час переміщення (пересилання) міжнародних поштових відправлень та експрес-відправлень, а також у пунктах пропуску через державний кордон, у тому числі для повітряного сполучення.
5	Забезпечення міжвідомчої взаємодії	<p>Поліпшення ефективності взаємодії між органами державної влади шляхом забезпечення обміну інформацією в режимі реального часу, яка може бути використана, зокрема, для проведення аналізу та оцінювання ризиків, а також для виявлення та припинення порушень вимог законодавства;</p> <p>забезпечення передачі Держприкордонслужбою до ДФС інформації про осіб, які переміщуються через державний кордон, у режимі реального часу з метою проведення аналізу та оцінювання ризиків безпеки, а також виявлення, припинення та протидії порушенням вимог законодавства з питань державної митної справи.</p>
6	Забезпечення розвитку людських ресурсів	<p>Удосконалення системи професійної підготовки посадових осіб з питань аналізу та оцінювання митних ризиків;</p> <p>забезпечення навчання та підготовки осіб, уперше прийнятих на роботу у митницях, з питань управління митними ризиками.</p>

Стратегія також передбачає розширення повноважень митних постів, які після проведення реформи визначено основною ланкою у структурі (їхнє функціональне призначення саме це й передба-

час¹), яка здійснюватиме митний контроль та оформлення, відповідатиме за пропуск товарів і предметів через митний кордон, що зменшить їхню залежність від митниць, які здійснюватимуть наглядову діяльність за їхньою роботою та надаватимуть допомогу (рис. 4.10). Такий підхід зумовлений неефективною структурою митних органів, які сповільнюють процес митного оформлення та контролю.

Рис. 4.10. Структурні інституційні зміни відповідно до Стратегії розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року

Одним із нововведень у побудові інституційного базису митного простору може бути модернізація митних органів для імплемента-

¹ Федотов О. П. Митний пост: адміністративно-правовий аналіз діяльності з виконання завдань, покладених на органи доходів і зборів / О. П. Федотов // Митна справа. – 2014. – № 1. – С. 31–42. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_1_7.

ції Митних прототипів ЄС «Customs Blueprints», що набуває актуальності після ухвалення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Проблема розмежування податкової та митної служб не вперше актуалізуються після їхнього об'єднання, оскільки раніше ці інституції функціонували окремо. Відповідно в 2016 р. у Верховній Раді України винесено на розгляд проект Закону України «Про Національну митну службу України» № 3763 від 13.01.2016 р.¹, яким передбачено створення Національної митної служби України, яка забезпечуватиме «...захист митних інтересів та митну безпеку України, регулювання зовнішньої торгівлі, захист внутрішнього ринку, розвиток економіки України та її інтеграції з світовою економікою, наповнення державного бюджету, протидію митним правопорушенням». Автори законопроекту вважають, що введення митниць у склад ДФС негативно вплинуло на ефективність розвитку митної справи, зокрема відсутні необхідні зміни в процесах інформатизації митного контролю та оформлення, які б відповідали міжнародному рівню; втрачена «...позитивна динаміка розвитку міжнародних зв'язків та контактів у сфері митної справи та міжнародного митного співробітництва»; простежується «...втрата динаміки та ініціативності у сфері вдосконалення нормативно-правового забезпечення митної справи» та ін.

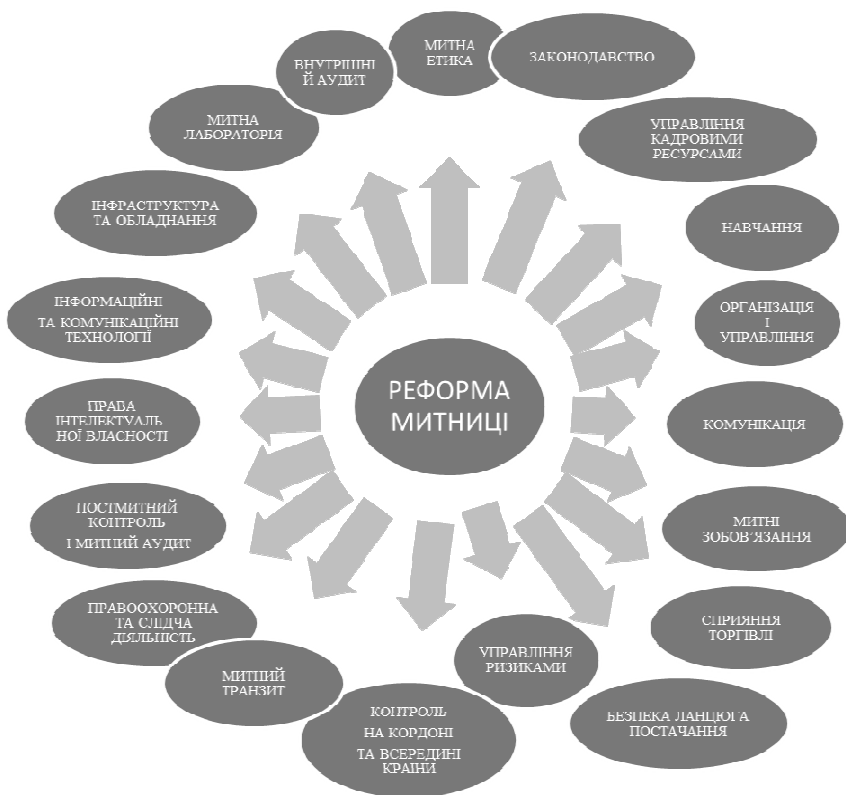
«Customs Blueprints» – це методика виконання послідовних дій для реформування митних адміністрацій відповідно до вимог Європейського Союзу. Для України впровадження таких стандартів є вимогою часу, бо існують значні відмінності у діяльності митниць, які потрібно вирівняти. Цей звід стандартів описує стандарти ЄС в 19 основних сферах, які мають допомогти митним адміністраціям з'ясувати слабкі та сильні сторони їхньої діяльності, визначити ті питання, які потребують вирішення².

---

¹ Про Національну митну службу України : Проект Закону України № 3763 від 13.01.2016 р. w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57655.

² Customs blueprints: pathways to better Customs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/taxation_customs/eu-training/customs-blueprints-pathways-better-customs_en.

Беручи до уваги митні стандарти ЄС і вимоги міжнародних організацій, у 2017 р. Міністерство фінансів України розробило проєкт Плану дій з реформування митниці, який містить 19 напрямів (рис. 4.11). Кожен із зазначених напрямів має чітко визначені завдання, заходи, виконавців та індикатори виконання¹.

Рис. 4.11. Напрями реформування митниці в Україні

¹ Проєкт Плану дій з реформування митниці https://www.kmu.gov.ua/storage/app/imported_content/news/doc_250141228/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD%20%D0%B4%D0%B9%20-%20%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F.pdf.

Зважаючи на зростання рівня інформатизації, одним із напрямів навчального процесу визначено активізацію дистанційного навчання, сучасними трендами якого є такі: адаптивні технології навчання; мікронавчання; збір аналітики для покращення навчання; інтерактивність та ігрові елементи у навчанні; навчання, що базується на інструктивному відео. Інтерактивність у дистанційному навчанні є діючим механізмом засвоєння інформації слухачами, за допомогою якого відбувається активне навчання. Такий підхід зменшує ризики для митного простору країни, ефективність діяльності всіх інституцій та сприяє вдосконаленню практичних навичок слухачів у сфері застосування процедур митного контролю в режимі дистанційного навчання, забезпечує поглиблений ступінь залучення у навчальний процес із використанням технологій 3D.

Сучасний стан економічної безпеки національної економіки характеризується наявністю значних ризиків, які мають зовнішньоекономічну природу згідно з їхнім походженням. Саме з метою їхнього повного оцінювання профілі ризиків мають урахувувати специфіку та структуру зовнішньоекономічної діяльності з точки зору учасників ЗЕД, географії її здійснення, виду транспортних перевезень, обсягів і напрямів переміщення вантажопотоків, а також їхньої структури.

Міжнародне співробітництво залишається одним із визначальних векторів трансформації митного простору України та потребує створення всеохоплюючої інституційної платформи, яка охоплюватиме не лише вектори міжнародного співробітництва Державної фіскальної служби України (хоча вона є основним інститутом), а й інших установ та організацій, які розглянуті в інституційному забезпеченні.

Наприклад, підписано Меморандум між Державною фіскальною службою України та Міністерством інфраструктури України про співпрацю у галузі інформаційних технологій щодо вдосконалення процедур у морських портах щодо товарів, що переміщуються в контейнерах.

У процесі діяльності Державна фіскальна служба України також здійснює міжвідомчу взаємодію із Міністерством оборони України, Службою безпеки України, Міністерством економічного розвитку України, Держекспортконтролем України, Міністерством закордонних справ України щодо забезпечення державного експортного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання. Так, в умовах нестабільної ситуації на сході України стратегічним напрямом, який потребує посиленої уваги, є контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання. Діяльність, пов'язана з державним контролем за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання, з дотриманням міжнародних зобов'язань, забезпеченням захисту національних інтересів України щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеженням передач звичайних видів озброєння, а також здійсненням заходів щодо недопущення використання зазначених товарів у терористичних та інших протиправних цілях, регулюється Законом України Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання¹ № 549-IV від 20.02.2003 р. Перелік товарів подвійного використання, що можуть бути використані у створенні звичайних видів озброєнь, військової чи спеціальної техніки, затверджено Кабінетом Міністрів України². Відповідно до ст. 197 Митного кодексу України у випадках, передбачених законом, на окремі товари встановлюються обмеження щодо їхнього переміщення через митний кордон нашої країни. Пропуск таких товарів через митний кордон України та їхнє митне оформлення здійснюють органи ДФС на підставі отриманих документів, які підтвер-

¹ Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання : Закон України № 549-IV від 20.02.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15>.

² Список товарів подвійного використання, що можуть бути використані у створенні звичайних видів озброєнь, військової чи спеціальної техніки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/95215884>.

джують дотримання зазначених обмежень, виданих державними органами, уповноваженими на здійснення відповідних контрольних функцій¹. Перелік таких товарів (із зазначенням їхнього опису та коду згідно з УКТ ЗЕД), а також порядок видачі відповідних дозволів, затверджує Кабінет Міністрів України. Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 1807 від 20.11.2003 р.². Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 86 від 28.01.04 р.³.

На території ЄС експорт товарів подвійного призначення виконується згідно з положеннями Регламенту (ЄС) № 428/200955. Регламент Ради (ЄС) № 428/2009 визначає сферу охоплення, дозволу, заходи контролю, митні процедури та інші заходи щодо контролю товарів подвійного призначення на території ЄС⁴. До переліку товарів подвійного призначення, прийнятого Європейським Союзом, належать ядерні матеріали. Такий перелік містить 9 категорій. Згідно із законодавством Європейського Союзу, товари подвійного призначення підлягають експортному контролю та не можуть залишати митну територію ЄС без дозволу відповідного органу. В практиці Європейського Союзу використовуються такі дозволи: генеральні експортні дозволи (EUGEA, яких нині є шість, один з

---

¹ Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

² Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення Постанова Кабінету Міністрів України № 1807 від 20.11.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-2003-%D0%BF>.

³ Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання Постанова Кабінету Міністрів України № 86 від 28.01.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/86-2004-%D0%BF>.

⁴ COUNCIL REGULATION (EC) No 428/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1552324211724&uri=CELEX:32009R0428>.

них видається на експорт товарів подвійного призначення до таких країн, як Австралія, Канада, Японія, Нова Зеландія, Норвегія, Швейцарія, Ліхтенштейн та Сполучені Штати Америки); національні загальні експортні дозволи (NGEA) за умови, що вони узгоджені країнами з EUGEA; глобальні ліцензії; індивідуальні ліцензії¹.

Основний напрям міжнародного співробітництва ДФС України з Всесвітньою митною організацією, EUBAM, Європейським офісом з боротьби з шахрайством (OLAF) та митними адміністраціями інших країн – це протидія митним правопорушенням та контрабанді товарів.

EUBAM – це Місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні, робота якої розпочалася в 2005 р. (мандат дійсний до 2020 р.) за підписання країнами Меморандуму про взаєморозуміння². Прикордонна допомога охоплює як питання управління кордоном, так і митної справи й торгівлі. Основними її цілями є такі:

- «...сприяти мирному врегулюванню придністровського конфлікту за допомогою заходів зі зміцнення довіри і зближення законодавства і процедур у сфері митниці, торгівлі, транспорту та організації транскордонної діяльності;
- забезпечити повне впровадження практик Інтегрованого управління кордоном (IUC) на молдавсько-українському кордоні;
- допомагати урядам Молдови та України більш ефективно боротися з транскордонною злочинністю»³.

Такий інтерес до цієї ділянки українського кордону є виправданим, оскільки він з позицій захисту митного простору вважається

¹ Dual-use trade controls [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/trade/import-and-export-rules/export-from-eu/dual-use-controls/>.

² Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України, Урядом Республіки Молдова та Європейською комісією щодо місії Європейської комісії з надання допомоги в питаннях кордону в Україні та Республіці Молдова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_235.

³ Про EUBAM [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eubam.org/ua/who-we-are/>.

одним із небезпечних і ризикових, а окремі пункти пропуску мають дуже велике навантаження. Наприклад, польовий офіс Місії з 2006 р. знаходиться в пункті пропуску «Кучурган» на відстані 69 км від м. Одеси та 35 км від м. Тирасполя, де експерти EUBAM надають допомогу у проведенні прикордонного і митного контролю. У 2017 р. через пункт пропуску прослідувало 2 688 050 осіб і пропущено 650 904 транспортних засоби. З 2017 р. за сприяння та під егідою EUBAM українські митники провели спеціальні операції «ORBIS» та «Навігатор». Операція «Навігатор» спрямована на виявлення та протидію незаконному переміщенню зброї, боєприпасів, вибухових речовин, прекурсорів вибухових речовин, хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних матеріалів між країнами; у 2017 р. виявлено 36 таких випадків). Операція «ORBIS» спрямована на виявлення та припинення каналів незаконного переміщення тютюнових виробів; дала змогу запобігти 37 випадкам їхнього незаконного переміщення (494,4 тис. шт. цигарок (близько 50 коробів) на суму 465 тис. грн., 41 кг тютюну вартістю понад 31 тис. грн.)¹. Такі операції є необхідними, особливо за розробки в Україні Стратегії у сфері протидії незаконному виробництву та обігу тютюнових виробів на період до 2021 року² (мета – ліквідація незаконної торгівлі сигаретами та іншими тютюновими виробами, їхнього незаконного виробництва та підробки). У 2017 р. під координацією Європейського офісу з боротьби з шахрайством (OLAF) ДФС запроваджено посилені заходи контролю за переміщенням тютюнових виробів авіаційним транспортом на територію держав – членів ЄС. Одним із заходів у цьому напрямку, а саме виявлення каналів незаконного переміщення сировини, матеріалів та обладнання, що використовуються для незаконного виробництва тютю-

---

¹ Звіт про виконання плану роботи Державної фіскальної служби України на 2017 рік / Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti/>

² Про схвалення Стратегії у сфері протидії незаконному виробництву та обігу тютюнових виробів на період до 2021 року : розпорядження Кабінету Міністрів України №570-р від 23.008.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/570-2017-%D1%80>.

нових виробів, є проведення під егідою Всесвітньої митної організації спеціальної операції «Pegasus». Операція «SHIELD» («Щит») (проведена митними адміністраціями Румунії, Молдови, Угорщини, Болгарії та Сербії) також спрямована на протидію незаконному переміщенню тютюнових виробів (зафіксовано 29 таких спроб переміщення).

Таким чином, Україні для зменшення ризиковості митного простору слід переорієнтуватися з фіскального оцінювання митних інституцій на регулююче, посиливши контроль на тих напрямках, за якими існують ризики та виклики.

РОЗДІЛ 5

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЗБАЛАНСУВАННЯ МИТНОГО ПРОСТОРУ КРАЇН ТА ІНТЕГРАЦІЯ В ГЛОБАЛЬНУ МОДЕЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Глобальний митний простір є полем діяльності різних за цілями та інтересами учасників міжнародних економічних відносин, зокрема держав, регіональних об'єднань, транснаціональних компаній, а також і міжнародних злочинних угруповань, які ведуть боротьбу за досягнення своїх інтересів, збалансувати які, поки у глобальному вимірі не вдасться. Через суперництво між країнами формуються полюси розвитку, а світ природно стає багатополюсним, поділяючись на ядро, центр, периферію за світ-системним підходом І. Валлерстайна¹. Крім того, розвиненість одних країн відбувається за нерозвиненості інших, і така експлуатація потенціалу країн характерна для всієї світової історії, про що свідчать дослідження². Так, у ХХІ ст. виявилися нові особливості функціонування глобального економічного простору, зокрема зросла залежність країн «першого

---

¹ Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн ; пер. с англ. П. М. Кудюкина; под общ. ред. канд. полит. наук Б. Ю. Кагарлицкого. – СПб. : Унив. кн., 2001. – 416 с.

² Gunde F. A. The Development of Underdevelopment [Електронний ресурс] / Frank Andre Gunde. Monthly Review. – 1966. – Vol. 18, No. 4. – P. 17–31. – Режим доступу : <https://archive.monthlyreview.org/index.php/mr/issue/view/MR-018-04-1966-08/showToc>.

світу» від природних і людських ресурсів «країн третього світу», посилилася роль ТНК як глобального посередника¹, що підтверджує те, що кожна історична система переживає власне життя, а простір не є незмінним у часі².

Країни світу по-різному формують свою політику захисту зовнішньоторговельних інтересів і національних пріоритетів розвитку, тому за ступенем залучення до процесів інтеграції та глобалізації митний простір країн може бути або закритим (прикладом закритого митного простору можна вважати Північну Корею), або відкритим (повністю або помірно відкритим, як у разі з Білоруссю). Науковці пропонують розглядати активність країн у митному просторі у різних аспектах (торговому, регулюючому (інституційний та логістичний), фіскальному), враховуючи рівні реалізації митної доктрини (глобальний, регіональний, національний), ступінь інтеграції (низький, середній, високий), фази активності (піднесення, спаду, відновлення)³.

Сучасні глобальні трансформації зумовили зміни у теоретичних підходах до розуміння сутності розвитку, його показників і практичної реалізації моделі сталого (збалансованого) розвитку. Процеси глобальної інтеграції країн, поряд з економічними питаннями, актуалізували соціальні та економічні. Однак співіснування країн із різним рівнем економічного розвитку призводить до втрати частиною з них національних інтересів, деформації економічного та митного просторів, поглиблення нестабільності та поширення дисбалансів. Разом з тим, глобальний митний простір є доволі неоднорідним, що зумовлено різними значеннями досліджуваних характеристик, які відображають функціонування простору. Так, напри-

---

¹ Арриги Джованни. Долгий двадцатый век: Деньги, власть, истоки нашего времени / Джованни Арриги ; пер. с англ. А. Смирнова и Н. Эдельмана. – М. : Изд. дом «Территория будущего», 2006. – 472 с. – (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»).

² Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн ; пер. с англ. П. М. Кудюкина ; под общ. ред. канд. полит. наук Б. Ю. Кагарлицкого. – СПб. : Унив. кн., 2001. – 416 с.

³ Івашук І. О. Митна доктрина глобального економічного простору : дис. ...д-ра екрн. наук : І. О. Івашук. – Режим доступу : [dspace.tneu.edu.ua/bitstream/.../1/ дисертація%20Івашук%20Прини%20Олегівни.pdf](https://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/.../1/дисертація%20Івашук%20Прини%20Олегівни.pdf).

клад, країни за певними показниками посідають діаметрально протилежні позиції у глобальній економіці. Для підтвердження або спростування гіпотези про асиметричність митного простору обра-но 174 країни світу та такі показники: імпорт товарів та послуг (% ВВП); індекс ефективності логістики; час імпорту, проходження кордону (год.); час експорту, проходження кордону (год.); ефективність процесу розмитнення (1 = низька, 5 = висока); індекс людського розвитку (HDI); ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності (дол. США); рівень терористичної активності (глобальний індекс тероризму (Global Terrorism Index)); індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index); індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (The Global Enabling Trade Index); індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index); індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom); безмитний, зв'язаний тариф (%); безмитний, режим найбільшого сприяння (%); зв'язане охоплення (%); середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %; середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі (%); кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф; кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння; кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння. За допомогою методів економетричного моделювання проаналізуємо емпіричний розподіл країн світу у митному просторі та з'ясуємо, чи підпорядковується він моделі нормального розподілу. На основі використання методів економетричного аналізу побудовано гістограми емпіричних розподілів країн світу (рис. 5.1, дод. Д), які підтвердили нерівномірність розподілу країн у митному просторі.

Для поглибленого аналізу було визначено описові характеристики досліджуваних показників, у тому числі показники асиметрії та ексцесу, розраховано верхній та нижній кuartилі (дод. Е). У розрахунках проводилася перевірка за критерієм Смірнова–Колмогорова. Отримані коефіцієнти асиметрії відображають зміщення відносно нуля, незначна ($< 0,25$) асиметрія країн спостерігається за рівнем залученням у міжнародну торгівлю та рівнем економічної свободи, проте для більшості показників вони демонструють значне відхилення.

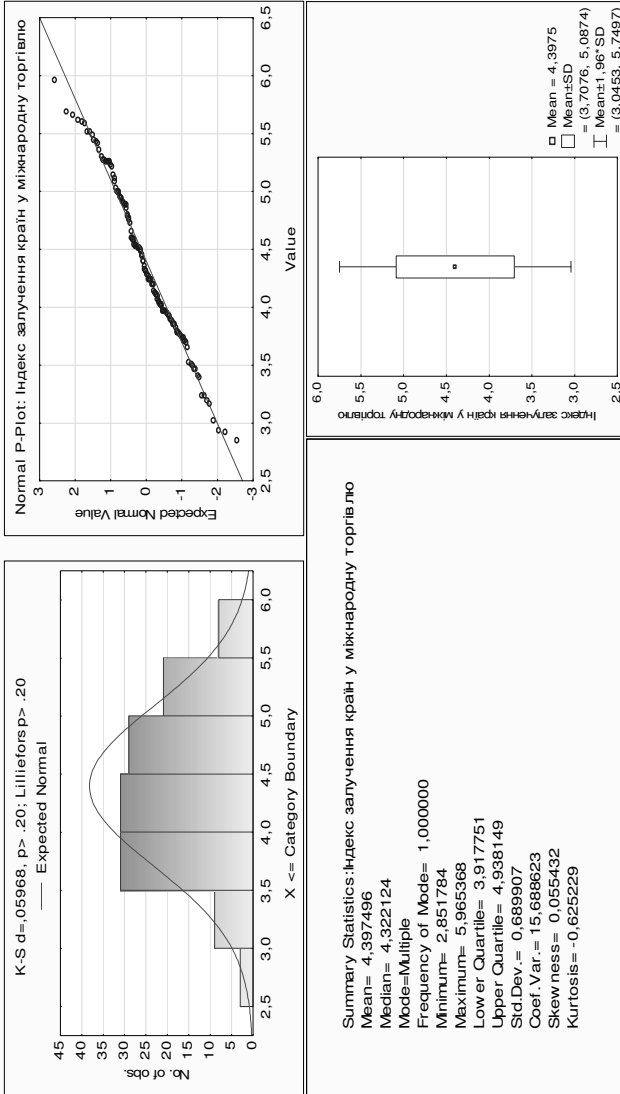
У процесі дослідження виявлено, що правобічна асиметрія характерна для всіх обраних показників, і лише для рівня зв'язаних тарифних ставок – лівобічна (рис. 5.2). Україна як країна-член СОТ 100% зв'язала власні тарифи, що дало змогу підтвердити свої зобов'язання при вступі. У вибірці є ті країни, в яких рівень зв'язування дуже низький, наприклад: Замбія (17,8%), Зімбабве (24,4%), Малі (40,4%), Гонконг (47,7%), Індія (74,4%) та ін.

Сучасні глобальні трансформації, маючи дуалістичну природу, змінюють позиціонування країн у глобальному просторі. Однак, якщо у середині ХХ ст. на порядку денному були питання зменшення тарифів для лібералізації торгівлі та подальшого економічного зростання, що досягнуто в межах домовленостей ГАТТ/СОТ, то у ХХІ ст. тарифні обмеження втрачають свій вплив. Так, практично всі країни світу досягли 100% узгодження тарифних ліній, проте значення ВВП на одну особі в них різко коливається, що підтверджує відсутність прямого впливу відсотка зв'язаного тарифу у тарифному профілі країни на економічне зростання (рис. 5.3). Таку ж закономірність підтверджують інші тарифні характеристики митного простору (дод. Ж). Україна за рівнем залучення у міжнародну торгівлю перебуває на рівні таких країн, як Замбія, Сенегал, Гамбія, Гана, Камбоджа, Індія та інші, із значенням показника 3,97 (наприклад, цей індекс для Сінгапуру становив 5,97, Нідерландів – 5,70%, Гонконгу – 5,66%). За рівнем ВВП на одну особу позиція України віддалена від розвинених країн світу, перебуваючи на рівні Філіппін, Анголи, Куби, Бутану та ін.

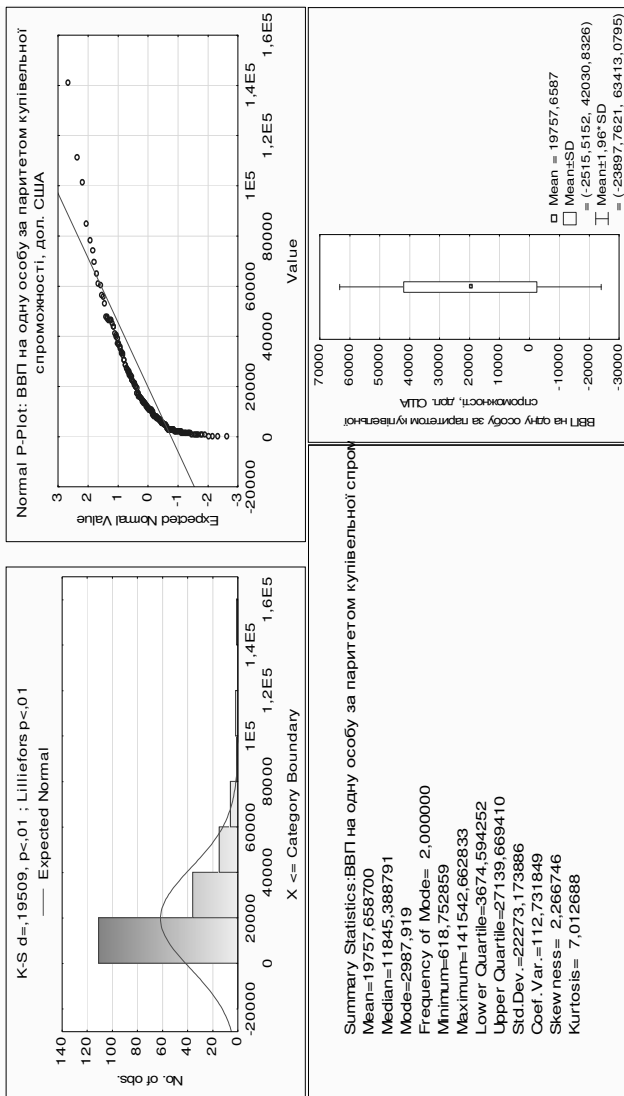
Україна в глобальному митному просторі позиціонує себе як країна із відкритою зовнішньоекономічною політикою, тарифний профіль якої характеризується значною лібералізацією. Так, вступ України до СОТ лібералізував її митний тариф, проте країна не використовує свого права на застосування нетарифних обмежень (рис. 5.4).

Summary: Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю

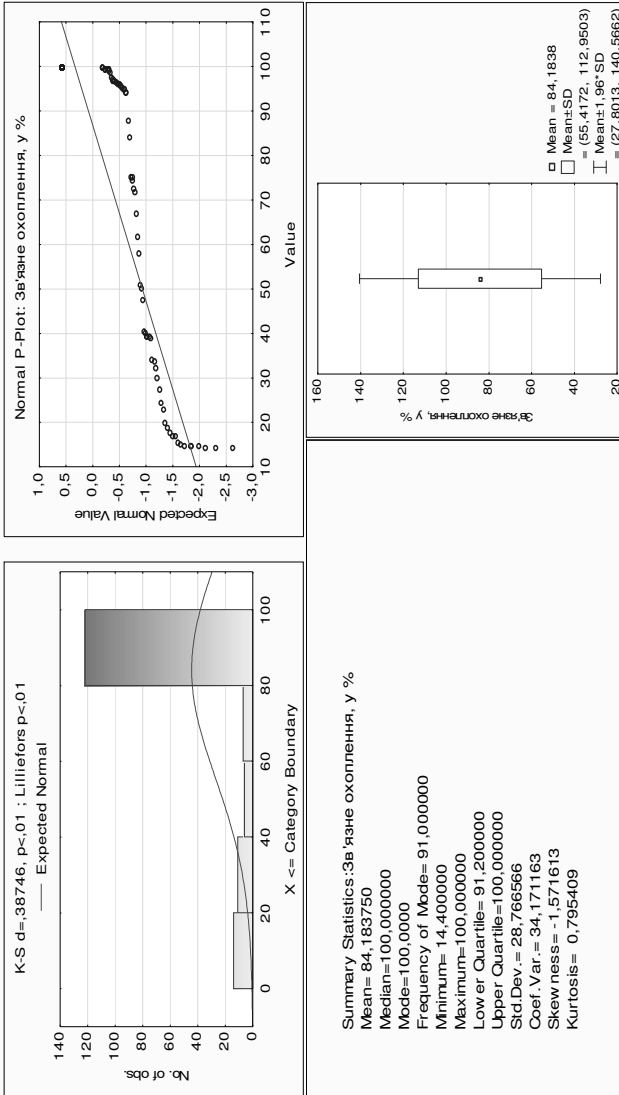
Summary: ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США

Рис. 5.1. Розподіл країн у глобальному митному просторі за залученням у міжнародну торгівлю та ВВП на одну особу

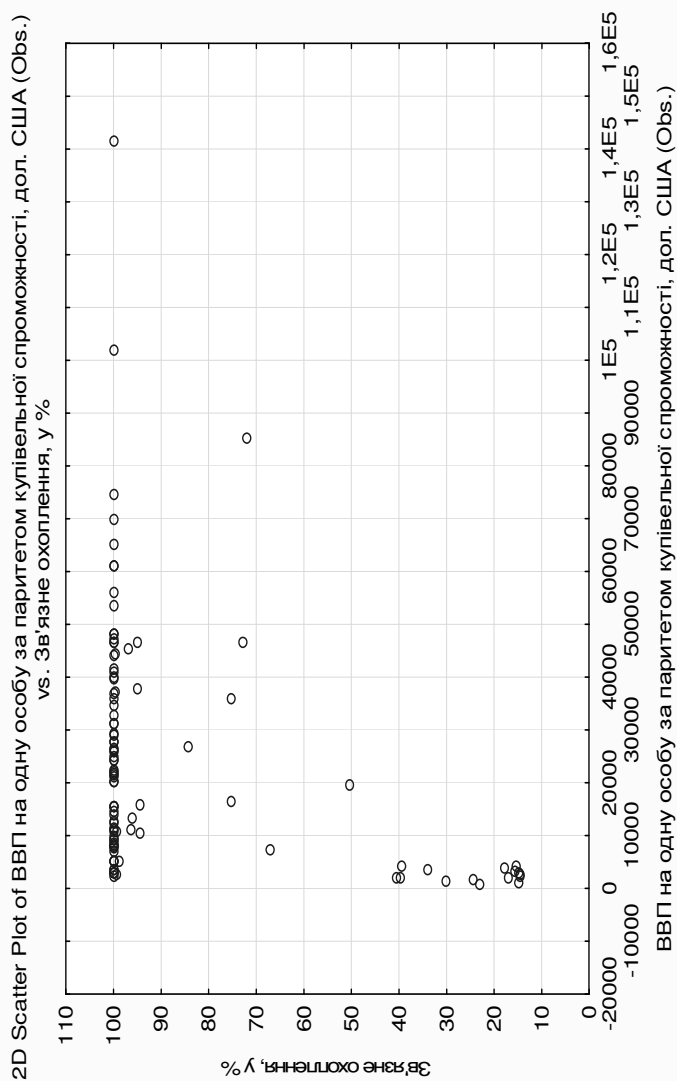
Джерело: побудовано автором за даними Світового банку, Всесвітнього економічного форуму.

Summary: Зв'язане охоплення, у %

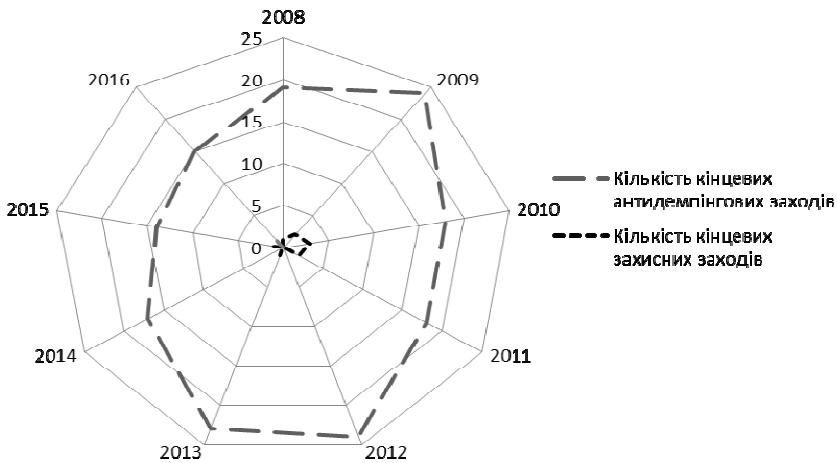
Рис. 5.2. Розподіл країн у глобальному митному просторі за зв'язаними тарифними ставками

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку, Всесвітнього економічного форуму.

Рис. 5.3. Положення країн у глобальному просторі за рівнем зв'язаного тарифу і ВВП на одну особу

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку, Світової організації торгівлі.

Рис. 5.4. Динаміка використання Україною нетарифних заходів

Джерело: побудовано автором за даними Світової організації торгівлі.

Останнє десятиліття внесло значні корективи у розуміння сутності економічного розвитку, для якого економічне зростання є необхідною, але не достатньою умовою. Цій проблематиці присвячено чимало наукових досліджень, що актуалізує питання сталого (збалансованого) розвитку. Проблема забезпечення сталого (збалансованого) розвитку залишається невирішеною як на глобальному, так і національному рівні, адже це розвиток, спрямований на об'єднання спільних зусиль для забезпечення майбутнього¹.

Митний простір і його характеристики на всіх рівнях є одними із детермінант такого збалансованого та сталого розвитку. Слід врахувати, що глобальний митний простір має амбівалентний вплив на національні економіки.

Сформулюємо гіпотезу про існування впливу основних характеристик митного простору на показники, які відображають соціаль-

¹ Global Sustainable Development Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sustainabledevelopment.un.org/globalsdreport>.

ну, екологічну та економічну площини збалансованого розвитку. До першої множини змінних – множини X – належать показники, які характеризують глобальний митний простір:

- 1 – чисті бартерні умови торгівлі (2000 = 100);
  - 2 – імпорт товарів і послуг (% ВВП);
  - 3 – мито та інші імпортні податки (% податкових надходжень);
  - 4 – індекс ефективності логістики;
  - 5 – час імпорту, проходження кордону (год.);
  - 6 – час експорту, проходження кордону (год.);
  - 7 – ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока);
  - 8 – безмитний режим найбільшого сприяння (%);
  - 9 – неадвалорне мито, зв'язаний тариф (%);
  - 10 – неадвалорне мито, режим найбільшого сприяння (%);
  - 11 – мито >15%, зв'язаний тариф (%);
  - 12 – мито >15%, режим найбільшого сприяння (%);
  - 13 – мито >3 * середнього арифметичного зв'язного тарифу (%);
  - 14 – мито >3 * середнього арифметичного режиму найбільшого сприяння (%);
  - 15 – пільгові умови, які не були введені в дію у 2016 р. (%);
  - 16 – кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф;
  - 17 – кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння;
  - 18 – коефіцієнт варіації, зв'язаний тариф;
  - 19 – коефіцієнт варіації, режим найбільшого сприяння;
  - 20 – кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння.
- Серед індикаторів збалансованого розвитку виокремимо ті, які були обрані для аналізу і сформували множину змінних Y :
- 1 – індекс людського розвитку (HDI);
  - 2 – ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності (дол. США);
  - 3 – рівень терористичної активності (глобальний індекс тероризму (Global Terrorism Index));
  - 4 – індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index);

5 – індекс залучення країн у міжнародну торгівлю (The Global Enabling Trade Index);

6 – індекс екологічної ефективності (The Environmental Performance Index);

7 – індекс соціального прогресу (The Social Progress Index);

8 – індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index);

9 – індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom);

10 – глобальний індекс миру (Global Peace Index).

Визначимо структуру зв'язків і залежності між змінними обох множин за допомогою інструментарію канонічного кореляційного аналізу, використовуючи пакет «STATISTICA». З огляду на те, що митний простір є нестабільним, ускладнюється процес встановлення зв'язків між характеристиками. У світовій практиці метод канонічних кореляцій отримав застосування у різних сферах і довготривало використовується у наукових дослідженнях^{1,2,3,4,5}.

---

¹ Hotelling H. Relations between two sets of variates [Електронний ресурс] / Harold Hotelling // *Biometrika*. – 1936. – Vol. 28, no. 3/4. – P. 321–377 – Режим доступу : https://www.jstor.org/stable/2333955?seq=1#page_thumbnails_tab_contents.

² Multivariate Analysis for the Biobehavioral and Social Sciences: A Graphical Approach [Електронний ресурс] / Bruce L. Brown, Suzanne B. Hendrix, Dawson W. Hedges, Timothy B. Smith. – 2011. – Режим доступу : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781118131626>.

³ Mazuruse P. Canonical correlation analysis: Macroeconomic variables versus stock returns [Електронний ресурс] / Peter Mazuruse // *Journal of Financial Economic Policy*. – 2014. – Vol. 6, is. 2. – P. 179–196. – Режим доступу : <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/JFEP-09-2013-0047>.

⁴ Crum M. R. A canonical correlation analysis of carrier financial strategy: The case of airline deregulation [Електронний ресурс] / Michael R. Crum, Daulatram B. Lund, Howard E. Van Auken // *Transportation Research Part A: General*. – 1967. – Vol. 21, is. 3. – P. 179–190. – Режим доступу : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0191260787900124?via%3Dihub>.

⁵ West, Tracey and Worthington, Andrew C., A Canonical Correlation Analysis of Financial Risk-Taking by Australian Households (2013). *Consumer Interests Annual*, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.consumerinterests.org/assets/docs/CIA/CIA2013/OralSess2013/a%20canonical%20correlation%20analysis%20of%20financial%20risk-taking%20by%20australian%20households%20-%20west%20worthington.pdf>.

Вихідні дані в канонічному аналізі подаються у вигляді таблиці, де x_1, x_2, x_n – незалежні змінні (факторні ознаки); y_1, y_2, y_m – залежні змінні (результуючі ознаки). Метою канонічного аналізу є виявлення кореляційних зв'язків між факторними та результуючими змінними, тобто пошук таких лінійних комбінацій між двома новими канонічними змінними U і V , щоб кореляція між ними була максимальною. Рівняння нових канонічних змінних має такий вигляд:

$$U = a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + a_nX_n;$$

$$V = b_1Y_1 + b_2Y_2 + \dots + b_mY_m.$$

Першопочатково для аналізу обрано 174 країни, проте кінцеву вибірку сформувало $N=98$ країн. У процесі опрацювання даних з'ясовано, що глобальні індекси та показники сталого розвитку для країн, що розвиваються, та найменш розвинених не розраховуються. За допомогою інструментарію канонічного кореляційного аналізу, використовуючи пакет «STATISTICA», визначено структуру зв'язків і залежності між змінними обох множин. Отримані результати канонічного аналізу (табл. 5.1) виявилися адекватними, бо канонічне значення R (першого канонічного кореня, який відображає кореляцію між зваженими сумами змінних множин X та Y) є великим (0,89735) і високо значимим ($p < 0,0001$). Для кожної множини є така ж кількість канонічних змінних, як і вхідних. У нашому разі є об'єктивна потреба проведення канонічного аналізу, оскільки побудовані кореляційні матриці для змінних обох множин не дали змоги встановити чіткі зв'язки між змінними всередині обох множин.

У результаті аналізу встановлено відсоток індикаторів стану глобального митного простору, що детермінують варіації індикаторів сталого (збалансованого) розвитку; розраховано канонічні корені, канонічні ваги індикаторів глобального митного простору та сталого (збалансованого) розвитку. Про залежність між двома множинами підтверджують розраховані загальна частка дисперсії та загальна втрата.

Таблиця 5.1

Результати канонічного аналізу

Canonical Analysis Summary		Left Set	Right Set
Canonical R: .89735			
Chi²(200)=444.55 p=0.00000			
N=98			
No. of variables	20	10	
Variance extracted	61.5842%	100.0000%	
Total redundancy	32.6775%	60.9344%	
Variables:	1		ДІП
2	Чисті бартерні умови торгівлі		
3	Імпорт товарів та послуг (% ВВП)		ВВП на одну особу за ПКС, дол. США
4	Мито та інші імпорتنі податки (% под. надохлень)		Рівень терористичної активності
5	Індекс ефективності логістики		Індекс сприйняття корупції
6	Час імпорту, проходження кордону (год.)		Індекс залучення країн у міжнар. торгівлю
7	Час експорту, проходження кордону (год.)		Індекс екологічної ефективності
8	Ефективність процесу розмитнення		Індекс соціального прогресу
9	Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %		Індекс глобал. конкурентоспроможності
10	Неадвалорне мито, зв'язаний тариф, у %		Індекс економічної свободи
11	Мито >15%, зв'язаний тариф, у %		Глобальний індекс миру
12	Мито >15%, РНС, у %		
13	Мито >3 * середнього арифм. зв'язного тарифу, у %		
14	Мито >3 * середнього арифм. РНС, у %		
15	Пільгові умови, які ще не були введені у 2016 р., у %		
16	Кількість індивідуальних митних ставок, зв'яз. тариф		
17	Кількість індивідуальних митних ставок, РНС		
18	Коефіцієнт варіації, зв'язаний тариф		
19	Коефіцієнт варіації, РНС		
20	Кількість тарифних ставок РНС		

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета «STATISTICA 10.0».

Для змінних множини X загальна втрата становить 32,6775% (такий відсоток варіації змінних митного простору пояснюється змінами показників сталого та збалансованого розвитку), а для множини Y – 60,9344% (20 змінних множини X на 60,93% пояснюють зміни в множині Y). Загальна частка дисперсії змінних множини X становить 61,5842%, множини Y – 100%.

У моделі найменше можливе число коренів дорівнює найменшій кількості змінних в обох множинах. У нашому разі це 10. Важливим етапом є перевірка значущості канонічних кореляцій, у процесі якої програма по чергово оцінює значущість коренів, видаляючи попередній. Статистика χ -квадрат (Chisquaretests) навіть при невеликих обсягах вибірки дає змогу виявити канонічні кореляції. Так, отримано 10 характеристичних (табл. 5.2) та 10 канонічних коренів (табл. 5.8). У нашому разі найбільшу значущість має перший корінь (χ -квадрат = 444,5482; $p < 0,0001$), а канонічне значення $R = 0,897352$.

Графічне зображення власних даних подано на рис. 5.5.

Графічне зображення канонічних кореляцій подано на рис. 5.6.

Наступний етап передбачає перевірку кореляції першого канонічного кореня із змінними множин X і Y через визначення їхньої факторної структури.

Проаналізуємо структурні коефіцієнти в лівій множині. Згідно з даними табл. 5.4 помітно, що з 20 змінних множини X 10 корелюють з першим канонічним коренем, тобто мають значне навантаження на нього. Щільний зв'язок є з такими змінними: неадвалорне мито, зв'язаний тариф (%); кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф; кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння; середній зв'язок – з такими: імпорту, проходження кордону (год.); час експорту, проходження кордону (год.); мито >15%, режим найбільшого сприяння (%); мито >3 * середнього арифметичного зв'язаного тарифу (%); мито >3 * середнього арифметичного режиму найбільшого сприяння (%); коефіцієнт варіації, режим найбільшого сприяння; кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння.

Таблиця 5.2

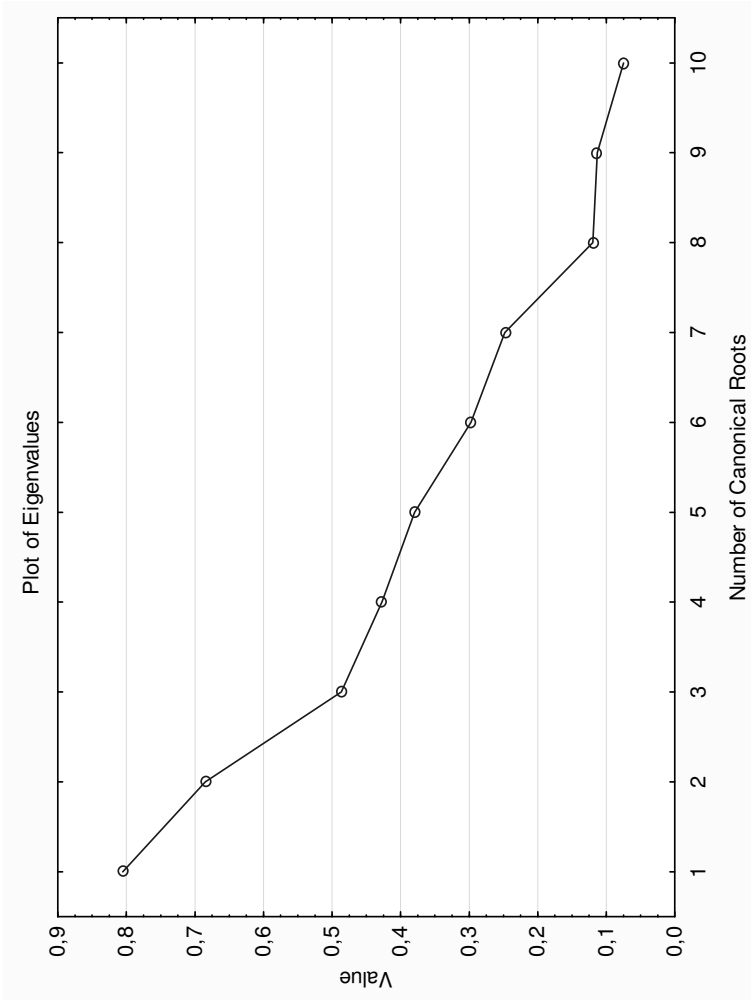
Характеристичні корені

Root Value	Eigenvalues									
	Root 1	Root 2	Root 3	Root 4	Root 5	Root 6	Root 7	Root 8	Root 9	Root 10
0,805240	0,684724	0,486463	0,427290	0,379699	0,297511	0,247794	0,119538	0,113054	0,074826	

Таблиця 5.3

Оцінки статистичної значущості канонічних кореляцій

Root Removed	Chi-Square Tests with Successive Roots Removed						
	Canonical R	Canonical R-sqr.	Chi-sqr.	df	p	Lambda Prime	
0	0,897352	0,805240	444,5482	200	0,000000	0,004277	
1	0,827480	0,684724	311,2151	171	0,000000	0,021959	
2	0,697469	0,486463	217,1392	144	0,000082	0,069649	
3	0,653674	0,427290	162,8248	119	0,004829	0,135627	
4	0,616197	0,379699	117,3987	96	0,068492	0,236815	
5	0,545446	0,297511	78,4784	75	0,369393	0,381775	
6	0,497789	0,247794	49,6986	56	0,710673	0,543460	
7	0,345743	0,119538	26,4919	39	0,936488	0,722489	
8	0,336235	0,113054	16,1162	24	0,883782	0,820579	
9	0,273544	0,074826	6,3386	11	0,849828	0,925174	

Рис. 5.5. Графік власних значень

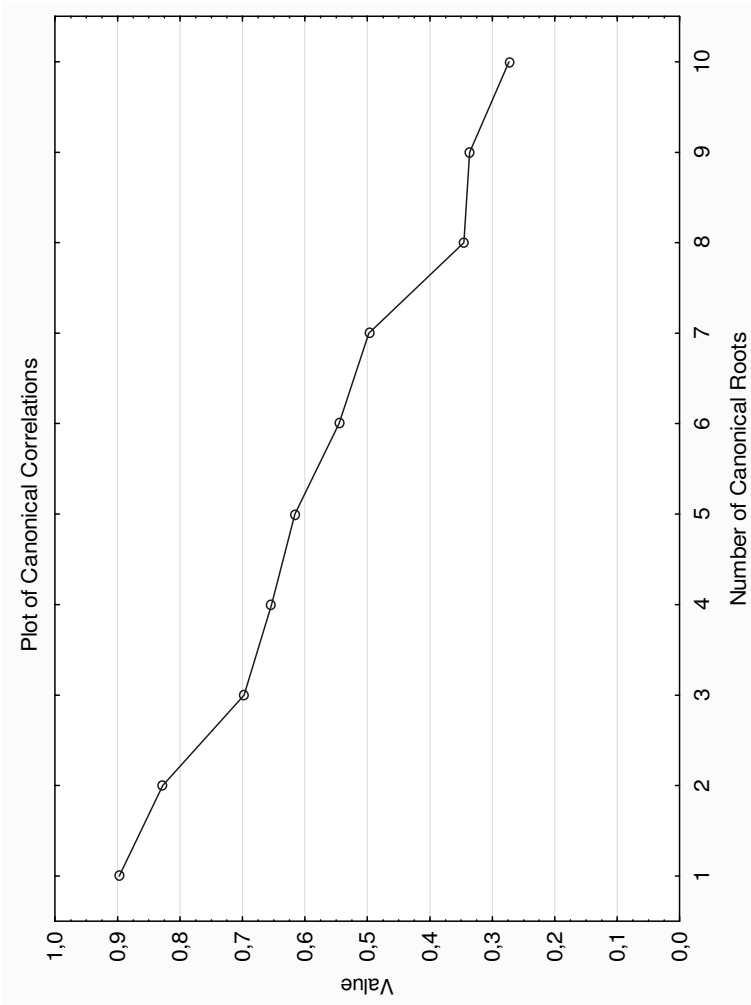

Рис. 5.6. Графік канонічних кореляцій

Таблиця 5.4

Факторна структура лівої множини (множини X)

Root Variable	Factor Structure, left set		
	Root 1	Root 2	Root 3
Чисті бартерні умови торгівлі	-0,076167	-0,019435	-0,304932
Імпорту товарів та послуг (% ВВП)	0,087883	0,383995	-0,287508
Мито та інші імпортні податки (% под. надходжень)	-0,016848	0,219997	0,181722
Індекс ефективності логістики	-0,106327	0,118739	-0,119042
Час імпорту, проходження кордону (год.)	-0,607252	-0,406659	0,144996
Час експорту, проходження кордону (год.)	-0,635549	-0,393813	0,095065
Ефективність процесу розмитнення	-0,107956	0,123080	-0,121570
Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %	0,225458	0,092618	-0,019574
Неадвалорне мито, зв'язаний тариф, у %	-0,708766	0,055926	-0,229487
Неадвалорне мито, режим найбільшого сприяння, у %	-0,400056	-0,010045	0,136845
Мито >15%, зв'язаний тариф, у %	-0,387540	-0,239892	0,139522
Мито >15%, режим найбільшого сприяння, у %	-0,602225	0,114348	0,182434
Мито >3 * середнього арифм. зв'язного тарифу, у %	-0,600790	0,225441	0,196453
Мито >3 * середнього арифм. РНС, у %	-0,657668	0,287198	0,015687
Пільгові умови, які ще не були введені у 2016 р., у %	-0,067391	0,421803	0,422655
Кількість індивідуальних митних ставок, зв'яз. тариф	0,749929	0,240568	0,287653
Кількість індивідуальних митних ставок, РНС	0,721224	0,347976	0,303215
Коефіцієнт варіації, зв'язаний тариф	0,673200	0,134107	0,044361
Коефіцієнт варіації, РНС	0,398936	0,031500	0,109919
Кількість тарифних ставок РНС	0,564657	-0,370910	0,048979

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета «STATISTICA 10.0».

У правій множині найбільше навантаження на перший канонічний корінь мають 7 змінних (табл. 5.5): індекс людського розвитку; ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності (дол. США); індекс сприйняття корупції; індекс залучення країн у міжнародну торгівлю; індекс екологічної ефективності; індекс соціального прогресу; індекс глобальної конкурентоспроможності.

Таблиця 5.5

Факторна структура правої множини (множини У)

Root Variable	Factor Structure, right set	
	Root 1	Root 2
ІЛР	0,920447	0,007432
ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. С	0,743164	0,208457
Рівень терористичної активності	-0,117864	-0,442463
Індекс сприйняття корупції	0,676567	0,458954
Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю	0,847085	0,418918
Індекс екологічної ефективності	0,896309	0,006174
Індекс соціального прогресу	0,864605	0,229713
Індекс глобальної конкурентоспроможності	0,836657	0,030461
Індекс економічної свободи	0,570014	0,366788
Глобальний індекс миру	-0,407824	-0,626864

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета «STATISTICA 10.0».

У лівій множині перший канонічний корінь витягує в середньому 24,2% дисперсії зі змінних глобального митного простору (табл. 5.6). Задаючи значення змінних у множині У, можна пояснити приблизно 19,52% дисперсії в змінних множини Х. Перший канонічний корінь пояснює 53,3% дисперсії в змінних множини У. За допомогою першого канонічного кореня, задаючи значення змінних у лівій множині, можна пояснити 42,9% дисперсії змінних у правій множині (табл. 5.6).

Використаємо канонічні ваги лівої (табл. 5.7) та правої (табл. 5.8) множин для розрахунку канонічних змінних. Зростання канонічної ваги показника приводить до збільшення його внеску у значення канонічної змінної. Так, канонічні ваги дають змогу з'ясувати, як змінні в кожній множині впливають на зважену суму (канонічну змінну).

Таблиця 5.6

Частки витягнутої дисперсії для лівої та правої множин

Root Factor	Variance Extracted (Proportions), left set		Root Variable	Variance Extracted (Proportions), right set	
	Variance extractd	Reddncy.		Variance extractd	Reddncy.
Root 1	0,24236E	0,195162	Root 1	0,53308E	0,429261
Root 2	0,06375E	0,04365E	Root 2	0,120664	0,082621
Root 3	0,040041	0,01947E	Root 3	0,03986C	0,019391
Root 4	0,058681	0,025074	Root 4	0,04019E	0,01717E
Root 5	0,02764E	0,010497	Root 5	0,045964	0,01745E
Root 6	0,03442E	0,01024E	Root 6	0,05718C	0,01701E
Root 7	0,04788E	0,01186E	Root 7	0,06869E	0,01702E
Root 8	0,04062E	0,00485E	Root 8	0,03412C	0,00407E
Root 9	0,03724E	0,004211	Root 9	0,02152E	0,002434
Root 10	0,02317E	0,001734	Root 10	0,03870E	0,00289E

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета «STATISTICA 10.0».

Отримані рівняння нових канонічних змінних у нашому разі такі

$$U = 0,2627x_1 - 0,0589x_2 - 0,063x_3 + 10,308x_4 - 0,1385x_5 - 0,2362x_6 - 10,2364x_7 + 0,1082x_8 - 0,0563x_9 + 0,0761x_{10} + 0,0441x_{11} + 0,0066x_{12} - 0,0175x_{13} - 0,3363x_{14} - 0,0697x_{15} + 0,2788x_{16} + 0,0348x_{17} + 0,3982x_{18} - 0,2094x_{19} + 0,1952x_{20}$$

$$Y = 0,602381y_1 + 0,063731y_2 - 0,086494y_3 - 0,215029y_4 + 0,770486y_5 + 0,505166y_6 - 0,591592y_7 + 0,086498y_8 - 0,106508y_9 + 0,176923y_{10}$$

Для підтвердження проведеного аналізу побудуємо діаграму розсіювання канонічних змінних (рис. 5.7), яка засвідчила відсутність значних викидів та U або S-подібних обрисів навколо лінії регресії. Такий стан є задовільним, оскільки наявність різких викидів впливає на розрахунок канонічних кореляцій. Разом з тим, оцінка діаграми дозволяє виявити кластери, які формуються в межах вибірки. У нашому випадку яскраво сформованих кластерів нема, проте помітне певне скупчення групи країн, ближче до верхнього кінця графіку. Оцінка позиціонування країн на графіку дозволила встановити, що цю групу країн сформували розвинені країни, здебільшого члени Європейського Союзу, в тому числі, Франція, Польща, Естонія, Нідерланди, Чехія, Бельгія, Греція, та інші, серед яких Об'єднані Арабські Емірати, Південна Корея, Японія. Зазначене свідчить, що ці країни володіють іншими характеристиками, ніж інші, що цілком вірно, бо вони є близькими як за соціально-економічним розвитком, так і за митними характеристиками.

Проведений аналіз підтвердив існування взаємозв'язку між основними показниками глобального сталого розвитку й індикаторами стану глобального митного простору та дав змогу виявити ті характеристики митного простору, зміна яких є найбільш відчутною для забезпечення сталого розвитку.

Таким чином, базисом збалансування митного простору країн мають бути пріоритет сталого розвитку, консолідація зусиль країн щодо екологізації простору, орієнтація на захист здоров'я та життя населення, в тому числі стандартизація товарів, перехід до інноваційних технологій і логістично-сервісної концепції у розвитку на-

ціональних митних просторів, збереження пріоритету національних інтересів при делегуванні країнами частини повноважень щодо регулювання торгівлі міжнародним організаціям, підтримка захисту внутрішнього ринку через застосування дозволених нетарифних обмежень, адаптація національних економік до глобального конкурентного середовища та його викликів.

Таблиця 5.7

Таблиця канонічних ваг індикаторів глобального митного простору

Variable	Canonical Weights, left set		
	Root 1	Root 2	Root 3
Чисті бартерні умови торгівлі	0,2627	0,0966	-0,3140
Імпорт товарів та послуг (% ВВП)	-0,0589	0,2785	-0,3032
Мито та інші імпорتنі податки (% под. надходжень)	-0,0063	0,1983	-0,0259
Індекс ефективності логістики	10,3008	-12,9632	40,5483
Час імпорту, проходження кордону (год.)	-0,1385	-0,4250	-0,0079
Час експорту, проходження кордону (год.)	-0,2362	-0,2422	0,3956
Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)	-10,2634	13,0029	-40,6981
Безмитний, РНС, у %	0,1082	0,1638	-0,1431
Неадвалорне мито, зв'язаний тариф, у %	-0,0563	0,4365	-0,4041
Неадвалорне мито, РНС, у %	0,0761	0,0578	0,0444
Мито >15%, зв'язаний тариф, у %	0,0441	-0,2026	0,1375
Мито >15%, РНС, у %	0,0066	0,0935	0,1664
Мито >3 * середнього арифметичного зв'язного тарифу, у %	-0,0175	0,2267	0,1013
Мито >3 * середнього арифметичного РНС, у %	-0,3363	0,1489	0,1594
Пільгові умови, які ще не були введені в дію у 2016 р., у %	-0,0697	0,3255	0,4316
Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф	0,2788	-0,0901	0,0864
Кількість індивідуальних митних ставок, РНС	0,0348	0,4151	0,8123
Коефіцієнт варіації, зв'язаний тариф	0,3982	-0,1627	-0,8826
Коефіцієнт варіації, РНС	-0,2094	0,3271	0,7614
Кількість тарифних ставок РНС	0,1952	-0,2190	-0,1445

Джерело: розраховано автором за допомогою пакета «STATISTICA 10.0».

Таблиця 5.8
Таблиця канонічних ваг індикаторів глобального сталого розвитку

Variable	Canonical Weights, right set		
	Root 1	Root 2	Root 3
ІЛР	0,602381	-0,5107Є	-0,757511
ВВП на одну особу за ПКС, дол. США	0,063731	0,5180Є	0,04520Є
Рівень терористичної активності	-0,08649Є	-0,1106Є	0,910251
Індекс сприйняття корупції	-0,21502Є	0,5032Є	0,12908Є
Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю	0,77048Є	1,2943Є	-0,21424Є
Індекс екологічної ефективності	0,50516Є	-0,3443Є	0,120287
Індекс соціального прогресу	-0,59159Є	0,13691	1,970121
Індекс глобальної конкурентоспроможності	0,08649Є	-1,4482Є	-0,93966Є
Індекс економічної свободи	-0,10650Є	-0,0613Є	-0,49197Є
Глобальний індекс миру	0,17692Є	-0,1770Є	-0,29549Є

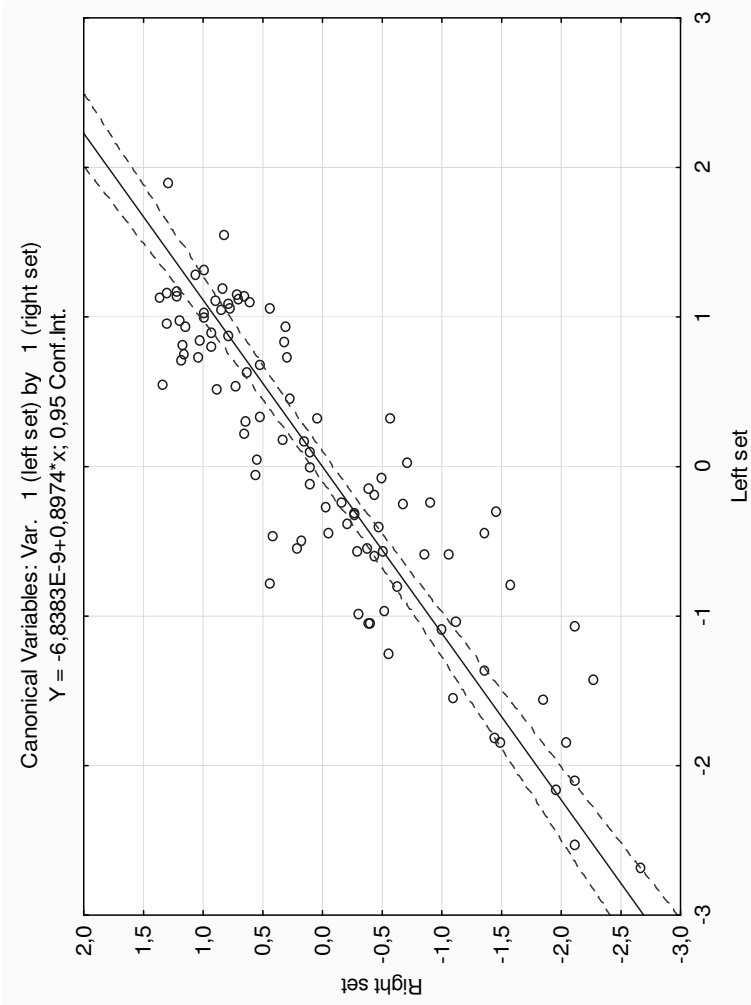

Рис. 5.7. Діаграма розсіювання канонічних змінних

ПІСЛЯМОВА

Глобалізація є феноменом ХХ ст., а глобальні трансформації, що зумовили значні зміни у глобальному економічному просторі та його структурних ланках, у тому числі в митному просторі, – це невід’ємний атрибут світового господарства на початку ХХІ ст. З огляду на те, що глобальна нерівність економічного розвитку та нерівномірність володіння країнами стратегічними ресурсами набули характеру закономірностей, повністю вирівнювання цих асиметрій є неможливим через перманентний конфлікт інтересів між суб’єктами міжнародних економічних відносин. Ситуацію ускладнюється також тим, що, крім країн, активними гравцями на глобальному полі економічних інтересів і боротьби за лідерство стають транснаціональні корпорації, регіональні інтеграційні об’єднання, міжнародні організації.

Митна складова глобального економічного простору набуває значущості з огляду на зростання відкритості країн до взаємодії. Митний простір країни слід розглядати як відкриту систему в умовах глобалізації з сутнісними відмінностями від поняття «митна територія», функціональне призначення якої виходить за межі лише територіального позиціонування, відображаючи процеси формування та реалізації міжсуб’єктних зв’язків з метою реалізації інтересів кожного з них і забезпечення безпеки митного простору. Відповідно для митного простору характерні взаємопроникнення і вза-

ємодія з іншими підпросторами; анізотропність, яка посилюється під дією зовнішніх чинників; неоднорідність простору як у часовому, так і територіальному та функціональному вимірах; зональна та секторальна відмінності; динамічність. На основі цього встановлено, що ефективність і дієвість митного простору визначаються: економічними і соціокультурними просторовими відмінностями; територіальною мобільністю; просторовою близькістю інститутів; концентрацією фінансових ресурсів; територіальною активністю суб'єктів ЗЕД; інформаційно-просторовим ресурсом; дисбалансом у кадровому складі в просторі, ротацією; транспортною логістикою. Детермінантами митного простору є чинники, які впливають на його формування, характеризують його середовище та визначають ефективність функціонування: розширення економічної інтеграції країни у глобальний простір; активізація зовнішньоекономічної й інвестиційної діяльності; збільшення товаро- та пасажиропотоків через митний кордон; зростання фінансових надходжень від оподаткування операцій із переміщення товарів і предметів через митний кордон країни; поліпшення соціально-економічних умов проживання населення (йдеться про прозорість кордонів та умов переміщення, якість контролю за імпортом товарів, забезпечення ефективної митної логістики, привабливість країни для ділової активності); зменшення випадків порушення митних правил і контрабанди.

Перебуваючи в полі дії внутрішніх ризиків та глобальних викликів, країни обирають ту модель зовнішньоторговельної політики, яка буде найрезультативнішою щодо захисту національних інтересів і глобальної інтеграції простору. Відповідно дихотомія протекціонізму та вільної торгівлі полягає в тому, що фритредерство визначається довготерміновими інтересами держави й обґрунтовує глобальні вигоди від вільної торгівлі, тоді як протекціонізм діє під тиском обставин і керується лише короткотерміновими національними інтересами. Одним із напрямів зменшення зовнішніх викликів для митного простору країни може бути використання переваг

різних форм регіональної економічної інтеграції. Однак серед основних проблем економічної інтеграції країн, що перешкоджають збалансуванню митного простору, виокремлюємо такі: посилення кризових явищ і зростання нестабільності в світі, що не дають змоги об'єктивно прогнозувати розвиток міжнародної економіки і торгівлі; лобіювання економічно розвиненими країнами власних інтересів у процесі глобальної інтеграції; поява нових лідерів у міжнародній торгівлі, центрів сили, партнерських зв'язків, які в майбутньому можуть трансформуватися в РТУ; загострення національної, в тому числі економічної, безпеки; відсутність стійких структурних реформ в країнах, що розвиваються; надмірна торговельна взаємозалежність країн або відсутність економічного інтересу між країнами; суперечності між заходами національної політики захисту інтересів країни та політикою організації чи об'єднання; інші.

Україна успішно інтегрується в глобальний економічний простір, обрала європейський вектор за стратегічний орієнтир, набула членства у міжнародних організаціях, прийнявши їхні вимоги, однак її митний простір досі залишається вразливим до зовнішніх викликів, які посилюються під впливом глобальної нестабільності. Динаміка зовнішньої торгівлі України товарами та послугами залишається нестабільною, а стан зовнішньоекономічної безпеки досяг критичного рівня (у 2017 р. він становив 87,21%, для основних партнерів – 88 країн – 86,00%). Зазначимо, що тарифний захист і практика застосування нетарифних інструментів України суттєво змінилися після вступу у Світову організацію торгівлі та підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Разом з тим, країна отримала також суттєві переваги.

Інституційний базис митного простору потребує суттєвої модернізації, оскільки через його слабкість глобальні виклики розбалансовують митний простір України. Крім того, присутні низький рівень координації діяльності інститутів у межах України та з інститутами інших країн; низька адаптованість інституцій до світових вимог, незважаючи на впровадження у практику інформаційних

технологій, логістичних схем, використання кінологічних команд у діяльності митниць. Разом з тим, в Україні успішно функціонує система управління ризиками (СУР), проте вона за наявності обмежених людських, технічних і часових ресурсів потребує удосконалення.

Якщо десятиліття тому серед ризиків митного простору акцент було зроблено на фіскальних, які пов'язані із забезпеченням повноти надходжень митних платежів до бюджету, то під впливом глобалізації на перше місце виходять нефіскальні ризики, що стосуються загроз людському життю і здоров'ю та безпеки навколишнього середовища. На сьогодні для України під впливом глобалізації актуалізуються питання протидії порушенням митним правилам і контрабанді, а серед нефіскальних ризиків загрозу становлять залучення країни до міжнародних коридорів транзитного переміщення наркотичних засобів; незаконне переміщення вибухонебезпечних речовин, небезпечних відходів між країнами, зокрема так званих «хімічних прекурсорів»; кадрові ризики; нелегальне ввезення контрафактних товарів, незаконна торгівля культурними цінностями; ризики незахищеності прав об'єктів інтелектуальної власності в Україні.

Об'єктивно, що митний простір країни не може існувати відособлено від її соціально-економічних процесів, тому це передбачає підтримання принципів сталого розвитку, а отже, він охоплює не лише митну складову митного простору, а й екологічну, соціальну та економічну. Незважаючи на значну асиметрію митного простору України та його залежність від глобальних викликів, стратегічними векторами для зменшення його ризиковості та розвитку мають бути: розширення міжнародного співробітництва; розробка інституційної платформи митного простору, яка об'єднуватиме всі державні органи, установи та організації, що задіяні у забезпеченні безпеки простору та його збалансованого розвитку; контроль за дотриманням законодавства, що регламентує умови переміщення через митний кордон країни при одночасному спрощенні митних

процедур; впровадження інформаційних технологій у процеси митного огляду та контролю, сучасних технічних засобів огляду й ідентифікації товарів і предметів; підготовка висококваліфікованих спеціалістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдєєв О. Р. Взаємодія органів доходів і зборів з правоохоронними та контролюючими органами у протидії контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та фальсифікованих ліків [Електронний ресурс] / О. Р. Авдєєв // *Lex Portus*. – 2016. – № 2. – С. 124–149. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_2_13.
2. Арриги Дж. Долгий двадцатый век: Деньги, власть – истоки нашего времени / Дж. Арриги ; Пер. с англ. А. Смирнова и Н. Эдельмана. – М. : Изд. дом «Территория будущего», 2006. – 472 с. – (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»).
3. Батченко Л. Європейський досвід управління митними ризиками / Л. Батченко, М. Ковальова // *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. – 2015. – № 6 (226). – С. 5–17.
4. Безрукова Н. В. Діяльність транснаціональних корпорацій в контексті національної економічної безпеки [Електронний ресурс] / Н. В. Безрукова, В. А. Свічкарь // *Вісник Одеського національного університету*. – 2013. – Т. 18, Вип. 1(1). – С. 27–30. (Серія : Економіка) – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1(1)_7).
5. Беляева Ю. В. Экономическое пространство как предмет экономического анализа [Електронний ресурс] / Ю. В. Беляева,

- В. В. Чекмарев. – Режим доступу : <http://www.econorus.org/consp/files/adls.doc>.
6. Бережнюк І. Г. Систематизація класифікаційних ознак митних ризиків [Електронний ресурс] / І. Г. Бережнюк, О. В. Джумурат // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2013. – Вип. 4. – С. 85–89. – Серія : Економіка. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuues_2013_4_18.
  7. Бияков О. А. Экономическое пространство: сущность, функции, свойства [Електронний ресурс] / О. А. Бияков // Вестник Кузбасского государственного технического университета. – 2004. – № 2. – С. 101–108. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru>.
  8. Білоцерківський О. Б. Аналіз і використання технічних засобів митного контролю / О. Б. Білоцерківський, І. Ю. Лук'яниця, І. А. Чекмасова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – 2012. – № 11. – С. 3–8.
  9. Більше року писали стратегію поведження – розглядаємо національну стратегію управління з відходами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecoteam.org.ua/>.
  10. Болотина І. Кинологическая служба таможенных органов Республики Беларусь: достижения и перспективы развития [Електронний ресурс] / І. Болотина – Минск, 2009. – Режим доступу : elib.bsu.by/bitstream/.../1/bolotina_2010_1_CA_issues.pdf.
  11. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2016 рік / Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. [та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-П) впровадження», USAID. – К., 2017. – 92 с.
  12. Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / І. Валлерстайн ; пер. с англ. П. М. Кудюкина ; под общ. ред. канд. полит. наук Б. Ю. Кагарлицкий. – СПб. : Унив. кн., 2001. – 416 с.
  13. Войцешук А. Д. Захист інформації в комплексній системі «Електронна митниця» як одна зі складових економічної безпеки держави [Електронний ресурс]. / А. Д. Войцешук // Вісник

- Академії митної служби України.– 2013. – № 1. – С. 18–24. Серія. : Технічні науки. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsutn_2013_1_5.
14. Войцешук А. Д. Митна політика: фіскально-регулюючий аспект / А. Д. Войцешук, І. О. Іващук. – К. : В-во ТзОВ «ВД «Мануфактура», 2005. – 160 с.
  15. Впроваджуючи Угоду про асоціацію Україна-ЄС: перші уроки, наслідки, практики використання аналіт. доп. [Електронний ресурс] / за ред. О. В. Сушка. – К., 2016. – Режим доступу : www.ieac.org.ua/public/item/download/
  16. Гавловська Н. І. Вплив митних органів на економічну безпеку держави / Н. І. Гавловська, О. В. Осадчук, Є. М. Рудніченко // Митна безпека. – 2011. – № 1-2. – С. 52–56.
  17. Гайдук С. В. Основи дресирування, гігієни та годівлі службових собак : навч. посіб. / С. В. Гайдук. – К., 2017. – 176 с.
  18. Гайдук С. В. Перспективи застосування кінологічних команд Державної фіскальної служби України у боротьбі із незаконним переміщенням об'єктів дикої природи / С. В. Гайдук // Кінологічне забезпечення Державної фіскальної служби України : моногр. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2015. – 348 с.
  19. Гайдуцький П. І. НеЗабуті реформи в Україні / П. І. Гайдуцький. – К. : ТзОВ «ДКС-центр», 2017. – 852 с.
  20. Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект : моногр. / І. Й. Гладій. – Тернопіль : Екон. думка, 2006. – 544 с.
  21. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : моногр. / Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот [и др.] ; под науч. ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова ; Киев. нац. экон. ун-т им. Вадима Гетьмана, Мос-ков. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – К. : КНЭУ, 2013. – 466 с.
  22. Головійчук Л. Т. Динаміка запобігань проявам корупції серед працівників митних органів Державної фіскальної служби України (2008–2016 рр.) [Електронний ресурс] / Л. Т. Головій-

- чук // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – Вип. 3. – С. 158–161. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_3_38.
23. Гончар Л. Ф. Філософія : Уч. посіб. Ч. 2 / Л. Ф. Гончар. – [2-е узд.]. – М. : МГИУ, 2005. – 352 с.
24. Горіна Г. О. Дослідження етимології поняття «економічний простір» як базису категоріального апарату феномена просторової поляризації / Г. О. Горіна // Агросвіт. – 2016. – № 17. – С. 60–65.
25. Губа М. О. Місце і роль митного оподаткування в системі економічної безпеки держави / М. О. Губа // Економіка, фінанси, право. – 2012. – № 11. – С. 23–26.
26. Дейниченко Г. В. Аналіз тенденцій розвитку світового ринку технічних засобів митного контролю для виявлення наркотичних речовин [Електронний ресурс] / Г. В. Дейниченко, Н. О. Афукова, А. М. Кукса // Прогресивні техніка та технології харчових виробництв ресторанного господарства і торгівлі. – 2009. – Вип. 1. – С. 179–186. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pt_2009_1_30.
27. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : моногр. / Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, С. Г. Сербюгіна [та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. – К. : Ред. ж-лу. «Право України», 2012. – 336 с.
28. Деякі питання реалізації принципу «єдиного вікна» під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю : Постанова Кабінету Міністрів України № 364 від 25.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-p.
29. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні в 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=03bb37c9-4771-43ab-b2a9-821009f0f407>.

30. Звіт Державної фіскальної служби України за 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/data/files/223549.PDF>.
31. Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sfs.gov.ua/data/files/131201.pdf.
32. Звіт про виконання плану роботи Державної фіскальної служби України на 2017 рік / Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti/>.
33. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://eu-ua.org/sites/default/files/imce/layout_16_02_final.pdf.
34. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/
35. Исаченко Т. М. Торговая политика Европейского Союза / Т. М. Исаченко. – М. : Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. – 395 с.
36. Іващук І. Напрями та перспективи конвергенції митних відносин у глобальному просторі / І. Іващук // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 4(29). – С. 24–30 – (Серія : Світова економіка й міжнародні економічні відносини).
37. Іващук І. О. Актуальні тенденції ідентифікації країн у глобальному просторі [Електронний ресурс] / І. О. Іващук // Ефективна економіка. – 2013. – № 1.
38. Іващук І. О. Митна доктрина глобального економічного простору : дис. ... д-ра екрн. наук : І. О. Іващук. – Режим доступу : dspace.tneu.edu.ua/bitstream/.../1/дисе-ртація%20Іващук%20Ірини%20Олегівни.pdf.
39. Іващук І. О. Митні ініціативи в глобальному просторі : моногр. / І. О. Іващук. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 304 с.

40. Іващук І. О. Позичування Китаю в умовах глобалізації та досвід економічних реформ для України / І. О. Іващук, М. Р. Орнат // Інноваційна економіка. – 2017. – № 1-2. – С. 5–12.
41. Іващук І. Філософія економічного розвитку Китаю як члена БРІКС в умовах зміни світового економічного порядку [Електронний ресурс] / І. Іващук, О. Іващук, В. Захарчук // Схід. – 2014. – № 4. – С. 12–19. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
42. Інформація про Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura-/spetsializovan-departament-ta-org/departament-spetsializovanoi-pidgotov/informatsiya-pro-departament/>.
43. Казарян В. П. Философские проблемы пространства и времени в естествознании [Електронний ресурс] / В. П. Казарян. – Режим доступу : <http://www.chronos>.
44. Кальченко Т. В. Глобальний економічний простір і новітня картографія світу / Т. В. Кальченко // Культура народів Причерномор'я. – 2006. – № 86. – С. 23–27.
45. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУВШЭ, 2000. – 606 с.
46. Касьянов Г. А. Економіка перехідної доби (1991–2010) / Г. А. Касьянов // Економічна історія України: Історико-економічне дослідження : в 2 т. – Т. 2 / Відп. ред. В. А. Смолій ; кер. авт. кол. С. В. Кульчицький. – К. : Центр-Ніка, 2011. –
47. Коковський Л. О. Сучасні проблеми зовнішньоекономічної безпеки України та напрями їх подолання / Л. О. Коковський // Ефективна економіка. – 2011. –
48. Комаров О. В. Експлікація митного ризику в контексті державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності /

- О. В. Комаров // Вісник АМСУ [Електронний ресурс]. – 2014. – № 2 (11). – С. 57–68.
49. Комаров О. В. Механізми адміністрування митних ризиків в системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності : дис. ... канд. наук з держ. управл. : 25.00.02 [Електронний ресурс] / О. В. Комаров. – Дніпро, 2017. – 198 с. – Режим доступу : http://nuczu.edu.ua/img/articles/1599/dis_Komarov.pdf.
50. Конвенції про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_186.
51. Кормич Б. А. Історія розвитку митної справи в Європі: періодизація та основні тенденції [Електронний ресурс] / Б. А. Кормич // *Lex Portus*. – 2016. – № 1. – С. 51–63 – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_1_7.
52. Корнійчук О. О. Професійна підготовка кінологічних команд митних органів митного союзу Російської Федерації, Республіки Білорусь та Республіки Казахстан [Електронний ресурс] / О. О. Корнійчук, С. В. Гайдук // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2014. – Вип. 4. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrps_2014_4_8.
53. Кримінальний кодекс України №2341-14 від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
54. Кузьменко Л. Г. Паралельний імпорт – важливий механізм існування конкурентних відносин [Ер] / Л. Т. Кузьменко // Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. – 2016. – Т. 1, вип. 1. – С. 95–100. – Режим доступу : journals.ukma.edu.ua/spne/article/viewFile/112/169.
55. Кулик Г. Класифікаційна модель системи ризиків у митній службі України / Г. Кулик // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2012. – № 2. – С. 91–98. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/>

56. Куцаб-Бонк К. Соціально-економічний простір транскордонного регіону: механізми формування та чинники / Катажина Куцаб-Бонк // Вісник Львівського університету. – 2016. – Вип. 38. – С. 326–332 – (Серія : Міжнародні відносини).
57. Матюшенко І. Ю. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції : навч. посіб. / І. Ю. Матюшенко, С. В. Беренда, В. В. Резніков. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – 504 с.
58. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України, Урядом Республіки Молдова та Європейською комісією щодо місії Європейської комісії з надання допомоги в питаннях кордону в Україні та Республіці Молдова [Електронний ре-сурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_235.
59. Методи і технічні засоби митного контролю : підруч. [для студ. вищих навч. закл.] / І. В. Ємченко, А. П. Закусілов ; Львівська комерційна академія. – К. : Центр уч. л-ри, 2007. – 432 с..
60. Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / под ред. И. С. Королева. – М. : Экономистъ, 2003. – 604 с.
61. Митна енциклопедія : у 2 т. Т. 2 / редкол. : І. Г. Бережнюк [та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. – 536 с.
62. Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
63. Митний кодекс України: практичні аспекти : навч.-метод. посіб. / ред. кол. : А. Д. Войцешук, І. О. Іващук, А. І. Крисоватий, О. М. Омельчук, П. В. Пашко [та ін.]. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 516 с.
64. Митники з усієї України взяли участь у семінарі в рамках програми «Global Shield» («Глобальний щит») Всесвітньої митної організації, спрямованої на боротьбу з незаконним переміщенням так званих «хімічних прекурсорів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/>

- struktura-/apararat/departament-organizatsii-mitnogo-kont/povidomlennya/252067.html.
65. Міграція в Україні: факти і цифри. 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.
66. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643?
67. Москалюк Н. Б. Дії «ex officio» у міжнародному регулюванні спеціальних вимог щодо заходів на кордоні в процесі захисту прав інтелектуальної власності / Н. Б. Москалюк // Альманах міжнародного права. – 2015. – № 8. – С. 138–144.
68. Науково-практичні коментарі. Митний кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/komentar/muto.html>.
69. Недобега О. О. Митна безпека як складова економічної безпеки держави [Електронний ресурс] / О. О. Недобега, М. І. Кулешина. – Режим доступу : [h-ttps://www.researchgate.net](http://www.researchgate.net).
70. Недобега О. О. Митна політика України в умовах інтеграції: сутність і функції [Електронний ресурс] / О. О. Недобега. – Режим доступу : http://aspiran-tura.at.ua/blog/nedobega_o_o_mitna_politika_ukrajini_v_umovakh_integraciji_.
71. Некига С. Н. Компромисс как составляющая механизма действия права / С. Н. Некига // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2013. – Т. 26 (65), № 2-2. – С. 38–44.
72. Никонов О. А. Философские вопросы геометрии Минковского [Електронний ресурс] / О. А. Никонов // Вестник МГТУ. – 2010. – Т. 13. – С. 291–294. – Режим доступу : vestnik.mstu.edu.ru/v13_2_n39/articles/08_nikon.pdf.
73. Нікончук А. М. Україна і угода про торгові аспекти прав інтелектуальної власності: міжнародно-правові ризики та переваги [Електронний ресурс] / А. М. Нікончук // Зовнішня торгівля:

- економіка, фінанси, право. – 2015. – № 4. – С. 100–106. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2015_4_13.
74. Новік О. І. Еволюція становлення нормативно-правового забезпечення адміністрування митних платежів в Україні / О. І. Новік // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – Вип. 13, ч. 2. – С. 44–50.
75. Новікова К. І. Глобалізаційні виклики митній безпеці держави / К. І. Новікова // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 4(16). – С. 174–180.
76. Осадча Н. В. Процес адаптування національного митного законодавства до ви-мог ЄС [Електронний ресурс] / Н. В. Осадча // Економіка промисловості. – 2013. – № 1-2. – С. 288–296. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2013_1-2_35.
77. Основи службової кінології: навч. посіб. – Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2011. – 192 с.
78. Пашко П. В. «Електронна митниця» – головний механізм забезпечення митної безпеки держави [Електронний ресурс] / П. В. Пашко, В. П. Шуляк. – Режим доступу : http://zerna.at.ua/publ/derzhava/derzhavni_organ/pashko_p_v_shuljak_v_p_elektronna_mitnicja_golovnij_mekhanizm_zabezpechennja_mitnoji_bezpeki_derzhavi/ 16-1-0-58.
79. Пашко П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації): моногр. / П. В. Пашко. – Одеса : ПЛАСКЕ, 2009. – 628 с.
80. Перелік об'єктів права інтелектуальної власності, включених до митного реєстру за станом на 25.09.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.gov.ua/passport/931b855c-9c18-4d49-8f45-46c76f09e793>.
81. Перелік чинних антидемпінгових, компенсаційних та захисних заходів щодо української продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=082485da-0071-490a-9ec0-a5e520b3ca02&title=>

- СНинниAntidempingovi-
KompensatsiiniTaZakhisniZakhodiSchodoUkrainskoiProduktsii.
82. Поисквые собаки для обнаружения объектов живой природы : уч. пособ. [для подготовки собак по обнаружению объектов живой природы – предметов торговли] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.osce.org/ru/ukraine/131816?download=true.
  83. Пояснення до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (Пояснення до УКТЗЕД), побудовані на основі Пояснень до Гармонізованої системи опису та кодування товарів 2012 року і Пояснень до Комбінованої номенклатури Європейського Союзу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/mitne-zakonodavstvo/nakazi/62995.html>.
  84. Приймаченко Д. В. Інформування як форма взаємодії органів доходів і зборів у процесі здійснення митних процедур Д. В. Приймаченко // Фінансове право. – 2014. – № 3. – С. 25–29.
  85. Приймаченко Д. В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: моногр. / Д. В. Приймаченко – Дніпропетровськ : Академія митної служби Украї-ни, 2006. – 332 с.
  86. Про EUBAM [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eubam.org/ua/who-we-are/>.
  87. Про введення в дію Структури Державної фіскальної служби України : наказ Державної фіскальної служби України № 535 від 23.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-vvedennja-v-diyu-strukturi-derzhavnoyi-fiskalnoyi-sluzhb-doc237960.html>.
  88. Про введення в дію Структури та Штатного розпису Державної фіскальної служби України : наказ Державної фіскальної служби України №1 від 09.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-pro-diyalnist/63704.html>.
  89. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України № 1068-XIV від 21.09.1999 р. [Електронний ре-

- сурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>.
90. Про відходи : Закон України: № 187/98-ВР від 05.03.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>.
91. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України №4025-VI від 15.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17.
92. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України Проект Закону України : № 4614 від 06.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59005.
93. Про внесення зміни до статті 201 Кримінального кодексу України щодо криміналізації контрабанди частин вогнепальної зброї : Закон України №2052-VIII від 18.05.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2052-19>.
94. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання : Закон України № 549-IV від 20.02.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15>.
95. Про Державну службу: Закон України №889-VIII від 10.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/889-19?ed=20181219&find=1&lang=ru&text=%F0%EE%F2%E0%F6%B3>.
96. Про Державну фіскальну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України № 236 від 21.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>.

97. Про Єдиний митний тариф : Закон України № 2097-ХІІ від 05.02.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2097-12>.
98. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF>.
99. Про затвердження Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю : наказ Державної митної служби України № 435 від 27.05.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart46/idx46264.htm>.
100. Про затвердження Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей: наказ Міністерства культури України № 744 від 11.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1168-14>.
101. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова КМУ № 770 від 06.05.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF/page>.
102. Про затвердження Положення про Департамент аналізу ризиків та аудиту : на-каз Державної митної служби України № 655 від 02.08.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_b8/pg_gwndoo.htm.
103. Про затвердження Положення про Департамент аналітичної роботи та інформаційної розвідки : наказ Державної митної служби України № 515 від 17.05.2008 р. : [Електронний ре-

- сурс]. – Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=04RPJ826CF&abz=7GO7Y>.
104. Про затвердження Положення про Департамент боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції : наказ Державної митної служби України № 289 від 07.04.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.qdpro.com.ua/document/52158>.
105. Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацію/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів : Постанова Кабінету Міністрів України № 1120 від 13.07.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1120-2000-%D0%BF>.
106. Про затвердження Положення про Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту : Наказ Державної митної служби України № 820 від 02.12.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=0211M10D0D>.
107. Про затвердження Порядку видачі свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей або відмови в його видачі, переоформлення, видачі дубліката, анулювання : Постанова Кабінету Міністрів України № 963 від 25.11.2015 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/963-2015-%D0%BF>.
108. Про затвердження Порядку внесення інформації про можливі порушення законодавства з питань державної митної справи до модуля «Орієнтування» АСМО «Інспектор-2006» : наказ Державної фіскальної служби України № 386 від 29.05.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-porjadku-vnesennja-informaciyi-pro-mozhli-doc239030.html>.
109. Про затвердження Порядку заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення (походження) товару EUR.1 : наказ Міністерства фінансів України № 950 від 20.11.2017 р. [Елект-

- ронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1563-17>.
110. Про затвердження Порядку застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації : наказ Державної митної служби України № 1467 від 13.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0180-11>.
111. Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення : Постанова Кабінету Міністрів України № 1807 від 20.11.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-2003-%D0%BF>.
112. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю : наказ Міністерства фінансів України № 684 від 31.07.2015 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z1021-15>.
113. Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення: Постанова Кабінету Міністрів України № 1343 від 26.08.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-%D0%BF>.
114. Про затвердження Порядку реєстрації у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону : наказ Міністерства фінансів України № 648 від 30.05.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1034-12>.
115. Про затвердження Порядку роботи з модулем «Конструктор профілів ризику» АСМО «Інспектор» : наказ Державної фіскальної служби України № 231 від 21.03.2016 р.

116. Про затвердження Порядку розроблення профілів ризику : Наказ Державної митної служби України №1514 від 22.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1514342-10>.
117. Про затвердження форм звітності за напрямом застосування системи управління ризиками та Порядку їх заповнення : наказ ДФС України №283 від 20.04.2017 р.
118. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України № 959-ХІІ від 16.04.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
119. Про кінологічне забезпечення в Державній фіскальній службі України : наказ Міністерства фінансів України №1147 від 15.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1664-15/page2>
120. Про лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності : Декрет Кабінету Міністрів України № 54-93 від 11.01.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/54-93>.
121. Про митну справу в Україні : Закон України від № 1262-ХІІ 25.06.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1262-12>.
122. Про Міністерство доходів і зборів України : Указ Президента України № 141/2013 від 18.03.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/141/2013>.
123. Про Національну митну службу України : Проект Закону України № 3763 від 13.01.2016 р. w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57655.
124. Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-15 від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
125. Про основні напрями економічної політики України в умовах незалежності : Постанова ВРУ № 1698-ХІІ від 25.10. 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/>

126. Про приєднання до Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видалення : Закон України № 803-XIV від 01.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/803-14>.
127. Про приєднання до Конвенції про створення Ради митного співробітництва 1950 року : Постанова Верховної Ради України № 2479--XII від 19.06.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-12>.
128. Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур : Закон України № 227-V від 05.10.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-16>.
129. Про призначення компетентного органу та виділеного центру для виконання цілей Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням : Постанова Кабінету Міністрів України № 574 від 29.03.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/574-2000-%D0%BF>.
130. Про проведення експерименту з використання електронної форми декларування: наказ Державної митної служби України № 671 від 15.09.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1451-04>.
131. Про ратифікацію Протоколу про внесення змін до Марракеської угоди про за-снування Світової організації торгівлі : Закон України № 745-VIII від 04.11.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/go/745-19>.
132. Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80>

133. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України № 68/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.
134. Про створення Оперативної митниці : наказ Державної митної служби України № 126 від 02.03. 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.qdpro.com.ua/document/978>.
135. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020 : Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
136. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України №124-VIII від 15.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19>.
137. Про утворення Державної фіскальної служби : Постанова Кабінету Міністрів України № 160 від 21.05.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/160-2014-%D0%BF/paran6#n6>.
138. Про функціональні повноваження структурних підрозділів територіальних органів ДФС : наказ ДФС України від 19.10.2016 р. № 875 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/mitne-zakonodavstvo/nakazi/page1>.
139. Проблеми державного регулювання у сфері поводження з відходами та шляхи їх вирішення : аналіт. зап. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1386/>.
140. Протидія незаконному переміщенню товарів через державний кордон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/>.
141. Річний звіт Державної служби інтелектуальної власності України. 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uipv.org/i_upload/file/AnnualReport/zvit_ukr-2016.pdf.
142. Рудницька У. І. Геополітична структура світу в контексті трансформації глобального простору [Електронний ресурс] /

- У. І. Рудницька // ScienceRise. – 2015. – № 10(1). – С. 29–33. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/textc_2015_10\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/textc_2015_10(1)_7).
143. Рудніченко Є. М. Класифікація ризиків в митній справі / Є. М. Рудніченко, І. В. Несторишен // Митна безпека. – 2012. – № 1. – С. 13– 19. – Серія «Економіка».
144. Руководство по модернизации таможенной службы / под ред. Люка де Вульфа, Хосе Б. Сокола. – М. : Весь мир, 2007. – 328 с.
145. Сандровський К. К. Митне право України : підруч. [Електронний ресурс] / К. К. Сандровський. – Режим доступу : <http://readbookz.com/pbooks/book-17/ua/chapter-922/>.
146. Сапир Е. В. Геоэкономическое измерение локальных систем (теория и методология глобально-локального анализа) / Е. В. Сапир. – Ярославль : ЯрГУ, 2004. – 575 с.
147. Саско О. Генеза кримінальної відповідальності за контрабанду [Електронний ресурс] / О. Саско // Історико-правовий часопис. – 2014. – № 1. – С. 107–111 – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2014_1_25.
148. Силич Т. А. Пространство и время как атрибуты и всеобщие формы существования материи [Електронний ресурс] / Т. А. Силич. – Режим доступу : http://www.sde.ru/files/t/silich/Book/Subject_3.3.pdf.
149. Сосов Е. Н. Геометрия Лобачевского и её применение в специальной теории от-носительности. Ч. 1 : Геометрия Лобачевского / Е. Н. Сосов. – Казань : КФУ, 2012. – 38 с. – Режим доступу : <http://kpfu.ru/docs/F442175786/SosovGeomLob1.pdf>.
150. Спенс М. Следующая конвергенция: будущее экономического роста в мире, живущем на разных скоростях / М. Спенс ; пер. с англ. А. Калинина ; под ред. О. Филаточевой. – М. : Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. – 336 с.
151. Список товарів подвійного використання, що можуть бути використані у створенні звичайних видів озброєнь, військової чи

- спеціальної техніки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/95215884>.
152. Стадницький Ю. І. Просторологія: наука про просторові аспекти ефективності [Електронний ресурс] / Ю. І. Стадницький // Науковий вісник Ужгородського уні-верситету. 2016. – Вип. 1(2). – С. 18–22. – (Серія : Економіка) – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuес_2016_1\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuес_2016_1(2)_4).
153. Стратегія розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року : розпорядження КМУ № 978-р від 27 грудня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80>.
154. Терещенко С. С. Основи ризик-менеджменту в митній справі та зовнішньоеко-номічній діяльності / С. С. Терещенко. – Одеса : Пласке, 2012. – 504 с.
155. Технічні засоби митного контролю : навч. посіб. / за заг. ред. А. Д. Войцешука. – Хмельницький : Інтрада, 2012. – 297 с.
156. Ткаченко Є. В. Щодо деяких історичних аспектів розвитку європейської інтеграції [Електронний ресурс] / Є. В. Ткаченко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 742–748. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
157. Угода про спрощення процедур торгівлі (Trade Facilitation Agreement – TFA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/>
158. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : моногр. / за заг. ред. І. Г. Бережнюка. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2014. – 288 с.
159. Федотов О. П. Митний пост: адміністративно-правовий аналіз діяльності з виконання завдань, покладених на органи доходів і зборів / О. П. Федотов // Митна справа. – 2014. – № 1. – С. 31–42. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_1_7.
160. Федотов О. П. Орієнтування як підстава для здійснення митного огляду / О. П. Федотов // Проблеми законності. – 2016. – Вип. 132. – С. 124–134.

161. Філіппова С. В. Дослідження розвитку митної справи в Україні [Електронний ресурс] / С. В. Філіппова, Є. І. Масленников, К. В. Іванова // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. – 2012. – Вип. 20. – С. 98–101 – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2012_20_22.
162. Хапачев Ю. П. Современная естественнонаучная картина мира [Текст] : курс лекцій / Ю. П. Хапачев, А. А. Дышеков, Т. И. Оранова. – Нальчик : Каб.-Балк. ун-т, 2013. – 101 с.
163. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
164. Чекмарев В. В. В поисках новой теории для изменяющегося мира / В. В. Чекмарев // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2013. – № 5. – С. 96–107.
165. Членство України в СОТ: огляд зобов'язань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/WTO_commitments1.pdf.
166. Чужиков В. І. Зона вільної торгівлі України та ЄС: аналіз потенційних наслідків / В. І. Чужиков // Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 1. – С. 106–111. (Серія : Економіка).
167. Шульц С. Л. Економічний простір України: регіоналізація та інтеграція в умовах суспільних трансформацій [Електронний ресурс] / С. Л. Шульц, М. В. Максимчук // Регіональна економіка. – 2010. – № 4. – С. 191–196. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2010_4_28.
168. Шульц С. Л. Концепція управління розвитком економічного простору регіонів України [Електронний ресурс] / С. Л. Шульц // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – 2012. – Вип. 9(35), – Ч. 2. – С. 326–334. – (Серія «Регіональна економіка»). – Режим доступу : ird.gov.ua/vid_1/vid1_
169. Щербина Т. В. Теорії регіональної економічної інтеграції в контексті розвитку міжнародних відносин [Електронний ресурс] / Т. В. Щербина // Проблеми і перспективи розвитку ба-

- нківської системи України. – 2014. – Вип. 38. – С. 306–314. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2014_38_32.
170. Яворська Г. Проблема обмеження державного суверенітету в умовах інтеграції України до ЄС : Аналіт. зап. [Електронний ресурс] / Г. Яворська. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/376>.
171. Ястремський О. І. Моделювання економічного ризику / О. І. Ястремський. – К. : Либідь, 1992. – 176 с.
172. Яу Шинтан. Теория струн и скрытые измерения Вселенной / Шинтан Яу, Стив Надис ; Пер. с англ. А. Мороз, И. Рузмайкина, В. Семинько. – СПб. : Изд. дом «Питер», 2016. – 400 с.
173. Africa Regional Integration Index – Report 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://repository.unesa>.
174. Agreement on Government Procurement (GPA). Parties, observers and accessions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/tratop_e/
175. Allais M. La science économique d'aujourd'hui et les faits / Maurice Allais // THESIS. – 1994. – № 4. – С. 11–19.
176. ASEAN Trade in Goods Agreement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://investasean.asean>.
177. Asian Economic Integration in an Era of Global Uncertainty [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pressfiles.anu.edu.au/downloads/press/n4106/html/ch02.xhtml>.
178. Axel Haus. Patent Trolls, Litigation, and the Market for Innovation [Електронний ресурс] / Axel Haus, Steffen Juraneck. – Режим доступу : <https://brage.bibsys.no/xmlui/.../DiscussionPaper.pdf?...1>.
179. Bacchetta M. Non-tariff measures and the WTO / Marc Bacchetta, Cosimo Beverelli. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://voxeu.org/article/trade-barriers-beyond-tariffs-facts-and-challenges>.
180. Bali Package and November 2014 decisions. WTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/balipackage_e.

181. Basic Actions concerning Cultural Objects being offered for Sale over the Internet [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/basic-actions-cultural-objects-for-sale_en.pdf.
182. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=283698.
183. Cargo Targeting System (CTS) Participant Guidelines [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.customs.gov.lk/public/files/cts/WCO_CTS_Participant_Guidelines_V2_5.pdf.
184. CAS Registry and CAS Registry Number FAQs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cas.org/content/chemical-substances/faqs>.
185. Chengy W. Regional Variation in Trade Liberalization Outcomes: Evidence from Chinese Manufacturing Industry [Електронний ресурс] / Wenya Chengy. – 2015. – August. – Режим доступу : <https://www.unige.ch/degit/files/9614/3956/.../Cheng.pdf>.
186. Compendium of drug-related statistics concerning GUAM (prepared by GUAM and UNODC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.guam-organization.org/attach/comp1.pdf.
187. Compilation of a Database for Non-Tariff Measures from the WTO Integrated Trade Intelligence Portal (WTO I-TIP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://prontonetwork.org/>
188. Compilation of Key Performance Indicators of Customs Services. Strategic Plan of Customs Development on Customs Reforms and Modernization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.asean.org/wp-content/.../customs/DG20-Annex21.pdf.
189. Convention Establishing the World Intellectual Property Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/treaties/en/convention/>
190. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cites.org/eng/app/appendices.php>.

191. Corruption Perceptions Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [h-tps://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016](https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016).
192. Council Regulation (EC) No 116/2009 of 18 December 2008 on the export of cultura goods [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32009R0116>.
193. COUNCIL REGULATION (EC) No 428/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1552324211724&uri=CELEX:32009R0428>.
194. Council Regulation (EEC) No 3911/92 of 9 December 1992 on the export of cultural goods [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31992R3911>.
195. Counteraction to Counterfeit and Contraband Pesticides. Methodology [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.osce.org/secretariat/192516?download=true>
196. Crum M. R. A canonical correlation analysis of carrier financial strategy: The case of airline deregulation [Електронний ресурс] / Michael R. Crum, Daulatram B. Lund, Howard E. Van Auken // Transportation Research Part A: General. – 1967. – Vol. 21, is. 3. – P. 179–190. – Режим доступу : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0191260787900124?via%3Dihub>.
197. Customs blueprints: pathways to better Customs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/taxation_customs/eu-training/customs-blueprints-pathways-better-customs_en.
198. Customs territories. EU customs and fiscal territory [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tulli.fi/en/about-us/our-activities/customs-territories>.
199. Customs_Risk_Management:_An_Examination_of_Leading_Practices/\$FILE/EY-2006-Customs-Symposium-Report.pdf.
200. Dadush U. Governing Global Trade [Електронний ресурс] / Uri Dadush, Julia Nielson // Finance & Development. – 2007. – Vol.

- 44, № 4. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2007/12/dadush.htm>.
201. Dangerous Goods [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unecce.org/trans/danger/danger.html>.
202. Dangerous goods list and limited quantities exceptions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.unecce.org/fileadmin/DAM/trans/danger/publi/unrec/.../03E_Part3.pdf.
203. Davos 2009. The Risk of a New Protectionism // International Herald Tribune. – 2009. – 29 January.
204. Doing Business 2017 – Equal Opportunity for All [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2017>.
205. Domestic LPI, Environment and Institutions: Ukraine 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://lpi.worldbank.org/domestic/environment_institutions/2016/C/UKR#chartarea.
206. Dual-use trade controls [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/trade/import-and-export-rules/export-from-eu/dual-use-controls/>.
207. Dumping and Illegal Transport of Hazardous Waste, Danger of Modern Society / M. Obradovic et al. (2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hrcak.srce.hr/file/188422>.
208. Eichfelder S. Tax compliance costs: A business-administration perspective / S. Eichfelder, M. Schorn // FinanzArchiv. – 2012. – Vol. 68 (2). – P. 191–230.
209. Eleventh WTO Ministerial Conference [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc11_e/mc11_e.htm.
210. Emergency Red List of Iraqi Cultural Objects at Risk – 2015 Update [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://icom.museum/resources/red-lists-database/red-list/iraq-2015/>.
211. EU Customs Union – Facts and figures [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/facts_figures_en.pdf.

212. European Drug Report. Trends and Developments. 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.emcdda.europa.eu/system/files/.../TDAT17001ENN.pdf.
213. Explosive truths: Monitoring explosive violence in 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://aoav.org.uk/2017/explosive-truths-monitoring-explosive-violence-2016/>
214. Facilitation Agreement Tfa-Jeffrey E. Garten. Is Protectionism Unavoidable? – Yale Global, – 2009. – 6 February.
215. Fergusson Ian F. The Trans-Pacific Partnership (TPP): In Brief [Електронний ресурс] / Ian F. Fergus-son, Mark A. Mc Minimy, Brock R. Williams // Congressional Research Service. – 2016. – 9 February. – Режим доступу : <https://fas.org/sgp/crs/row/R44278.pdf>.
216. Frank A. G. The Development of Underdevelopment / A. G. Frank // Monthly Review. – 1966. – Vol. 18, no. 4. – P. 17–31. Режим доступу : <https://archive.monthlyreview.org/index>.
217. General Agreement on Tariffs and Trade 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/analytic_index_e/gatt1994_e.htm.
218. Global context for achieving the 2030 Agenda for Sustainable Development: International trade Development. – 2017. Is. 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.un.org/development/>
219. Global Customs Risk Management An Examination of Leading Practices [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Global_
220. Global Sustainable Development Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sustainabledevelopment.un.org/globalsdreport>.
221. Guide to the Application of the Paris Convention for the Protection of Industrial Property, as Revised at Stockholm in 1967 [Електронний ресурс] / prof. G. H. C. Bodenhause. – Режим доступу : [ftp://ftp.wipo.int/pub/library/ebooks/wipopublications/wipo_pub_611\(e\).pdf](ftp://ftp.wipo.int/pub/library/ebooks/wipopublications/wipo_pub_611(e).pdf).

222. Gunde F. A. The Development of Underdevelopment [Електронний ресурс] / Frank Andre Gunde. Monthly Review. – 1966. – Vol. 18, No. 4. – P. 17–31. – Режим доступу : <https://archive.monthlyreview.org/index.php/mr/issue/view/MR-018-04-1966-08/showToc>.
223. Harmonized Commodity Description and Coding Systems (HS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://unstats.un.org/unsd/tradekb/Knowledgebase/50018/Harmonized-Commodity-Description-and-Coding-Systems-HS>.
224. Hauptman L., Improving tax administration's services as a factor of tax compliance: The case of tax audit / L. Hauptman, M. Horvat, R. Korez-Vide // Lex Localis. – 2014. – № 12 (3). – P. 481–501.
225. Hazardous Materials Markings labeling and Placarding Guide [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.fmcsa.dot.gov/sites/fmcsa.dot.gov/files/docs/Hazardous_Materials_Markings_Labeling_and_Placarding_Guide_508CLN.pdf.
226. Hazardous Waste Generation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://unstats.un.org/unsd/environment/hazardous.htm>.
227. Hotelling H. Relations between two sets of variates [Електронний ресурс] / Harold Hotelling // Biometrika. – 1936. – Vol. 28, no. 3/4. – P. 321–377 – Режим доступу : https://www.jstor.org/stable/2333955?seq=1#page_thumbnails_tab_contents.
228. Iacobc C. Risk management – a new prioritysystem customs and its consequences [Електронний ресурс]. / Constanta Jacob, Stefan Zaharia – Режим доступу : https://mpira.ub.uni-muenchen.de/39352/1/Risk_management.pdf.
229. ICOM: Red Lists Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://icom.museum/resources/red-lists-database/>.
230. Illicit Trade Report 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://illicittrade.com/reports/downloads/OMD_ITR_Complete_LR_2016_12_04.pdf.
231. International Monetary Fund. Real GDP growth. Annual percent change [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – Режим доступу : <https://www.imf.org/>

232. Jaworek M. Transnational Corporations in the World Economy: Formation, Development and Present Position [Електронний ресурс] / M. Jaworek, M. Kuzel // Copernican Journal of Finance & Accounting. – 2015. – № 4(1). – Р. 55–70. – Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.12775/CJFA.2015.004>.
233. Jeffrey E. Garten. Is Protectionism Unavoidable? / Jeffrey E. Garten // YaleGlobal. – 2009. – 6 February.
234. Legislation related to the electronic customs initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/taxation_customs/general-information-customs/
235. Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/treaties/en/registration/madrid/>.
236. Mazuruse P. Canonical correlation analysis: Macroeconomic variables versus stock returns [Електронний ресурс] / Peter Mazuruse // Journal of Financial Economic Policy. – 2014. – Vol. 6, is. 2. – Р. 179–196. – Режим доступу : <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/JFEP-09-2013-0047>.
237. Measuring the Information Society Report 2015 [Ер]. – Режим доступу : www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/.../publications/misr2015/MISR2015-w5.pdf.
238. Mirus R. Economic integration: Free trade areas vs. Customs unions [Електронний ресурс] / Rolf Mirus, Nataliya Rylska. – Режим доступу : <https://www.ualberta.ca/>
239. Miyagiwa K. Size matters! Who is bashing whom in trade war? / K. Miyagiwa, H. Vandenbussche, S. Huasheng // International Review of Economics & Finance. – 2016. – № 45. – С. 33–45.
240. Multivariate Analysis for the Biobehavioral and Social Sciences: A Graphical Approach [Електронний ресурс] / Bruce L. Brown, Suzanne B. Hendrix, Dawson W. Hedges, Timothy B. Smith. – 2011. – Режим доступу : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781118131626>.

241. Murphy J. Building Trust in Economic Space / J. Murphy // Graduate School of Geography. – 2006. – № 4. – С. 427–450.
242. New Maddison Project Database [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/data.htm>.
243. Non-Tariff Measures in ASEAN / Economic Research Institute for ASEAN and East Asia and United Nations Conference on Trade and Development, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ERIA-UNCTAD_Non-Tariff_Measures_
244. Notification of category commitments under the agreement on trade facilitation. Communication from Ukraine. WTO. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.tfadatabase.org/uploads/notification/NUKR1_3.pdf.
245. Paris Convention for the Protection of Industrial Property [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/treaties/en/ip/paris/>.
246. Pavcnik N. For Richer, for Poorer [Електронний ресурс] / N. Pavcnik // Finance & Development. – 2016. – Vol. 53. – № 4. – Режим доступу : <http://www.imf.org/>
247. Pawlak K. The evolution of the agricultural protectionism and its measures [Електронний ресурс] / K. Pawlak. – Режим доступу : http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/SJ_POWA_2011_t_11_X XVI_z3_s78.pdf.
248. Perroux F. Economic Space: Theory and Applications / F. Perroux // Journal of E-conomics. – 1950. – № 64. – С. 84.
249. Petri Peter A. The Economic Effects of the Trans-Pacific Partnership: New Estimates [Електронний ресурс]. / Peter A. Petri Michael G. Plummer – Режим доступу : <https://piiie.com/publications/wp/wp16-2.pdf>.
250. PICARD Programme [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wcoomd.org/en/topics/capacity-building/activities-and-programmes/cb_picard_overview.aspx.

251. Project SUN. A study of the illicit cigarette market in the European Union, Norway and Switzerland. 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [h-https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/project-sun-report.pdf](https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/project-sun-report.pdf).
252. Red List of Afghanistan Antiquities at Risk [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://icom.museum/resources/red-lists-database/red-list/afghanistan/>.
253. Regional Intelligence Liaison Offices (RILO). World Customs Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wcoomd.org/en/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/intelligence-and-risk-management-programme/rilo.aspx>.
254. Regulation (EU) No 608/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 concerning customs enforcement of intellectual property rights and repealing Council Regulation (EC) No 1383/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32013R0608>.
255. Resis R. H. History of the Patent Troll and Lessons Learned [Електронний ресурс] / Robert H. Resis. – Режим доступу: https://bannerwitcoff.com/_docs/.../HistoryOfPat-entTroll.pdf.
256. Risk Assessment / Targeting Centres – Study Report 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/research/research-paper-series/15_rac_en.pdf.
257. Risk Management guide/ – World Customs Organization, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/risk-management-compendium.aspx>.
258. Rosińska M. Transnational Corporations Strategies of Expansion / M. Rosińska; E. Klima; Żołądkiewicz K. Meeting Global Challenges / K. Żołądkiewicz, T. Michałowski // Working Papers

- Institute of International Business University of Gdańsk 2008. – № 25. – S. 299–308.
259. Ruiz C. Productive Restructuring and Integration: NAFTA, 20 Years Later / Clemente Ruíz // *Problemas del Desarrollo*. – 2015. – Vol. 46 № 180. – Режим доступу: [Probedes.iiec.unam.mx/en/revistas/v45n180/body/v45n180a2_1.php](http://probedes.iiec.unam.mx/en/revistas/v45n180/body/v45n180a2_1.php).
260. Sanchita Basu Das. The Trans-Pacific Partnership (TPP) Agreement Holds Strategic Underpinnings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEAS_Perspective_
261. Slade M. The Role of Economic Space in Decision Making [Ep] / M. Slade // University of Warwick, Department of Economics. – 2004. – С. 1–26. – Режим доступу: http://econ.sites.olt.ubc.ca/files/2013/05/pdf_paper_margaret-slade-role-economicspace.pdf.
262. Smuggling routes of the illegal wildlife trade [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pinterest.co.uk/pin/260082947207568309/>.
263. Staiger Robert W. Non-Tariff Measures and the WTO [Електронний ресурс] / Robert W. Staiger // Stanford, Wisconsin and NBER. – 2012. – January. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/sutnist_i_funkciji/2014-03-29-18.
264. Tariff quota consultation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/taric/quota_consultation.jsp?Lang=en.
265. Territorial status of EU countries and certain territories [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/vat/eu-vat-rules-topic/territorial-status-eu-countries-certain-territories_en.
266. The Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal. Texts and Annexes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.basel.int/TheConvention/Overview/TextoftheConvention/tabid/1275/Default.aspx>.

267. The Global Risks Report 2018 [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GRR18_Report.pdf.
268. The Globally Harmonized System of Classification and Labelling of Chemicals (GHS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/.../ghs/ghs.../ST-SG-AC10-30-Rev4e.pdf>.
269. The Green Customs Guide to Multilateral Environmental Agreements [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.greencustoms.org/reports/guide/Green_Customs_Guide%20\(low\).pdf](http://www.greencustoms.org/reports/guide/Green_Customs_Guide%20(low).pdf).
270. The Model Export Certificate for Cultural Objects [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139620E.pdf>.
271. The PCT now has 152 Contracting States [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/pct/en/pct_contracting_states.html.
272. The Revised Kyoto Convention (International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs procedures (Kyoto Convention)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv.aspx.
273. The Revised Kyoto Convention [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_
274. The Special 301 Report.2017. Office of the United States Trade Representative [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ustr.gov/sites/default/files/301/2017%20Special%20301%20Report%20FINAL.PDF>.
275. The Union Customs Code (UCC) (9 October 2013 as Regulation (EU) № 952/2013 of the European Parliament and of the Council) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ec.europa.eu/>.

276. The WCO's 2017–2018 Annual Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/media/annual-reports/annual-report-2017_2018.pdf.
277. The World Bank In Ukraine. The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>.
278. This Chart Contains a Few Hidden Surprises About the World Economy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://howmuch.net/articles/the-global-economy-by-GDP>.
279. Topalova P. Factor Immobility and Regional Impacts of Trade Liberalization: Evidence on Poverty from India [Електронний ресурс] / Petia Topalova. – 2010. – September. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/.../>
280. Tracing the supply of components used in Islamic State IEDs. Published online by Conflict Armament Research, London, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [h-ttp://www.conflictarm.com/wp-content/uploads/2016/02/Tracing_The_Supply_of_Components_Used_in_Islamic_State_IEDs.pdf](http://www.conflictarm.com/wp-content/uploads/2016/02/Tracing_The_Supply_of_Components_Used_in_Islamic_State_IEDs.pdf).
281. Trade and Development Report, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : u-nctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2016_en.pdf.
282. Trade for Development in Latin America and the Caribbean [Електронний ресурс] / David de Ferranti, Daniel Lederman, Guillermo Perry, Rodrigo Suescún. – Режим доступу : h-ttps://www.ictsd.org/sites/default/files/event/2008/08/layout_agi.pdf.
283. Trade in Counterfeit and Pirated Goods. Mapping the Economic Impact [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://euiipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/Mapping_the_Economic_Impact_study/Mapping_the_Economic_Impact_en.pdf.
284. Trade recovery expected in 2017 and 2018, amid policy uncertainty [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/news_e/pres17_e/pr791_e.htm.

285. Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_01_e.htm.
286. Ukraine and the WTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/ukraine_e.htm.
287. Ukraine. Electronic Reporting System of the Basel Convention (Year: 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ers.pops.int/ERS-Extended/FeedbackServer/fsad-min.aspx?fscontrol=respondentReport&surveyid=62&voterid=44986&readonly=1&nomenu=1>.
288. Voitseshchuk A. Risks of moving cultural property across the customs border: challenges for Ukraine [Електронний ресурс] / A. Voitseshchuk, S. Stopenchuk // Схід. – 2016. – № 4. – С. 17–22 – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2016_4_3.
289. Waste statistics. European Union (EU) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Waste_statistics.
290. WCO Customs Risk Management Compendium [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/risk-management-compendium-common-part.pdf?la=en>.
291. WCO SAFE Package WCO tools to secure and facilitate global trade [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/~/_/media/55F00628A9F94827B58ECA90C0F84F7F.ashx).
292. West, Tracey and Worthington, Andrew C., A Canonical Correlation Analysis of Financial Risk-Taking by Australian Households (2013). Consumer Interests Annual, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.consumerinterests.org/assets/docs/CIA/CIA2013/OralSess2013/a%20canonical%20correlation%20analysis%20of%20financial%20risk-taking%20by%20australian%20households%20-%20west%20worthington.pdf>.

293. William J. Bernstein *A Splendid Exchange: How Trade Shaped the World* / J. William // *Atlantic Monthly Press*. – 2008. – № 1. – 467 p.
294. WIPO IP Statistics Data Center <https://www3.wipo.int/ipstats/index.htm?lang=en>. Intellectual Property Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [//www3.wipo.int/ipstats/index.htm?lang=en](https://www3.wipo.int/ipstats/index.htm?lang=en).
295. Works of art. Legal materials: Interpol [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.interpol.int/Crime-areas/Works-of-art/Legal-materials>.
296. World Drug Report 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unodc.org/wdr2016/>.
297. World Drug Report. 2015. United Nations Office on Drugs and Crime [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unodc.org/wdr2015/>.
298. World Investment Report 2016 / Chapter 3 – Investment Policy Trends [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://unctad.org/en/PublicationChapters/wir2016ch3_en.pdf#page=2.
299. World Investment Report 2017 / Chapter 3 – Investment Policy Trends [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://unctad.org/en/PublicationChapters/wir2017ch3_en.pdf#page=2.
300. World Tariff Profiles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles16_e.pdf.
301. Xiong Y. Trade, Factor Endowments and Income Inequality: Evidence from China [Електронний ресурс] / Yanyan Xiong, Shengdan Zhang. – Режим доступу : <https://www.aeaweb.org/conference/2016/retrieve.php?>
302. Yang Y. The Global Interests in the Process of Globalization / Yue Yang // *Journal of Politics and Law*. – 2010. – Vol. 3, – № 1. – P. 121–124.
303. Yinglan J. International Trade and Income Distribution in China [Електронний ресурс] / Jin Yinglan, Zhao Xin. – Режим доступу : www.cscanada.net/

304. Yue L. Globalization and Inequality in China [Електронний ресурс] / Li Yue. – Режим доступу: hamada.u-shimane.ac.jp/research/.../near/.../18-19_01_li.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1
Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами (млн.дол. США)

	Усього ¹	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Афри- ка	Амери- ка	Австралія і Океанія	
										1
Експорт										
1996	14400,8	7222,0	7178,8	3456,9	3321,2	2894,2	209,3	598,3	20,1	
1997	14231,9	5336,3	8695,6	3675,3	3491,0	3878,6	472,4	652,5	16,8	
1998	12637,4	4170,8	8438,6	3993,0	3873,0	3028,5	562,0	865,4	17,4	
1999	11581,6	3210,1	8371,5	3790,2	3663,7	3225,9	617,1	692,4	45,1	
2000	14572,5	4459,7	10112,8	4680,2	4576,3	3475,7	731,5	1217,5	7,0	
2001	16264,7	4639,0	11625,7	5720,9	5536,1	4006,6	877,0	1011,9	7,4	
2002	17957,1	4320,1	13637,0	6515,8	6384,0	5125,0	1055,2	936,9	4,1	
2003	23066,8	5942,0	17124,8	9147,4	8705,9	5503,1	1250,3	1219,2	4,8	
2004	32666,1	8409,4	24256,7	11764,3	11061,6	8178,3	1758,0	2544,2	11,7	
2005	34228,4	10531,1	23697,3	10881,4	10293,3	8576,9	2393,9	1831,2	13,7	
2006	38368,0	12351,1	26016,9	12625,5	12166,3	8446,2	2373,7	2550,9	17,9	
2007	49296,1	18087,0	31209,1	14773,8	14021,3	10881,6	2792,0	2686,3	15,7	
2008	66967,3	23166,3	43801,0	19732,8	18265,7	15887,0	3902,4	4144,0	64,0	
2009	39695,7	13472,9	26222,8	10264,5	9514,3	12131,7	2627,8	1124,2	21,6	
2010	51405,2	18740,6	32664,6	13829,6	13085,3	13715,4	3018,7	2000,0	28,4	
2011	68394,2	26177,0	42217,2	18442,4	18021,5	17737,8	3344,2	2552,3	29,8	
2012	68830,4	25318,6	43511,8	17424,0	17123,7	17681,1	5638,2	2607,7	50,9	

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2013	63320,7	22077,3	41243,4	17064,2	16758,6	16813,0	5094,7	2163,6	40,1
2014 ²	53901,7	14882,3	39019,4	17122,1	17002,9	15350,9	5098,2	1372,2	23,5
2015 ²	38127,1	7806,1	30321,0	13248,3	13015,2	12378,9	3803,3	785,6	13,6
2016 ²	36361,7	6031,5	30330,2	13790,1	13496,3	11796,3	3865,1	735,2	18,3
2017 ²	43264,7	6916,4	36348,3	17901,9	17533,4	12967,3	4047,7	1207,9	71,9
Імпорт									
1996	17603,4	11172,1	6431,3	4655,6	4500,9	672,6	141,5	931,0	24,3
1997	17128,0	9871,7	7256,3	5451,6	5261,7	844,9	136,8	797,9	22,0
1998	14675,6	7889,2	6786,4	4998,5	4843,0	886,9	118,7	755,5	20,9
1999	11846,1	6737,2	5108,9	3547,4	3460,8	762,7	157,8	588,4	27,2
2000	13956,0	8029,6	5926,4	4311,5	4047,7	842,3	136,4	581,4	54,7
2001	15775,1	8821,0	6954,1	4981,7	4755,0	982,0	198,5	740,9	51,0
2002	16976,8	8952,4	8024,4	5751,1	5516,8	1187,4	177,3	856,7	51,5
2003	23020,1	11468,4	11551,7	8165,6	7883,2	2011,3	248,8	1072,2	53,4
2004	28996,8	15189,2	13807,6	9887,2	9564,8	2592,8	279,7	966,1	81,5
2005	36136,3	16988,3	19148,0	12666,4	12211,3	4685,5	426,2	1265,5	103,9
2006	45038,6	20112,3	24926,3	16804,2	16232,2	6143,7	413,0	1465,3	99,5
2007	60618,0	25469,3	35148,7	23048,9	22274,5	9042,2	673,1	2255,4	128,4
2008	85535,3	33377,8	52157,5	30477,0	28928,6	15497,7	1559,1	4190,6	431,7
2009	45433,1	19692,6	25740,5	16233,8	15438,5	6538,6	617,6	2197,9	149,4
2010	60742,2	26697,4	34044,8	20004,5	19151,4	10023,3	874,4	2879,4	261,4
2011	82608,2	37212,4	45395,8	27065,9	25805,8	13279,9	940,6	3913,9	194,0

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2012	84717,6	34497,2	50220,4	27569,6	26237,2	17140,5	851,3	4446,7	195,7
2013	76986,8	27941,6	49045,2	28566,2	27046,5	15237,3	749,8	4339,9	93,7
2014 ²	54428,7	17276,9	37151,8	22383,0	21069,1	10848,3	679,9	3021,5	182,2
2015 ²	37516,4	10485,5	27030,9	16665,3	15330,2	7235,8	601,7	2336,6	169,6
2016 ²	39249,8	8565,4	30684,4	18470,2	17140,8	8920,5	553,9	2594,8	120,6
2017 ²	49607,2	11477,9	38129,3	22922,4	20799,4	10679,4	719,0	3615,6	151,4

¹ З урахуванням не розподілених обсягів товарів.

² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Таблиця А.2
Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі послугами (1996–2017)
 (млн.дол. США)

	Всього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	Невизначені країни
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Експорт										
1996	4746,6	3474,8	1271,8	660,6	633,5	242,6	29,5	131,0	3,5	204,6
1997	4738,4	3328,7	1409,7	832,5	790,9	303,1	32,0	198,8	2,2	41,1
1998	3819,8	2346,7	1473,1	856,3	811,9	291,4	48,1	216,5	2,2	58,6
1999	3613,9	2248,0	1365,9	781,9	766,9	284,2	38,5	169,0	2,5	89,8
2000	3655,1	2136,8	1350,0	778,2	772,6	267,1	28,4	186,3	1,5	88,5
2001	3731,9	2146,9	1397,5	806,5	803,1	270,1	35,2	177,2	1,8	106,7
2002	4303,8	2421,4	1633,9	984,5	974,2	268,9	36,2	215,3	6,0	123,0
2003	4524,9	2302,7	1945,3	1199,8	1180,7	318,2	51,9	259,5	3,0	112,9
2004	5612,7	2497,3	2810,6	1653,8	1561,2	424,3	51,4	409,3	3,1	268,7
2005	6443,2	2815,5	3319,2	1870,4	1767,9	593,1	72,2	476,8	6,9	299,8
2006	7791,8	3409,9	4095,6	2360,8	2273,7	734,2	94,3	574,8	10,5	321,0
2007	9435,1	3666,3	5372,6	3154,1	2983,0	939,0	125,9	793,1	16,4	344,1
2008	12260,1	4245,5	7495,8	4176,4	4118,8	1380,5	203,1	1247,2	26,4	462,2
2009	10129,7	3826,6	5771,7	2936,1	3024,5	1162,4	164,4	1117,5	31,3	360,0
2010	12324,2	5609,6	6149,8	3298,5	3194,8	1072,2	152,9	1235,7	40,8	349,7
2010*	11936,3	5442,4	5939,0	3245,7	3123,1	1013,3	136,4	1156,7	37,2	349,6

Продовження табл. А.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2011*	14180,3	6041,1	7306,6	4037,8	3532,9	1108,4	154,9	1400,0	133,8	471,8
2012*	14096,2	5811,1	7304,9	3945,1	3750,2	1255,6	165,5	1427,7	230,6	280,3
2013*	14233,2	5814,9	8418,3	4883,7	4195,7	1427,0	153,0	1581,9	78,6	294,0
2014*	11520,8	4034,3	7486,5	4431,0	3991,6	1350,7	131,3	1242,8	71,5	258,9
2015*	9736,6	3544,8	6191,8	3521,4	2927,9	1120,3	145,1	1134,7	91,0	179,3
2016*	9868,0	3727,9	6140,1	3499,0	3004,9	1154,5	125,1	1132,9	37,8	190,8
2017*	10714,3	3763,9	6950,4	4019,5	3452,7	1301,9	149,3	1184,8	31,1	263,8
Імпорт										
1996	1204,5	343,8	860,7	267,7	260,6	91,4	6,3	278,7	0,2	216,4
1997	1418,3	397,0	1021,3	388,4	308,5	87,0	33,0	315,2	7,1	190,6
1998	1430,9	364,8	1066,1	465,2	380,6	67,8	6,4	321,6	1,4	203,7
1999	1113,2	234,2	879,0	341,3	323,0	76,0	5,1	285,7	1,7	169,2
2000	1151,0	213,2	937,7	400,9	376,4	68,0	6,1	290,6	1,0	171,1
2001	1147,6	230,6	916,9	391,4	378,3	67,2	5,9	304,0	0,6	147,8
2002	1194,9	292,7	898,9	414,5	394,8	65,2	8,1	243,3	0,5	167,3
2003	1465,3	333,3	1124,7	544,1	518,2	82,2	13,0	268,0	0,5	216,9
2004	2062,9	399,1	1659,5	877,7	897,8	233,3	20,6	283,4	1,1	243,4
2005	2941,8	509,3	2425,7	1220,2	1300,0	462,5	28,7	391,7	1,7	320,9
2006	3730,6	690,4	3029,0	1703,9	1797,9	534,8	50,7	396,1	1,7	341,8
2007	4995,5	799,8	4180,8	2402,1	2604,9	745,5	61,9	574,7	2,7	393,9
2008	6481,5	1058,0	5410,0	3488,9	3854,0	1156,7	87,0	570,4	4,9	102,1
2009	5186,4	787,2	4386,3	2640,2	3049,1	1038,8	43,2	450,4	7,2	206,5

Продовження табл. А.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2010	5467,2	939,8	4507,9	2420,9	3029,4	1223,0	45,0	571,0	8,0	240,0
2010*	5421,6	933,6	4468,5	2414,8	3000,3	1197,5	44,8	563,3	8,0	240,0
2011*	6214,2	1166,3	5025,6	2804,2	3372,1	1377,1	36,4	570,3	10,2	227,3
2012*	6650,1	1238,2	5401,0	3038,8	3641,2	1515,7	37,5	505,1	6,7	297,2
2013*	7523,0	1466,5	6056,5	3531,2	4212,0	1585,1	35,1	580,4	3,9	320,9
2014*	6373,1	1204,0	5169,1	3002,6	3148,8	920,8	44,3	694,8	3,6	503,1
2015*	5523,0	839,6	4683,4	2749,1	2750,1	850,9	39,4	609,7	1,6	432,7
2016*	5326,5	672,6	4653,9	2400,7	2421,6	888,8	40,7	773,4	1,3	549,0
2017*	5476,1	650,4	4825,7	2558,6	2532,5	1086,3	80,8	724,9	1,7	373,4

* Інформація за 2010–2013 наведена без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, за 2014–2016 – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції, за 2017 – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Таблиця А.3

Товарна структура зовнішньої торгівлі України у 2016 р.

Назва товарів	Розділ та код УКТ-ЗЕД	Експорт		Імпорт		
		млн.дол. США	у % до 2015	млн.дол. США	у % до 2015	у % до загального обсягу
1	2	3	4	6	7	8
Усього		36362,8	95,4	39248,6	104,6	100,0
у тому числі						
Живі тварини; продукти тваринного походження	I	775,2	94,1	626,3	114,3	1,6
Продукти рослинного походження	II	8095,3	101,6	1284,6	112,1	3,3
у тому числі						
зернові культури	10	6075,4	100,3	148,8	96,2	0,4
Жири та олії тваринного або рослинного походження	III. 15	3963,0	120,1	246,0	134,9	0,6
Готові харчові продукти	IV	2450,9	99,3	1733,1	107,8	4,4
Мінеральні продукти	V	2728,4	88,0	8493,5	72,7	21,6
у тому числі						
палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	27	446,5	91,5	7850,9	72,1	20,0
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	VI	1557,1	73,1	5618,2	112,2	14,3

Продовження табл. А.3

1	2	3	4	5	6	7	8
у тому числі							
фармацевтична продукція	30	184,2	118,5	0,5	1606,9	117,5	4,1
добрива	31	328,2	61,4	0,9	822,8	116,2	2,1
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	VII	409,2	99,2	1,1	2867,0	108,3	7,3
Шкури необроблені, шкіра вичищена	VIII	122,0	106,3	0,3	208,9	124,8	0,5
Деревина і вироби з деревини	IX	1131,7	102,2	3,1	196,7	132,7	0,5
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	X	536,9	87,0	1,5	915,2	104,2	2,3
Текстильні матеріали та текстильні вироби	XI	677,4	106,8	1,9	1545,8	109,3	3,9
Взуття, головні убори, парасольки	XII	163,8	108,6	0,5	269,5	108,6	0,7
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	XIII	298,5	90,0	0,8	605,7	118,8	1,5
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напідорогоцінне каміння	XIV. 71	52,0	63,3	0,1	67,3	93,7	0,2
Недорогоцінні метали та вироби з них	XV	8338,9	88,0	22,9	2304,9	115,0	5,9

Продовження табл. А.3

1	2	3	4	5	6	7	8
у тому числі							
чорні метали	72	7247,3	89,7	19,9	799,0	116,5	2,0
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	XVI	3638,0	92,3	10,0	7890,4	125,8	20,1
реактори ядерні, котли, машини	84	1561,3	79,6	4,3	4686,3	131,0	11,9
електричні машини	85	2076,7	104,9	5,7	3204,0	118,9	8,2
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	XVII	555,7	81,8	1,5	2962,6	169,9	7,5
у тому числі							
засоби наземного транспорту, крім залізничного	87	132,5	75,4	0,4	2814,2	173,7	7,2
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	XVIII	145,7	91,9	0,4	580,2	125,1	1,5
Різні промислові товари	XX	537,0	102,4	1,5	626,3	122,3	1,6
Твори мистецтва	XXI. 97	0,2	62,9	0,0	1,3	204,6	0,0
Товари, придбані в портах		3,9	96,4	0,0	165,1	90,2	0,4

Примітка. В окремих випадках сума складових може не дорівнювати підсумку у зв'язку з округленням даних.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Показники виявлених порушень митних правил
при митному оформленні товарів з використанням митної декларації
за результатами виконання митних формальностей, сформованих АСАУР

Назва митниці ДФС	2015		2016		2017	
	Кількість заведених справ про ПМП (за основною статтею МК України)	Сума штрафу за справами, заведеними у звітному періоді, грн	Кількість заведених справ про ПМП (за основною статтею МК України)	Сума штрафу за справами, заведеними у звітному періоді, грн	Кількість заведених справ про ПМП (за основною статтею МК України)	Сума штрафу за справами, заведеними у звітному періоді, грн
1	2	3	4	5	6	7
Київська міська митниця	38	7 390 323,00	57	30 267 993,00	45	23 477 651,00
Житомирська митниця	2	747 080,00	6	180 616,00	3	261 342,00
Чернігівська митниця	68	8 633 233,00	21	4 508 730,00	9	6 459 806,00
Дніпропетровська митниця	8	349 577,00	21	467 196,00	19	927 074,00
Запорізька митниця	13	1 608 507,00	25	4 509 629,00	20	2 719 880,00
Київська митниця	22	263 213,00	55	0,00	28	2 823 442,00
Рівненська митниця	28	16 518 941,00	35	34 505 532,81	103	14 287 065,00
Волинська митниця	0	0,00	0	0,00	0	0,00

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7
Івано-Франківська митниця	1	3 828,00	0	0,00	0	0,00
Львівська митниця	41	1 969 552,99	2	20 089,33	4	10 036 539,00
Закарпатська митниця	24	421 176,00	10	132 482,00	0	0,00
Хмельницька митниця	1	0,00	6	16 164,00	5	93 690,00
Вінницька митниця	8	2 500,00	3	14 603,00	6	252 524,00
Тернопільська митниця	0	0,00	1	32 017,00	0	0,00
Чернівецька митниця	2	0,00	0	0,00	6	196 967,00
Одеська митниця	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Миколаївська митниця	2	0,00	0	0,00	0	0,00
Херсонська митниця	1	52 195,00	0	0,00	1	10 976,00
Донецька митниця	1	73 828,00	0	0,00	0	0,00
Луганська митниця	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Сумська митниця	11	902 612,00	9	7 325 328,00	25	128 238 651,00
Полтавська митниця	2	16 605,00	9	5 000,00	57	0,00
Харківська митниця	12	85 153,00	0	0,00	11	17 524,00
Кіровоградська митниця	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Черкаська митниця	6	1 672 978,00	5	616 086,00	6	1 311 028,00
Енергетична митниця	1	0,00	0	0,00	0	0,00
	290	40 317 536,99	265	82 601 466,14	348	191 114 159,00

Таблиця Б.2

**Результати спрацювання регіонального профілю ризику
за напрямком заходів оперативного реагування**
(на регіональному рівні)

Назва митниці	Кількість МД (переміщень), по яких були спрацювання регіональних профілів ризику	Кількість МД (переміщень), по яких було прийнято рішення щодо коригування контрольованих показників та/або відмовлено у митному оформленні	Що призвело до збільшення митних платежів (на суму, тис. грн.)	Кількість МД (переміщень), по яких виявлені порушення митних правил	Предмети правопорушень на суму, тис. грн.
1	2	3	4	5	6
Київська міська митниця	4245	196	141,31	2	6,99
Житомирська митниця	776	0	0	0	0
Чернігівська митниця	35	0	0,00	0	0
Дніпропетровська	96	0	0	0	0
Запорізька	0	0	0,00	0	0
Київська митниця	224	0	0	0	0
Рівненська митниця	415	3	128539,56	0	0

Продовження табл. Б.2

1	2	3	4	5	6
Волинська	0	0	0	0	0
Івано-Франківська	82	16	147,00	2	0
Львівська	189	1	0	0	0
Закарпатська	98	0	0,00	0	0
Хмельницька	0	0	0	0	0
Вінницька митниця	202	18	2,00	1	1373
Тернопільська	0	0	0	0	0
Чернівецька митниця	110	0	0,00	0	0
Одеська митниця	793	1	22	1	24,418
Миколаївська	0	0	0,00	0	0
Херсонська	290	3	0	0	0
Донецька	1755	31	365207,82	0	0
Луганська	44	8	270	0	0
Сумська	299	0	0,00	0	0
Полтавська	223	0	226	0	0
Харківська митниця	40	4	127,11	0	0
Кіровоградська митниця	0	0	0	0	0
Черкаська митниця	255	0	0,00	0	0
Енергетична митниця ДФС	277	2	0	0	0
	10448	283	494682	6	1404,408

Додаток В

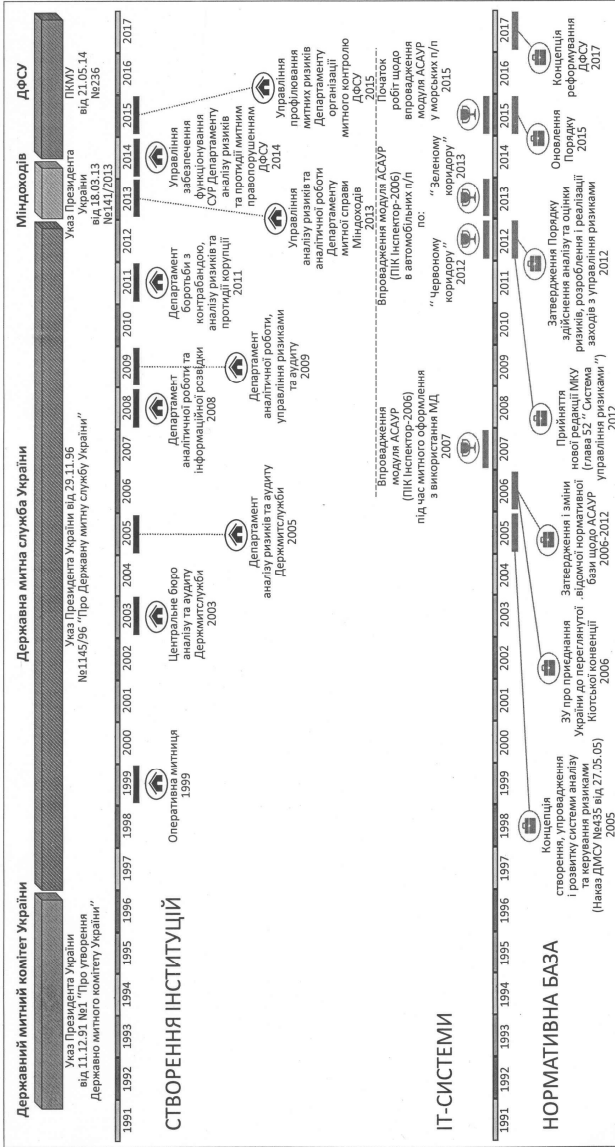

Рис. В. 1. Нормативно-інституційний базис управління ризиками митного простору України

ДОДАТОК Г

Результати анкетування «Запобігання та протидія корупції: морально-етичні аспекти»

Питання анкети та відповіді респондентів.

1. Яке Ваше ставлення до корупції?

1. Позитивне
2. Негативне
3. Байдуже
4. Важко відповісти.

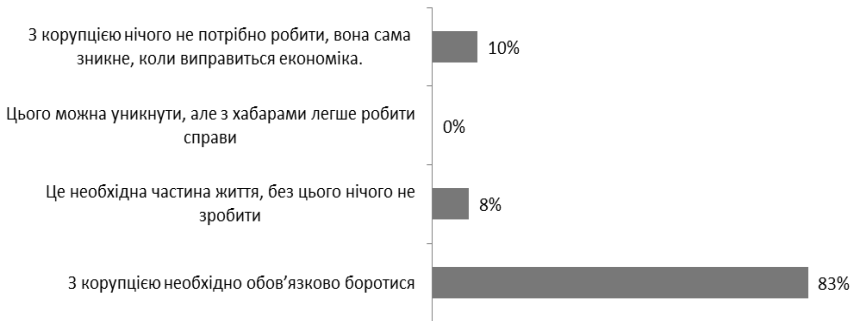
Яке ваше ставлення до корупції?

2. Як ви ставитеся до того, що в нашій країні для вирішення своїх проблем громадянам часто доводиться давати хабарі? Яке з наведених нижче суджень ближче до Вашої точки зору?

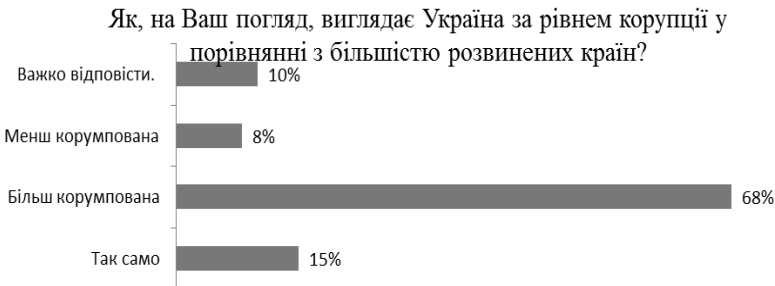
1. З корупцією необхідно обов'язково боротися
2. Це необхідна частина життя, без цього нічого не зробити
3. Цього можна уникнути, але з хабарами легше робити справи
4. З корупцією нічого не потрібно робити, вона сама зникне, коли виправиться економіка.

Яке з наведених нижче суджень ближче до Вашої точки зору?

3. Як, на Ваш погляд, виглядає Україна за рівнем корупції у порівнянні з більшістю розвинених країн?

1. Так само
2. Більш корумпована
3. Менш корумпована
4. Важко відповісти.

4. В яких групах працівників, на Вашу думку, більше ризик вчинення корупційних правопорушень?

1. Керівники підрозділів митниць
2. Кадрових підрозділів
3. Оперативних чергових
4. Підрозділів митного оформлення товарів, що переміщуються громадянами

5. Підрозділів митного оформлення товарів, що переміщуються суб'єктами ЗЕД
6. Відділів контролю за переміщенням товарів
7. Відділ контролю за правильністю визначення митної вартості
8. Відділів контролю за класифікацією та кодуванням товарів
9. Оперативних відділів боротьби з контрабандою та митними правопорушеннями
10. Відділів заходів регулювання ЗЕД
11. Відділів кінологічного забезпечення

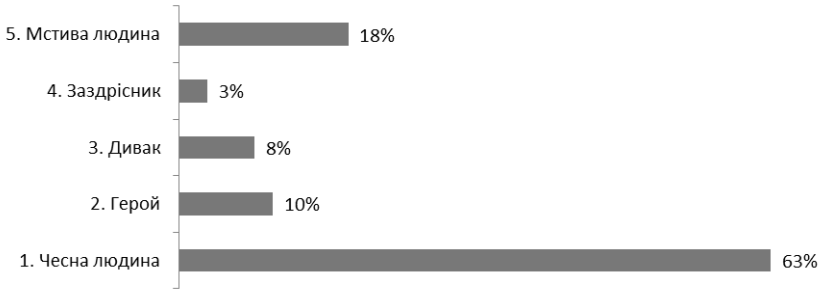
В яких групах працівників, на Вашу думку, більше ризик вчинення корупційних правопорушень?

5. Припустимо, що Вам розповіли про одну людину, яка, дізнавшись, що його керівник бере хабарі, написала про нього в прокуратуру. Виберіть одне з наступних слів, яке, на Ваш погляд, найбільш точно характеризує цю людину:

1. Чесна людина
2. Герой
3. Дивак
4. Заздрісник
5. Мстива людина

6. Які з нижче перерахованих методів є найбільш ефективними для попередження корупції?

1. Збільшення заробітної плати
2. Збільшення розміру пенсій
3. Жорсткіше покарання за корупційний вчинок
4. Досконаліший відбір кадрів
5. Більш широке та детальне інформування про розкриті корупційні правопорушення
6. Антикорупційне навчання
7. Відеоспостереження на робочих місцях
8. Ротація посадових осіб
9. Більш активна антикорупційна пропаганда

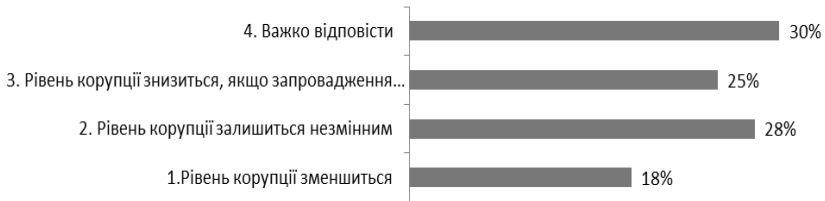
Які з нижче перерахованих методів є найбільш ефективними для попередження корупції?

7. Чи змінить, за Вашою думкою, рівень корупції запровадження нових митних технологій?

1. Рівень корупції зменшиться
2. Рівень корупції залишиться незмінним
3. Рівень корупції знизиться, якщо запровадження нових митних технологій буде поєднуватися з іншими заходами
4. Важко відповісти

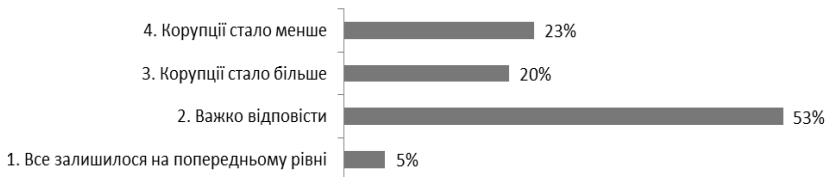
Чи змінить, за Вашою думкою, рівень корупції запровадження нових митних технологій?

8. Чи змінився рівень корупції на митницях за останні 3–4 роки?

1. Все залишилося на попередньому рівні
2. Важко відповісти
3. Корупції стало більше
4. Корупції стало менше

Чи змінився рівень корупції на митницях за останні 3-4 роки?

9. Як Ви вважаєте, чи є прийнятним отримання незаконної винагороди?

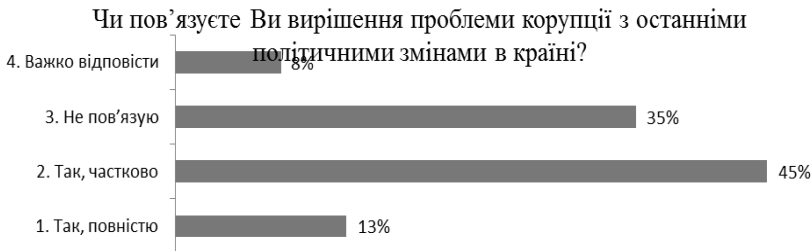
1. Є прийнятним, якщо це не матиме ніякої відповідальності
2. Це не є прийнятне у будь-якому випадку
3. Є прийнятним, якщо це не вирішує особисті чи службові проблеми
4. Важко відповісти

Як Ви вважаєте, чи є прийнятним отримання незаконної винагороди?

10. Чи пов'язуєте Ви вирішення проблеми корупції з останніми політичними змінами в країні?

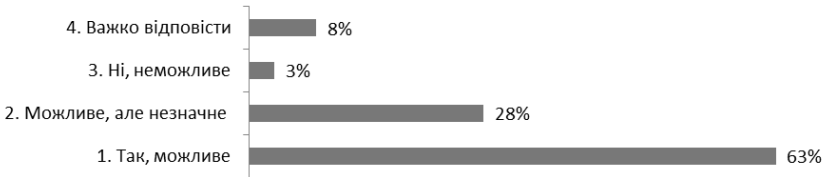
1. Так, повністю
2. Так, частково
3. Не пов'язую
4. Важко відповісти

11. Як Ви вважаєте, чи можливе зниження рівня корупції в Україні?

1. Так, можливе
2. Можливе, але незначне
3. Ні, неможливе
4. Важко відповісти

Як Ви вважаєте, чи можливе зниження рівня корупції в Україні?

12. Як Ви вважаєте, чи можливе зниження рівня корупції в митній сфері?

1. Так, можливе
2. Можливе, але незначне
3. Ні, неможливе
4. Важко відповісти

13. Який оптимальний термін курсу дистанційного навчання по антикорупційній тематиці?

1. До 1 тижня
2. 2 тижні
3. 3 тижні
4. 4 тижні

Який оптимальний термін курсу дистанційного навчання по антикорупційній тематиці?

14. Що, за Вашою думкою, потребує найбільшого висвітлення в антикорупційному навчанні?

1. Роз'яснення правил етичної поведінки
2. Роз'яснення норм антикорупційного законодавства
3. Пояснення шкідливості явища корупції для суспільного та особистого життя
4. Роз'яснення антикорупційних заходів уряду України
5. Дії в спірних ситуаціях, пов'язаних з корупційними ризиками
6. Роз'яснення антикорупційних заходів, які впроваджуються в Державній фіскальній службі

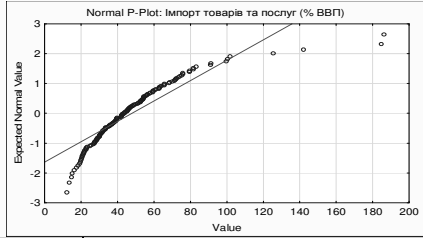
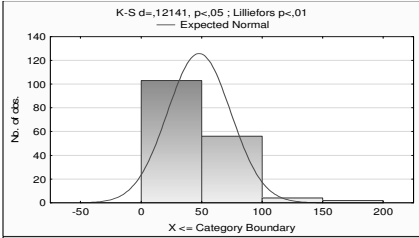
Що, за Вашою думкою, потребує найбільшого висвітлення в антикорупційному навчанні?

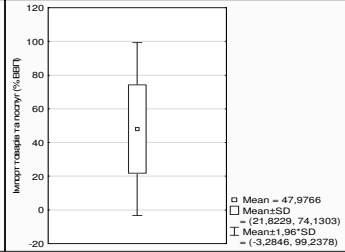
Додаток Д

Розподіл країн у глобальному митному просторі за основними характеристиками

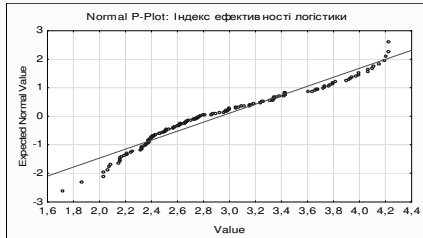
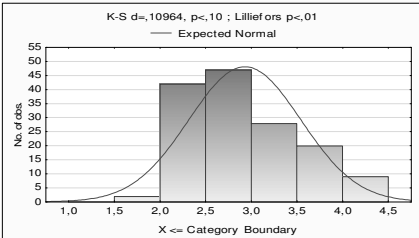
Summary: Імпорт товарів та послуг (% ВВП)

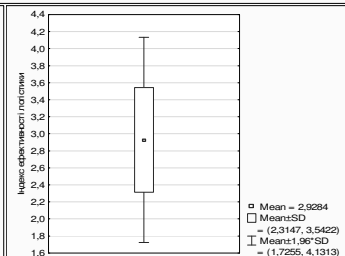
Summary Statistics:Імпорт товарів та послуг (% ВВП)
 Mean= 47,976608
 Median= 43,649669
 Mode=Multiple
 Frequency of Mode= 1,000000
 Minimum= 12,079664
 Maximum=186,163328
 Lower Quartile= 30,973432
 Upper Quartile= 57,475226
 Std.Dev.= 26,153670
 Coef.Var.= 54,513378
 Skewness= 2,328153
 Kurtosis= 8,965854

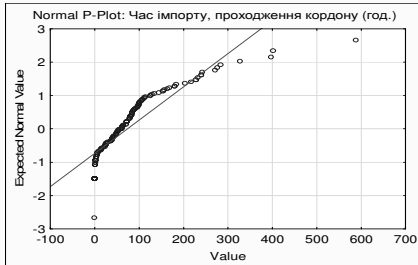
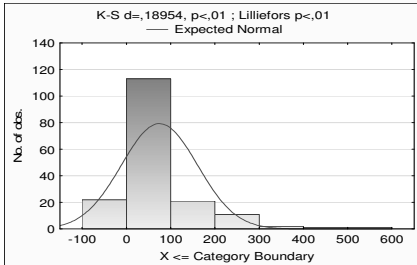
Summary: Індекс ефективності логістики

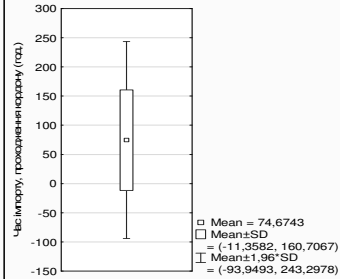
Summary Statistics:Індекс ефективності логістики
 Mean= 2,928421
 Median= 2,766130
 Mode=Multiple
 Frequency of Mode= 1,000000
 Minimum= 1,716096
 Maximum= 4,225967
 Lower Quartile= 2,414909
 Upper Quartile= 3,354547
 Std.Dev.= 0,613732
 Coef.Var.= 20,957793
 Skewness= 0,481647
 Kurtosis= -0,767893

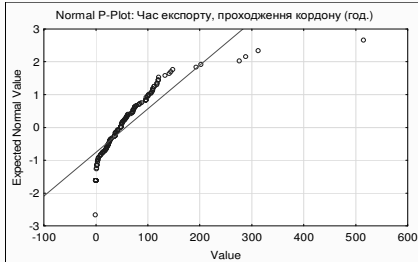
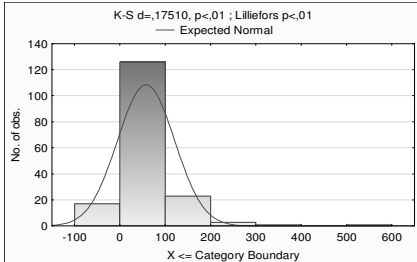
Summary: Час імпорту, проходження кордону (год.)

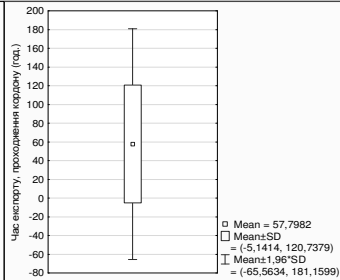
Summary Statistics:Час імпорту, проходження кордону (год.)
 Mean= 74,674269
 Median= 60,000000
 Mode=0,000000
 Frequency of Mode= 21,000000
 Minimum= -1,000000
 Maximum=588,000000
 Lower Quartile= 8,000000
 Upper Quartile= 97,000000
 Std.Dev.= 86,032433
 Coef.Var.=115,210278
 Skewness= 2,451428
 Kurtosis= 8,913335

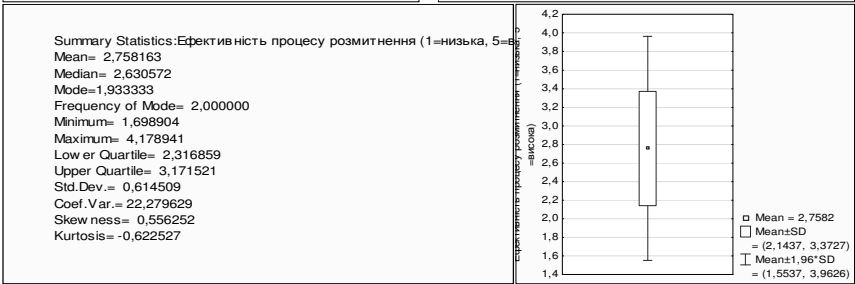
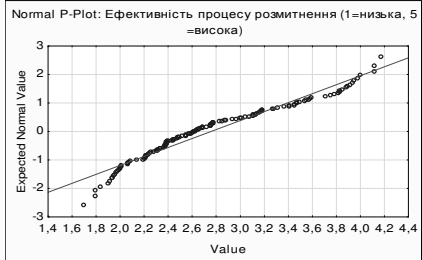
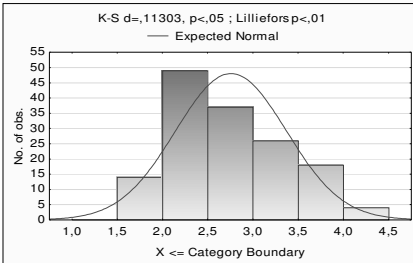
Summary: Час експорту, проходження кордону (год.)

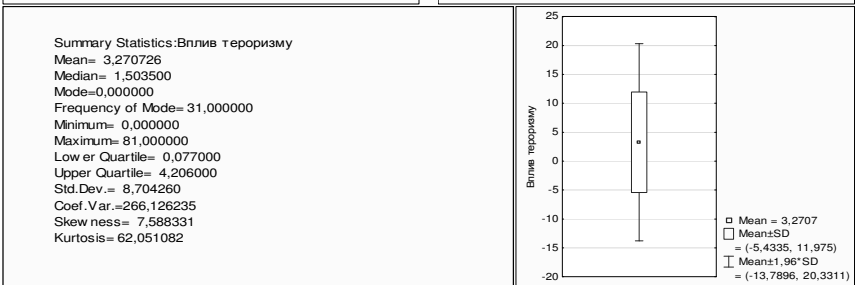
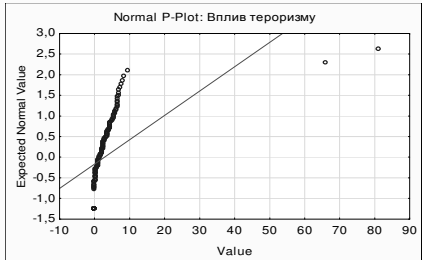
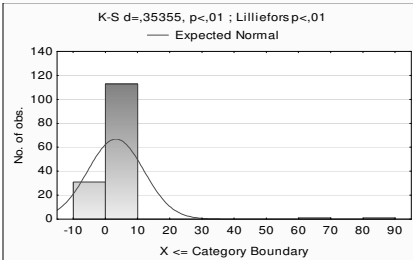
Summary Statistics:Час експорту, проходження кордону (год.)
 Mean= 57,798246
 Median= 48,000000
 Mode=0,000000
 Frequency of Mode= 16,000000
 Minimum= -1,000000
 Maximum=515,000000
 Lower Quartile= 19,000000
 Upper Quartile= 78,000000
 Std.Dev.= 62,939617
 Coef.Var.=108,895376
 Skewness= 3,305015
 Kurtosis= 18,114476

Summary: Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)

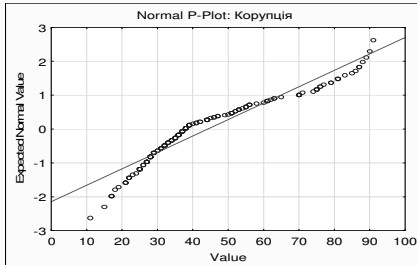
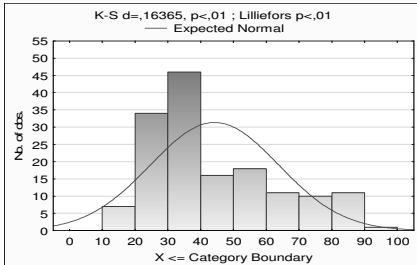

Summary: Вплив тероризму

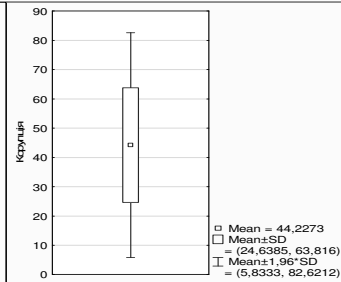

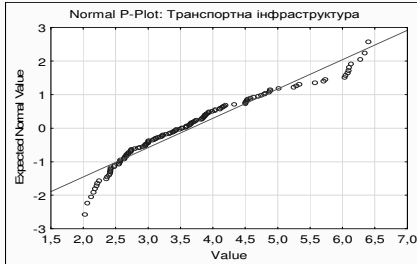
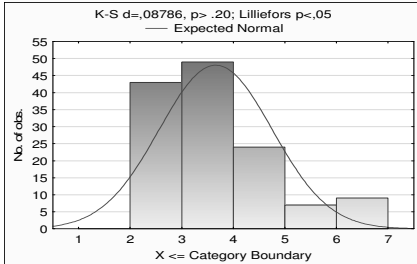
Summary: Корупція

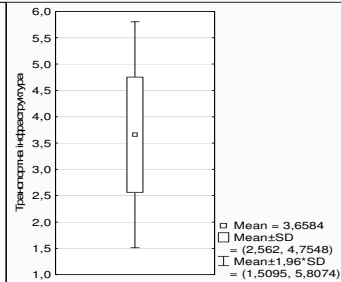
Summary Statistics:Корупція
 Mean= 44,227273
 Median= 38,000000
 Mode=Multiple
 Frequency of Mode= 7,000000
 Minimum= 11,000000
 Maximum= 91,000000
 Lower Quartile= 29,000000
 Upper Quartile= 55,000000
 Std.Dev.= 19,588753
 Coef.Var.= 44,291117
 Skewness= 0,799266
 Kurtosis= -0,328060

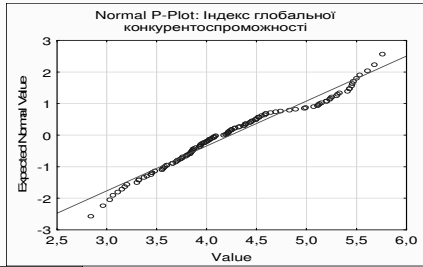
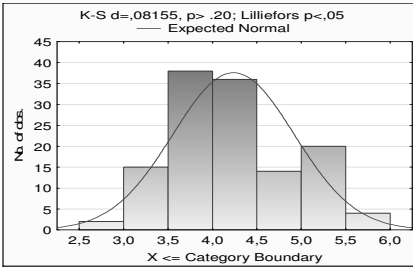
Summary: Транспортна інфраструктура

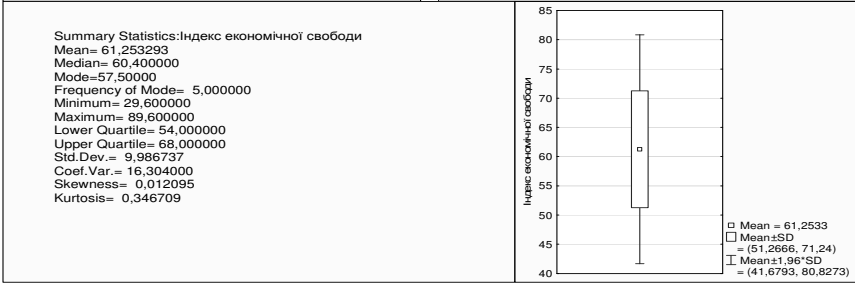
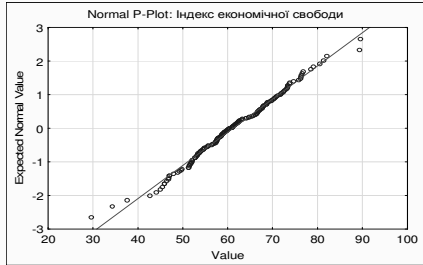
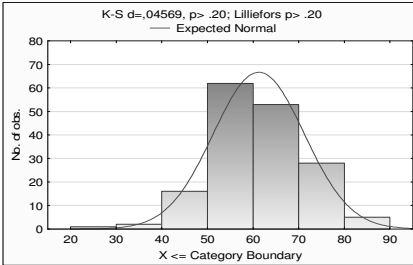
Summary Statistics:Транспортна інфраструктура
 Mean= 3,658428
 Median= 3,523935
 Mode=Multiple
 Frequency of Mode= 1,000000
 Minimum= 2,029528
 Maximum= 6,400021
 Lower Quartile= 2,737083
 Upper Quartile= 4,185358
 Std.Dev.= 1,096399
 Coef.Var.= 29,969113
 Skewness= 0,772354
 Kurtosis= -0,066419

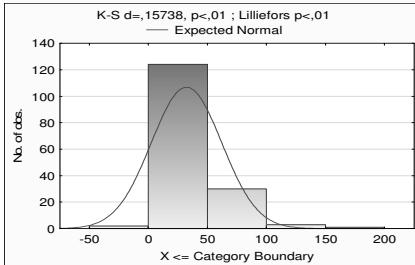
Summary: Індекс глобальної конкурентоспроможності

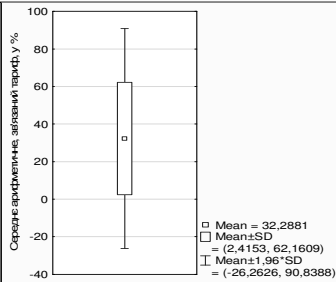
Summary: Індекс економічної свободи

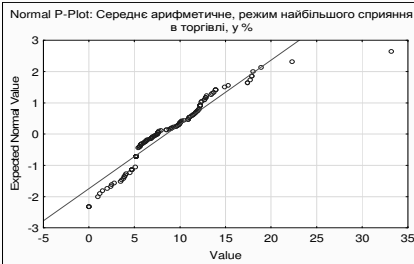
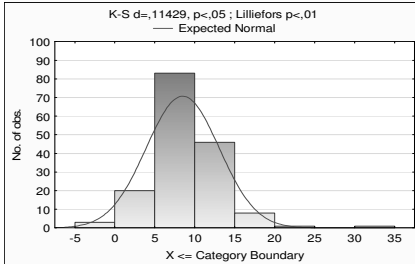
Summary: Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %

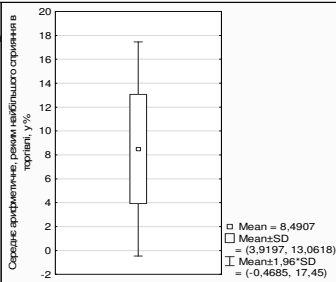
Summary Statistics:Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %
 Mean= 32,288125
 Median= 22,450000
 Mode=5,000000
 Frequency of Mode= 28,000000
 Minimum= 0,000000
 Maximum=169,300000
 Lower Quartile= 7,300000
 Upper Quartile= 43,600000
 Std.Dev.= 29,872815
 Coef.Var.= 92,519510
 Skewness= 1,437404
 Kurtosis= 2,350490

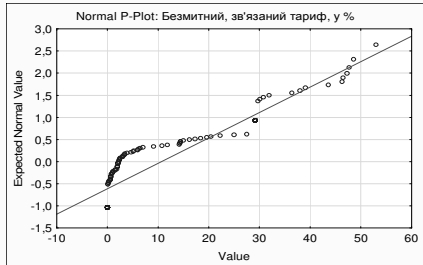
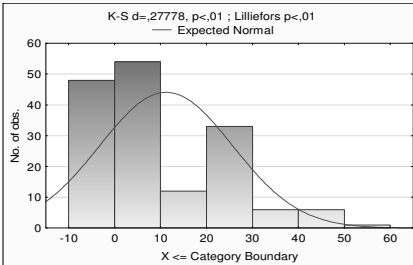
Summary: Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %

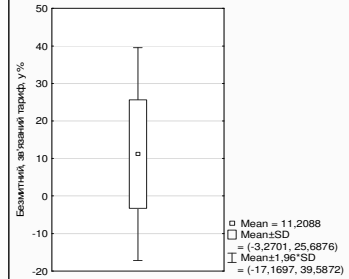
Summary Statistics:Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %
 Mean= 8,490741
 Median= 7,500000
 Mode=5,200000
 Frequency of Mode= 29,000000
 Minimum= 0,000000
 Maximum= 33,200000
 Lower Quartile= 5,200000
 Upper Quartile= 11,700000
 Std.Dev.= 4,571065
 Coef.Var.= 53,835879
 Skewness= 1,332569
 Kurtosis= 4,580098

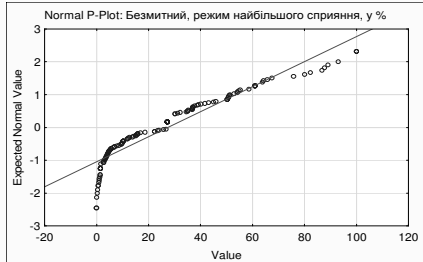
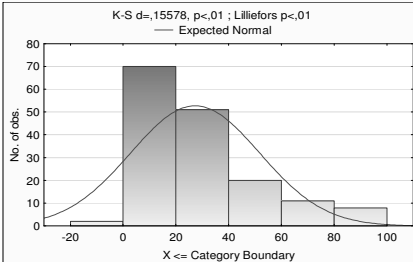
Summary: Безмитний, зв'язаний тариф, у %

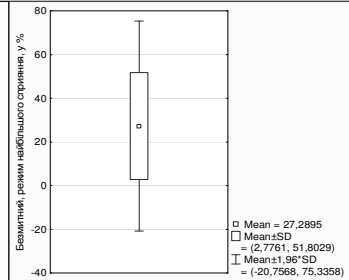
Summary Statistics:Безмитний, зв'язаний тариф, у %
 Mean= 11,208750
 Median= 2,250000
 Mode=0,000000
 Frequency of Mode= 48,000000
 Minimum= 0,000000
 Maximum= 53,000000
 Lower Quartile= 0,000000
 Upper Quartile= 29,200000
 Std.Dev.= 14,478809
 Coef.Var.=129,174159
 Skewness= 1,033878
 Kurtosis= -0,237162

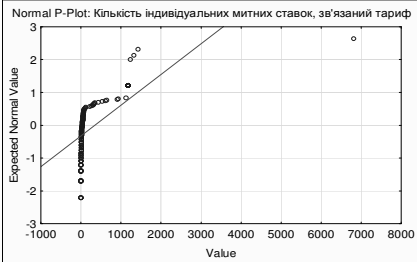
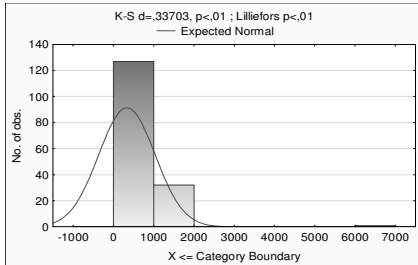
Summary: Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %

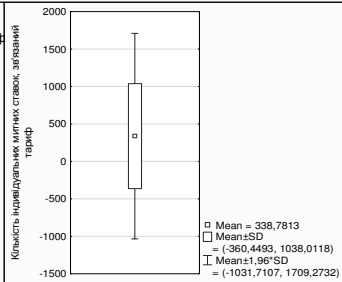
Summary Statistics:Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %
 Mean= 27,289506
 Median= 27,200000
 Mode=27,200000
 Frequency of Mode= 28,000000
 Minimum= 0,000000
 Maximum=100,000000
 Lower Quartile= 5,300000
 Upper Quartile= 38,800000
 Std.Dev.= 24,513405
 Coef.Var.= 89,827221
 Skewness= 1,040274
 Kurtosis= 0,617894

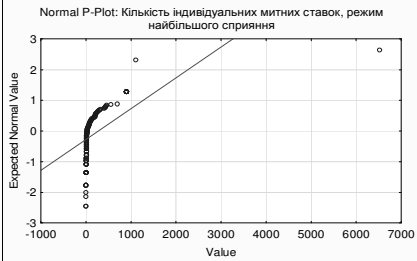
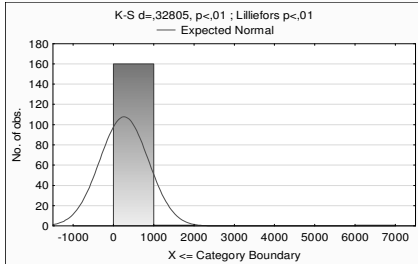
Summary: Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф

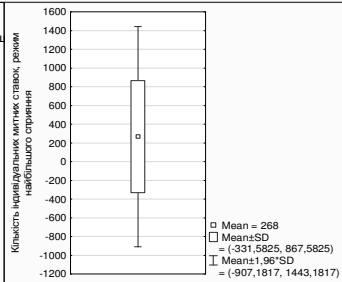
Summary Statistics:Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф
 Mean=338,781250
 Median= 30,500000
 Mode=1186,000
 Frequency of Mode= 28,000000
 Minimum= 1,000000
 Maximum=6811,000000
 Lower Quartile= 11,000000
 Upper Quartile=340,000000
 Std.Dev.=699,230571
 Coef.Var.=206,395889
 Skewness= 5,374454
 Kurtosis= 45,409698

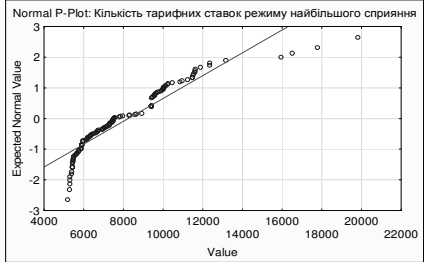
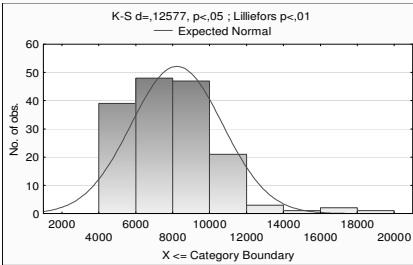
Summary: Кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння

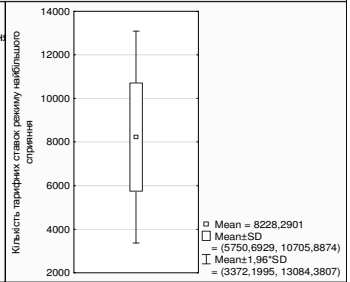
Summary Statistics:Кількість індивідуальних митних ставок, режим найбільшого сприяння
 Mean=268,000000
 Median= 26,000000
 Mode=902,0000
 Frequency of Mode= 28,000000
 Minimum= 1,000000
 Maximum=6517,000000
 Lower Quartile= 10,000000
 Upper Quartile=295,000000
 Std.Dev.=599,582494
 Coef.Var.=223,724811
 Skewness= 7,302092
 Kurtosis= 73,284393

Summary: Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння

Summary Statistics:Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння
 Mean=8228,290123
 Median=7521,500000
 Mode=9413,000
 Frequency of Mode= 29,000000
 Minimum=-5197,000000
 Maximum=19829,000000
 Lower Quartile=6143,000000
 Upper Quartile=9422,000000
 Std.Dev.=2477,597252
 Coef.Var.= 30,110718
 Skewness= 1,422271
 Kurtosis= 3,707022

Додаток Е

Таблиця Е.1

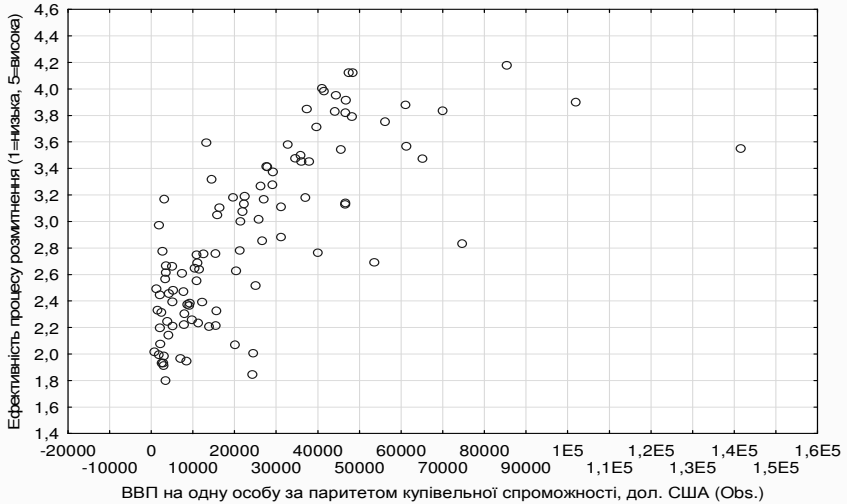
Описові статистичні характеристики розподілу у країн світу за обраними характеристиками митного простору

Variable	Descriptive Statistics											
	Mean	Median	Mode	Frequency of Mod	Minimum	Maximum	Lower Quartil	Upper Quartil	Coef. of Vari	Skewnes	Kurtosis	
Імпорт товарів та послуг (% ВВП)	47,9	43,6	Multipl	1	12,08	186,	30,97	57,4	26,1	54,513	2,3281	8,9658
Індекс ефективності логістики	2,9	2,7	Multipl	1	1,71	4,2	2,41	3,3	0,6	20,957	0,4816	-0,7678
Час імпорту, проходження кордону (год.)	74,6	60,0	1,0000	21	-1,00	588,	8,00	97,0	86,0	115,21	2,4514	8,9133
Час експорту, проходження кордону (год.)	57,8	48,0	1,0000	16	-1,00	515,	19,00	78,0	62,9	108,89	3,3050	18,1144
Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висок)	2,7	2,6	,9333	2	1,69	4,2	2,31	3,1	0,6	22,279	0,5562	-0,6225
ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможі	9757,6	1845,6	Multipl	1	1618,75	41542,	67439,6	2273,1	112,73	2,2667	7,0126	
Вплив тероризму	3,2	1,5	1,0000	31	0,00	81,6	0,07	4,2	8,7	266,12	7,5883	62,051
Корупція	44,2	38,0	Multipl	7	11,00	91,1	29,00	55,0	19,5	44,291	0,7992	-0,3280
Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю	4,4	4,3	Multipl	1	2,85	6,1	3,91	4,9	0,6	15,688	0,0554	-0,6252
Транспортна інфраструктура	3,6	3,5	Multipl	1	2,03	6,2	2,73	4,1	1,1	29,968	0,7723	-0,0664
Індекс глобальної конкурентоспроможності	4,2	4,1	Multipl	3	2,84	5,1	3,79	4,5	0,6	16,156	0,3630	-0,5722
Індекс економічної свободи	61,2	60,4	7,5000	5	29,60	89,1	54,00	68,0	9,9	16,304	0,0121	0,3467
Зв'язне охоплення, у %	84,1	100,0	00,00	91	14,40	100,	91,20	100,0	28,7	34,171	-1,5716	0,7954
Середнє арифметичне, зв'язний тариф, у %	32,2	22,4	1,0000	28	0,00	169,	7,30	43,6	29,8	92,519	1,4374	2,3504
Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в	8,4	7,5	1,2000	28	0,00	33,2	5,20	11,7	4,5	53,835	1,3325	4,5801
Безмитний, зв'язний тариф, у %	11,2	2,2	1,0000	48	0,00	53,1	0,00	29,2	14,4	129,174	1,0338	-0,2371
Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %	27,2	27,2	7,2000	28	0,00	100,	5,30	38,8	24,5	89,827	1,0402	0,6178
Кількість індивідуальних митних ставок, зв'язний тари	338,7	30,5	186,00	28	1,00	6811,	11,00	340,0	699,2	206,39	5,3744	45,4097
Кількість індивідуальних митних ставок, режим найбіль	268,0	26,0	102,00	28	1,00	6517,	10,00	295,0	599,5	223,724	7,3020	73,2843
Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприя	8228,2	7521,5	413,00	25	197,00	19829,	143,00	9422,0	2477,6	30,110	1,4222	3,7070

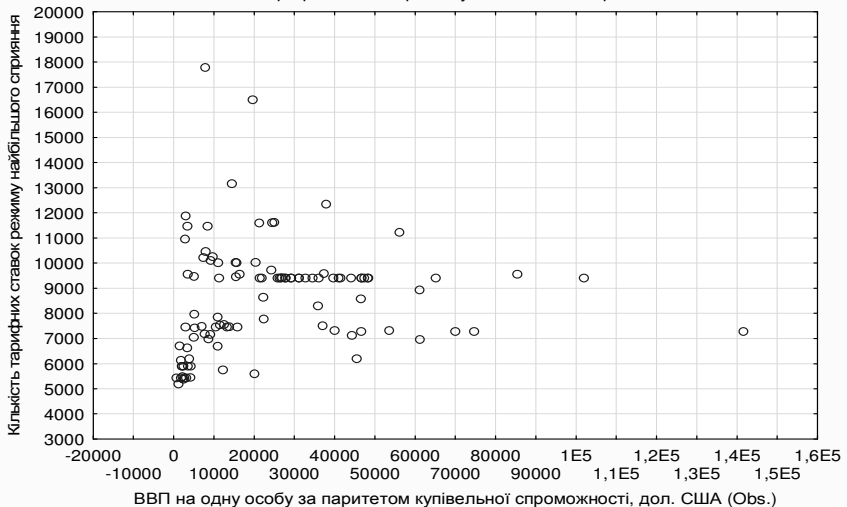
Додаток Ж

Позиціонування країн світу за обраними характеристиками

2D Scatter Plot of ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США (Obs.) vs. Ефективність процесу розмитнення (1=низька, 5=висока)

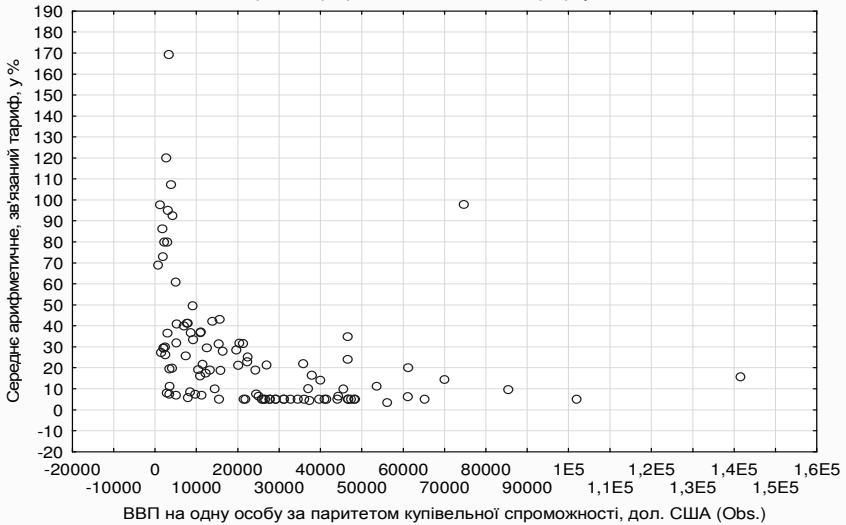

2D Scatter Plot of ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США (Obs.) vs. Кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння

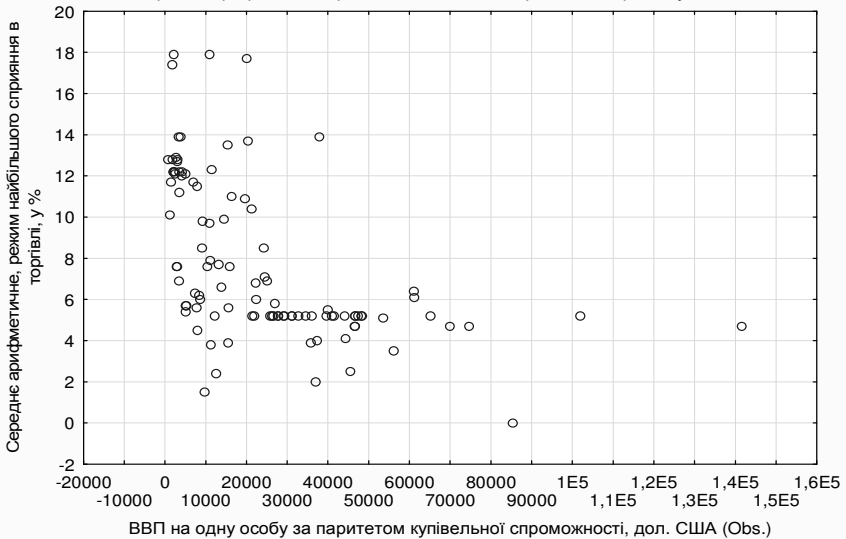

2D Scatter Plot of ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США (Obs.) vs. Середнє арифметичне, зв'язаний тариф, у %

2D Scatter Plot of ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США (Obs.) vs. Середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння в торгівлі, у %

Наукове видання

Войцещук Андрій Дмитрович

МИТНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ: ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА РИЗИКИ

Монографія

Підписано до друку 27.04.2018 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умовн.-друк. арк. 25,50. Обл.-вид. арк. 29,96.
Зам № М050-18. Тираж 300 прим.

Видавець і виготовлювач:
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua